

NYELVI TÁJKÉP, NYELVI SOKSZÍNŰSÉG
I.
2017. SZEPTEMBER 22–23.
CSÍKSZEREDA



SAPIENTIA ERDÉLYI MAGYAR TUDOMÁNYEGYETEM
CSÍKSZEREDAI KAR
HUMÁNTUDOMÁNYOK TANSZÉK

NYELVI TÁJKÉP, NYELVI SOKSZÍNŰSÉG

Első kötet:

Nyelvhasználat, nyelvi tájkép és gazdasági élet

2017. szeptember 22–23., Csíkszereda

Szerkesztette:

TÓDOR ERIKA-MÁRIA
TANKÓ ENIKŐ
DÉGI ZSUZSANNA

| Scientia Kiadó |
| Kolozsvár · 2018 |

A kiadvány megjelenését támogatta:



Lektor:

Bodó Csanád (Budapest)

Borítóterv:

Tipotéka Kft.

A szakmai felelősséget teljes mértékben a szerkesztők, illetve a szerzők vállalják.

Első magyar nyelvű kiadás: 2018

© Scientia 2018

Minden jog fenntartva, beleértve a sokszorosítás, a nyilvános előadás, a rádió- és televízióadás, valamint a fordítás jogát, az egyes fejezeteket illetően is.

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

Nyelvi tájkép, nyelvi sokszínűség : 2017. szeptember 22–23., Csíkszereda / szerkesztette:

Tódor Erika-Mária, Tankó Enikő, Dégi Zsuzsanna. - Cluj-Napoca : Scientia, 2018

2 vol.

ISBN 978-606-975-019-3

Vol. 1 : Nyelvhasználat, nyelvi tájkép és gazdasági élet. - 2018. - Conține bibliografie. -

ISBN 978-606-975-015-5

I. Tódor, Erika Mária (ed.)

II. Tankó, Enikő (ed.)

III. Dégi, Zsuzsanna (ed.)

81

TARTALOMJEGYZÉK

Előszó	11
NYELVHASZNÁLAT ÉS NYELVI TÁJKÉP	
Laihonen Petteri <i>A Moldvai Csángómagyar Oktatási Program kutatása és támogatása vizuális módszerekkel</i>	15
Csernicskó István <i>Az orosz nyelv (újra)megjelenése Kárpátalja magyarok lakta településeinek nyelvi tájképében</i>	29
Benő Attila <i>Névtáblák, ideológiák, szimbolikus jelentések</i>	43
Bauko János <i>Komárom/Komárno névszemiotikai tájképe</i>	55
Presinszky Károly <i>Hogyan festenek nyelvi tájképeink? (Adatközlői vélekedések a vizuális nyelvhasználatról Szlovákiában)</i>	71
Oszkó Beatrix–Larisza Ponomareva <i>Város és falu – nyelvi tájkép a komi-permjákoknál</i>	83
Salánki Zsuzsa <i>Vizuális nyelvhasználat egy oroszországi finnugor beszélőközösségnél – a látható udmurt nyelv</i>	99
Tódor Erika-Mária <i>A vizuális nyelvhasználat vizsgálata magyar nyelvterületeken</i>	111
NYELVI TÁJKÉP: MÚLT ÉS MEGEMLÉKEZÉS	
Szoták Szilvia <i>Plakáthaború – vizualitás és ideológiák a Sopron környéki népszavazás időszakában</i>	127
Fazakas Noémi <i>Az erdélyi nyelvi tájkép átalakulása 1920 után a kisebbségi sajtó tükrében</i>	139
Bodó Barna <i>Sírok, sírfeliratok – olvasatok. A temesvár-józsefvárosi temető nyelvi tájképe</i>	149

NYELVI TÁJKÉP ÉS GAZDASÁGI ÉLET

Sorbán Angella

*Nyelv – gazdaság – tájkép. A gazdasági nyelvi tájkép kutatásának
néhány lehetséges iránya erdélyi nézőpontból* 177

Hires-László Kornélia

Nyelvi tájkép és turizmus Beregszászon 193

Karmacsi Zoltán

Turizmus és nyelvi tájkép 211

Kozmács István

Egynyelvű környezet – többnyelvű terek 221**Abstracts** **229****Rezumate** **237****A kötet szerzői** **245**

CONTENTS

Preface	11
LANGUAGE USE AND LINGUISTIC LANDSCAPE	
Petteri Laihonen <i>Using visual methods to study and support the Moldavian Csángó Educational Program</i>	15
István Cserniczkó <i>The (re)emergence of the Russian language in the linguistic landscape of Hungarian settlements in Transcarpathia</i>	29
Attila Benő <i>Name-plates, ideologies, and symbolic meanings</i>	43
János Bauko <i>The name-semiotic landscape of Komárom/Komárno</i>	55
Károly Presinszky <i>What are our linguistic landscapes like? (Opinions about visual language use in Slovakia)</i>	71
Beatrix Oszkó–Larisa Ponomareva <i>City and village – Linguistic landscape of Komi-Permyaks</i>	83
Zsuzsa Salánki <i>Visibility of language among the Finno-Ugric community in Russia – The visible Udmurt language</i>	99
Erika-Mária Tódor <i>Study of the linguistic landscape in Hungarian settings</i>	111
LINGUISTIC LANDSCAPE: PAST AND COMMEMORATION	
Szilvia Szoták <i>Poster war – visibility and ideologies in the period of the Sopron referendum</i>	127
Noémi Fazakas <i>Transformations of the Transylvanian linguistic landscape after 1920: a minority perspective</i>	139
Barna Bodó <i>Tombs, epitaphs – readings. Language landscape of Temesvár- Józsefváros cemetery</i>	149

LINGUISTIC LANDSCAPE AND ECONOMIC LIFE

Angella Sorbán

*Language – economics – landscape. Possible directions of research
of the linguistic landscape from a Transylvanian perspective* 177

Kornélia Hires-László

Linguistic landscape and tourism in Beregszász 193

Zoltán Karmacsi

Tourism and linguistic landscape 211

Kozmács István

Monolingual environment – multilingual spaces 221**Abstracts** **229****Rezumate** **237****About the authors** **245**

CUPRINS

Cuvânt înainte	11
UZUL LIMBII ȘI PEISAJUL LINGVISTIC	
Petteri Laihonen <i>Cercetarea și sprijinirea Programului Educațional al Maghiarilor Ceangăi din Moldova cu metode vizuale</i>	15
István Cserniczkó <i>(Re)apariția limbii ruse în peisajul lingvistic al localităților maghiare din Regiunea Transcarpatia</i>	29
Attila Benő <i>Plăcuțe, ideologii și semnificații simbolice</i>	43
János Bauko <i>Peisajul lingvistic al semioticii numelor din Komárom/Komárno</i>	55
Károly Presinszky <i>Cum se prezintă peisajele noastre lingvistice?</i>	71
Beatrix Oszkó-Larisza Ponomareva <i>Urban și rural: peisajul lingvistic komi-permyak.</i>	83
Zsuzsa Salánki <i>Utilizarea limbajului vizual într-o comunitate fino-ugrică din Rusia – limba udmurtă vizibilă</i>	99
Erika-Mária Tódor <i>Cercetarea peisajului lingvistic în regiunile locuite de maghiari</i>	111
PEISAJ LINGVISTIC: TRECUT ȘI COMEMORARE	
Szilvia Szoták <i>Lupta pancartelor – vizualizare și ideologii în perioada referendumului din Sopron</i>	127
Noémi Fazakas <i>Schimbarea peisajului lingvistic transilvănean în viziunea mass-mediei de după 1920</i>	139
Barna Bodó <i>Pietre funerare, epitafuri – interpretări. Peisajul lingvistic al cimitirului Iozefin din Timișoara</i>	149

PEISAJ LINGVISTIC ȘI VIAȚA ECONOMICĂ

Angella Sorbán

*Limba – economie – peisaj lingvistic. Câteva direcții posibile ale
cercetărilor peisajului economic lingvistic, din perspectivă
transilvăneană* 177

Kornélia Hires-László

Peisaj lingvistic și turism în Bereg 193

Zoltán Karmacs

Turism și peisajul lingvistic 211

Kozmács István

Mediu monolingv – spații multilingve 221

Abstracts **229****Rezumate** **237****Despre autori** **245**

ELŐSZÓ

Tisztelt olvasó!

Jelen kiadvány a 2017. szeptember 22–23-án *Nyelvi tájkép és nyelvi sokszínűség* témakörében megszervezett konferencián elhangzott előadások jelentős részét tartalmazza. A rendezvény arra összpontosított, hogy a címében mellérendelő struktúráként megjelenő kulcsfogalmak kapcsolatára vonatkozóan kérdések sorát fogalmazza újra, a Kárpát-medencei magyarság összefüggésében. A konferenciára – melynek házigazdája a csíkszeredai Sapientia EMTE Humántudományok Tanszéke volt, társszervezői pedig az MTA Nyelvtudományi Intézete, valamint az MTA Kolozsvári Akadémiai Bizottságának Nyelvtudományi Szakbizottsága – öt országból érkeztek előadók, nevezetesen Finnországból, Magyarországról, Felvidékről (Szlovákia), Kárpátaljáról (Ukrajna) és természetesen Erdélyből (Románia). A rendezvényen elhangzott előadások és az ezekre épülő beszélgetések átfogó szakmai rálátást nyújtottak az elmúlt időszakban végzett vagy a folyamatban levő tájképkutatások eredményeire, ezek módszertanára és elméleti hátterére.

A kötetbe foglalt 32 tanulmány a nyelvi tájkép hétköznapijaira, a nyelvhasználati szokások sajátosságaira, valamint a nyelvoktatás jelenlegi kérdéseire, problémáira világít rá. Amint a tanulmányok tematikája is mutatja, a nyelvi tájképre vonatkozó vizsgálatok tárgya kiszélesedett, hiszen nemcsak az utcák feliratainak kutatására összpontosítanak, hanem az oktatási intézmények, a gazdasági élet különböző helyszínei, a temetők sírfeliratai, a virtuális térben zajló kommunikáció egyaránt foglalkoztatja e kérdéskör kutatóit. Ugyanakkor az itt olvasható tanulmányok azt is tükrözik, hogy a nyelvi tájkép nem önmagában, hanem a mindennapok nyelvhasználatával összefüggésben biztosít árnyaltabb rálátást a különböző nyelvi létformákra.

A tanulmányokat tematikus alfejezetekbe soroltuk és két kötetbe foglaltuk össze. Az első kötet, melynek címe **Nyelvhasználat, nyelvi tájkép és gazdasági élet** a *Nyelvhasználat és nyelvi tájkép, Nyelvi tájkép: múlt és megemlékezés, Nyelvi tájkép és gazdasági élet* című alfejezeteket, míg a **Nyelvhasználati terek és nyelvi sokszínűség** címet viselő második kötet a *Virtuális nyelvi tájkép, Nyelvhasználati szokások és nyelvi sokszínűség, Nyelvtanulás, nyelvoktatás* alfejezeteket tartalmazza.

Az alcímekhez sorolt tanulmányok híven tükrözik azt a tényt, hogy a nyelvi tájképkutatásban a nyelvi megnyilatkozások változatos helyszínei, formái, módzatai és összefüggései kaphatnak sajátos értelmezést, ugyanakkor a jelenségek ilyen szempontú megközelítése mind történeti, mind összehasonlító rálátást biztosít(hat) a nyelv, társadalom és nyelvközösségek összetett viszonyára.

A kötet szerkesztői

Csíkszereda, 2018. január 2.

NYELVHASZNÁLAT ÉS NYELVI TÁJKÉP

A MOLDAVI CSÁNGÓMAGYAR OKTATÁSI PROGRAM KUTATÁSA ÉS TÁMOGATÁSA VIZUÁLIS MÓDSZEREKKEL

1. Bevezető

A Moldvai Csángómagyar Oktatási Program kutatása és támogatása egy többéves (2016–2021), a Finn Akadémia által támogatott projekt (projektszáma 299133), amelynek anyaga 30 moldvai településen folytatott, 2017–2019 között végzett terepmunkából áll. A terepmunka szakaszai során számos vizuális és digitális módszertani eljárás is bevezetésre kerül, s az ezek segítségével készített anyagokból nagy terjedelmű, multimodális adatbázis jön létre. Cikkemben néhány, eddig sikeresnek bizonyult módszert mutatok be, különös tekintettel arra, hogy ezek segítségével hogyan válaszolhatók meg a kutatási kérdéseim. A kötet témájához igazodva kutatásomnak a nyelvtájkép-kutatások között elfoglalt helyét is meghatározom, végezetül pedig néhány előzetes következtetésről számolok be.

1.1. A nyelvi tájkép kutatása

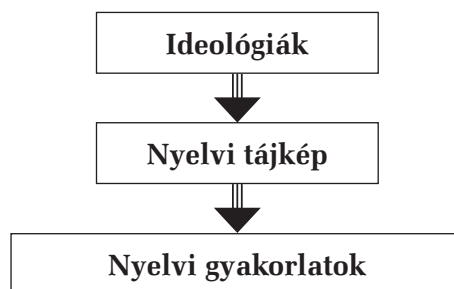
A nyelvtájkép-kutatások elméleti alapkérdéseiről már magyarul is megjelent több írás (l. Laihonen–Cserniczkó 2017), így jelen írásomban csak a téma szempontjából leglényegesebb kérdéseket tárgyalom. A nyilvános tereken megjelenő feliratoknak már az első kutatások két alapfunkcióját, a *kommunikatív* és a *szimbolikus* jelentését különítették el (l. Laihonen 2013; Bartha–Laihonen–Szabó 2013; Bodó J. 2000). Ben-Rafael (2006) és munkatársai szerint a nyelvi tájkép elemeit a következő tényezők magyarázhatják: 1. hatalmi viszonyok; 2. kommunikatív célok; 3. önkifejezés; illetve 4. kollektív identitás kifejezése. E magyarázati modellek mindegyike megjelenik jelen vizsgálatban is, ugyanakkor időnként egyszerre több magyarázat is érvényes lehet a feliratok megrendelőinek szándékát vagy a táblákat olvasók értelmezését illetően.

1.2. A nyelvtájkép-kutatások módszertana

Az eddigi nyelvtájkép-kutatások középpontjában a nyelvtájkép-elemet állítók vagy megrendelők szempontjai álltak. Ezeket a nyelvtájkép-elemek szemiotikája, térbeli elhelyezése és interpretációja alapján elemezték. Ezek a szempontok

nehezen kvantifikálhatók, ezért meglátásom szerint inkább kvalitatív módszerekkel juthatunk közelebb a nyelvi tájkép megértéséhez (l. Laihonen 2015a, b).

Kisebbségi összefüggésben, leggyakrabban a nyelvpolitikai kutatások részeként megjelenik a nyelvitájkép-kutatás. Shohamy (2005) rendszere alapján a nyelvi tájképnek közvetítő szerepe van a nyelvpolitikai szintek között. A felső szintet a nyelvvideológiák alkotják, a nyelvi tájképben pedig – az iskolák rejtett tantervében jelentkező nyelvpolitikához hasonlóan – a hatalmon levők ideológiai konkrét formát öltenek. Ugyanakkor a nyelvi tájkép – ahogy az iskolák helyzete is – hatással van a mindennapi nyelvhasználati döntésekre, a nyelvi viselkedésre és a nyelvről való gondolkodásra. A nyelvi tájkép továbbá lehet ideológiai harc színtere is (vagyis a nyelvi tájkép hathat az ideológiákra is), a magánemberek és (amennyire a törvények engedik) a vállalkozók feliratai más ideológiákat követhetnek, mint a hivatalos szervek által alkalmazott vizuális nyelvhasználat. A szabályok ugyanakkor megszeghetők, például graffitik vagy aktivisták által állított alternatív táblák, alternatív feliratok útján.



1. ábra. Shohamy (2006) nyelvpolitikai modellje

Shohamy (2006) nyelvpolitikai modellje szerint az iskolai nyelvi tájkép fokozott jelentőséggel bír, mivel az iskolai nyelvpolitika is ugyanolyan eszköz, mint a nyelvi tájkép, amely konkrét formában közvetíti a nyelvi ideológiákat a beszélőknek, ebben az esetben a legfontosabb korcsoportnak, a gyermekeknek. Az iskolai nyelvi tájképen keresztül a gyermekekhez eljuttatott funkcionális és szimbolikus üzenetek áttételes módon nyelvcserehez, nyelvtartáshoz vagy nyelvi revitalizációhoz egyaránt vezethetnek (l. Laihonen–Tóodor 2017).

Az iskolai nyelvi tájkép (l. Szabó 2015, 2016) magában foglal mindenféle nyelvi gyakorlatokat, úgymint hagyományos értelemben vett szövegeket, vizuális szimbólumokat, képeket, a térhasználat különböző formáit, hangokat és digitális kommunikációt stb. Az iskolai nyelvi tájképben különféle cselekvések, gondolkodásformák, illetve érzelmek jutnak kifejezésre (l. Titman 1994). Épp e sokrétűség teszi lehetővé, hogy az iskolai nyelvi tájképen keresztül az iskolák rejtett tantervét is kutassuk (l. Laihonen–Szabó 2017a).

1.3. Vizuális módszerek

A nyelvitájkép-kutatások egyik kiterjesztése az iskolai nyelvi gyakorlatok és a nyelvi identitás vizuális módszerrel történő kutatása. Mivel az iskolában elhelyezett képek (például gyermekek rajzai) tartalmazhatnak szöveget is, lehetőség nyílik az írásbeliség vizsgálatára is. Kutatásomban a Moldvai Csángómagyar Oktatási Program támogatása és a kutatás anyaggyűjtése egyszerre történik, a tágan értelmezett nyelvi tájkép vizsgálata pedig terepmunka és oktatásfejlesztési módszer is egyben. Nem egy statikus, „kész” iskolai nyelvi tájképet kutatunk, hanem különféle nyelvi identitáshoz kapcsolódó (vö. Busch 2010; Salo–Dufva 2017) anyagokat generálunk, miközben egy kisebbségi nyelvoktatási programot támogatunk. A támogatás többek között abból áll, hogy a résztvevők olyan vizuális (vagy digitális) gyakorlatokat végeznek, amelyek kellemes, spontán és motivált multimodális írásbeli és szóbeli kisebbségi nyelvhasználati alkalmakat teremtenek (vö. Pietikäinen–Pitkänen–Huhta 2013).

2. A Moldvai Csángómagyar Oktatási Program kutatása és támogatása

Ma már köztudott, hogy a magyar nyelvet (is) beszélő moldvai csángók (akik Tánzos 2011-es becslése szerint körülbelül 48 ezren lehetnek) hosszú ideje nyelvi diszkrimináció áldozatai. A diszkrimináció miatt nem beszélhettek magyarul a templomban vagy az iskolában, nem lehetett magyar nyelvű miséjük, illetve nem tanulhattak írni-olvasni magyarul (l. Tánzos 2011; Heltai 2006, 2012; Bodó 2016; Laihonen–Kovács–Snellman 2015; Trunki–Bodó 2017). A jelen írás szempontjából fontosabb oktatási diszkrimináció abban állt, hogy a helyi iskolaigazgatók és a bákói tanfelügyelőség rendre elutasították a csángók 90-es évektől egyre szaporodó magyar nyelvtanulásra való kérelmeit. A szülőket is megfélemlítették, annak ellenére, hogy a diákoknak a romániai törvények szerint joguk lett volna anyanyelvüket tanulni. Egy 2001-es Európa tanácsi határozat leszögezte a moldvai csángók anyanyelvtanulásához fűződő jogát (l. Isohookana–Asunmaa 2011), így sok, hivatalos szervek által állított adminisztratív akadály szűnt meg, ami lehetővé tette, hogy a Hegveli Attila által megszervezett és 2012-ig koordinált oktatási hálózat elinduljon (l. Hegveli é. n.). Ma már körülbelül 30 moldvai oktatási helyszínen tanítják a magyar nyelvet közel 2000 gyermeknek (l. a MCSMSZ és a RMPSZ honlapjait).

2001 után megépültek a magyar házak, és számos állami iskolában is beindultak a magyarórák. Jelen projekt azon kíván segíteni, hogy ezeket a lehetőségeket minél jobban megismerjék és kihasználják az érintettek a moldvai csángó közösségek javára. A projekt nagy hangsúlyt helyez a lokális nézőpontokra, így

fontos gyakorlati célja az, hogy a moldvai gyermekek megtalálják, elsajátítsák és továbbadják, majd bemutassák a helyi magyar nyelvi és kulturális értékeket. A projekt ahhoz keres utat, hogy a moldvai csángó falvak többnyelvűsége és a közösségekben használatos nyelvváltozatok erőforrásként jelenjenek meg, egy előnyösebb jövőképet és pozitívabb (nyelvi) önértékelést építve.

A projekt kutatási kérdései a következők:

1. Hogyan, milyen helyzetekben és miként identifikálják magukat az oktatási programban részt vevők?
2. Milyen az oktatási programban részt vevők nyelvi repertoárja, és az hogyan fejlődik?
3. Hogyan viszonyulnak az írásbeliséghez az oktatási programban részt vevők?
4. Milyen nyelv(tanulási) céljai vannak az oktatási programnak?
5. A résztvevők hogyan viszonyulnak a nyelvekhez, többnyelvűséghez, nyelvváltozatokhoz?
6. Milyen nyelvi jövőt képzelnek el az oktatási program résztvevői?
7. Milyen nyelvet/nyelvváltozatot használnak az oktatásban?

Jelen írásban a kérdések közül azokat érintem, amelyek vizuális módszerrel kutathatók. A kutatás anyaga az összes moldvai oktatási helyszínen, 30 településen, 2017–2019 között végzett terepmunkából áll össze. Terepmunka alatt az oktatási program támogatása és az anyaggyűjtés egyszerre történik.

3. Az anyaggyűjtés módszerei

A terepmunka nagyobb részét egy csángó származású, helyismerettel és moldvai kapcsolathálóval rendelkező kutatási asszisztens végzi. Carina Timaru pusztinai születésű, elsőéves hallgató a Babeş–Bolyai Tudományegyetem Kultúra és társadalom, hagyomány és modernitás között mesterképzésén. Kiválasztásakor fontos szempont volt, hogy Carina Timaru régóta aktív tagja a moldvai csángó hagyományőrző köröknek, így könnyen be tud kapcsolódni az iskolán kívüli, magyar nyelven zajló kulturális foglalkozásokba is. Timaru részt vett a terepmunkán alkalmazott vizuális módszer kidolgozásában, és kulcsszerepet játszik a helyi gyermekekkel zajló kommunikációban. 2017 októberéig 10 tanítási helyszínen végeztünk kutatómunkát, és az eddigi tapasztalatok alapján kidolgoztuk a gyermekek és a tanárok által legérdekesebbnek talált gyakorlatokat, amelyek kellemes, ösztönös és motivált magyar írásbeli és szóbeli nyelvhasználati alkalmat teremtenek.

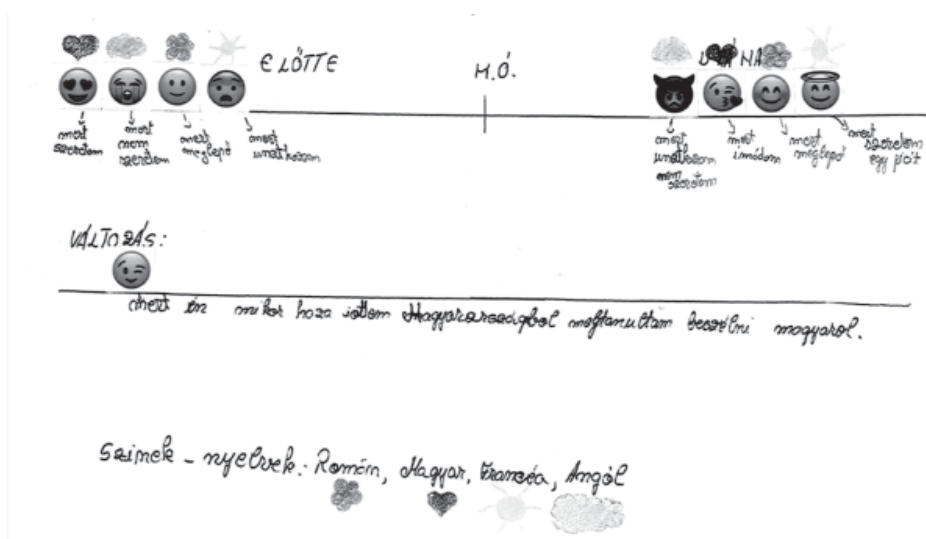
A vizuális feladataink között megtalálható a már széles körben alkalmazott emberi sziluett (vö. Busch 2010), amelyben a gyermekek különféle szimbólumokkal és színekkel jelenítik meg nyelvi repertoárjukat.



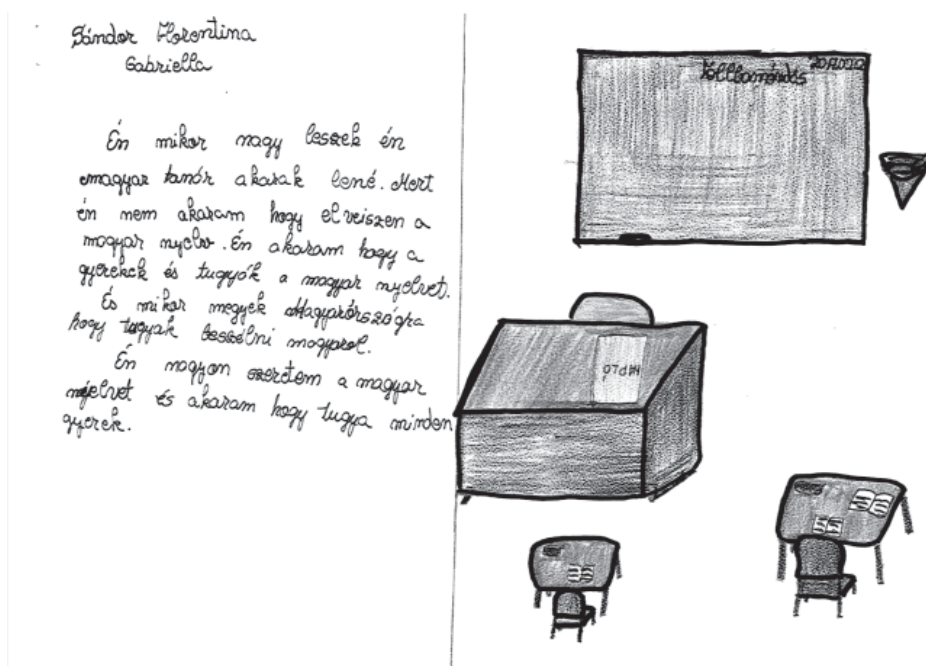
1. kép. Emberi sziluett (feladatrész)

Az emberi test körvonalába a gyermekek általuk választott szimbólumokat és színeket rajzolnak, nyelvenként egyet-egyét. A rajzokból ki tudjuk deríteni, hogy a gyermekek hány nyelvvel kerültek kapcsolatba, és anyagot gyűjthetünk arról is, hogy miként viszonyulnak ezekhez a nyelvekhez (vö. Busch 2010). Ezen kívül arra buzdítjuk a gyermekeket, hogy indokolják meg a nyelvekre vonatkozó szimbólumválasztásaikat, és ha lehetséges, szóban is megkérdezzük tőlük ugyanezt. Az írásos anyagból információt kapunk arról is, hogyan határozzák meg a gyermekek a nyelveket, mit értenek nyelv alatt. A fenti képen például külön említésre kerül a csángó és a magyar nyelv, a magyar nyelvet a szív helyére rajzolt zászló jeleníti meg, a csángó nyelv szimbóluma pedig egy labda vagy kör, amelyet a románnal együtt a fejéhez tett az illető. A kutatásban részt vevő gyermek azt is a rajzra írta magyarul, hogy a magyar miért került a szívéhez, a nyelvek elnevezéseit pedig románul írta. Ahogy Busch (2010. 288.) megjegyzi, ez a feladat alkalmat teremt arra, hogy alacsony státuszú (anya)nyelvváltozatokra is pozitív jelzőket használhassanak a kutatásban részt vevők. Ebben az esetben a „csángó nyelv” olyan marginalizált nyelvváltozat, amely emocionális töltete miatt mégis fontos része lehet az egyéni identitásnak.

Hasonló szimbólum- és színhasználattal operált egy emotikonos feladat, amelyhez az ihletet Salo és Dufva (2017) tanulmánya adta.



2. kép. Emotikonos feladat



3. kép. Hol használd a magyar nyelvet a jövőben?

Az emotikonokkal a nyelvekhez kapcsolódó érzelmeket és ezek változását lehet kutatni (vö. Salo–Dufva 2017). Jelen esetben arra kértük a Moldvai Csángómagyar Oktatási Programban részt vevőket, hogy helyezzenek emotikonokat az általuk beszélt, ismert vagy tanult nyelvekhez, külön jelölve az oktatási programban való részvétel előtti és utáni időszakot, illetve írjanak megjegyzést, ha volt valamilyen jelentős esemény az életükben, ami megváltoztatta egy adott nyelvhez való viszonyukat. Mivel oktatási környezetben történt a gyűjtés, valószínűleg több esetben az egyes tantárgyakhoz, esetleg tanárokhoz való viszony lehetett meghatározó, amit az is jelez, hogy egy adott helyszínen például az angol nyelvhez hasonló válaszokat kaptunk.

Három olyan feladatunk van, ami inkább hagyományos rajzfeladatnak tekinthető. A „magyar nyelv rajzban”, „a helyi nyelv(járás) rajzban”, illetve a „magyar nyelv a jövőben” című feladatok a magyar nyelvi identitás, az anyanyelvváltozathoz való viszony, illetve a nyelvi jövőkép kutatására irányulnak. A nyelvhez való viszony gyakran valami mással is összefügg: a következő példában a kutatásban részt vevő saját jövőjét a Moldvai Csángómagyar Oktatási Program tanáráként képzelte el.

Ezek a rajzok anyagot kínálnak különféle kutatási kérdések megválaszolására (vö. Pietikäinen–Pitkänen–Huhta 2013) – a jelen rajz például arra, hogy „Milyen nyelvi jövőt képzelnek el az oktatási program résztvevői?”.

4. Digitális módszerek

Az előbb bemutatott, már hagyományosnak tekinthető vizuális módszerek mellett bevezetésre kerülnek digitális módszerek is, amelyek a jelenlegi kutatói érdeklődés középpontjában állnak (l. Troyer–Szabó 2017; Szabó–Troyer 2017; Laihonon–Szabó 2017b). Jelen projekt számára hét darab iPad táblagépet szerezünk be, s ezek használatát begyakoroltattuk a gyermekekkel. A betanítást követően a résztvevők különféle, helyi viszonyoknak megfelelő dolgokat vesznek fel a táblagépekkel. A legfontosabb gyakorlat „a falu bemutatása”, amely abból áll, hogy a gyermekek egy séta keretében (vö. Szabó–Troyer 2017) bemutatják nekünk a falut, s a sétát felveszik a táblagéppel. Utána hazaviszik a táblagépeket, és otthon további, általuk érdekesnek, értékesnek talált dolgokat rögzítenek. Az eddigiekben a nagyszülők kulturális tevékenységét vették fel (pl. zenélés, mesélés), illetve különféle háztartással kapcsolatos tevékenységeket (pl. teafőzés gyógynövényekből). A felvételekből később a gyermekek csoportosan trailereket és kisfilmeket szerkesztenek. Ezekhez a gyermekek feliratokat is készítenek, így a gyermekek magyar nyelvű „grassroots” (l. Bodó 2016. 73.) és digitális írásbeliségéről is anyaghoz jutunk. A filmszerkesztés tanulása és gyakorlása általában a gyermekek kedvenc feladata. A feladat előképe Natalie Cowley alaszakai intervenciók kutatása (l. Thorne–Siekman–Walkie 2015).



4. kép. Indulás a falu bemutatására (Carina Timaru felvétele)

5. Kezdeti tapasztalatok

Mivel a terepmunka még zajlik és a projekt elemzési szakasza is csak nemrég kezdődött el, jelenleg még csak első benyomásokról, illetve a terepmunka alapján informált feltevésekről számolhatok be. Az előbbieken bemutatott terepmunkamódszerek mellett hagyományos etnográfiai megfigyelést is folytattunk, illetve interjúkat készítettünk a Moldvai Csángómagyar Oktatási Programmal jelenleg és a korábbiakban kapcsolatban álló felnőttekkel, többnyire tanárokkal, hagyományörzőkkel és oktatásszervezőkkel. Az előzetes következtetések ezekre is építenek.

Az anyaggyűjtést és a terepmunka módszereit folyamatosan fejlesztjük és finomítjuk, de az eddigi tapasztalataink alapján azt mondhatjuk, hogy a Moldvai Csángómagyar Oktatási Programban részt vevő gyermekek szeretik ezeket a vizuális és digitális foglalkozásokat, illetve az oktatási program tanárai is támogatták a kutatást. Az oktatási program támogatása szempontjából a módszertan jól működött, sok anyag összegyűlt, és úgy érezzük, hogy tudtunk adni valamit a közösségeknek és az oktatási programnak, mivel a visszajelzések szerint gyakorlataink a magyar írásbeli és szóbeli nyelvhasználatban való kellemes, ösztönös és motivált részvétel lehetőségét teremtik meg. Már az előzetes elemzés alapján igen értékes adatbázis épül, amelyre támaszkodva megválaszolhatók a kutatási kérdések, illetve számos további elemzési szempont is előkerült már többek között a Csíkszeredában (a Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetemen), Ko-

lozsváron (a Babeş–Bolyai Tudományegyetemen), Budapesten (az MTA Nyelvtudományi Intézetben) és Finnországban (a Jyväskyläi Egyetemen) tartott 2017-es projektbemutatóinkon.

Az alábbiakban néhány előzetes következtetést fogalmazok meg az eddigi tapasztalatok és előzetes elemzések alapján. A (nyelvi) identitás kérdésköréhez tartozik, hogy a terepmunka alatti beszélgetéseken (főleg a falu felfedezése közben került sor kis interjúkra) a programban részt vevő gyermekek egy része magyarnak, egy része pedig csángónak vallotta magát, s ez inkább oktatási helyszínenként, nem pedig a nyelvtudás vagy más hasonló tényező függvényében változott. Szintén e kérdéskörhöz tartozik, hogy valahol használták a „magyar” vagy a „csángó” kifejezést, máshol pedig leginkább a „se nem magyar, se nem román” diskurzus volt meghatározó.

Abban egységes volt minden oktatási helyszín, hogy valamilyen formában mindenki két- vagy többnyelvűnek tartotta magát. A gyermekekkel történő kommunikáció alapján a feladatok elvégzése alatt minden gyermek nyelvhasználata romándomináns volt, de a résztvevők alapesetben a magyar nyelvet jelölték az identitás nyelvének például az emberi testes feladatban (pl. a szívhez a magyart, a fejhez a románra társították). A feladatokat magyarul magyaráztuk el, a feladatok lényegét a gyermekek mindenütt többé-kevésbé megértették. A helyi moldvai magyar nyelvváltozatot mindenütt jobban értették, mint a standardközeleli magyar nyelvet. A csoportos foglalkozások alatt a gyermekek ritkán szóltak egymáshoz magyarul, a szülők viszont többnyire magyarul beszéltek egymással például a szülői értekezleten. A gyermekek ritkán említették, hogy beszélnének más nyelveket is a románra és a magyarra kívül.

A Moldvai Csángómagyar Oktatási Program tanárai nyelvileg alkalmazkodnak a helyi nyelvjáráshoz, megfigyelésünk alapján a máshonnan jött tanárok is legalább a szókincs szintjén átalakítják beszédüket. Így megállapítható, hogy a tanári beszédet és általában a beszélt nyelvet illetően nyelvi tolerancia jellemzi az oktatási programot.

Az oktatási program céljai között a magyar nyelv Moldvában való megmaradása és a Moldván kívüli egyetemeken történő, magyar nyelvű továbbtanulás egyaránt szerepelnek. A szóbeli nyelvtudás aktiválása tehát főként a magyar nyelv moldvai megmaradását szolgálja, míg az írásbeliség a továbbtanulást. Az oktatási programban tanulók a jövőben főleg otthoni körben képzelik el a magyar nyelv használatát, de néhányan a munkájukban is. Az általános iskolás gyermekek többsége úgy gondolja, hogy felnőttként is a szülőfalujában fog lakni, a középiskolás korosztályra ez azonban már kevésbé jellemző.

A gyermekek többnyire kizárólag ebben az oktatási programban tanulnak magyarul írni és olvasni, így e készségeknek különböző fokain voltak. A moldvai magyar nyelvoktatás a többségi román és az (erdélyi/magyarországi) magyar oktatási rendszereket követi, amelyekben az írásbeliség tollbamondást, kötelező olvasmányokat és szövegmásolást jelent. Ezen kívül, történeti okok miatt, az írás-

beliségnek kevésbé van hagyománya Moldvában, így nagy nehézségekbe ütközik a csángó gyermekek magyar nyelven történő továbbtanulása. Könyvet ritkán és kevesen olvasnak, hagyományos olvasási kultúrájuk sem románul, sem magyarul nincs (bár a megfigyelt digitális írásbeliség megjelenése változást hozhat e területen). A falvakban például gyakran nincs könyvtár. Tapasztalatunk szerint a moldvai magyar anyanyelvjárás és a magyar helyesírás közti nagy távolság miatt nehezen sajátítható el a magyar helyesírás.

A vizuális és digitális módszerek aktuálisak, emellett pedig segítenek csökkenteni a kutatóknak a kutatót személyekre való közvetlen befolyásoló hatását (Pietikäinen 2012), és ugyanakkor újszerű kisebbségi nyelvhasználati alkalmat teremtenek. Vagyis lehetővé teszik a résztvevők számára, hogy például a magyar írásbeliséget önállóan, spontán „grassroots” formában gyakorolhassák (vö. Pietikäinen–Pitkänen–Huhta 2013; Bodó 2016). A nyelvitájkép-kutatások szempontjából a vizuális módszerek olyan kutatási módszerek, amelyek generálják a nyelvi tájképet, így a kutatási folyamatra való reflexió különlegesen fontos a kutatási anyag elemzéséhez. Az így összegyűlt iskolai nyelvi tájkép elemzési szempontjai hasonlóak lehetnek a kutatástól függetlenül kialakult iskolai nyelvitájkép-kutatásához (l. Laihonen–Szabó 2017b). Ez az írás a kutatási folyamatra való reflexió része.

Szakirodalom

- BEN-RAFAEL, Eliezer–SHOHAMY, Elana–AMARA, Muhammad Hasan–TRUMPER-HECHT, Nira
2006 Linguistic landscape as symbolic construction of the public space: The case of Israel. In: Durk Gorter (ed.): *Linguistic Landscape: A New Approach to Multilingualism*. Clevedon, Multilingual Matters, 7–30.
- BODÓ Csanád
2016 *Nyelvi ideológiák és különbségek*. Kolozsvár, Nemzeti Kisebbségkutató Intézet.
- BODÓ Júlia (szerk.)
2000 *Miénk a tér? Szimbolikus térhasználat a székelyföldi régióban*. Csíkszereda, Pro-Print.
- BUSCH, Brigitta
2010 School language profiles: valorizing linguistic resources in heteroglossic situations in South Africa. *Language and Education* 24/4. 283–294.
- BARTHA Csilla–LAIHONEN, Petteri–SZABÓ Tamás Péter
2013 Nyelvi tájkép kisebbségben és többségben: egy új kutatási területről. *Pro Minoritate* 3. 13–28.

HEGYELI Attila

é. n. *Tíz éves a Moldvai Csángó Oktatási Program*. URL: www.nyeomszsz.org/orszavak/pdf/Hegyeli+Attila.pdf. [2018. május 31.]

HELTAI János Imre

2006 Nyelvi tervezés és magyarnyelv-tanítás Moldvában. In: Benő Attila–Szilágyi N. Sándor (szerk.): *Nyelvi közösségek – nyelvi jogok*. Kolozsvár, Anyanyelvápolók Erdélyi Szövetsége, 153–165.

2012 Language Shift in Moldavia. In: Lehel Peti–Vilmos Tanczos (eds.): *Language Use, Attitudes, Strategies. Linguistic Identity and Ethnicity in the Moldavian Csángó Villages*. Cluj-Napoca, The Romanian Institute for Research on National Minorities, 71–96.

ISOHOOKANA-ASUNMAA, Tytti

2011 *Pieni tarina csángóista*. Mäntykustannus, Porvoo.

LAIHONEN, Petteri

2013 Csíkszentdomokosi nyelvi tájkép. *Székelyföld* 17/7. 157–177.

2015a Linguistic landscapes of a minoritized regional majority: Language ideologies among Hungarians in South-West Slovakia. In: Mikko Laitinen–Anastassia Zabrodszkaja (eds.): *Dimensions of Sociolinguistic Landscapes in Europe: Materials and Methodological Solutions*. Frankfurt am Main, Peter Lang, 171–198.

2015b Indexing the Local, State and Global in the Contemporary Linguistic Landscape of a Hungarian town in Slovakia. In: Jana Wachtarczyková–Lucia Satinská–Slavomír Ondrejovič (eds.): *Jazyk v politických, ideologických a interkultúrnych vzťahoch*. Sociolinguistica Slovaca 8. Bratislava, Veda, 280–301.

LAIHONEN, Petteri–TÓDOR Erika-Mária

2017 The changing schoolscape in a Szekler village in Romania: signs of diversity in rehungarization. *International Journal of Bilingual Education and Bilingualism* 20/3. 362–379.

LAIHONEN, Petteri–CSERNICKSKÓ István

2017 Kísérlet egy összehasonlító vizsgálatra: a nyelvi tájkép dél-szlovákiai, székelyföldi és kárpátaljai falvakban. *Regio* 25/3. 50–81.

LAIHONEN, Petteri–KOVÁCS Magdolna–SNELLMAN, Hanna

2015 In search of new perspectives on the Moldavian Csángós. In: Kovacs–Laihonen–Snellman (eds.): *Culture, language and globalization among the Moldavian Csángós today*. Uralica Helsingiensia 8. Helsinki, Suomalais-Ugrilainen Seura ja Helsingin yliopiston suomalais-ugrilaiset kieliaineet, 9–26.

LAIHONEN, Petteri–SZABÓ Tamás Péter

2017a Investigating visual practices in educational settings: schoolscales, language ideologies and organizational cultures. In: Marilyn Martin-Jones–

- Deirdre Martin (eds.): *Researching multilingualism: Critical and ethnographic approaches*. London, Routledge, 121–138.
- 2017b Editorial: Studying the visual and material dimensions of education and learning. *Linguistics and Education*, special issue. URL: <https://doi.org/10.1016/j.linged.2017.10.003>
- MCSMSZ, Moldvai Csángómagyarok Szövetsége
MCSMSZ honlapja, *Oktatási helyszínek*. URL: <http://csango.ro/category/oktatasi-helyszinek/> [2017. december 1.]
- PIETIKÄINEN, Sari
2012 Experiences and expressions of multilingualism: visual ethnography and discourse analysis in research with Sámi children. In: Gardner, S.–Martin-Jones, M. (eds.): *Multilingualism, Discourse and Ethnography*. New York, Routledge, 163–178.
- PIETIKÄINEN, Sari–PITKÄNEN-HUHTA, Anne
2013 Multimodal Literacy Practices in the Indigenous Sámi Classroom: Children Navigating in a Complex Multilingual Setting. *Journal of Language, Identity and Education* 12/2. 230–247.
- SALO, Noelle Nayoun Park–DUFVA, Hannele
2017 Words and images of multilingualism: A case study of two North Korean refugees. *Applied Linguistics Review*. URL: <https://doi.org/10.1515/applirev-2016-1066>
- SHOHAMY, Elana
2006 *Language Policy: Hidden agendas and new approaches*. London, Routledge.
- SZABÓ Tamás Péter
2015 The management of diversity in schoolscapes: an analysis of Hungarian practices. *Apples: Journal of Applied Language Studies* 9/1. 23–51. Available at: <http://apples.jyu.fi>
2016 Ágencia és a változatosság kezelése magyarországi iskolák nyelvi tájképében. In: Kozmács István–Vančo Ildikó (szerk.): *Sztenderd – nem sztenderd*. Lakitelek, Antológia, 231–242.
- SZABÓ Tamás Péter–Robert TROYER
2017 Inclusive ethnographies: Beyond the binaries of observer and observed in linguistic landscape studies. *Linguistic Landscape* 3/3. 306–326.
- RMPSZ, Romániai Magyar Pedagógusok Szövetsége
RMPSZ honlapja, *Csángómagyar Oktatási Program*. URL: <http://csango.rmpsz.ro/> [2017. december 1.]
- TÁNCZOS Vilmos
2011 Hungarian Language Command among the Moldavian Csángós, 2008–2010. In: Barszczewska, Agnieszka–Peti, Lehel (eds.): *Integrating*

minorities: traditional communities and modernization. Cluj-Napoca, the Romanian Institute for Research on National Minorities, 265–378.

TITMAN, Wendy

1994 *Special Places; Special People; The Hidden Curriculum of School Grounds. Learning through Landscapes*. Surrey, WWF UK.

THORNE, Steve–SIEKMANN, Sabine–CHARLES, Walkie

2015 Ethical Issues in Indigenous Language Research and Interventions. In: De Costa, P. I. (ed.): *Ethics in Applied Linguistics Research: Language Researcher Narratives*. New York, Routledge, 142–160.

TROYER, Robert–SZABÓ Tamás Péter

2017 Representation and videography in linguistic landscape studies. *Linguistic Landscape* 3/1. 56–77.

TRUNKI Péter–BODÓ Csanád

2017 *A tanfelügyelő jelenti. Román állami iskolázás a moldvai magyar falvakban*. Kolozsvár, Kriterion Könyvkiadó.

AZ OROSZ NYELV (ÚJRA)MEGJELENÉSE KÁRPÁTALJA MAGYAROK LAKTA TELEPÜLÉSEINEK NYELVI TÁJKÉPÉBEN

1. Bevezető

A nyelvi tájkép alakításában – a nyelvpolitikában hagyományosan aktív államok és vállalatok, intézmények mellett – több más szereplő is részt vesz (lásd pl. Gorter et al. eds. 2012, kárpátaljai vonatkozásban pl. Csernicskó 2015, 2016a, 2016b). Az alábbiakban azt érzékeltetjük röviden, hogyan alakítják az abszolút magyar többségű kárpátaljai települések nyelvi tájképét a gazdasági érdekek és viszonyok, az egyes nyelvek (vélt vagy valós) gazdasági értéke, presztízse.

Kárpátalja magyar közössége az 1980-as évek vége óta törekszik arra, hogy a magyar nyelv egyre több funkcióban legyen használatos a vidéken. A régió magyarok lakta sávjában ma már teljesen természetes, hogy a magyar – természetesen más nyelvek mellett – hangsúlyosan jelen van a nyelvi tájképben (Beregszászi 2005; Laihonen–Csernicskó 2017; Hires-László 2015; Karmacs 2014a, 2014b; Tóth 2014a, 2014b). Az utóbbi két-három évben azonban ismét egyre több nem magyar nyelvű felirat, kiírás jelent meg a kárpátaljai magyar nyelvterület szimbolikus terében. Mindez annak ellenére történik, hogy a 2012-ben elfogadott és máig hatályos ukrán nyelvtörvény a korábbiakhoz képest szélesebb jogokat biztosít a magyar nyelv használatára, a nyelvi tájképben is (Tóth–Csernicskó 2014). Az újonnan megjelenő feliratok legnagyobb része nem a felülről szervezett (top-down), az állam által előírt hivatalos kiírások közé tartozik, s nem is a szimbolikus jelentőségűek sorába, hanem gazdasági vonatkozásúak. Az alábbiakban ezt a jelenséget mutatjuk be, s megpróbálunk magyarázatot találni rá.

Thurlow és Jaworski (2010. 130.) megállapítják, hogy „a turizmus de facto a szemiotikai ipar kvintesszenciája – az ádáz kulturális és szimbolikus termelés helyszíne”. A nyelvi ideológiáknak és a nyelvi tájképnek a gazdaság, illetve a turisztika szempontjából történő elemzése fényt deríthet arra, hogy miért jelennek meg egyes nyelvek a nyilvános térben és hogyan válnak áruvá (lásd Bányai 2014, 2015; Heller–Pujolar–Duchêne 2014), és másokat miért távolítanak el a nyelvi tájképből (lásd Pavlenko 2008).

Nyelv, politika és gazdaság kontextusában értelmezhető az a jelenség is, amely a magyar többségű vidéken zajlik Kárpátalján.

2. Az orosz nyelv Kárpátalja magyarok lakta sávjában

Az orosz – mint az egykori Szovjetunió privilegizált nyelve – a kommunizmust építő birodalom széthullása után szinte azonnal elkezdett eltűnni az egykori szovjet érdekszférából (Pavlenko 2008. 282.; L’nyavskiy-Ekelund 2016; Bátyi 2015, 2017) és Kárpátaljáról is. Ukrajnában az orosz nyelv visszaszorulása a nyilvános térben összefüggésben van a Krím orosz megszállásával, a kelet-ukrajnai katonai konfliktussal és a szovjet múlttal való szakítás jegyében meghirdetett úgynevezett dekommunizációval (Csernicskó 2017a; Fedinec–Csernicskó 2016a, 2016b, 2017). Ám az egykor domináns orosz máig nem tűnt el teljesen a poszt-szovjet térségből. Muth (2015a) például rámutat arra, hogy Transznisztriaiban az orosz továbbra is a nemzetek közötti érintkezés legfőbb eszköze. Az orosz nyelv továbbra is jelen van Ukrajnában (Pavlenko 2012. 46–47.; Bever 2015), ezen belül Kárpátalján, így a jelentős részben magyarok lakta vidéken is. Beregszász nyelvi tájképét elemző tanulmányában Hires-László Kornélia (2015. 167.) az összesen rögzített 1172 fotó között 27 orosz nyelvűt talált; az összes kiírás 2,3%-án volt jelen az orosz nyelv a városban, az egynyelvű orosz szövegek száma 22 (1,9%) volt.

Pavlenko (2009. 251.) rámutat, hogy Ukrajnában nem mindig egyszerű eldönteni, hogy a nyilvános térben megjelenő orosz nyelv a nemzetek közötti érintkezés nyelveként, regionális *lingua franca*ként, vagy pedig a helyben élő orosz ajkú közösség anyanyelveként látható. Az alábbiakban bemutatott példák-ból kiderül, hogy az orosz nyelvű szöveget (is) megjelenítő kiírások egy részére vonatkozatható Pavlenko megállapítása, ám az orosz feliratok jelentős része egyik kategóriába sem sorolható: ezekkel a helyi magyar közösség tagjai a kívülről érkező, más nyelvű embereket próbálják megszólítani.

A Beregszászban és környékén látható orosz nyelvű feliratoknak egy része minden bizonnyal még a szovjet korszakból maradt meg. Tóth Enikő (2014a. 63.) a Beregszászi járás két településének nyelvi tájképét elemezve rámutat, hogy bár „A Szovjetunió már 22 éve nem létezik, de a községek utcanévtáblái még mindig csak orosz nyelvűek”. Elemzéséből az is kiderül, hogy „Az utcanévtáblákon kívül a településeken máshol is megjelennek az orosz nyelvű névtáblák, kiírások. Például a halábori kultúrház névtáblája még mindig orosz és magyar nyelvű, egy badalói épületen továbbra is látható a szovjet hadsereg emlékére felállított orosz és magyar nyelvű emléktábla. (...) A magasfeszültségre figyelmeztető táblák mindkét településen csak orosz nyelvűek” (Tóth 2014a. 62.). Az ilyen jellegű orosz feliratok fennmaradását Pavlenko (2009. 257.) abban a kontextusban értelmezi, hogy az egykori gyarmatosító nyelve még sokáig használatban marad az egykori gyarmatokon. Ez esetben az orosz a poszt-szovjet térség egykori gyarmattartójának nyelveként azonosítható. Ám az orosz nyelvet máig sokan használják Ukrajnában és Kárpátalján is. Ezt igazolja az 1. ábra is, ahol egy óriásplakáton köszönti orosz nyelven szeretett feleségét születésnapja alkalmából egy tehetős vállalkozó Beregszászon.



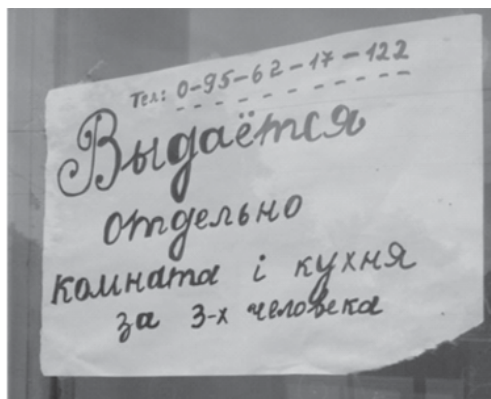
1. ábra. Orosz nyelvű nyilvános születésnap
köszöntő Beregszász központjában, 2016

A kaszonyi termálfürdő nyelvi tájképét elemző korábbi tanulmányunkban (Cserniczkó–Laihonen 2016) bemutattuk, hogy a Kárpátalja magyarok lakta részeire érkező szláv turisták jelentős része az orosz nyelvet használja. Nem véletlen tehát, hogy a gazdasági vonatkozású orosz nyelvű feliratok ismét elkezdtek megjelenni a régió nyelvi tájképében. Az orosz nyelvnek a turizmus általi (újra)megjelenése a posztszovjet térségben nem egyedi jelenség. Kutatók hasonlóan számolnak be a balti államokban (Marten et al. 2012; Muth 2015b; Pavlenko 2017a; Zabrodkaja 2016), illetve Magyarországon (Bátyi 2014, 2015). Ryazanova-Clarke (2014. 12.) szerint az orosz nyelv ismét megfigyelhető terjedése Oroszországon kívül annak transznacionális gazdasági értékével magyarázható. Ukrajnában pedig – ahol az orosz nyelvnek ma is jelentős társadalmi és gazdasági szerepe van – a kutatások tanúsága szerint „csaknem minden ukránnak, aki pénzt akar keresni, tudnia kell oroszul” (Rybka 2016). Nyilván hasonlóan van ez a posztszovjet térséghez tartozó Kárpátalján is: az orosz bizonyos fókig még mindig nagyon fontos *lingua franca* (Pavlenko 2006, 2009, 2013).

Az orosz nyelv turisztikai hasznosságát jelzi a 2. és 3. ábra. A két fotó a Beregszászi Járási Állami Közigazgatási Hivatal épülete előtt készült. Az épület alagsorában működő önkiszolgáló étterem az államnyelv (az ukrán) mellett orosz nyelven is hirdeti, hogy „gyorsan, finomat és olcsón” ebédelhet a hozzájuk betérő vendég. Az orosz nyelvű kiírás nyilvánvalóan nem az állami hivatalban dolgozó hivatalnokokat, nem is a városban élő, az ukrán és a magyar nyelvet az orosznál jobban ismerőket próbálja megszólítani, hanem a Beregszászba érkező turistákat.



2. és 3. ábra. Ukrán, illetve hátoldalán orosz nyelvű reklámtábla a Beregszászi Járási Állami Közigazgatási Hivatal épületében működő önkiszolgáló étterem előtt (a szerző felvételei)



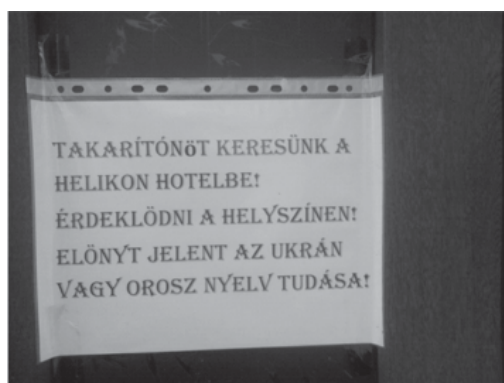
4. ábra. Sajátos helyesírással kihelyezett orosz nyelvű hirdetés Beregszászban (a szerző felvétele)

A főként oroszul (vagy ezen a nyelven is) beszélő turisták miatt az orosz nyelvű szálláshirdetések is megjelentek Kárpátalja magyarok lakta részein (Csernicsekó–Laihonen 2016; Csernicsekó 2016a, 2017b). Mivel azonban az orosz nyelv használata az elmúlt negyedszázadban visszaszorult Kárpátalján, 1991 óta az iskolák-

ban sem oktatják, felnőtt egy generáció, amely nem feltétlenül ismeri a sztenderd orosz (Cserniczkó 2016a). A 4. ábrán egy olyan kiírást láthatunk, amely – nagy valószínűséggel magyar anyanyelvű – fogalmazója hiányos orosz nyelvismeretéről tanúskodik. A kiírás fókuszában látható „Выдаётся” magyar kontaktushatás: a magyar ’kiadó’ tükörfordítása. Az orosz nyelvű szövegben megjelenő „i” kötőszó viszont ukrán kontaktushatás: az oroszban *i* betű nincs, van ellenben az ukránban.

Pavlenko (2009. 258.) beszámol arról, hogy a posztszovjet államok nyelvi tájképében gyakran az angol nyelv nem sztenderd, „helyi” változata jelenik meg. Blommaert (2010. 103.) a globalizáció révén terjedő, hiányos nyelvtudásból fakadó angol jellegzetességeit a „*truncated repertoire*” (csonka repertoár) terminussal jelöli. A sztenderd angolhoz mérve hibás graffitit mutat be például a kárpátaljai Mezőkaszonyból Cserniczkó és Laihonen (2016. 21.). Nagy valószínűséggel a Kárpátalján látható nem sztenderd orosz feliratok is a Blommaert (2010) által „*truncated repertoire*”-nak nevezett jelenséghez sorolhatók. Pavlenko (2017b. 500.) szerint az ilyen tipikus, hiányos orosz nyelvtudásról tanúskodó feliratok alapján olyan oroszul beszélőkre következtethetünk, akik a várható gazdasági előnyök kedvéért helyezték ki az orosz nyelvű táblákat. Pavlenko (2017b. 495.) ezt a nyelvi alkalmazkodás (linguistic accommodation) terminussal jellemzi: a potenciális vásárló nyelvét használja az, aki szeretné eladni az áruját, termékét, szolgáltatását.

Az orosz nyelvtudás hiánya gazdasági hátrányokkal is járhat a kárpátaljai munkavállalók számára, például a szintén főként orosz ajkú vendégek által látogatott, korábban említett kaszonyi termálfürdőben (Cserniczkó–Laihonen 2016). Erről tanúskodik, hogy a kaszonyi fürdő ukrán és magyar nyelvű álláshirdetéseiben a munkavállalókkal szemben támasztott követelmények között „ukrán vagy orosz nyelvtudás” szerepel; a magyar nyelv ismerete nem elvárás (Cserniczkó 2017. 30.). A szintén a turizmusból profitra váró Helikon Hotel magyar nyelvű álláshirdetése is az ukrán vagy orosz nyelv ismeretével rendelkezőket szólítja meg elsősorban (5. ábra; Karmacsai 2017. 58.).



5. ábra. A Jánosiban található Helikon Hotel magyar nyelvű álláshirdetése (a szerző felvétele)

Egyik előadásában Zabrodszkaja (2016) azt mutatta be, hogyan vált a szovjet múlttól elszakadni kívánó Észtországban az orosz előbb az ellenség nyelvvé, majd a kis független balti államba érkező gazdag és sokat költő orosz turisták miatt miként jelent meg ez a nyelv a kiemelt turisztikai helyszíneken ismét a nyelvi tájképben. Azt is elmondta azonban, hogy miután Oroszország 2014 tavaszán annexálta a Krímet, az ennek következtében bevezetett gazdasági és politikai szankciók, illetve az orosz rubel jelentős gyengülése miatt az Észtországba látogató orosz turisták száma a töredékére esett vissza, az orosz ismét az észt függetlenséget fenyegető megszálló nyelve lett (Zabrodszkaja 2016). Hasonló a helyzet Kárpátalján is. A Krím megszállása, illetve a kelet-ukrajnai konfliktus miatt Ukrajnában az ellenség nyelvvé kikiáltott orosz (Cserniczkó 2016c, 2017a) egyben a Kárpátaljára érkező és ide pénzt hozó turisták jelentős részének a nyelve is egyben.

Amint a fentiekben láthattuk tehát, az orosz nyelv annak ellenére jelen van Kárpátalja nyelvi tájképében, hogy 2014 tavasza óta Ukrajnában az orosz nyelvet egyre gyakrabban azonosítják az agresszor Oroszországgal (lásd pl. Maszenko 2016). Nemcsak olyan feliratokról van szó, amelyek a szovjet korszak örökségei, hanem új, az orosz nyelv gazdasági felértékelődésével kapcsolatos kiírásokról is. Bár az új orosz nyelvű feliratok száma összességében nem nagy, ám a gazdasági jellegű kiírások között egyáltalán nem elhanyagolható. A gazdasági realitások tehát időnként felülírják vagy legalábbis árnyalják a politikai érdekeket és – a nyilvános tér magyar dominanciájára törekvő – nemzeti érzelmeket. Ezt igazolja az is, hogy az angol és az orosz mellett az államnyelven, ukránul kínált szálláshely is akad bőven Kárpátalja magyarok lakta vidékein. Az ezeket reklámozó feliratok, kiírások egy része ukrán–magyar kétnyelvű, de túlnyomó többségük csak a célközönség nyelvén, vagyis ukrán nyelven jelenik meg, például a szintén abszolút magyar többségű Déda községben, vagy épp a szintén magyar dominanciájú Nagybégányban, Zápsonyban és Kaszonyban is (Karmacsi 2017).

3. Diskusszió

Simonyi és Pisano (2011. 230.) szerint a magyar többségű településen élő tipikus kárpátaljai magyar ember magyar tannyelvű iskolát végzett, és ilyen intézményt választott gyermeke számára is; gyakran jár át Magyarországra bevásárolni; a magyar televízió adásait nézi, és családját hétvégén valamely magyarországi városba viszi moziba, kikapcsolódni. Az idézett szerzők azt is meggyőződéssel állítják, hogy ennek a tipikus kárpátaljai magyarnak az ukrán–magyar államhatár átlépése nem több adminisztratív rutinnál, és ez nem okoz számára semmilyen érzékelhető változást a nyelvi tájképben, amely otthon is dominánsan magyar; számára sokkal szembetűnőbb változást jelent az, ha Ukrajna belsejébe utazik (átkel a Kárpátokon), vagy akár ha a közeli Munkácsra érkezik, ahol a magyar környezet eltűnik a szláv politikai térben és nyelvi tájképben. Kárpátaljai ukrán

kutatók szintén úgy vélik, hogy Kárpátalja déli, magyarok lakta sávjának nyelvi tájképe dominánsan magyar, és a magyar feliratok aránya felülmúlja az ukrán nyelvű kiírásokét (Belej 2012; Tarkanyij 2011). Elemzésünkben azonban egyértelműen kiderül, hogy az abszolút magyar domináns nyelvi tájkép csupán illúzió, még az egyébként abszolút magyar többségű településeken is; s ez így van nemcsak Kárpátalján, hanem Romániában és Szlovákiában is (Laihonen–Cserniczkó 2017). A magyar nyelv mellett azonban nemcsak az államnyelv, az ukrán jelenik meg Kárpátalja magyar többségű falvainak nyelvi tájképében, hanem egyre gyakoribb, hogy az angol és/vagy az orosz nyelv is (újra) látható.

Burdick (2012. 2.) szerint „a nyelvi tájkép kutatásának módszertana jól alkalmazható a nyelvek áruvá válásának tanulmányozása során, azoknak a tereknek a megismerésében, melyekben a nyelvek áruvá válnak”. Megfogalmazása szerint „a piaci gyakorlatok a nyelvet közvetlenül alkalmazhatóvá teszik a munkaerőpiacon és a turizmusban” (Burdick 2012. 11–12.). Nem véletlen, hogy Comaroff és Comaroff (2009) szerint a kisebbségi nyelvi közösségek újabban a gazdasági életképességért küzdenek a nemzetiségi és nyelvi jogok helyett.

4. Összegzés

Laitinen és Zabrodszkaja (2015. 11–12.) szerint a nyelvi tájképben bekövetkező változások nagyon hasonlóan működnek, mint a nyelvi változások, amelyek soha nem függetlenek a nyelvet használó társadalom, közösség helyzetében, valamint az identitás-, a presztízviszonyokban bekövetkező változásoktól. Da Silva és Heller (2009) a nyelvpolitikát olyan diskurzív folyamatként írják le, amely a politikai és gazdasági tendenciákban gyökerezik, ezektől nem függetleníthető (Kontra 2010. 157.). Ehhez az elmélethez kapcsolódva bemutattuk, hogy egy nemzeti kisebbség – reagálva a gazdasági környezetben bekövetkezett változásokra, és részben felülírva saját nacionalizmusát – lakóterületének nyelvi tájképét „önként és *dalolva*” más nyelvű feliratok kihelyezésével alakítja át. Ennek következtében csökken a kisebbségi (a magyar), és nő a más nyelvű feliratok aránya; a nyelvi nacionalizmus fölött diadalmaskodik a gazdasági érdek. A turizmus, illetve a turisták, valamint a globális gazdaság és a piaci viszonyok ily módon válnak közvetve a nyelvi tájkép formálóivá, alakítóivá Kárpátalján is (Kallen 2009. 274.).

A fenti elemzés mindemellett arra is rávilágít, hogy önmagában az anyaországnak a nemzeti kisebbség nyelvmegtartását támogató nyelvpolitikája nem lehet sikeres, ha az nem jár együtt gazdaságpolitikai fejlesztésekkel. Kontra Miklós írja *A magyar nyelv Horvátországban* (Fancsaly et al. 2016) című kötetet lezáró fejezetben: „Ha azt óhajtjuk, netán akarjuk, hogy a drávaszögi magyarok 50 év múlva is magyarul beszéljenek, akkor ennek olyan gazdasági előfeltételei vannak, amelyek lehetővé teszik, hogy a magyarok magyarul boldogulhassanak Drávaszögben – 50 év múlva is” (Kontra 2016. 207.).

A magyarországi kormányzat által 2016-ban elindított Egán Ede Kárpátaljai Gazdaságfejlesztési Program¹ – amely a kárpátaljai magyar közösség gazdaságfejlesztési stratégiai tervén alapszik² – nagyrészt ezt célozza: a Kárpátalján élő magyar közösség gazdasági pozícióinak javítását, amin keresztül növekszik a magyar nyelv presztízse, javulnak pozíciói, szélesebbé válik használati köre.³

A nyelvmegtartást, illetve a kárpátaljai magyar közösség hosszú távú életképességét támogató gazdaságfejlesztési programok kidolgozása és megvalósítása során is figyelembe kell azonban venni, hogy Kárpátalján – ahol a magyar anyanyelvűek a régió összlakosságának kevesebb mint 13 százalékát teszik ki – sem a hétköznapi élet, sem a vállalkozói lét „nem a nemzeti térbe bezárva, hanem transznacionális térben zajlik, ahol a gazdasági ésszerűség és lehetőségek mentén gyorsan megtörténik az új helyzethez való alkalmazkodás” (Kovály–Eröss–Tátrai 2017. 17–18.). A fentiekben azt mutattuk be, hogy ez a megváltozott gazdasági körülményekre történő reagálás folyamatban van Kárpátalján. Ha ehhez hozzáadódnak a magyarországi támogatások, illetve a Kárpátalján hagyományosan jelen lévő határmenti kereskedelem és ingázás (lásd pl. Borbély 2015; Tátrai–Eröss–Kovály 2016, 2017; Pisano–Simonyi 2016), az erősítheti a magyarok és a magyar nyelv pozícióit a régióban. De csak akkor, ha ehhez más nyelvek ismerete is társul.

Szakirodalom

BÁTYI Szilvia

2014 Hévíz: nyelvi tájkép orosz ecsettel. *Alkalmazott Nyelvtudomány* XIV(1–2). 21–34.

2015 The place-making activity of Russian in Hungary. In: Cergol, Kovačević, Kristina–Udier, Sanda Lucija (eds.): *Multidisciplinary Approaches to Multilingualism: Proceedigs from the CALS conference 2014*. Frankfurt am Main, Peter Lang, 115–130.

2017 The Impact of Attitudes on Language Retention of Russian as a Foreign Language in Hungary: Some Lessons to be Learnt from Attrition Studies. In: Pfenninger, Simone E.–Navracsics, Judit (eds.): *Future Research Directions for Applied Linguistics*. Bristol–Buffalo–Toronto, Multilingual Matters, 265–285.

BELEJ, Les (Белей Лесь)

2012 *Мовний ландшафт Закарпатської області України початку XXI ст.* Київ: Інститут мовознавства ім. О.О. Потебні НАН України.

1 Erről bővebben: <https://www.eganede.com/>.

2 <https://www.eganede.com/egane-ede-terv.pdf>.

3 Az eltelt idő rövidsége miatt a gazdaságfejlesztési terv hatásairól nem tudunk érdemi következtetéseket levonni.

BEREGSZÁSZI Anikó

2005 „Csata” a szimbolikus térért, avagy a látható/láthatatlan anyanyelv. In: Beregszászi Anikó–Papp Richárd (szerk.): *Kárpátalja. Társadalomtudományi tanulmányok*. Budapest–Beregszász, MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet – II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, 158–163.

BEVER, Olga

2015 Linguistic landscapes as multimodal and multilingual phenomena. In: Laitinen, M.–Zabrodszkaja, A. (eds.): *Dimensions of Sociolinguistics Landscapes in Europe. Materials and Methodological Solutions*. Frankfurt am Main, Peter Lang, 233–261.

BLOMMAERT, Jan

2010 *The Sociolinguistics of Globalization*. New York, Cambridge University Press.

BORBÉLY Sándor

2015 Informális gazdasági stratégiák a magyar–ukrán határvidéken. In: Turai Tibor (szerk.): *Hármas határok néprajzi értelmezésben*. Budapest, MTA BTK Néprajztudományi Intézet, 217–245.

BURDICK, Christa

2012 *Mobility and Language in Place: A Linguistic Landscape of Language Commodification*. Amherst, University of Massachusetts.

COMAROFF, John L.–COMAROFF, Jean

2009 *Ethnicity, Inc.* Chicago, University of Chicago Press.

CSERNICSKÓ István

2015 Nyelvek vetélkedése a nyelvi tájképben: kárpátaljai példa. *Alkalmazott Nyelvtudomány* XV(1–2). 71–84.

2016a A dinamikusan változó nyelvi tájkép: Kárpátalja példája. *Acta Humana. Emberi jogi közlemények* III/3. 91–105.

2016b A változás megragadása a nyelvi tájképben: Kárpátalja példája. *Magyar Nyelv* 112/1. 50–62.

2016c *Nyelvpolitika a háborús Ukrajnában*. Ungvár, Autdor-Shark.

2017a Ideológiai csata a nevek frontján. *Fórum Társadalomtudományi Szemle* XIX/4. 15–29.

2017b Nyelv, gazdaság, társadalom. Globális nyelvek Kárpátalja magyarok lakta végeinek nyelvi tájképében. In: Márku Anita–Tóth Enikő (szerk.): *Többsnyelvűség, regionalitás, nyelvoktatás. Tanulmányok a Hodinka Antal Nyelvészeti Kutatóközpont kutatásaiból III*. Ungvár, RIK-U, 13–44.

CSERNICSKÓ István–LAIHONEN, Petteri

2016 Hybrid practices meet nation-state language policies: Transcarpathia in the twentieth century and today. *Multilingua* 35/1. 1–30.

- DA SILVA, Emanuel–HELLER, Monica
2009 From protector to producer: The role of the State in the discursive shift from minority rights to economic development. *Language Policy* 8. 95–116.
- FANCSALY Éva–GÚTI Erika–KONTRA Miklós–MOLNÁR LJUBIĆ Mónika–OSZKÓ Beatrix–SIKLÓSI Beáta–ŽAGAR SZENTESI Orsolya
2016 *A magyar nyelv Horvátországban*. Budapest–Eszék, Gondolat Kiadó–Media Hungarica Művelődési és Tájékoztatási Intézet.
- FEDINEC Csilla–CSERNICSKÓ István
2016a Az Ukrajnából száműzött Lenin. Európai út a kommunizmus öröksége nélkül? *Regio* 24/1. 73–124.
- FEDINEC Csilla–CSERNICSKÓ István
2016 Декомунізація в сучасній Україні: пошук шляхів в області історії, ідентичності і мовної політики. *Історическа Експертиза* 4. 67–88.
2017 (Re)conceptualization of Memory in Ukraine after the Revolution of Dignity. *Central European Papers* V/1. 46–71.
- GORTER, Durk–MARTEN, Heiko F.–VAN MENSEL, Luk (eds.)
2012 *Minority Languages in the Linguistic Landscape*. Basingstoke, Palgrave Macmillan.
- HELLER, Monica–PUJOLAR, Joan–DUCHÊNE, Alexandre
2014 Linguistic commodification in tourism. *Journal of Sociolinguistics* 18. 539–566.
- HIRES-LÁSZLÓ Kornélia
2015 Nyelvi tájkép és etnicitás Beregszászon. In: Márku Anita–Hires-László Kornélia (szerk.): *Nyelvoktatás, kétnyelvűség, nyelvi tájkép*. Ungvár, Autdor-Shark, 160–185.
- KALLEN, Jeffrey
2009 Tourism and representation in the Irish linguistic landscape. In: E. Shohamy – D. Gorter (eds.): *Linguistic landscape: Expanding the scenery*. London, UK, Routledge, 270–283.
- KARMACSI Zoltán
2014a Település- és utcanevek Kárpátalja magyarlakta településein. In: Beregszászi A.–Hires-László K. (szerk.): *Meszelt falakon túl: Születésnapki köszöntő kötet Kótyuk István tiszteletére*. Beregszász, II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, 87–98.
2014b Vizuális kétnyelvűség: az új nyelvtörvény adta lehetőségek. In: Bárány E.–Cserniczkó I. (szerk.): *Українсько-угорські міжмовні контакти: минуле і сучасність. Матеріали міжнародної наукової конференції / Az ukrán–magyar nyelvi kapcsolatok múltja és jelene. Nemzetközi tudományos konferencia előadásai*. Ungvár, Видавництво В. Падяка, 120–131.

- 2017 A nyelvi tájkép változásának egy aspektusa. In: Márku Anita–Tóth Enikő (szerk.): *Többszínűség, regionalitás, nyelvoktatás. Tanulmányok a Hodinka Antal Nyelvészeti Kutatóközpont kutatásaiból III.* Ungvár, RIK-U, 54–60.
- KONTRA Miklós
2010 *Hasznos nyelvészet.* Somorja, Fórum Kisebbségkutató Intézet.
2016 Összefoglalás helyett. In: Fancsaly Éva et al.: *A magyar nyelv Horvátországban.* Budapest–Eszék, Gondolat Kiadó–Media Hungarica Művelődési és Tájékoztatási Intézet, 205–208.
- KOVÁLY Katalin–ERŐSS Ágnes–TÁTRAI Patrik
2017 „Hát megpróbálunk küzdeni”: átalakuló boldogulási stratégiák Kárpátalján az Euromajdan után. *Tér és Társadalom* 31/2. 3–22.
- L'NYAVSKIY-EKELUND, Svetlana
2016. *Ukrainian Language Policy: The Status of Russian in English Language Medium Ukrainian and Russian Newspapers and in the Linguistic Landscape of Four Regions.* Master's Thesis. Lund, Lund University.
- LAIHONEN, Petteri–CSERNICKÓ István
2017. Kísérlet egy összehasonlító vizsgálatra: a nyelvi tájkép dél-szlovákiai, székelyföldi és kárpátaljai falvakban. *Regio* 25/3. 50–81.
- LAITINEN, Mikko–ZABRODSKAJA, Anastassia
2015. Dimensions and dynamics of sociolinguistic landscapes in Europe. In: Laitinen, M.–Zabrodszkaja, A. (eds.): *Dimensions of Sociolinguistics Landscapes in Europe. Materials and Methodological Solutions.* Frankfurt am Main, Peter Lang, 11–25.
- MARTEN, F. Heiko–VAN MENDEL, Luk–GORTER, Durk
2012 Studying Minority Languages in the Linguistic Landscape. In: Gorter, Durk–Heiko F., Marten–Van Mendel, Luk (eds.): *Minority Languages in the Linguistic Landscape.* Basingstoke, Palgrave Macmillan, 1–15.
- MASZENKO, Larisza (Масенко Лариса)
2016 Якою мовою говорити патріотизм? *Портал мовної політики* 2016.11.1. <http://language-policy.info/2016/11/yakoyu-movoyu-hovoryt-patriotyzm/>
- MUTH, Sebastian
2015a 'Ruralscapes' in post-Soviet Transnistria: Ideology and language use on the fringes of a contested space. In: Laitinen, M.–Zabrodszkaja, A. (eds.): *Dimensions of Sociolinguistics Landscapes in Europe. Materials and Methodological Solutions.* Frankfurt am Main, Peter Lang, 199–231.
- MUTH, Sebastian
2015b Russian as a commodity: medical tourism and the healthcare industry in post-Soviet Lithuania. *International Journal of Bilingual Education and Bilingualism.* Retrieved from <http://dx.doi.org/10.1080/13670050.2015.1115002>

PAVLENKO, Aneta

2008 Multilingualism in Post-Soviet Countries: Language Revival, Language Removal, and Sociolinguistic Theory. *The International Journal of Bilingual Education and Bilingualism* 11(3–4). 275–314.

2009 Language Conflict in Post-Soviet Linguistic Landscapes. *Journal of Slavic Linguistics* 17(1–2). 247–274.

2012 Transgression as the Norm: Russian in Linguistic Landscape of Kyiv, Ukraine. In: Gorter, D.–Marten, H. F. –Van Mensel, L. (eds.): *Minority Languages in the Linguistic Landscape*. Basingstoke, Palgrave Macmillan, 36–56.

2013 Multilingualism in Post-Soviet successor states. *Language and Linguistics Compass* 7(4). 262–271.

2017a Russian-friendly: How Russian became a commodity in Europe and beyond. *International Journal of Bilingual Education and Bilingualism*, 2017, issue 4. DOI: 10.1080/13670050.2015.1115001

2017b. Языковые ландшафты и другие социолингвистические методы исследования русского языка за рубежом. *Russian Journal of Linguistics* 21 (3). 493–514.

PISANO, Jessica–SIMONYI, André

2016 Post-Soviet or Eurasian Lands? Rethinking Analytic Categories in the Ukraine–EU and Russia–China Borderlands. In: Bringa, Tone–Toje, Hege (eds.): *Eurasian Borderlands: Spatializing Borders in the Aftermath of State Collapse*. Palgrave Macmillan, 27–58.

RYAZANOVA-CLARKE, Lara

2014 Introduction: The Russian Language, Challenged by Globalisation. In: Ryazanova-Clarke, L. (ed.): *The Russian Language outside the Nation*. Edinburgh, UK: Edinburgh University Press. 1–32.

RYBKA, Antonina

2016 Українська мова й комерція: несумірність чи перспектива. *Портал мовної політики* 2016.03.28. <http://language-policy.info/2016/03/ukrajinska-mova-j-komertsiya-nesumirnist-chy-perspektyva/>

SIMONYI, André–PISANO, Jessica

2011 The Social Lives of Borders: Political Economy at the Edge of the European Union. In: Bardeleben, J. De –Hurrelmann, A. (eds.): *Transnational Europe. Promise, Paradox, Limits*. Hampshire, New York, Palgrave Macmillan, 222–238.

TARKANYIJ, Hanna (Тарканій Ганна)

2011 Закарпатська відповідь українському „мовному питанню”. *Закарпаття онлайн* 2011. március 25. <http://zakarpattya.net.ua/ukr-news-80913-Zakarpatska-vidpovid-ukrainskomu-movnomu-pytanniu->

TÁTRAI Patrik–ERŐSS Ágnes–KOVÁLY Katalin

2016 Migráció és versengő nemzetpolitikák Kárpátalján az Euromajdan után. *Regio* 24/3. 82–110.

2017 Kin-state politics stirred by a geopolitical conflict: Hungary's growing activity in post-Euromaidan Transcarpathia, Ukraine. *Hungarian Geographical Bulletin* 66/3. 203–218.

THURLOW, Crispin–JAWORSKI, Adam

2010 *Tourism Discourse: Language and Global Mobility*. Basingstoke, UK, Palgrave Macmillan.

TÓTH Enikő

2014a A magyar nyelv megjelenése Badaló és Halábor nyelvi tájképében.

Limes – 2014. A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola tudományos évkönyve, I. évfolyam. Ungvár, V. Pagyak Kiadója, 57–64.

2014b Mezőgecse község nyelvi tájképe: szociolingvisztikai elemzés. In: *Студії з філології та журналістики. Випуск 2*. Ужгород: Видавництво ФОП Бреза, 410–412.

TÓTH Mihály–CSERNICSKÓ István

2014. *Tudományos-gyakorlati kommentár Ukrajnának az állami nyelvpolitika alapjairól szóló törvényéhez*. Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest.

ZABRODSKAJA, Anastassia

2016. *Impact of recent economic and political crises on Estonian language policy*. Előadás a *The „Crisis” crisis in language policy: A critical look into construction of crisis as a language policy tool* című nemzetközi konferencián 2016. november 28–29-én a finnországi Jyväskyläben.

NÉVTÁBLÁK, IDEOLÓGIÁK, SZIMBOLIKUS JELENTÉSEK

1. Miről vall a nyelvi tájkép?

A nyelvi tájkép öncélú számbavételének, leírásának nyilvánvalóan nem sok értelme van. Az elsődleges vizuális realitáson túlmenően annak a nyelvpolitikai, ideológiai háttérnek a feltárása látszik hasznosnak, amely magyarázatot ad a nyelv vizuális köztereken való megjelenítésének kérdéseire. A szociolingvisztikai kontextus elemzése szempontjából az tekinthető relevánsnak, hogy mire utal, miről vall közvetve vagy közvetlenül a nyelvi tájkép, a vizuális környezet. Azok a lehetséges tényezők, amelyekre a köztér nyelvi „birtokbavétele” utalhat, a következők lehetnek:

1. nyelvpolitika (Cenoz–Gorter 2006. 61–62.);
2. nyelvi ideológiák (Gal 2005; Laihonen 2015. 176–178.);
3. a nyelvek etnolingvisztikai vitalitása (Landry–Bourhis 1997; Huebner 2016);
4. identitásképzés és -erősítés (Edelmann 2010);
5. két- és többnyelvűség helyzetben: a nyelvek viszonya, diglosszia jellegű funkcionális eltérések;
6. a nyelvek jogi státusa;
7. nyelvi tervezési feladatok;
8. a nyelvek presztízse;
9. politikai és szimbolikus hatalmi viszonyok (Spolsky–Cooper 1991. 84.). (Itt elsősorban a társadalmi világ reprezentációjáért folyó szimbolikus harcra és annak megnyilvánulási formáira [Bourdieu 1997] kell gondolni.)

Tanulmányomban Kolozsvár nyelvi tájképének néhány sajátosságát szeretném bemutatni a nyelvpolitika és a nyelvi ideológiák kontextusában. Ennek a két szempontnak az érvényesítése azért látszik szükségesnek, mert a nyelv vizuális megjelenítése és általában a nyelvekhez való viszonyulás mögött rendszerint valamilyen nyelvi ideológia, nyelvpolitikai törekvés húzódik meg. Meggyőződésem, hogy két- vagy többnyelvű környezetben a nyelvek köztéri jelenlétének elemzése a nyelvi közösségek együttélési stratégiáiról is vallanak, hiszen a nyelvek mindig élő nyelvközösségek és kultúrák részeként adóttak. Külön kitérek a nem hivatalos feliratok kérdésére, a kétnyelvű falfirkák, graffitik megjelenítésére és a nyelv vizualitását meghatározó attitűdök, ideológiák feltárására az azt kísérő diskurzusok figyelembevételével.

2. Kolozsvár szociolingvisztikai sajátosságai

Kolozsvár az újkor kezdetétől 1957-ig magyar többségű város volt (Péntek 2006). A város etnikai összetételének 20. századi és 21. század eleji alakulását az 1. táblázat szemlélteti.

1. táblázat. *Kolozsvár etnikai összetételének alakulása a 20. század folyamán és a 21. század elején.*

Év	A város lakossága	Román nemzetiségű	Magyar nemzetiségű
1930	103 840	34 029 (33%)	48 271 (46%)
1956	154 723	74 623 (48%)	77 839 (50%)
1966	185 663	105 185 (57%)	78 520 (42%)
1977	262 858	173 003 (66%)	86 215 (33%)
1992	328 602	248 572 (76%)	74 871 (23%)
2002	317 593	252 433 (79%)	60 987 (19%)
2011	324 576	245 737 (76%)	49 565 (15%)

Amint a táblázatból is látható, a 2011-es népszámlálás Kolozsváron 324 576 lakost regisztrált.¹ Ebből román etnikai identitásúnak vallotta magát 245 737 személy (75,71%). Magyar nemzetiségű 49 565 lakos (15,27%), 3273 kolozsvári állampolgár (1%) pedig roma nemzetiségű. Az anyanyelv tekintetében az arányok némileg módosulnak. Ezek szerint a város lakosságának 76,71%-a (249 002 lakos) román anyanyelvű, 15,22%-a (49 425 személy) magyar anyanyelvű, és 0,25%-a (824 személy) a romanit tekintette első nyelvének. A minimális különbség abból adódik, hogy a roma nemzetiségűeknek kb. 75%-a a románt nevezte meg anyanyelvének, amint ezt az idézett adatok is jelzik.

Kolozsvár gazdasági, kulturális és egyetemi központként is többnyelvű, multikulturális városnak tekinthető. Évek óta több ezer külföldi állampolgár tartózkodik hosszabb ideig a városban. Ugyanakkor körülbelül 55 000 hallgató tanul a kolozsvári egyetemeken.² Ebből kb. tízezer magyar hallgató; többségük Erdély különböző régióiból érkezett Kolozsvárra.

A város vizuális nyelvi környezete dominánsan egynyelvű. Az állami, közigazgatási intézmények szinte kizárólag románul jelenítik meg az intézményt megnevező névtáblát. Ebben a tekintetben csak a magyar nyelvű oktatási és kulturális intézmények jelentenek kivételt, mivel ezek a kétnyelvű megjelenítést tekintik követendőnek.

¹ A 2011-es népszámlálási adatok a Román Statisztikai Intézet (Institutul Național de Statistică) adatbázisából származnak (<http://www.recensamantromania.ro/rezultate-2>).

² <http://www.monitorulcj.ro/actualitate/58436-legendara-suta-de-mii-de-studenti-de-la-cluj-e-acum-50000#sthash.G89eSqpC.dpbs>

A közúti jelzések a városban és a városon kívül is rendszerint egynyelvűek, többnyire csak a többség nyelvén teszik láthatóvá a közérdekű tájékoztató információkat. Magáncégek óriásplakátjai, nagyobb méretű reklámjai szintén egynyelvűek. Egyfajta tudatos ellenállás látszik érvényesülni a nyilvános, vizuális többnyelvűséggel szemben, amint ezt az alábbiakban bemutatandó esetek jelzik. Csak hosszas nyelvpolitikai küzdelmek eredményeként várható, hogy a helyzet némileg változzon. Bár az elmúlt években történtek pozitív változások a többnyelvű vizuális környezet kialakításáért, ezek csak kismértékben módosítják a fentebb jelzett összképet.³

3. Nyelvi tájkép a nyelvi ideológiák kontextusában

Románia hivatalos kisebbségpolitikáját, nyelvi jogokhoz való viszonyát erőteljesen meghatározza a nemzetállami tradíciók erőteljes továbbélése. A jogállam érvényesülését akadályozza az újra és újra megerősödő nacionalista ideológia, az *egy állam – egy nemzet – egy nyelv* eszmerendszere, amely a kisebbségek és kisebbségi nyelvek létét nemkívánatosnak, mellőzhetőnek tekinti (Benő–Péntek 2016. 190–192.). E szemlélet miatt a nyelvi jogok kodifikálásakor a törvényhozók a többségtől eltérő etnikai csoportok anyanyelvhasználatára kevésbé vannak tekintettel, másodlagos fontosságúként kezelik (Péntek–Benő 2003). Ez egyfajta aszimmetrikus kétnyelvűségi viszonyt teremt a többségi és a kisebbségi nyelvek tekintetében abban az értelemben, hogy a többségi nyelv és kultúra ismerete a nem román anyanyelvűekre is jellemző, de fordítva már nem érvényesül, a többség rendszerint nem ismeri, nem tanulja a kisebbségek nyelvét és kultúráját. Ugyanakkor az aszimmetria a nyelvhasználati jogokra is kiterjed: az államnyelv korlátozások nélkül használható, míg a kisebbségi nyelvek csak bizonyos korlátok és „engedmények” között, gyakran az önkormányzatok diszkriminatív intézkedéseinek világában (Péntek 1996).

A kisebbségi nyelvek közterületeken való írásos megjelenésének korlátozása vagy tiltása gyakran az alkotmányra való hivatkozással történik („A magyar nem hivatalos nyelv Romániában”). Románia Alkotmányának 13. paragrafusa ugyanis kimondja, hogy Romániában egyetlen hivatalos nyelv van, és ez a román. E rendelkezés korlátozó értelmezése a hivatalos nyelv és a publikus (közéleti) nyelv kategóriájának összekeveréséhez vezet. A „hivatalos nyelv” a legmagasabb jogi státus, amely a nyelv formális és informális helyzetekben, adminisztrációban,

3 Ilyen pozitív változásnak tekinthető, hogy 2013-tól kezdődően ötnyelvű (román, magyar, angol, francia, német) tájékoztató táblákat helyeztek kolozsvári műemlék épületekre. Ez annak köszönhető, hogy az RMDSZ frakciójának kezdeményezésére 2012 februárjában a Kolozs megyei tanács jóváhagyta az erre lehetőséget adó határozatot. A műemlékek tájékoztatóinak tervezett többnyelvűsítés azonban – többféle adminisztratív akadály miatt – csak részben valósult meg eddig. (http://itthon.transindex.ro/?hir=34623&fb_comment_id=434282300027796_2239233#f24e7e702508af4)

igazságszolgáltatásban, oktatásban és más területeken való szóbeli és írásos használatát biztosítja. A „publikus nyelv” megnevezés arra utal, hogy az adott nyelv jelen van a közterületeken: feliratokon, kulturális és közérdekű hirdetések, reklámokon, névtáblákon, vagyis nem pusztán informális helyzetekben, társalgási nyelvként használatos. Hogyha egy nyelv nem hivatalos státusú egy adott állam vagy régió területén, az nem jelenti azt, hogy nem jelenhet meg közterületeken írott formában.

A többségi hivatalos és nem hivatalos nyelvpolitika indítékai, céljai a politikai attitűdöket meghatározó főbb nyelvi ideológiák alapján értelmezhető.

A *nyelvi ideológia* olyan gondolatrendszer, amelyek a nyelvvel, a nyelvi közlés folyamatához kapcsolódó jelenségekre irányul, azokat értelmezi, magyarázza (Silverstein 1979; Milroy 2001; Laihonon 2009; Coupland 2010). A szocializáció folyamatában interiorizált nyelvi ideológiák tudatos vagy tudattalan mentális háttérként meghatározzák a nyelvekhez, beszélőkhöz, beszélőközösségekhez való viszonyulást. Ilyenként befolyásolják a viselkedést, a nyelvi másság, a verbális sokszínűség pozitív vagy negatív értékelését. Meghatározó szerepet játszanak a különféle kulturális, gazdasági, politikai intézmények nyelvstratégiájában és nyelvpolitikájában; a többségi és a kisebbségi nyelvi csoportok dialógusában közvetett vagy közvetlen módon megjelennek, és rendszerint nehezítik a kölcsönös megértést, mivel az egyes nyelvi közösségek gyakran ellentétes perspektívákban láttatják a nyelvi kérdéseket.

A nyelvi ideológiák kis- és nagycsoportokhoz köthető sokszínű kollektív eszmék, amelyek a csoport tagjai számára szinte evidenciaként adódnak, rendszerint nem kérdőjeleződnek meg, a közösségek folyamatosan megerősítik, újraépítik a mindennapi diskurzusokban ezeket a gondolatrendszereket. Ilyen értelemben a nyelvi attitűdök, a nyelvi konfliktusok a csoportmechanizmusok szimbolikus kifejeződései.

Ilyen nyelvi ideológia, például, a *lingvicizmus*, amely a nyelvi alapú hátrányos megkülönböztetést magától értetődőnek, természetesnek, elfogadhatónak láttatja (Skuntnabb-Kangas 1997. 63–67.; Kontra 2005). Romániában gyakran az államnyelv és a kisebbségi nyelvhasználat viszonyáról szóló diskurzusban jelentkezik ez az ideológia. Ennek az ideológiának a megnyilvánulását mutatom be egy 2014-es eset kapcsán.

A *Satu Mare online* román nyelvű internetes újság arról számolt be 2014. március 20-án, hogy a román–magyar kétnyelvű helységnevtáblák befirkálása újra divatos lett Szatmár megyében, és Batiz, Gompápuszta, Sárközüjlak és Újváros lakói március 20-án reggel arra figyeltek fel, hogy az adott helység kétnyelvű településnévtábláján megjelenő magyar nevet bemázolták román nemzeti színekkel.⁴ A történetek eredményét több fénykép is szemlélteti. Ezek közül mutatunk be egyet az alábbiakban (1. kép):

⁴ <http://www.satumareonline.ro/cp/9/12758/Firc%C4%83lirea-t%C4%83bli%C5%A3elorbilingve,-din-nou-la-mod%C4%83-%C3%AEn-jude%C5%A3ul-Satu-Mare>



Forrás: www.satumareonline.ro

1. kép

A történetek előtti napon, március 19-én, a szatmárnémeti prefektúra épülete előtt néhány emberből álló csoport („Trepiedu csapata”) „hazafias tiltakozó gyűlést” szervezett. A gyűlésen megjelenített táblák egyikén az a kizárólagos elvárás fogalmazódik meg, hogy a román legyen az uralkodó nyelv („Limba română să fie stăpână!”). A román nyelv ilyen módon való „uralma” nyilvánvalóan a nem román anyanyelvűek jogainak korlátozását jelenti, de ezt természetesnek tekintik az ilyen törvénytelen akciókat szervező csoportok. Ez az eset nemcsak a nyelvi hátrányos megkülönböztetés ideológiáját, a lingvicizmust szemlélteti, hanem a *monolingvizmus* érvényesülését is. A monolingvizmus mint általánosabb nyelvi ideológia az a meggyőződés, hogy mind egyéni, mind közösségi szinten az egy nyelvűség a természetes állapot; a két- és többnyelvűség különleges, sőt deviáns, nemkívánatos jelenség (Lanstyák 2017).

A *névideológia* a nyelvi ideológiának az a formája, amely a tulajdonnevekkel kapcsolatos (a) tényeket magyarázzák, (b) tevékenységeket, döntéseket hivatottak igazolni, legitimálni (Benő–Lanstyák 2017. 12.). A fentebb jelzett Szatmár megyei névtáblák firkálása az *unionomizmus* névideológia érvényesülését is jelzi. Az unionomizmus ideológiája ugyanis azon a meggyőződésen alapszik, hogy egy személynek, térszínformának, településnek vagy intézménynek csak egyetlen hivatalos neve lehet (Benő–Lanstyák 2017. 12–13.), és az ettől eltérő helyzet rendellenes, megváltoztatandó.

A nyelvi ideológiák mint mentális struktúrák nem mindig különíthetők el élesen egymástól, mivel bizonyos gondolati elemek közösek lehetnek bennük, kisebb-nagyobb mértékben átfedhetik egymást. Ezért volt szükség a fenti esetnél a lingvicizmusra, a monolingvizmusra és az unionomizmusra egyaránt hivatkozni, hogy a nem hivatalos akció ideológiai hátterét a maga összetettségében tudjuk értelmezni.

Ugyancsak többféle nyelvi ideológiát szem előtt tartva lehet a kolozsvári kétnyelvű, román–magyar helysége névtáblákat ellenző attitűdöt értelmezni. 2016 februárjában a kolozsvári ítéletábla érvénytelenítette azt a korábbi bírósági dön-

tést, amely szerint Kolozsváron a város nevét a helységnévtáblákon magyarul is meg kell jeleníteni. 2016. február 12-én a B1 televízió csatorna honlapján ez a hír a következő címmel jelent meg: *Încă o victorie a Limbii Române. Primăria Cluj-Napoca nu va mai amplasa plăcuțe în limba maghiară la intrarea în oraș* (A Román Nyelv újabb győzelme: a polgármesteri hivatal nem fog magyar nyelvű helységnévtáblát kihelyezni a város bejáratánál).⁵ A rövid cikk már a címében is pozitív jelenséggént mutat be egy olyan döntést, amely a magyar és más anyanyelvű beszélők jogait korlátozza. A tárgyiasított és nagybetűvel írt Román Nyelv „győzelme” további feszültséget idézett elő az etnikai viszonyokban, azaz igazából veszteséget jelentett a harmonikus állampolgári együttélés tekintetében.⁶ Egyébként a többségi és a kisebbségi nyelvek viszonyának versenyhelyzetként való értelmezése (az egyiknek szükségszerűen győznie kell, a másiknak pedig veszítenie) akadályozza a békés interetnikus viszonyok lehetőségeinek a megtalálását. Itt a lingvicizmus, a monolingvizmus és az uninomizmus mellett a *nyelvi axiológizmus* ideológiájára is utal ez a viszonyulás, lévén, hogy a nyelvi axiológizmus azon a meggyőződésen alapszik, hogy a nemzetinek tekintett nyelv különleges (nemzeti) érték, ezért rendkívüli tisztelettel kell vele bánni, különleges bánásmódban kell részesíteni, érvényesülését más nyelvek kárára is biztosítani kell. A helyzetértékelés a *nyelvi homogenizmus* ideológiája felől is értelmezhető, mivel a nyelvi homogenizmus eszméje a nyelvi sokféleséget, változatosságot negatív jelenséggént értelmezi; hívei ezért a nyelvi egységet, ill. egységes nyelvet szorgalmazzák a nyelvi változatosság rovására (Lanstyák 2017).

Erdélyben a magyar településnevek megjelenítésével szembeni tartózkodó vagy ellenző többségi attitűd nyilvánvalóan nem magára a névre mint nyelvi egységre vonatkozik (nem önmagában a név nyilvános megjelenése okoz problémát), hanem a magyar nyelv és más kisebbségi nyelvekkel szembeni negatív attitűdöt jelzi. A magyar nyelvhez mint jelrendszerhez való viszonyulás a magyar közösséghez való viszonyulást tükrözi. A magyar nevek nyilvános megjelenítésével kapcsolatos hivatalos attitűd tehát nem névtani vagy lexikai kérdés, hanem inkább szociálpszichológiai jelenség: szimbolikus erejénél fogva a nyelvi és etnikai mássághoz kapcsolódó előítéletekre, rögeszmékre utal. Ezért lehet a nyelvi tájkép elemzése az interetnikus és nyelvek közötti viszonyok feltárásának egyik módja.

5 <http://m.b1.ro/stiri/eveniment/inca-o-victorie-a-limbii-romane-primaria-cluj-napoca-nu-va-mai-amplasa-placute-in-limba-maghiara-la-intrarea-in-oras-140327.html>

6 Egy újabb bírósági döntés eredményeként 2017 júliusában Kolozsvár bejáratánál megjelentek a háromnyelvű (négynyelvű) helységnévtáblák. A sikeres jogi képviselő egy civilszervezet kezdeményezésének köszönhető.

4. Nem hivatalos kétnyelvűség: reklámok, falfirkák, graffitik

Amint az eddigiekből is látható, Kolozsváron a többnyelvűség nyilvános térben való megjelenítése a hatóság számára gyakran az említett ideológiák alapján elutasítandó, megakadályozandó jelenségként értelmeződik. Ez a negatív magatartás vezet oda, hogy a magyar közösség olykor nem hivatalos módon, saját nyelvitájkép-alakító cselekedetével próbálja érvényesíteni nyelvi jogait.

2012. május 29-én az Erdélyi Magyar Néppárt Kolozsvár nyugati bejáratánál a kincses város nevét és az *Isten hozta* feliratot románul, magyarul, cigányul és németül is megjelenítette egy óriásplakát reklámfelületén, és díjat fizetett egy reklámcégnek. Néhány óra múlva a szászfenesi polgármester rendőri kísérettel eltávolította a plakátot. Az eset kapcsán az Erdélyi Magyar Néppárt sajtóközleményében megállapítja: „a hatóságok még mindig képtelenek normálisan viszonyulni a magyar közösség jogos elvárásaihoz”.⁷ Miután a Néppárt azzal fenyegette meg a szászfenesi polgármestert, hogy büntetőfeljelentést tesz a kolozsvári ügyészségen,⁸ visszakerült a reklámfelületen megjelenített négynyelvű köszöntés. Korábban, 2011 májusában a Romániai Magyar Demokrata Szövetség helyi politikusai helyeztek ki ötnyelvű (román–magyar–német–angol–francia) köszöntő táblákat a város bejáratainál, a táblákat azonban egy nappal később ismeretlenek eltávolították.⁹

Más nem hivatalos (polgári engedetlenségre utaló), civil kezdeményezésű kétnyelvűsítési akciók is kudarcba fulladtak. Így például 2015. augusztus közepén a *Most–Acum mozaikom* tagjai öntapadós matricákkal kétnyelvűsítették a kolozsvári jegykiadó automatákat olyan módon, hogy a város román neve (*Cluj*) alatt a magyar nevet (*Kolozsvár*) is megjelenítették. A magyar városnevet hamarosan lekaparták a közlekedési vállalat alkalmazottai.¹⁰ Ugyanennek a mozgalomnak a tagjai egy évvel korábban, 2014. augusztus 31-én kétnyelvűre cserélték a kolozsvári sétatéri filagóriában kihelyezett bannert, amely a polgármesteri hivatal nevét és logóját tartalmazza. Ilyen módon a *Primăria Municipiului Cluj-Napoca* intézménynevét alatt megjelent a *Kolozsvár Polgármesteri Hivatala* felirat is. A kétnyelvű banner mindössze néhány óráig volt látható, mert a polgármesteri hivatal alkalmazottai eltávolították a magyar nyelvű megnevezést, levágva a banner alsó felét. Közleményünkben a mozgalom képviselői a nyelvi intoleranciára hívják fel a figyelmet, és azt kérdezik: „milyen tolerancia az, amely nem tűri meg

7 <http://www.erdon.ro/visszakerult-kolozsvar-szaszfenesi-bejaratahoz-a-tobbnyelvu-oriasplakat/1995736>.

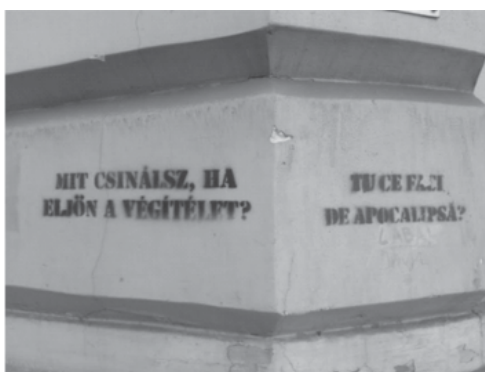
8 <http://itthon.transindex.ro/?hir=29296>.

9 <https://szekelyhon.ro/vilag/ujabb-tablahaboru-kolozsvaron>.

10 <http://www.maszol.ro/index.php/tarsadalom/51941-a-most-acum-ragasztotta-fel-kolozsvar-nevet-a-jegykiado-automatakra>.

a magyar nyelvet még egy nem hivatalos, házasságkötéseknél használt dekorációs felületen sem?”¹¹

Kolozsváron a román–magyar kétnyelvűség köztereken való megjelenítése annyira fontosnak tűnik, hogy még a nem hivatalos román nyelvű *falfirkák*, *graffitik* következetes fordítására is több példát találunk a város központjában. A korábban megjelent román feliratok közelében olykor hasonló színben és betűméretben tették láthatóvá a jelmondatok magyar fordítását 2015. február első hetében, amint ez az alábbi két kép szemlélteti:



Forrás: <http://www.maszol.ro>¹²

2. kép



Forrás: <http://t-rex.egologo.transindex.ro>¹³

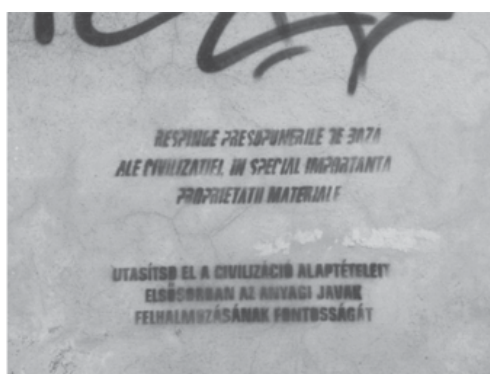
3. kép

¹¹ <http://itthon.transindex.ro/?hir=37234>.

¹² A képen a fordítás annyira magyarító jellegű, hogy a magyarban is használatos *apokalipszis* szót nem alkalmazza, hanem a *végítélet* szóval adja vissza az értelmét.

¹³ A kép humoros hatása abban rejlik, hogy két hibát is tartalmaz: a jelszó Lenin bölcs mondása, de a felirat Marxnak tulajdonítja, és a szerző képeként Sztálin látható.

Kiderült, hogy a feliratok kétnyelvűsítését a *Most-Acum* mozgalom tagjai végezték. A sajtóhoz eljuttatott közleményükben jelzik, hogy nem mindig értenek egyet a lefordított graffitik tartalmával, de azzal a jelzéssel igen, hogy a város közterei „a mieink is”.¹⁴ Tehát a szervezett akciónak szimbolikus célja is van, nem pusztán a feliratok információtartalmát akarja magyarul is elérhetővé tenni, hanem a magyar nyelv jelenlétével kívánja érzékeltetni, hogy a közterület több nyelvközösségnek a tulajdona. A feliratok tartalmával való egyet nem értés azzal is magyarázható, hogy több graffiti erőteljes módon ideologikus, politikai irányzatot képviselő, ahogy az alábbi képek is jelzik:



Forrás: <http://t-rex.egologo.transindex.ro>

4. kép



Forrás: <http://t-rex.egologo.transindex.ro>

5. kép

A *Most-Acum* mozgalom sajtóközleménye a graffitik magyar nyelvű fordításának indokát is tartalmazza: „Kolozsváron több mint ötvenezer magyar anya-

¹⁴ <http://www.maszol.ro/index.php/tarsadalom/42642-magyar-forditasok-kerultek-a-kolozsvari-roman-graffitik-melle>.

nyelvű lakos él, a magyar nyelv jelenléte köztereken (elsősorban a városvezetés kirekesztő politikája miatt) mégis elhanyagolható. Azért vállaltuk az akciót, mert céljaink közé tartozik, hogy a város képe tükrözze azt a valós sokszínűséget, amit lakói, minden homogenizáló hatalmi szándék ellenére, a mindennapokban megélnék.”¹⁵ Az indítékra való hivatkozás egyértelműen jelzi, hogy a szubkultúra szintjén megnyilvánuló akció a polgármesteri hivatal nyelvpolitikája ellen irányul, jelzés a kétnyelvű feliratok megjelenésének igényére. A sajtóközleményből idézett részlet explicit módon minősíti a városvezetés nyelvpolitikáját: kirekesztőnek minősíti, és homogenizáló szándékot lát a többnyelvűséggel szembeni ellenállásában. Tehát a lingvicizmus, a monolingvizmus és a nyelvi homogenizmus ideológiájának érvényesülése az, ami indítékul szolgál az ilyen akcióknak és általában az ilyen jellegű tiltakozásnak a köztér egynyelvűségével szemben. A közlemény ugyanakkor arra is utal, hogy a város lakói számára mindennapi valóság a nyelvi sokszínűség, és a város dominánsan egynyelvű tájképe ezzel ellentétes, azaz nem tükrözi a megélt interetnikus, többnyelvű valóságot.

A graffitik kétnyelvűvé alakítása a hivatalos (többségi), egynyelvűséget támogató és a többnyelvűséget nem elég hatékonyan képviselő (kisebbségi) nyelvpolitika közvetett, szimbolikus kritikájának is tekinthető, és felhívja a figyelmet a valós két- vagy többnyelvűségi igényre. Mivel nem egyéni, hanem csoportos kezdeményezésről van szó, mozgalmi jellegű megnyilvánulásról, a civilszervezetek vagy informálisan szerveződő kiscsoportok nyelvi attitűdjének határozottabb megjelenítését is példázzák.

5. Következtetések

Multikulturális, többnyelvű környezetben egy település nyelvi tájképe leírásának egyben az azt meghatározó szociológiai, szociálpszichológiai és nyelvpolitikai tényezők számbavételét is kell jelentenie. A köztereken megjelenő vizuális feliratok nyelvisége, az azokon látható nyelvek viszonya vagy éppen egy adott nyelv hiánya közvetve a politikai hatalom attitűdjét tükrözi, a nyelvi tolerancia és intolerancia mértékét. A nyelvi tájkép alakítását olyan diskurzusok kísérik, amelyek tovább szélesítik és kontextualizálják a nyelvi ideológiák, a nyelvpolitikai döntések megértését. A kisebbség és a többség domináns nyelvi ideológiájának elfogadó vagy elutasító „reflexeit” működtető mentális háttér feltárása, tudatosítása a lehetséges cselekvésmódok és hatékonyabb dialógusstratégiák megtervezését segítheti.

Amint a kolozsvári nyelvi tájkép alakulásának bemutatott folyamata jelzi, a többnyelvűséget, kisebbségi jogokat képviselő politikai pártok tevékenysége mellett a civil kezdeményezésű megnyilvánulások is valós nyelvi problémákra

15 <http://www.maszol.ro/index.php/tarsadalom/42642-magyar-forditasok-kerultek-a-kolozsvari-roman-graffitik-melle>.

hívják fel a figyelmet. Mindezek a közéleti cselekedetek implicit vagy explicit módon a nyelvi jogok bővítésének szükségét jelzik, még akkor is, ha nem mindig járnak azonnali pozitív eredménnyel.

Szakirodalom

BENŐ Attila–Péntek János

2016 Hungarians in Transylvania: Language policy and mainstream language ideologies in Romania. In: Sloboda, Marian–Laihonen, Petteri–Zabrodszkaja, Anasztasia (eds.): *Sociolinguistic Transition in Former Eastern Bloc Countries*. Frankfurt am Main–Bern–Bruxelles–New York–Oxford–Warszawa–Wien, Peter Lang, 185–206.

BENŐ Attila–LANSTYÁK István

2017 Névideológiák Erdélyben. In: Vörös Ferenc (szerk.): *A nyelvföldrajztól a névföldrajzig VIII. A nyelvterület keleti peremén*. Kolozsvár–Szombathely, Erdélyi Múzeum-Egyesület–Savaria University Press, 13–32.

BOURDIEU, Pierre

1997 Gazdasági tőke, kulturális tőke, társadalmi tőke. In: Angelusz Róbert (szerk.): *A társadalmi rétegződés komponensei. Válogatott tanulmányok*. Budapest, Új Mandátum, 156–177.

CENOZ, Jasone–GORTER, Durk

2006 Linguistic Landscape and Minority Languages. In: Gorter, Durk (ed.): *Linguistic Landscape: New Approach to Multilingualism*. Clevedon–Buffalo–Toronto, Multilingual Matters Ltd.

COUPLAND, Nikolas

2010 Language, ideology, media and social change. *Swiss Papers in English Language and Literature* 24. 55–79.

GAL, Susan

2005 Language ideologies compared: Metaphors of public/private. *Journal of Linguistic Anthropology* 15/1. 23–37.

HUEBNER, Thom

2016 Linguistic Landscape: History, Trajectory and Pedagogy. *MANUSYA: Journal of Humanities*. Special Issue. No. 22. 1–11.

EDELMANN, Loulou

2010 *Linguistic Landscapes in the Netherlands*. A Study of Multilingualism in Amsterdam and Friesland. URL: https://www.lotpublications.nl/Documents/261_fulltext.pdf [2017. 11. 10].

KONTRA Miklós

2005 Mi a lingvicizmus és mit lehet ellene tenni? In: Gábrity Molnár Irén–Mírnics Zsuzsa (szerk.): *Közérzeti barangoló*. Szabadka, Magyarorsággutató Tudományos Társaság, 175–202.

- LANDRY, R.–BOURHIS, R. Y.
1997 Linguistic landscape and ethnolinguistic vitality: An empirical study. *Journal of Language and Social Psychology* 16/1. 23–49.
- LAIHONEN, Petteri
2009 *Language Ideologies in the Romanian Banat*. Jyväskylä, University of Jyväskylä.
2015 Linguistic landscapes of a minoritized regional majority: Language ideologies among Hungarians in South-West Slovakia. In: Laitinen, M.-P.–Zabrodszkaja, A.(eds.): *Dimensions of sociolinguistic landscapes in Europe: Materials and methodological solutions*. Frankfurt am Main, Peter Lang, 171–198.
- LANSTYÁK István
2017 *Nyelvi ideológiák* (általános tudnivalók és fogalomtár). http://web.unideb.hu/~tkis/li_nyelvideologiai_fogalomtar2.pdf
- MILROY, James
2001 Language ideologies and the consequences of standardization. *Journal of Sociolinguistics* 5/4. 530–555.
- PÉNTEK János
1996 Aszimmetria-tényezők a kollektív kétnyelvűségben. In: Terts István (szerk.): *Nyelv, nyelvész, társadalom. Emlékkönyv Szépe György 65. születésnapjára barátaitól, kollégáitól, tanítványaitól*. JPTE, Pécs. I, 219–223.
2006 Magyar nyelv, magyar nyelvhasználat Kolozsváron. In: Benő Attila–Szilágyi N. Sándor (szerk.): *Nyelvi közösségek – nyelvi jogok*. A Szabó T. Attila Nyelvi Intézet Kiadványai. Kolozsvár, Anyanyelvápolók Erdélyi Szövetsége, 267–273.
- PÉNTEK János–BENŐ Attila
2003 Nyelvi jogok Románában. In: Nádor Orsolya–Szarka László (szerk.): *Nyelvi jogok, kisebbségek, nyelvpolitika Kelet-Közép-Európában*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 123–147.
- SILVERSTEIN, Michael
1979 Language Structure and Linguistic Ideology. In: Clyne, Paul R.–Hanks, William F.–Hofbauer, Carol L. (eds.): *The Elements*. Chicago, Chicago Linguistic Society, 193–247.
- SKU[N]JTNABB-KANGAS, Tove
1997 *Nyelv, oktatás és kisebbségek*. Budapest, Teleki László Alapítvány.
- SPOLSKY, Bernard–COOPER, Robert Leon
1991 *The Languages of Jerusalem*. Oxford, Clarendon Press.

KOMÁROM/KOMÁRNO NÉVSZEMIOTIKAI TÁJKÉPE¹

1. A névszemiotikai tájkép fogalma

A névszemiotikai tájkép, a vizuális tulajdonnév-használat a nyelvi tájkép részét alkotja. A nyelvi tájkép fogalmának Landry–Bourhis (1997) szerzőpáros – akik a quebeci franciák etnolingvisztikai vitalitását vizsgálták – általi meghatározásában is helyet kaptak a névtáblákon előforduló hivatalos tulajdonnevek: „Az adott terület, régió vagy városi agglomeráció nyelvi tájképét a hivatalos útjelző táblák, a reklámtáblák, utcanevek, helynevek, kereskedelmi egységek feliratai és kormányzati épületek hivatalos táblái adják” (Landry–Bourhis 1997. 25.). Ebben a definícióban a tulajdonnévfajták közül a névtáblákon megjelenő hely- és intézménynevek szerepelnek.

A nyelvi tájkép fogalmát az említett Landry–Bourhis által írott tanulmány óta számos kutató újraértelmezte.² „A tágabb értelmezés szerint a kutatások magukban foglalják az olyan kiegészítő elemek, mint például a fotók, dokumentumok, névjegyek vagy épp a termékek címkézésének vizsgálatát, valamint akár az öltözködésben, táplálkozásban, zenében, építészetben megjelenő azon szimbólumokét, amelyek az adott nyilvános térben élő emberek révén formálják a nyelvi tájképet” (Csernicskó 2016. 91.). A nyelvítájkép-kutatás egyaránt merít a szociolingvisztika, a szemiotika, a folklorisztika, a történettudomány, a jogtudomány, a földrajztudomány és a névtan eredményeiből. A szemiotika a jel tudományban alkalmazott módszerek segítségével vizsgálja a tulajdonneveket mint egyedi jeleket, illetve a nevekre utaló, azokat helyettesítő extralingvális (nyelven kívüli) jeleket³ [vö. Bauko–Benyovszky (szerk.) 2014; Jaworski–Thurlow (szerk.) 2010; Szívós 2013; Voigt 2008, 2011]. Érdemes bevonni az elemzésbe, ha egy névtáblán vagy egyéb felületen a betűkön kívül más jelzések (pl. zászlók, arcképek, termékábrázolások stb.) is vannak (l. Bartha–Laihonen–Szabó 2013. 13., 16.), valamint

1 A tanulmány a Magyar Tudományos Akadémia Domus Ösztöndíjának támogatásával készült.

2 A többnyelvű nyelvterületeken vizsgált nyelvi tájképpel foglalkozó nemzetközi szakirodalom kutatástörténetét l. Durk Gorter (2013) *Linguistic Landscapes in a Multilingual World* című tanulmányában.

3 Tódor Erika Mária a nem írott jelekre a *látképelemek* kifejezést használja. [URL: http://rmpsz.ro/uploaded/tiny/files/magiszter/2014/tel/08todornyelvhasznalat40_51.pdf (2017. szeptember 9.)]

figyelembe venni a térbeliséget is, a feliratok elhelyezését, színét, nagyságát és egyéb jellemzőit (l. Scollon–Scollon 2003).

A leírtak alapján a névszemiotikai tájkép fogalmat a következőképpen határozhatjuk meg. A névszemiotikai tájképet a névtáblákon, a köztereken lévő feliratokon, különböző felületeken (pl. falfelületeken, sírköveken, plakátokon, táblákon) szereplő tulajdonnevek, valamint a nevekre utaló, neveket kísérő ext-alingvális jelek (pl. embléma, fénykép, rajz, szobor) alkotják.

2. A névszemiotikai tájképet befolyásoló tényezők

A névszemiotikai tájkép az idő, tér, társadalom dimenziójától függően dinamikusan változik. A névszemiotikai tájkép a nyelvpolitika/névpolitika egyik komponense, vetülete, következménye. A névpolitika az állam vagy más, politikai tevékenységet (is) kifejtő szervezet, intézmény által a hivatalos névhasználat befolyásolása céljából kifejtett tudatos tevékenység (vö. Cserniczkó 2013. 53.). Az államnyelvi–kisebbségi nyelvű névpárok megjelenését, a tulajdonnevek hivatalos használatát a névtörvények befolyásolják. Az államhatalom szabályozza a kisebbségi névhasználatot. A tulajdonnév minden korban, minden társadalomban a hatalmi reprezentáció megerősítésére szolgál. A különböző korszakok névadási stratégiái tükrözik a hatalom által követendőnek ítélt ideológiát (l. Tóth 2013). A többségi névalakok előnyt élveznek a kisebbségi névformákkal szemben, a fölérendelt–alárendelt viszony a tulajdonnevek vizualizálásában, térbeli viszonyában is mutatkozik: a névtáblákon a hatalmi helyzetben lévők nyelve általában felül vagy elől van, illetve nagyobb méretű lehet. A többségi névminták erős hatást gyakorolnak a kisebbségi névhasználatra, az adott terület névszemiotikai tájképére.

A névtáblák, egyéb feliratok információt közölnek az idegenek számára a lakosság nyelvi összetételéről, a nyelvek státusáról, a nyelv- és névpolitikáról. A nyelvi tájképbe nemcsak a hivatalos, hanem a nem hivatalos táblák, feliratok is beletartoznak. A kétnyelvű névszemiotikai tájkép a társadalom és a névhasználat szoros kapcsolatára utal, vizsgálata a szocioonomasztika tárgykörébe tartozik (vö. Bauko 2015d). A kétnyelvű névtáblák értelmezésében fontos a történelmi, politikai, szociokulturális összefüggések megértése, a látható, vizualizált kép létét meghatározó okozati háttér feltárása. A névszemiotikai tájképben a nyelvi ideológiák konkretizálódnak (vö. Lanstyák 2015; Shohamy 2006). „A nyelvi ideológiák kutatása annak elemzését jelenti, hogy a táblákat állítók, a táblákat olvasók milyen nyelven kívüli összefüggéseket, jelentéseket feltételeznek a nyelvválasztást, a feliratok szemiotikai tulajdonságait vagy elhelyezését illetően” (Bartha–Lai-honen–Szabó 2013. 16.).

Kétnyelvű környezetben a kisebbségi (magyar) nyelven feltüntetett tulajdonnevek (egyéb feliratok) növelik a magyar nyelv presztízsét, a kollektív identitás kifejezői, etnikai identitásjelölő funkciójuk van, magyarságszimbólumoknak te-

kinthetők. Beregszászi Anikó írja „*Csata*” a *szimbolikus térért, avagy a látható/láthatatlan anyanyelv* című tanulmányában, hogy „a kisebbségi polgárok otthonosságérzetéhez jelentősen hozzájárul az is, milyen mértékben lehet és van jelen nyelvük a kisebbségi feliratokon: láthatóvá válik-e a kisebbség nyelve, vagy csak a láthatatlan (ám kétségkívül fontos) szóbeliségre korlátozódik használata” (Beregszászi 2005. 158.).

Szlovákiában a nemzetiségi kisebbségek nyelvének használatáról szóló 1999. évi 184. számú többször módosított törvény 2. §-ában olvasható, hogy ha a Szlovák Köztársaság nemzeti kisebbséghez tartozó, adott településen állandó lakhellyel rendelkező állampolgárai két egymást követő népszámlálás szerint a település lakosságának legalább 20%-át⁴ alkotják, joguk van a szóbeli és írásbeli hivatali érintkezés során használni a kisebbségi nyelvet. A 4. §-ban az áll, hogy ezeken a településeken minden feliratot és a nyilvánosság tájékoztatására szánt hirdetményt fel lehet tüntetni a kisebbség nyelvén is.

A névszemiотikai tájkép kialakításában az állam(igazgatás), az önkormányzatok, a vállalkozói és a civil szféra is szerepet játszik. A Fórum Kisebbségkutató Intézet több olyan publikációt adott ki, illetve kiállítást is szervezett, amely (többek között) a szlovákiai magyar településeken a magyar nyelvnek a vizualitásban való fokozottabb megjelenését, „láthatóbbá” tételét szorgalmazta. Az anyanyelvi névhasználat terjesztését szolgálja pl. a *Nyelvi jogok Szlovákiában. Anyanyelvhasználati útmutató* című kiadvány, amely a kisebbségi tulajdonnév-használatra vonatkozó legalapvetőbb törvények ismertetését is tartalmazza (Cúth–Horony–Lancz 2012). Az utóbbi években erősödtek a vizuális anyanyelv-használatot támogató, alulról jövő kezdeményezések, a nyelvi aktivisták (pl. *Kétnyelvű Dél-Szlovákia* mozgalom) is igyekeznek felhívni a figyelmet az anyanyelven történő vizuális nyelv- és névhasználat lehetőségére (vö. Orosz 2013b).

3. A nyelvi tájkép kutatása Dél-Szlovákiában

A kisebbségi magyar nyelvterületek nyelvi tájképével foglalkozó publikációk nagy része érinti a névszemiотikai tájkép, vizuális tulajdonnév-használat kérdéskörét is (vö. Bartha–Laihonen–Szabó 2013; Beregszászi 2005; Csernicsekó 2015, 2016a, b, 2017; Hires-László 2015; Karmacsai 2017; Laihonen 2012, 2013; Szoatak 2013, 2015, 2016;⁵ Vukov Raffai 2013 stb.).

Szlovákia magyarlakta falvaiban és városaiban (540 településen) a Fórum Kisebbségkutató Intézet 2010 nyarán felmérést végzett a magyar nyelv használá-

4 A törvény legutóbbi Tt. 287/2012. sz. módosításában már a 15%-os kvóta szerepel, ez a 2021-es szlovákiai népszámlálástól számítható majd. Ezen települések kisebbségi nyelvű megjelenésének jegyzékét a Szlovák Köztársaság kormánya rendszeresen fogja megállapítani.

5 Szoatak Szilvia (2016. 54–59.) *Magyar nyelv és magyar népcsoport Burgenlandban. Nyelvi tájképek vizsgálata a többnyelvűség kontextusában* című disszertációjában áttekintette a Kárpát-medence kisebbségi magyarok által lakott területein folytatott nyelvtájkép-kutatásokat.

táról, illetve a kétnyelvűségről. A kutatásnak része volt a kétnyelvűség vizuális megjelenésének fotodokumentálása is, amelyet a Diákhálózat aktivistái végeztek a Kétnyelvűség Felmérő Körút program keretében. Az emléktáblák, emlékművek, település- és utcanevek, egyéb táblák feliratait és azok nyelvét örökítették meg.⁶ A felmérés eredményeiről *Kétnyelvűség a dél-szlovákiai településeken* című tanulmányában Mrva Marianna és Szilvássy Tímea (2011) szerzőpáros számolt be, a gyűjtés során szerzett tapasztalatokról Orosz Örs (2013a) értekezett. A Fórum Kisebbségkutató Intézet 2011-ben kiállítást szervezett *A vizuális kisebbségi nyelvhasználat története Dél-Szlovákiában (1918–2011)* címmel, s ezt követően jelent meg *A hely nevei, a nyelv helyei. Jelek a térben 4.* című négy nyelvű (magyar, szlovák, angol, francia) kiadvány, amely a kisebbségi nyelvi jogok történetével foglalkozik Szlovákiában 1918–2012 között, s érinti a helynévpolitikával kapcsolatos változásokat, valamint szemlélteti a kétnyelvű helynévtáblákat is (Horony–Orosz–Szalay 2012). Petteri Laihonen (2012) egy mátyusföldi (Réte) és egy csallóközi (Vásárút) településen vizsgálta a nyelvi tájképet. Arra az eredményre jutott, hogy egynyelvű szlovák feliratok gyakrabban fordulnak elő, mint kétnyelvűek és magyar egynyelvűek (Laihonen 2012. 35.). A globalizáció következményeként terjednek az angol nyelvű megnevezések is. A szerző különállóan nem vizsgálta a feliratokon szereplő tulajdonneveket, de néhány vonatkozó példát említett. Több tanulmányában is foglalkozott e két dél-szlovákiai település (Laihonen 2014, 2015a, 2016; Laihonen–Cserniczkó 2017), illetve egy szlovákiai magyar város, Dunaszerdahely nyelvi tájképével (Laihonen 2015b). Szabó Mihály Gizella (2013) *A nyelvi tájkép elmélete és gyakorlata: Kárpát-medencei kisebbségi körkép* című műhelykonferencián *A dél-szlovákiai nyelvi tájkép: a tájképet alakító szereplők és a kétnyelvű feliratok típusai* címen tartott előadást. Lucia Satinská (2013, 2014) írásaiban Pozsony, illetve a városban található Duna utca többnyelvű nyelvi tájképét elemezte, amely magyar feliratokat, neveket is tartalmaz. Misad Katalin (2014) Dunaszerdahely intézményeinek vizuális nyelv- és névhasználatáról írt tanulmányt. Horbulák Zsolt (2014) magyar vállalatok nyelvi marketingjét, vizuális nyelvhasználatát vizsgálta Dél-Szlovákiában. Bauko János (2015a, b, c, d) több tanulmányában is foglalkozott a dél-szlovákiai magyar települések névszemiotikai tájképének sajátosságaival. Tokár Géza (2016) a vállalkozói kétnyelvűséget vizsgálta Komáromban, s ennek kapcsán érintette a vizuális nyelv- és névhasználatot is. Megemlíteném, hogy számos dél-szlovákiai magyar lakta település nyelvi tájképét mutatják be azon kéziratban lévő szakdolgozatok is, melyeket egyetemi hallgatók írnak. A Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem Közép-európai Tanulmányok Karának Magyar Nyelv- és Irodalomtudományi Intézetében az utóbbi években több tucat olyan záródolgozat született, amely egy (vagy több) szlovákiai magyar település nyelvi tájképét vizsgálja.

6 <http://adatbank.sk/fotok/emlekmuevek-emlekhelyek-vizualis-nyelvhasznalat/>

4. A gyűjtés helye és módszere

Komárom Dél-Szlovákiában, a Nyitrai kerület Komáromi járásában található határmenti város. A trianoni békeszerződés értelmében Csehszlovákiához került városnak *Komárno* a szlovák neve. Magyarországon az 1900 óta *Komárom-Újváros*nak hívott egykori *Újszőny* maradt *Komárom* néven. A *Komárom* településnév bizonyára a vármegye első ispánjának emlékét őrzi. Az ispán neve *Komár* (1275/1375: *Kamar*) lehetett, s ehhez kicsinyítő funkciójú *-m* képző járulhatott (l. Kiss 1988. 772.).

A szlovák–magyar határon elhelyezkedő *Komárom* (*Komárno*) rövid történelmét a város sétálóutcáján (Nádor utca) található háromnyelvű szlovák–magyar–angol emléktábla alapján ismertetem. A magyar nyelvű (nyomtatott betűvel szedett) szöveg a következőket tartalmazza: „Komárom történelme röviden / 10. sz. Ketel nemzetségtől és népe megtelepedik a Duna és a Vág összefolyásánál; fia Alaptolma e helyen földvárat épít / 1075 Komárom első írásos említése / 1265 IV. Béla király Komáromot városi rangra emeli / 1546–1557 az Öregvár megépítése / 1663–1673 az Újvár megépítése / 1745 Mária Terézia királynő szabad királyi városi rangot és jogokat adományoz Komáromnak / 1763, 1783 a várost sújtó legnagyobb földrengések / 18. sz. – 19. sz. első fele: Komárom fénykora / 1849 Komárom hősiességének védelme a császári hadak túlerejével szemben / 1810–1877 a kiterjedt komáromi erődrendszer kiépítése / 1896 Komáromhoz csatolják a Duna jobb partján fekvő Újszőny települést / 1918 az új államhatár kettészeli a várost / 2004 megalakul a Selye János Egyetem, s ezzel Komárom egyetemi várossá válik.”

Komáromnak a legutóbbi, 2011-es népszámlálás⁷ szerint 34 349 lakosa van. A település nemzetiségi megoszlása a következő: 18 506 (53,9%) magyar,⁸ 11 509 (33,5%) szlovák; 3699 (10,7%) azonosítatlan; 1% alatti arányban – 232 cseh, 141 roma, 21 német, 19 ukrán, 18 orosz, 17 bolgár, 15 morva, 14 lengyel, 8 szerb, 7 zsidó, 7 ruszin, 2 horvát, 134 egyéb. Mivel a népszámláláskor a 34 349 lakos közül 3699 személy nem tüntette fel a nemzetiségét, valószínű, hogy a magyar nemzetiségűek reális számaránya is magasabb. Magyar anyanyelvűnek 20 080 (58,5%) lakos vallotta magát, ezek közül 1574 (4,6%) személy tüntette fel, hogy nem magyar, hanem szlovák, illetve egyéb nemzetiségű.

Komárom/Komárno névszemiotikai tájképének dokumentálásához fényképfelvételeket készítettem a tulajdonneveket tartalmazó névtáblákról, egyéb felületekről. A tulajdonnevek közelében nevek utaló extralingvális jelek (pl. fénykép, rajz, szobor, embléma) is előfordulnak, ezeket igyekeztem az adott névvel/nevekkal együtt lefényképezni. A nagy mennyiségű adatbázisból (mintegy ezer kép) olyan példákat válogattam, melyek Komárom névszemiotikai tájképének sajátosságait mutatják be.

7 Gyurgyík László (2014) szociológus a 2011-es szlovákiai népszámlálás adataival kapcsolatban regisztrált és becsült adatokat különböztet meg, mivel az 5 397 036 lakos közül 382 493 (7,08%) személy nem tüntette fel a nemzetiségét.

8 Az előző, 2001-es népszámlálási adatokhoz viszonyítva (37 366 lakos) Komárom lakossága, illetve a domináns, magyar nemzetiségű lakosok számaránya (22 452; 60,1%) csökkenő tendenciát mutat.

5. Komárom/Komárno névszemiotikai tájképének sajátosságai

5.1. Személynév-szemiotikai tájkép

Szlovákia 1993-as megalakulását követően születtek meg a személynevek anyakönyvezését szabályozó törvények: a kereszt- és családnévről szóló 1993. évi 300. számú és az anyakönyvekről szóló 1994. évi 154. számú többször módosított törvények, melyek lehetővé teszik a keresztnév anyanyelven való anyakönyvezését, illetve a régebben szlovákul anyakönyvezett név kisebbségi névalakra való átírását, valamint a nem szlovák nemzetiségű nők számára a családnév -ová toldalék nélküli bejegyzését.

Komáromban a személynevek vizuális megjelenítése az egyes felületeken (névtáblák, emléktáblák, szobrok, tablók, sírkövek stb.) eltérő sajátosságokat mutat.

Az épületek külső falán, illetve belterében lévő névtáblákon találkozhatunk közjegyzők, jogászok, orvosok, hivatalnokok stb. személyneveivel, s az üzletekbe vezető bejárati ajtón is feltüntetik a felelős személy, tulajdonos nevét.⁹ Amennyiben a névviselő titulussal is rendelkezik, az is megtalálható a neve mellett. A személynevek vizualizálásában a szlovákos névformák használata dominál, ekkor a névsorrend keresztnév + családnév, és a nők családnévéhez az -ová végződés kapcsolódik. A magyar névformák előfordulása mintegy 15-20%-os. Egy-egy esetben talákoztam ugyanazon személy nevének egy névtáblán való kettős, illetve hármas feltüntetésével: *Mudr. Roland Szabó, PhD. neurológ* (a szlovák szövegrészben) / *Dr. Szabó Roland neurológus PhD.* (a magyar szövegrészben); *NOTÁR / JUDr. Leila Baštrnáková / notársky úrad JUDr. Leily Baštrnákovéj / közjegyzői hivatal – JUDr. Baštrnák Leila.*¹⁰ A férfiak és nők nevét tartalmazó feliratokon leggyakrabban szlovák névformákkal találkozhatunk (pl. *Pavel Žák, Katarína Nagyová – szlovák keresztnévalak + szlovák családnévforma + szlovákos névsorrend*). A magyar keresztnév, illetve családnév a névviselő etnikai identitására is utal (pl. *Tamás Puskás, Zsófia Cséplő – magyar keresztnévalak + magyar családnévforma + szlovákos névsorrend*). A magyaros névsorrenddel egyező személynevekben

9 A személyek a névtáblákon elsősorban az anyakönyvezett névváltozatukat tüntetik fel. A szlovákiai magyarok körében gyakori, hogy a család- és keresztnévüket (a szüleik) szlovákos formában anyakönyvezték, és többségük nem élt a törvényadta lehetőséggel, hogy megváltoztassa, magyarosítsa a személynevét. Napjainkban megfigyelhető, hogy a szlovákiai magyar településeken az újszülöttek nevét gyakrabban anyakönyvezik magyaros formában, míg az elhalálozottak között a szlovákos névformák dominálnak.

10 A szlovákiai magyarokra egyébként jellemző a kettős személynévhasználat, a család- és keresztnévnek (egyes nyelvekhez kötődő) kétféle alakváltozatban való használata. A hivatalos (formális) szintéren, a szlovák nyelvet elváró kontextusban, az írásbeliségben a többségi nyelvhez alkalmazkodó névalakokat részesítik előnyben; a nem hivatalos (informális) szintéren, magyar nyelvű kontextusban, a szóbeliségben elsősorban a magyar névformákat használják: pl. *Alexander Kovács : Kovács Sándor; Katarína Szépvová : Szép Katalin.*

előfordulnak szlovákos (pl. *Kováč Štefan, Lopušná¹¹ Katarína* – szlovák családnévforma + szlovák keresztnévalak + magyaros névsorrend) és magyaros (pl. *Édes Árpád, Stubendek Mária* – magyar családnévforma + magyar, illetve mindkét nyelvben azonos keresztnévalak + magyaros névsorrend) névalakok is. Kettős családnévek¹² csak ritkán fordulnak elő Komárom névszemiotikai tájképeiben.

Komáromban a kétnyelvű emléktáblák névhasználatára jellemző, hogy a személynév csak egyszer van feltüntetve. A személynév mintegy összeköti a magyar és szlovák nyelvű szöveget, a család- és keresztnév többnyire magyaros formában használatos, mivel az emléktáblák többsége jeles magyar személyiségnek állít emléket. A Klapka téren a kétnyelvű emléktáblán az arcplakett alatti magyar nyelvű szövegrész megelőzi a szlovák nyelvűt: *1848 november 6-án / itt szállt meg / Komárom díszpolgára / KOSSUTH LAJOS / čestný občan Komárna / tu prenocoval / dňa 6. novembra 1848 / Komárom városa – mesto Komárno / JÓKAI Egyesület / 2002.*

Ritkán előfordul, hogy a névtáblán a kettős személynévhasználat hibrid névformát eredményez. A komáromi Duna Menti Múzeum épületén van elhelyezve az az emléktábla (l. 1. kép), amelyen a következő szöveg olvasható: *V tejto budove tvoril a učil / Ebben az épületben alkotott és tanított / Karol HARMOS Károly / akademický maliar – festőművész.*¹³ A személynév szokatlan változatban szerepel: a két keresztnév közé ékelődik a családnév, az első helyen áll a magyar keresztnév szlovák névpárja (*Karol*), ezt követi a családnév (*Harmos*), majd a magyar keresztnév (*Károly*). A hibrid, két nyelv névelemeiből álló névalak egyszerre idézi fel a személynév szlovák (*Karol Harmos*) és magyar (*Harmos Károly*) változatát is.

A személyt ábrázoló szobor jeles történelmi személyiség nevét idézi fel. Egyes esetekben a szobron, illetve talapzatán megtalálható az ábrázolt személy neve (családneve vagy család- és keresztnéve), máskor a személynév elmarad, és a személy nevének felismeréséhez történelmi, kulturális stb. háttérismeretre is szükség van. Komáromban a Duna Menti Múzeum udvarában látható a város szülöttjének, Jókai Mórnak a szobra, melynek talapzatán szerepel a *Jókai*¹⁴ családnév. A főtér (*Klapka György tér*) közelében lévő Európa-udvarban számos magyar történelmi személyiség szobra található. Egyeseken nincs felirat, mint pl. a Széchenyi-szobor esetében. A személy felismerését egyéb jel is segíti, mégpedig a Lánchíd (l. 2. kép), melynek építését Széchenyi István kezdeményezte.

11 Egyes szlovák női családnévekben elmarad az *-ová* formáns. Ennek oka a pleonasztikus volta, az *-á* melléknévképzőre végződő nevekhez nem járulhat.

12 A férjhezmenetel után a nő a férj után felvett családnév mellett a lánykori családnévét is használhatja hivatalosan, a férj családnéve sorrendiségben megelőzi a névviselő lánykori családnévét. Ekkor a következő anyakönyvbe bejegyezhető családnévalakokkal találkozhatunk: pl. *Nagy Kovács, Nagyová Kovácsová, Nagy Kovácsová, Nagyová Kovács.*

13 A komáromi katolikus temetőben található sírján a *Harmos Károly* név szerepel.

14 Komárom híres szülöttjének állít emléket a városban található *Jókai-szobor, Jókai utca, Komáromi Jókai Színház, Jókai Mór Magyar Tanítási Nyelvű Alapiskola, Jókai Közművelődési és Múzeum Egyesület* is.



1. kép. *Harmos-emléktábla (a szerző felvétele)*



2. kép. *Széchenyi-szobor (a szerző felvétele)*

A szlovákiai magyar tannyelvű iskolákban található névtáblákon, tablókön a tanárok és diákok család- és keresztnéve általában magyarul, magyaros formában van feltüntetve. A névtáblákon, tablókön szereplő, az etnikai identitást jelölő névalak nem mindig azonos a néviselő anyakönyvezett névváltozatával, amely szlovákos formában is be lehet jegyezve.

A város temetőinek tájképére jellemző, hogy nagy számban található a sírfeliratokon magyarul feltüntetett személynevek. Az elhunyt magyar nemzetiségű személyek nevét többnyire magyar alakváltozatban tüntetik fel a családtagok akkor is, ha az életük során szlovákul anyakönyvezett nevet viseltek. A magyaros névalakok, illetve a sírfeliraton található szövegek utalnak az egykori névvisező(k) etnikai identitására. A komáromi temető egyik kopjafáján fából faragott magyar korona található, s a 2013-ban elhunyt szlovákiai magyar személy magyaros formában feltüntetett neve (*Bajnok István*) alatt a következő szöveg olvasható: *nem voltam / én sem több / mint mások / csak ember / voltam és / magyar.*

5.2. Helynév-szemiotikai tájkép

A Szlovák Köztársaság Nemzeti Tanácsának 1994. évi 191. számú törvénye (később az 1999. évi 221. számú kormányrendelet) szól a településeknek nemzeti- és kisebbségi nyelven történő megjelöléséről. A település kezdetét és végét jelző önálló közúti jelzőtáblával történik azoknak a településeknek a megjelölése, melyeken az adott nemzetiségi kisebbség képviselőinek számaránya eléri a 20%-ot. A magyarul lakta települések nevét magyarul a település kezdetét és végét jelző közúti táblán a település szlovák neve alatt kell feltüntetni, ami a hatalmi viszonyokról is árulkodik. A „preferált” államnyelvi *Komárno* megnevezés nagyobb méretű névtáblán, fehér színű alapon nagyobb fekete betűvel szerepel, mint az alatta elhelyezkedő kisebbségi *Komárom* helységnevet tartalmazó kisebb méretű névtábla, melyen kék színű alapon kisebb méretű fehér betűvel található a településnév.

Komárom Trianon óta két szomszédos település azonos magyar hivatalos neveként létezik: az egyik Szlovákiához, a másik Magyarországhoz tartozik. A hivatalos településnév homonim viszonyban áll egy másik településnévvel, ezért egyéb elemekkel való megkülönböztetésre van szükség. A magyarországi Komáromban névtáblák jelzik az irányt a szlovákiai városba: ezeken a *Révkomárom*, illetve *Révkomárom–Komárno* felirat szerepel. A szlovákiai testvérváros hivatalos kétnyelvű neve: *Komárno–Komárom*. A két település megkülönböztetésére az élőnyelvben és írásban (pl. az évente ismétlődő Komáromi Napok programfüzetében, egyes emléktáblákon) egyaránt használatos egyéb alakváltozatokkal is azonosítják a helységeket a földrajzi elhelyezkedésük alapján: *Észak- és Dél-Komárom*. A beszélt nyelvben a *szlovákiai Komárom / magyarországi Komárom*, illetve 'határon túli, Dunán túli' jelentésben mindkét városra a *Túl-Komárom*, *túl-komáromi* megnevezés is használatos.

Az 1999. évi 184. számú kisebbségi nyelvhasználati törvény szerint a települések az utcaneveket és más helyi földrajzi helyneveket kisebbségi nyelven is feltüntethetik. A magyarul lakta települések önkormányzatai által jóváhagyott kétnyelvű utcaneveket a vonatkozó önkormányzati rendeletek is tartalmazzák. A kétnyelvű utcanévtáblákon az első helyen általában a szlovák név szerepel, és alatta áll a magyar név. Arra is találunk példát, hogy a magyar utcanév áll a szlovák névpár

előtt. Komáromban egy magáncég épületén elhelyezett, vállalkozó által készített utcanevénytáblán a *Belső körút* megnevezés megelőzi a szlovák párját (*Vnútorná okružná*). A magyar identitású tulajdonos az általa elhelyezett táblán a magyar megnevezést tartotta elsődlegesnek. Az említett névpár az ugyanazon utcán található, a közútkezelő által kihelyezett egyéb névtáblákon azonban fordított sorrendben áll (1. szlovák, 2. magyar név). A hivatalos kétnyelvű szlovák–magyar utcanevénytáblákon kívül elvéve láthatunk egyéb nem standard utcanevénytáblát is.¹⁵ Komáromban a *Krisztián* nevű virágbolt a tulajdonosáról kapta a nevét, az üzlet bejárata mellett, az épület falán pedig a *Krisztián street* (magyar–angol, hibrid) feliratot tartalmazó tábla van elhelyezve (l. 3. kép). Az üzlettel szemben lévő házon található az utca hivatalos névtáblája: *Ulica Františkánov / Ferences barátok utcája*.



3. kép. Nem standard utcanevénytábla (a szerző felvétele)

A komáromi erőrendszer helyneveinek megnevezése négy nyelven (szlovák–magyar–német–angol nyelven) olvasható a belvárosban található Megye utca falfelületén. Térkép lokalizálja az erőrendszer egyes részeit, illetve fényképek is felidéznek az egyes helyeket (helyneveket), melyek Komárom (Komárno) területén találhatóak: *A – Öregvár; B – Újvár; C – Náador-vonal; D – Vág-vonal; e – Ferdinándkapu; f – Lipót-kapu; g – Pozsonyi kapu; h – Tiszti Pavilon*. Észak-Komáromban a Duna partján található tábla a komáromi erőrendszer Magyarországhoz tartozó részeinek (*Csillag erőd, Igmándi erőd, Monostori erőd*) négynyelvű megnevezését is tartalmazza, valamint az erőrendszer egyes részeinek alaprajzát és GPS-koordináták általi pontos lokalizálását is feltünteti.

5.3. Intézménynév-szemiotikai tájkép

Az állami intézmények neveire jellemző a kétnyelvűség. A magyar nyelvű megnevezés – ugyanakkora nagyságú betűkkel, illetve azonos betűtípussal szedve – többnyire az intézmény szlovák neve után következik; pl. *Jókaiho divadlo v Komárne / Komáromi Jókai Színház, Mestský úrad Komárno / Városi Hivatal Komá-*

¹⁵ A nem standardizált helynevek névszemiotikai tájképével bővebben David–Mácha (2014) szerzőpáros foglalkozott.

rom. A városi hivatal épületében az egyes osztályok megnevezései is kétnyelvűek: *Oddelenie sociálnych vecí / Szociális Ügyek Osztálya, Bytové oddelenie / Lakásügyi Osztály, Oddelenie daní a poplatkov / Adó- és Illetékkezelési Osztály, Referát plánovania a úctovania / Tervezési és Könyvelési Osztály, Odbor územného rozvoja, výstavby a správy majetku / Területfejlesztési, Építési és Vagyonkezelési Főosztály stb.*

Arra is van példa, hogy a névtáblán a magyar megnevezés megelőzi a szlovák névpárját, pl. *Szlovákiai Magyar Társadalmi és Közművelődési Szövetség / CSEMADOK / Maďarský spoločenský a kultúrny zväz na Slovensku*.¹⁶

Az utóbbi évtizedekben létrehozott magyar intézmények, szervezetek névadására jellemző, hogy gyakran magyar személyiségek nevét veszik fel. A rendszerváltozást követően több komáromi magyar iskola kérvényezte az intézmény magyar megnevezésének megváltoztatását, s többnyire a régióhoz kötődő vagy a magyar történelemből ismert magyar személyiség nevét vette fel az intézménynévbe; pl. *Jókai Mór Magyar Tanítási Nyelvű Alapiskola*. A magyar tannyelvű iskolák névtábláján elsőként a szlovák megnevezés van feltüntetve, és azt követi a magyar névmegfelelő, a hivatalos kétnyelvű iskolánév részét képezheti a helységnév is; pl. *Gymnázium Hansa Selyeho Komárno s vyučovacím jazykom maďarským / Selye János Magyar Tannyelvű Gimnázium Komárom*.¹⁷



4. kép. Magyar presszónév (a szerző felvétele)

16 Az intézmény eredeti mozaiknévi alakváltozata megmaradt, de a teljes neve megváltozott. A *CSEMADOK* mozaiknév a Csehszlovákiai Magyar Dolgozók Kultúregyesülete megnevezés rövidítéséként született 1949-ben.

17 A keresztnév kétféle alakváltozata – *Hans : János* – a világhírű stresszkutató osztrák–magyar származására is utal.

Az üzlet-, hotel- vagy étteremnevek esetében ritkábban fordulnak elő szlovák–magyar kétnyelvű megnevezések (pl. *Hotel Peklo – Pokol*), sokkal jellemzőbbek az egynyelvű (többnyire angol nyelvű) feliratok (vö. Galgóczi-Deutsch 2013); pl. *Baby Shop, Big Shop, Cleopatra Steak House, Club Las Vegas, Crystal, Diving Shop, Drink Presso, Happy Dog, Happy Day, Hawaii, Hell, Outlet Center, Shopping Center, Sweet Home*. Néhány esetben egynyelvű magyar kocsmánévvel is találkozunk Komáromban: pl. *Kiscsapó, Kisház, Pince, Singellő*. A *Presso Lesz Vigasz* névtábla alatti üvegfelületen Las Vegas amerikai város képe és a „*Welcome Lesz Vigasz*” felirat található, ami egyértelműen utal a névadás motívumára is: *Las Vegas > Lesz Vigasz* (l. 4. kép).

6. Összegzés

A nyelvi tájkép szerves részét alkotja a névszemiotikai tájkép, amely a névtáblákon, köztereken lévő feliratokon, különböző felületeken megjelenő tulajdonneveket, valamint a nevekre utaló, neveket kíséző extralingvális jeleket foglalja magába. A névszemiotikai tájkép vizsgálata jelentős adalékokkal szolgál a nyelvítájkép-kutatás és a szocioonomasztika számára. A tulajdonnevek vizuális megjelenítése kétnyelvű környezetben utal a többség–kisebbség közti hatalmi viszonyra, a névpolitikára, a nyelvek státusára, a kisebbségi nyelv presztízsére, nagyban segíti az emberek tájékozódását a nyilvános térben (főképpen a hely- és intézményneveket illetően), tükrözi az adott település történelmét. A tulajdonnevek a lokális, regionális és nemzeti identitás jelölői, a kulturális örökség részét képezik.

Komárom személynév-szemiotikai tájképére jellemző, hogy a névtáblákon, egyéb felületeken szlovák és magyar személynévalakok egyaránt előfordulnak. A szlovákos névformák gyakoribbak, de megfigyelhető a kettős személynévhasználat is, illetve egyes felületeken a magyar névalakok dominálnak. Így a temetők sírfeliratain és a magyar tannyelvű iskolák tablóin gyakori, hogy az egyébként szlovákul anyakönyvezett személynevet – az egyén/közösség által használatos – magyaros formában tüntetik fel.

A helynév-szemiotikai tájképre (elsősorban a helységnevet, utcaneveket illetően) a kétnyelvűség jellemző: az első helyen általában az államnyelvi (szlovák) névalak áll, ezt követi a kisebbségi (magyar) névpárja.

A város intézménynév-szemiotikai tájképe variábilis: az állami intézményekben (pl. hivatalok, magyar tannyelvű iskolák) a kétnyelvű megnevezések dominálnak, de egyes intézménynévfajták (pl. üzlet-, hotel- és étteremnevek) esetében gyakoribbak az egynyelvű (többnyire angol nyelvű) feliratok.

Komáromban az utóbbi években egyes magyar identitású jogi és természetes személyeknek, civilszervezeteknek (pl. *Egy Jobb Komáromért Polgári Társulás, Fontos Vágy! mozgalom*), a helyi (jórészt magyar nemzetiségű képviselőkkel álló)

önkormányzatnak köszönhetően gyakrabban jelennek meg magyar nyelvű feliratok, terjed az anyanyelvi névhasználat is.

Szakirodalom

BARTHA Csilla–LAIHONEN, Petteri–SZABÓ Tamás Péter

2013 Nyelvi tájkép kisebbségben és többségben: egy új kutatási területről. *Pro Minoritate* 23/3. 13–28.

BAUKO János

2015a Kétnyelvű névszemiotikai tájkép. In: Bárh M. János–Bodó Csanád–Kocsis Zsuzsanna (szerk.): *A nyelv dimenziói. Tanulmányok Juhász Dezső tiszteletére*. Budapest, ELTE BTK, 323–334.

2015b Tulajdonnév – kép – hatalom. In: Gaál Zsuzsanna (szerk.): *Nyelvészet, művészet, hatalom. Írások Tóth Szergej tiszteletére*. Szeged, Szegedi Egyetemi Kiadó, 231–244.

2015c. Kétnyelvűség és névszemiotikai tájkép. Kisebbségi névtörvények és vizuális tulajdonnév-használat Szlovákiában. *Névtani Értesítő* 37. 179–194.

2015d *Bevezetés a szocioonomasztikába*. Nyitra, Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem.

BEREGSZÁSZI Anikó

2005 „Csata” a szimbolikus térért, avagy a látható/láthatatlan anyanyelv. In: Beregszászi Anikó–Papp Richárd (szerk.): *Kárpátalja. Társadalomtudományi tanulmányok*. Budapest–Beregszász, MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet – II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, 158–178.

CSERNICSKÓ István

2013 *Államok, nyelvek, államnyelvek. Nyelvpolitika a mai Kárpátalja területén (1867–2010)*. Budapest, Gondolat Kiadó.

2015 Nyelvek vetélkedése a nyelvi tájképben: kárpátaljai példa. *Alkalmazott Nyelvtudomány* XV (1–2). 71–84.

2016a A dinamikusan változó nyelvi tájkép: Kárpátalja példája. *Acta Humana. Emberi jogi közlemények* III/3. 91–105.

2016b A változás megragadása a nyelvi tájképben: Kárpátalja példája. *Magyar Nyelv* 112. 50–62.

2017 Nyelv, gazdaság, társadalom. Globális nyelvek Kárpátalja magyarok lakta végeinek nyelvi tájképében. In: Márku Anita–Tóth Enikő (szerk.): *Többsnyelvűség, regionalitás, nyelvoktatás. Tanulmányok a Hodinka Antal Nyelvészeti Kutatóközpont kutatásaiból III*. Ungvár, „RIK-U”, 13–44.

DAVID, Jaroslav–MÁCHA, Přemysl

2014 *Názvy míst. Paměť, identita, kulturní dědictví*. Ostrava, Ostravská univerzita v Ostravě.

- GALGÓCZI-DEUTSCH Márta
2013 A változó szociokulturális környezet tükröződése a nyelvi tájképben, Hódmezővásárhely példáján. *Névtani Értesítő* 35. 145–156.
- GORTER, Durk
2013 Linguistic Landscapes in a Multilingual World. *Annual Review of Applied Linguistics* 33. 190–212.
- GYURGYÍK László
2014 *A szlovákiai magyarság demográfiai folyamatai 1989-től 2011-ig. Különös tekintettel a 2001-től napjainkig tartó időszakra.* Somorja, Fórum Kisebbségkutató Intézet.
- HIRES-LÁSZLÓ Kornélia
2015 Nyelvi tájkép és etnicitás Beregszászon. In: Márku Anita–Hires-László Kornélia (szerk.): *Nyelvoktatás, kétnyelvűség, nyelvi tájkép.* Ungvár, Autdor-Shark, 160–185.
- HORBULÁK Zsolt
2014 A marketing nyelvhasználati kérdései. Marketingstratégiai nyelvi buktatók a határon átnyúló kereskedelem esetében. *Fórum Társadalomtudományi Szemle* 4. 107–123.
- HORONY Ákos–OROSZ Örs–SZALAY Zoltán
2012 *A hely nevei, a nyelv helyei. Jelek a térben* 4. Somorja, Fórum Kisebbségkutató Intézet.
- JAWORSKI, Adam–THURLOW, Crispin (eds.)
2010 *Semiotic landscapes: Language, image, space.* London, Continuum.
- KARMACSI Zoltán
2017 A nyelvi tájkép változásának egy aspektusa. In: Márku Anita–Tóth Enikő (szerk.): *Többynyelvűség, regionalitás, nyelvoktatás. Tanulmányok a Hodinka Antal Nyelvészeti Kutatóközpont kutatásaiból III.* Ungvár, „RIK-U”, 54–60.
- LAIHONEN, Petteri
2012 Nyelvi tájkép egy csallóközi és egy mátyusföldi faluban. *Fórum Társadalomtudományi Szemle* 3. 27–49.
2013 Csíkszentdomokosi nyelvi tájkép. *Székelgyűjtés* 17/7. 157–177.
2014 Hungarian private linguistic landscape in South-West Slovakia. In: Laakso, Johanna (ed.): *Dangers and developments: On Language Diversity in a Changing World.* Studies in European Language Diversity 34. Research consortium ELDIA c/o, European Language Diversity for All, 86–106.
2015a Linguistic landscapes of a minoritized regional majority: Language ideologies among Hungarians in South-West Slovakia. In: Laitinen, Mikko–Zabrodskaja, Anastassia (eds.): *Dimensions of Sociolinguistic Landscapes in Europe Materials and Methodological Solutions.* Frankfurt am Main etc., Peter Lang, 171–198.
2015b Indexing the Local, State and Global in the Contemporary Linguistic

- Landscape of a Hungarian Town in Slovakia. In: Wachtarczyková, Jana–Satinská, Lucia–Ondrejovič, Slavomír (eds.): *Jazyk v politických, ideologických a interkultúrnych vzťahoch : Zborník príspevkov z medzinárodnej konferencie Jazyk v politických, ideologických a interkultúrnych vzťahoch konanej 21.-22.5.2014 v Bratislave*. Sociolinguistica Slovaca 8. Bratislava, Veda, vydavateľstvo SAV, 280–301.
- 2016 Beware of the dog! Private linguistic landscapes in two ‘Hungarian’ villages in South-West Slovakia. *Language Policy* 15/4. 373–391.
- LAIHONEN, Petteri–CSERNICKÓ István
2017 Kísérlet egy összehasonlító vizsgálatra: a nyelvi tájkép dél-szlovákiai, székelyföldi és kárpátaljai falvakban. *Regio* 25/3. 50–81.
- LANDRY, Rodrigue–BOURHIS, Richard
1997 Linguistic landscape and ethnolinguistic vitality. *Journal of Language and Social Psychology* 16. 23–49.
- LANSTYÁK István
2015 Nyelvalakítás – névalakítás. A tulajdonnevekkel kapcsolatos nyelvi problémák kezelése a nyelvmenedzselés-elmélet keretében. In: Vörös Ferenc–Misad Katalin (szerk.): *A nyelvföldrajztól a névföldrajzig V. Interetnikus kapcsolatok*. Pozsony, Szenczi Molnár Albert Egyesület, 43–75.
- MISAD Katalin
2014 Mutatvány Dunaszerdahely intézményeinek vizuális nyelvhasználatából. In: Gróf Annamária–N. Császi Ildikó–Sztók Szilvia (szerk.): *Sokszínű nyelvészet – nyelvi sokszínűség a 21. század elején. Írások Kolláth Anna tiszteletére*. Budapest, Tinta Könyvkiadó, 243–253.
- MRVA Marianna–SZILVÁSSY Tímea
2011 Kétnyelvűség a dél-szlovákiai településeken. *Fórum Társadalomtudományi Szemle* 13/1. 37–58.
- OROSZ Örs
2013a Vizuális kétnyelvűségi felmérés (KFK-projekt). In: Tóth Károly (szerk.): *Nyelvi jogok. A kisebbségi és nyelvi jogok helyzete Szlovákiában I*. Somorja, Fórum Kisebbségkutató Intézet, 117–136.
- 2013b Egy új fenomén – anyanyelv-használati mozgalmak. In: Tóth Károly (szerk.): *Nyelvi jogok. A kisebbségi és nyelvi jogok helyzete Szlovákiában I*. Somorja, Fórum Kisebbségkutató Intézet, 311–316.
- SATINSKÁ, Lucia
2013 Bratislavious Prešburg: Napjaink Pozsonya nyelvi tájképének többnyelvűsége. *Fórum Társadalomtudományi Szemle* 15 (2). 89–108.
- 2014 Jazyková krajina Bratislavy: Dunajská ulica = Linguistic Landscape of Bratislava: Dunajská street. In: Patrás, Vladimír (ed.): *Polarity, paralely a prieniky jazykovej komunikácie: zborník príspevkov z 8. medzinárodnej vedeckej konferencie o komunikácii konanej 6.-7.9.2012 v Banskej Bystrici*. Banská Bystrica, Belianum, 157–167.

- SCOLLON, Ron–SCOLLON, Suzie Wong
2003 *Discourses in Place. Language in the Material World*. London, Routledge.
- SHOHAMY, Elana
2006 *Language policy. Hidden agendas and new approaches*. London, Routledge.
- SZABÓMIHÁLY Gizella
2013 A dél-szlovákiai nyelvi tájkép: a tájképet alakító szereplők és a kétnyelvű feliratok típusai. Elhangzott 2013. május 23-án *A nyelvi tájkép elmélete és gyakorlata: Kárpát-medencei kisebbségi körkép* című műhelykonferencián.
- SZÍVÓS Mihály
2013 *A jeltől a kódig. Rendszeres szemiotika*. Budapest, Loisir Kiadó.
- SZOTÁK Szilvia
2013 Nyelvi tájkép az Órvidéken. In: Fedinec Csilla–Illyés Zoltán–Simon Attila–Vizi Balázs (szerk.): *A közép-európaiság dicsérete és kritikája*. Pozsony, Kalligram Kiadó, 515–537.
2015 Családnevek és kétnyelvűség az őrvidéki temetőkből. Alsóőr. In: Vörös Ferenc (szerk.): *A nyelvöldrajztól a névföldrajzig VI. Határtalan névföldrajz*. Unterwart/Alsóőr–Budapest, UMIZ–Imre Samu Nyelvi Intézet, 131–145.
2016 *Magyar nyelv és magyar népcsoport Burgenlandban. Nyelvi tájképek vizsgálata a többnyelvűség kontextusában*. PhD-értekezés. Pécs, Pécsi Tudományegyetem.
- TÓDOR Erika Mária
Hogyan hívogat az iskola? Vizuális nyelvhasználat az iskolában.
URL: http://rmpsz.ro/uploaded/tiny/files/magiszter/2014/tel/08todornyelvhasznalat40_51.pdf [2017. szeptember 9.]
- TOKÁR Géza
2016 Vállalkozói kétnyelvűség Komáromban. Vélemények és nyelvhasználati szokások. *Fórum Társadalomtudományi Szemle* 1. 93–117.
- TÓTH Szergej
2013 *Nyelv, kép, hatalom*. Alkalmazott Nyelvészeti Mesterfüzetek 4. 2., javított kiadás. Szeged, Szegedi Egyetemi Kiadó, Juhász Gyula Felsőoktatási Kiadó.
- VOIGT Vilmos
2008 *Bevezetés a szemiotikába*. Budapest, Loisir Kiadó.
2011 *Jeltudomány*. Szeged, Szegedi Egyetemi Kiadó, Juhász Gyula Felsőoktatási Kiadó.
- VUKOV RAFFAI Éva
2013 A kódolt identitás mint a nyelvi tájkép alapeleme. In: Berényi János (szerk.): *Tudományos diszkurzusok. Konferenciakötet. Vajdasági Magyar Tudóstalálkozó 2013*. Újvidék, Vajdasági Magyar Akadémiai Tanács, 178–184.

HOGYAN FESTENEK NYELVI TÁJKÉPEINK?¹ (ADATKÖZLŐI VÉLEKEDÉSEK A VIZUÁLIS NYELVHASZNÁLATRÓL SZLOVÁKIÁBAN)

1. Bevezetés

Tanulmányomban a nyelvi tájképhez kötődő lakossági vélekedéseket mutatom be magyar–szlovák kétnyelvű településeken, Dél-Szlovákiában.

A vizuális nyelvhasználattal kapcsolatos attitűdök a szakirodalom alapján meglehetősen ambivalensek. Tudjuk, hogy a feliratok jelenléte vagy hiánya befolyásolhatja a mindennapi nyelvhasználatot. Tudjuk, hogy a kisebbség nyelvének vizuális használata növelheti az adott nyelv – és ezen keresztül az azt beszélő közösségek – presztízsét. Tudjuk, hogy a kisebbségi nyelv vizuális megjelenése segítheti a nyelvmegtartást. A nyelv és annak vizuális megjelenése közötti kapcsolat azonban nem ennyire direkt. Szlovákiában például, ahogy azt Bartha Csilla, Szabó Tamás Péter és Petteri Laihonen tanulmányában olvashatjuk, bár a törvények lehetőséget adnának magyar nyelvű feliratok kihelyezésére is, sokan nem élnek ezzel a jogukkal. A magyar nyelvű táblák egyes településeken feltűnően hiányoznak. Ezt a jelenséget a szerzők a mögöttes nyelvi ideológiák és az adott közösségek belső viszonyainak bemutatásával magyarázzák. A helyi lakosokat, vállalkozókat, hivatalnokokat megkérdezve arra figyeltek fel, hogy a nyelvi ideológiák nemcsak a táblák kihelyezése előtt játszanak szerepet, hanem az utólagos igazolás, legitimálás során is. A csak szlovák nyelvű feliratot kihelyező bolttulajdonosok ugyanis félnek attól, hogy magyar nacionalistáknak bélyegzik majd őket. A magyar feliratokkal kapcsolatos negatív attitűdök kialakulásában a szerzők megemlítik még a nyelvi jogok, a jelenlegi nyelvtörvény nem elégséges ismeretét is (Bartha–Szabó–Laihonen 2013. 17–18.).

Az utóbbi időben azonban a magyar feliratok bővülését tapasztalhatjuk. Szabómihály Gizella írja, hogy a magyar többségű településeken működő helyi önkormányzatok azok, amelyek törekednek arra, hogy a jogszabályok adta lehetőségeken belül biztosítsák a magyar nyelvű feliratozást (Szabómihály 2011). Megemlíti még a civilszervezetek kiadványait, valamint a polgári aktivisták figyelemfelkeltő akcióit, melyek hatással lehetnek a nyelvi tájképre, és ezzel együtt a hozzá kapcsolódó attitűdökre.

1 A kutatás az 1/0170/18/12. számú *Menšinová varieta maďarského jazyka na Slovensku* elnevezésű projekt keretében valósult meg.

2. A nyelvi tájkép vizsgálata a nyitrai egyetemen

A Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetemen az utóbbi két-három évben megnőtt a nyelvi tájképpel foglalkozó szakdolgozatok száma. Mindegyik dolgozat bemutatja a vizsgált települések feliratait a számok tükrében, valamint a nyelvi tájképben fellelhető, a szakirodalomból ismert kategóriák szerint. A nyelvi tájkép kvantitatív bemutatása mellett akadnak olyan szakdolgozatok is, melyek a lakosok szubjektív véleményét is igyekeznek kideríteni saját környezetük nyelvi tájképéről. Ezeket az eredményeket mindenképpen fontos megosztani a szakmai közönséggel is.

Tanulmányom olyan vizsgálatok eredményeit igyekszik összegezni, melyek arra keresik a választ, hogy az adatközlők mennyire vannak tisztában a kétnyelvű vizuális nyelvhasználat jogi lehetőségeivel, mennyit foglalkoznak és mennyire elégedettek saját környezetük felirataival, valamint a nyelvi tájkép melyik részén és hogyan szeretnének változtatni. Összehasonlítom a faluban és városban, valamint a szlovákiai tömbmagyarság között és a peremhelyzetben élő adatközlők véleményét. A vizsgálat alapja az a hipotézis, hogy sokan tisztában vannak nyelvhasználati jogaikkal, ismerik a kétnyelvű feliratokat, mégis kevesen élnek a törvény adta lehetőségekkel, és főként csak államnyelvű feliratokat helyeznek vagy helyeznének el (vö. Laihonen 2012. 46.).

A nyelvi tájképhez kapcsolódó lakossági vélemények összefoglalására a következő szakdolgozatok eredményeit használtam fel:

- Tokovics Szimonetta: *A nyelvi tájkép vizsgálata Nemeskajal községben*
- Végh Dóra: *A nyelvi tájkép vizsgálata Királyrév községben*
- Igo Krisztián: *A nyelvi tájkép vizsgálata Tornalján*
- Borka Viktória: *A nyelvi tájkép megjelenése Paláston és Ipolyságon*
- Hegedűs Mária: *Bátorkeszi hivatali nyelvhasználatának néhány jellemzője és nyelvi tájképe*
- Sinn Mónika: *Ipolyság hivatali nyelvhasználatának néhány jellemzője és nyelvi tájképe*
- Varga Lajos: *A hivatali nyelvhasználat vizsgálata Csíz és Hanva községekben*
- Hörigh Szilvia: *A hivatali nyelvhasználat vizsgálata zoborlji falvakban*
- Hegedűs Mária: *Nyelvi tájkép a határ két oldalán (Bátorkeszi és Piliscsév példája)*
- Stefankovics Attila: *Nyelvi tájkép a határ két oldalán (Madar és Pilisszentkereszt példája)*

Az itt feltüntetett munkákban közös, hogy településenként átlagban 50 adatközlőt szólaltatnak meg kérdőíves vizsgálattal a vizuális nyelvhasználatról. A vizsgált települések között 11 falu és 2 város található. A dolgozatok fele csak egy kiválasztott helyszínen vizsgálódik, 5 dolgozat viszont településeket hasonlít össze. A munkák többségének fő célja a nyelvi tájkép bemutatása, akadnak azon-

ban olyanok is, melyek a hivatali nyelvhasználaton belül érintik a feliratok és a hozzájuk kapcsolódó attitűdök vizsgálatát. Születtek olyan dolgozatok is, melyek szlovákiai magyar és magyarországi szlovák települések vizuális nyelvhasználatát hasonlították össze. Mindegyik vizsgálatra jellemző a kérdőíves adatgyűjtés is, a feltett kérdések azonban nem egységesek. Akadnak nyitott és zárt, válaszlehetőségeket felkínáló és kifejtő jellegű kérdések is. A kapott adatok szám szerinti összesítése így nem kivitelezhető. A különbségek ellenére a kérdések tematikája viszont több ponton megegyezett, lehetőséget adva a válaszok összehasonlítására.

3. A jogi lehetőségekhez kapcsolódó vélekedések

Az első ilyen kérdéskör a vizuális nyelvhasználatra vonatkozó törvényekről, rendelkezésekről, lehetőségekről mérte fel az adatközlők tájékozottságát. Az 1999. évi kisebbségi nyelvhasználati törvény értelmében „a magyarlakta településeken az állami és önkormányzati szervek megnevezését kötelezően fel kell tüntetni magyarul is (körzeti hivatal, községi hivatal, anyakönyvi hivatal, adóhivatal stb.)”. Az ilyen településeken „a település kezdetét és végét jelző közúti táblán, a település szlovák neve alatt” magyarul is fel kell tüntetni a település nevét. Az utca-utca neveket és más földrajzi neveket ugyancsak fel lehet tüntetni a kisebbség nyelvén, a nyelvek sorrendjét illetően azonban ez esetben semmiféle megkötés nincs. „A magyar tanítási nyelvű iskolák (ideértve az óvodákat is) megnevezésében a szlovák nyelvű részekén túl magyarul is fel kell tüntetni az iskola (óvoda) fajtáját [...] Ha az adott iskola (óvoda) magyarlakta településen működik, akkor az iskola (óvoda) fajtájának magyar nyelvű megjelölésén kívül az adott település magyar megjelölését is fel kell tüntetni.” A magyarlakta településeken ugyancsak kötelező „a polgárok életének, egészségének biztonságát érintő, illetve a polgárok személyi és vagyónbiztonságával kapcsolatos információkat a nyilvánosság által hozzáférhető helyeken” feltüntetni. A nem hivatali jellegű feliratok, vagyis „az üzletek feliratai, cégtáblák, reklámok, hirdetések mind tartalmazhatnak magyar nyelvű szöveget. Vállalkozó vagy más jogi személy a szlovák felirat mellett mindent kiírhat magyarul is. A magyar felirat a szlovák felirattal azonos nagyságú is lehet (de nem lehet nagyobb nála). Magyarlakta településen a magyar nyelvű felirat és szöveg szerepelhet első helyen is”. „Magyarlakta településeken az emlékművek és emléktáblák magyar nyelvű felirata megelőzheti a szlovák nyelvű feliratot, de nem lehet nagyobb méretű annál, és tartalmilag sem térhet el attól. A 2011. évi törvénymódosítás értelmében az 1996 előtt készült emlékművekre a szóban forgó előírás nem vonatkozik (vö. Cúth–Horony–Lancz 2012. 16–30.).

A jogi lehetőségek ismeretének témakörét főként zárt kérdéssel, válaszlehetőségek megadásával vizsgálta néhány dolgozat. Az eredmények az egyik településen azt mutatták, hogy a lakosok „többé-kevésbé tisztában vannak azzal, hogy a község önkormányzatának kötelezően közzé kell tennie bizonyos információkat

két nyelven, ám azt nem tudták, hogy pontosan milyen jellegű információk ezek” (Tokovics 2017). A válaszlehetőségek bejelölésénél 20 lakos nagymértékben tisztában volt vele, hogy mit köteles az önkormányzat feltüntetni magyar nyelven is a község területén. A válaszadók közül legtöbben csak részben tudták bejelölni a megfelelő válaszokat. A megkérdezettek 20%-a többet szeretne tudni nyelvhasználati jogairól, és a válaszadók 10%-a nem tart rá igényt.

Egy másik településen a kisebbségi nyelvhasználatra vonatkozó jogokat a válaszadók 22%-a nem ismeri és 13%-a nem is szeretné megismerni, mivel feleslegesnek tartja. 15% szeretné megismerni, 45%-a ismer bizonyos jogokat, és csupán 5% ismeri jól a nyelvhasználati jogokat (Végh 2017).

Néhány dolgozat szerzője az adatközlőknek a következő nyitott kérdést tette fel: „Tudja-e, hogy mit lehet az érvényes jogi szabályozások értelmében a település területén belül kiírni magyarul is?” Néhányan nagyon pontosan megfogalmazták a jogi lehetőségeket, amikor így válaszoltak: „Törvényből kifolyólag magyarul is lehetőség van feltüntetni minden feliratot, mivel falunk magyar anyanyelvű lakossága meghaladja a törvény által előírt 20%-ot.

Nem vagyok tisztában az összessel, de ha két nyelven vannak feltüntetve és ebből az egyik az államnyelv, akkor nem szankcionálható a kiírás” (Stefankovics 2017).

4. A kétnyelvű feliratokhoz kötődő attitűdök

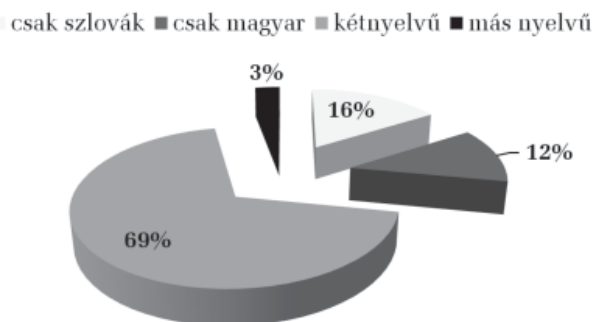
Az előbb felsorolt dolgozatok mindegyikében megkérdezték az adatközlőket arról, hogy szerintük az adott településen szükség van-e a kétnyelvű feliratokra. Bár valamennyi kutatási helyszínen magas volt az igennel válaszolók aránya, de ez az arány erősen függött az adott helyszín földrajzi elhelyezkedésétől. A tömbmagyarságban élő csallóközi és mátyusföldi adatközlők körében a 85-90%-ot is meghaladta az igenek aránya. Volt olyan kutatópont, ahol az adatközlők 100%-a pozitív választ adott (Stefankovics 2017). A közép-szlovákiai kutatópontokon, ahol a magyar települések sávja elvékonyodik, csökken az igenek aránya. Az 50 személyből, akik kitöltötték a kérdőívet, Csízben 31, Hanván pedig 29 lakos szerint fontos. Csízben 14 személyt, Hanván pedig 18 személyt egyáltalán nem foglalkoztat a kétnyelvűség vizuális megjelenése (Varga 2017). Érdekes eredmények születtek a nyelvsziget-helyzetű Nyitra-vidéki kutatópontokon is, főként az egyes válaszok indoklása során. Zsérén és Nagykéren az adatközlők 66%-ának fontos, hogy fel legyenek tüntetve az említett feliratok magyar nyelven. Több válaszban is szerepelt az, hogy azért tartják fontosnak a magyar feliratokat, mert magyarul a vidéken élnek, mert a lakosság többsége magyar, mert a kisebbségi jogok közé tartozik. Voltak olyan indokok, melyben az adatközlők az idősebbek miatt tartják ezt fontosnak, mivel ők nem tudnak jól szlovákul. Egy adatközlő azt válaszolta, hogy a magyar településekről érkező vendégek miatt fontos ez.

Mások a múlthoz, történelemhez, hagyományhoz való kötődést említik meg, kulturális értéként tekintenek a magyar elnevezésekre, melyek növelik a nemzeti hovatartozás érzését. A válaszok között olvasható az is, hogy a vegyesen lakott területeken helyénvaló és igenis fontos a kétnyelvű feliratok jelenléte. Egyesek örökségként tekintenek a magyar nyelvű utcanevekre és helynevekre, amit a történelem során az őseik hagytak rájuk. A kétnyelvű feliratoknak vannak ellenzői is, ugyanis szerintük a lakosoknak nem jelent problémát szlovákul elolvasni a feliratokat (Hörigh 2016).

Itt fontos megemlíteni azokat a vizsgálatokat, melyek a szlovákiai magyar és magyarországi szlovák kutatópontok nyelvi tájképeit hasonlították össze. A pillisszentkereszti adatközlők többsége ugyanis elégedett a szlovák nyelv jelenlétével a feliratokon, ám sokan figyelembe sem veszik, mivel nem beszélik a szlovák nyelvet, de természetes számukra a szlovák kiírás a községben, és nincs ellenükre (Stefankovics 2017).

5. Lakossági elvárások a vizuális nyelvhasználattal kapcsolatban

Az itt bemutatott vizsgálatok harmadik, befejező kérdésköre arra vonatkozott, hogy az adatközlők a nyelvi tájkép melyik részén és hogyan szeretnének változtatni. Az 1. ábra szemlélteti a lakosok véleményének megoszlását arról, hogy milyen nyelvű feliratot helyeznének el. 9 dolgozat 365 adatközlőjének válaszait tudjuk összesíteni ebben a témában. A következő településeken vizsgálták ezt a kérdést: Bátorkeszi, Csíz, Hanva, Ipolyság, Királyrév, Madar, Nagykér, Nemeskajal, Zsére. Megállapíthatjuk, hogy viszonylag magas lett azoknak az aránya (69%, 251 adatközlő), akik abban az esetben, ha feliratot, hirdetést, reklámat vagy egyéb más közleményt helyeznének ki a község közterületére, azt két nyelven tennék. Kevesen vallották azt (12%, 44 adatközlő), hogy elég lenne csupán magyarul. Több volt azok aránya (16%, 58 adatközlő), akik csak a szlovák nyelvre voksoltak. Indoklásaikban szintén megjelent az előbb említett mítosz (Lanstyák 2007. 195.), hogy a lakosok mindenhol tudnak szlovákul. Elvértve más nyelvű feliratot is kihelyeznének a megkérdezettek. E témában nem volt kimutatható különbség a tömbben és a szórványban élők válaszai között. Bár ez a kérdés ebben a formában nagyon általános, a nyelvek elvárt megoszlásáról mégis képet mutat. Alaposabb vizsgálatokkal kellene kideríteni, hogy miként fogalmaznák meg az adatközlők felirataikat, ha például az magánjellegű lenne vagy egy civilszervezet vezetőjeként, illetve vállalkozóként írnának ki valamit.



1. ábra. Milyen nyelvű feliratot helyezne el lakóhelye területén?

Akadott olyan vizsgálat, mely arra kérte az adatközlőt, hogy válassza ki, mit szeretne legjobban látni vagy hallani magyarul is a községben. Ezt a kérdést Csízben, Hanván, Ipolyságon, Királyrévben, Madaron, Nagykéren, Nemeskajalon és Zsérén vizsgálták meg a dolgozatok. A lakosok a következő dolgok közül választhattak: a község honlapja, meghívók, feliratok a községi hivatalban, jegyzőkönyvek a testületi ülésekről. A közép-szlovákiai megkérdezettek közül 20-an a meghívókat választották. Majdnem ennyi lakos szeretné a község honlapját is magyarul látni. 11 személy választotta még a feliratokat a községi hivatalban, illetve 2 fő a testületi ülések jegyzőkönyvét. A további kutatópontok lakói is elsősorban a község honlapját szeretnék magyarul látni. Úgy tűnik, hogy e válaszok is megerősítik azokat a kutatásokat, melyek a nyelvi tájkép vizsgálatok az önkormányzatok weboldalait is górcső alá veszik.

6. Befejezés

A bemutatott dolgozatok közös pontjai alapján megállapíthatjuk, hogy a lakosság véleménye és tájékozottsága megoszlik az adott települések nyelvi tájképét illetően, ám az adatközlők többségének szüksége van arra, hogy anyanyelve vizuálisan is jelen legyen a saját lakóhelyén. A kutatás-módszertani különbségek miatt viszont fontos lenne egy egységes kérdőív létrehozása, mely alapján pontosabban mérhető adatokkal is szolgálhatnánk a szlovákiai magyar települések nyelvi tájképéhez kapcsolódó lakossági véleményekről. Ilyen kérdőívre egy erdélyi vizsgálat (Katona 2016) alapján közlők mintát tanulmányom végén. Az anonim kérdőív három fő részből áll. Az első rész az adatközlő szociolingvisztikai adatait kéri. A nem, életkor és iskolázottság mellett itt kap helyet a nyelvtudás és nyelvi környezet felmérése is. A második rész azt igyekszik kideríteni, hogy az adatközlők mennyire érzékelik környezetükben a kétnyelvű feliratokat, és mennyire vannak tisztában a nyelvhasználat jogi lehetőségeivel. A vizuális nyelvhasználatához kapcsolódó attitűdök részletes felmérése a kérdőív harma-

dik részében kerül sor. Itt külön helyet kapnak a fennálló vizuális nyelvhasználat értékelésére vonatkozó kérdések, és azok is, melyek a nyelvi tájképpel kapcsolatos lakossági elvárásokat, terveket, elképzeléseket boncolgatják.

Szakirodalom

- BARTHA Csilla–LAIHONEN, Petteri–SZABÓ Tamás Péter
2013 Nyelvi tájkép kisebbségben és többségben. Egy új kutatási területről. *Pro Minoritate* 23/3. 13–29.
- CÚTH Csaba–HORONY Ákos–LANCZ Attila
2012 *Nyelvi jogok Szlovákiában. Anyanyelv-használati útmutató*. Somorja, Fórum Kisebbségkutató Intézet.
- KATONA Hajnal Tünde
2016 *Nyelvi attitűd és jogismeret erdélyi magyar közösségekben: szociolingvisztikai vizsgálat*. Sepsiszentgyörgy, Anyanyelvápolók Erdélyi Szövetsége.
- LAIHONEN, Petteri
2012 Nyelvi tájkép egy csallóközi és egy mátyusföldi faluban. *Fórum Társadalomtudományi Szemle* 14/3. 27–50.
- LANSTYÁK István
2007 Általános nyelvi mítoszok. In: Domonkosi Ágnes–Lanstyák István–Posgay Ildikó (szerk.): *Műhelytanulmányok a nyelvművelésről*. Dunaszerdahely–Budapest, Gramma Nyelvi Iroda–Tinta Könyvkiadó, 174–212.
- SZABÓMIHÁLY Gizella
2011 Milyen a dél-szlovákiai nyelvi tájkép? Egy- és kétnyelvű feliratok típusai a magyarlakta területeken. Előadás a 43. Kazinczy Napok programjában. Kassa, 2011. október 28–29.

Szakedolgozatok

- BORKA Viktória
2015 *A nyelvi tájkép megjelenése Paláston és Ipolyságon*. Záródolgozat, Nyitra, Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem.
- HEGEDŰS Mária
2015 *Bátorkeszi hivatali nyelvhasználatának néhány jellemzője és nyelvi tájképe*. Záródolgozat, Nyitra, Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem.
- HEGEDŰS Mária
2017 *Nyelvi tájkép a határ két oldalán (Bátorkeszi és Piliscsév példája)*. Szakedolgozat, Nyitra, Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem.

HÖRIGH Szilvia

2016 *A hivatali nyelvhasználat vizsgálata zoboralji falvakban.*
Záródolgozat, Nyitra, Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem.

IGO Krisztián

2017 *A nyelvi tájkép vizsgálata Tornalján.* Záródolgozat, Nyitra, Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem.

SINN Mónika

2015 *Ipolyság hivatali nyelvhasználatának néhány jellemzője és nyelvi tájképe.* Záródolgozat, Nyitra, Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem.

STEFANKOVICS Attila

2017 *Nyelvi tájkép a határ két oldalán (Madar és Pilisszentkereszt példája).*
Szakdolgozat, Nyitra, Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem.

TOKOVICS Szimonetta

2017 *A nyelvi tájkép vizsgálata Nemeskajal községben.* Záródolgozat,
Nyitra, Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem.

VARGA Lajos

2017 *A hivatali nyelvhasználat vizsgálata Csíz és Hanva községekben.*
Záródolgozat, Nyitra, Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem.

VÉGH Dóra

2017 *A nyelvi tájkép vizsgálata Királyrév községben.* Záródolgozat, Nyitra,
Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem.

Melléklet

A nyelvi tájképhez kapcsolódó lakossági vélekedések kutatására javasolt kérdőív:

Tisztelt Adatközlő!

A következő kérdésekkel a vizuális nyelvhasználathoz kapcsolódó véleményeket kutatjuk. A kérdőív névtelen, a közölt adatokat csupán kutatás céljából használjuk fel. Fontosnak tartjuk, hogy őszintén válaszoljon a feltett kérdésekre, hogy a vizsgálat valós adatokat tükrözzön. Köszönjük a segítségét!

Lakhelye: _____

Születési éve: _____

Neme: nő férfi

Végzettsége: alapkiskola szakmunkásképző érettségi főiskola

Nemzetisége: magyar szlovák más: _____ nem tudom eldönteni

Édesanyja nemzetisége: magyar szlovák más: _____ nem tudom

Édesapja nemzetisége: magyar szlovák más: _____ nem tudom

Vallása: római katolikus református evangélikus más: _____

Foglalkozása: _____

Munkahelyi pozíciója: beosztott alkalmazott vezető alkalmazott szervezet vezetője
 vállalkozó háztartásbeli inaktív

Milyen nyelven tanult? (Jelölje X-szel!)

	magyar	szlovák	egyéb	nem jártam
óvoda	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>
alapkiskola	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>
középiskola	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>
felépítményi	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>
főiskola / egyetem	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>
egyéb képzés:.....	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>

Legszívesebben minek tartja magát?

magyarnak szlováknak szlovákiai magyarnak másnak: _____

Mennyire tud szlovákul?

egyáltalán nem tudok nagyon rosszul beszélek elég jól beszélek

nagyon jól beszélek

Milyen arányban vannak magyarok az Ön környezetében? (Jelölje X-szel!)

	csak magyarok vannak	többnyire magyarok vannak	kb. fele a magyar	kevés a magyar	egyáltalán nincs magyar
családban	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>
barátai között	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>
szomszédságában	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>
lakhelyén	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>
munkahelyén	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>

Milyen arányban vannak szlovákok az Ön környezetében? (Jelölje X-szel!)

	csak szlovákok vannak	többnyire szlovákok vannak	kb. fele a szlovák	kevés a szlovák	egyáltalán nincs szlovák
családban	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>
barátai között	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>
szomszédságában	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>
lakhelyén	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>
munkahelyén	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>

Látott-e magyar nyelvű szöveget (pl. nevet, feliratot, értesítést, hirdetést, reklámot stb.) saját környezetében a következő helyeken? (Jelölje X-szel!)

	Igen	Nem	Nem voltam Nincs ilyen	Nem figyeltem
A falu / város elején és végén	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>
Lakása / háza környékén	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>
Utcanévtáblákon	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>
Tájékoztató táblákon	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>
Reklámtáblákon	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>
Boltban	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>
Piacon	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>
Bevásárlóközpontban	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>
Orvosi rendelőben	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>
Kórházban	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>
Telefonszolgáltató cégnél	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>
Víz-, gáz, villamos műveknél	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>
Rendőrségen	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>
Bíróságon	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>
Községi / városi hivatalban	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>
Járási hivatalban	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>
Megyei hivatalban	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>
Adóhivatalban	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>
Szociális biztosítóban	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>
Egészségbiztosítóban	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>
Bankban	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>
Postán	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>
Óvodában	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>
Iskolában	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>
Templomban	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>
Emlékműveken	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>

Igaznak vagy hamisnak ítéli-e az alábbi kijelentéseket? (Jelölje X-szel!)

– Azokon a településeken, ahol a magyarság aránya meghaladja a 20%-ot, a település kezdetét és végét jelző közúti táblán, a település szlovák neve alatt a magyar nevét is fel kell tüntetni!

Igaz Nem igaz Részben igaz Nem tudom

– Azokon a településeken, ahol a magyarság aránya meghaladja a 20%-ot, a községi / városi hivatal, anyakönyvi hivatal, adóhivatal megnevezését kötelezően fel kell tüntetni magyarul is!

Igaz Nem igaz Részben igaz Nem tudom

– Az utcaneveket és más földrajzi neveket fel lehet tüntetni magyarul is. A szlovák és a magyar név sorrendjében semmi megkötés nincs.

Igaz Nem igaz Részben igaz Nem tudom

– A magyar tanítási nyelvű iskolák és óvodák megnevezésében a szlovák részeken túl magyarul is fel kell tüntetni az iskola, óvoda fajtáját és a település magyar nevét.

Igaz Nem igaz Részben igaz Nem tudom

– Azokon a településeken, ahol a magyarság aránya meghaladja a 20%-ot, a polgárok életének, egészségének biztonságát érintő információkat a nyilvánosság által hozzáférhető helyeken magyarul is fel kell tüntetni.

Igaz Nem igaz Részben igaz Nem tudom

– Az üzletek feliratai, cégtáblák, reklámok, hirdetések mind tartalmazhatnak magyar nyelvű szöveget.

Igaz Nem igaz Részben igaz Nem tudom

– Vállalkozó vagy más jogi személy a szlovák felirat mellett mindent kiírhat magyarul is. A magyar felirat a szlovák felirattal azonos nagyságú is lehet, de nem lehet nagyobb nála.

Igaz Nem igaz Részben igaz Nem tudom

– Azokon a településeken, ahol a magyarság aránya meghaladja a 20%-ot, az emlékművek és emléktáblák magyar nyelvű felirata megelőzheti a szlovák nyelvű feliratot, de nem lehet nagyobb méretű annál.

Igaz Nem igaz Részben igaz Nem tudom

Mennyire elégedett Ön a magyar feliratok számával saját környezetében?

Teljesen elégedett Lehetne több is Nem kellene több Nem fontos kérdés

Hol hiányoznak Önnek a saját környezetében a magyar nyelvű feliratok?

(Jelölje X-szel! Egyszerre többet is jelölhet.)

utcanevtáblákon

reklámtáblákon

boltokon, üzleteken

óriásplakátokon

cégtáblákon

vállalkozások feliratain

egyéni hirdetések

emlékműveken

Ön szerint fontos, hogy az egyes feliratokat magyarul is feltüntessék?

egyáltalán nem fontos, mert _____

kevésbé fontos, mert _____

nagyon fontos, mert _____

nem érdekel ez engem, mert _____

Ha Ön vállalkozóként cégtáblát vagy cégreklámot helyezne el a saját településén, akkor azt milyen nyelven tenné?

csak magyarul, mert _____

csak szlovákul, mert _____

két nyelven (szlovákul és magyarul), mert _____

más nyelven (pl.....), mert _____

Ha van vállalkozása, akkor annak milyen nevet adott és miért? nincs vállalkozásom

van, és ezt a nevet adtam neki: _____, mert: _____

Ha vállalkozást indítana, akkor annak milyen nevet adna?

ezt a nevet adnám neki: _____, mert: _____

Ha Ön magánszemélyként hirdetést helyezne el a saját településén (pl. elveszett a kutyája, vagy eladásra kínál valamit), akkor azt milyen nyelven tenné?

csak magyarul, mert _____

csak szlovákul, mert _____

két nyelven (szlovákul és magyarul), mert _____

más nyelven (pl.....), mert _____

Előfordult-e, hogy kellemetlen helyzetbe került azért, mert saját környezetében magyar feliratot helyezett el? nem igen nem helyeztem el feliratot

Hogyan történt ez? _____

Előfordult-e, hogy valaki rászólt Önre, hogy ne helyezzen ki magyar feliratot?

nem igen nem helyeztem el feliratot

Hogyan történt ez? _____

Ha Ön egy helyi szervezet, polgári társulás vezetője lenne, és szobrot állítanának vagy emléktáblát helyeznének el, akkor annak felirata milyen nyelvű lenne?

csak magyar, mert _____

csak szlovák, mert _____

kétnyelvű (szlovák és magyar), mert _____

más nyelvű (pl.....), mert _____

Mennyire ért egyet azzal, hogy *magyar ember magyar nyelvű feliratot is helyezzen el!*

teljesen egyetértek részben egyetértek nem értek egyet nem érdekel ez a kérdés

Mennyire ért egyet azzal, hogy *magyar ember olyan boltban vásároljon, ahol minden ki van írva magyarul is!*

teljesen egyetértek részben egyetértek nem értek egyet nem érdekel ez a kérdés

Mennyire ért egyet azzal, hogy *magyar ember olyan cégekhez forduljon, ahol minden ki van írva magyarul is!*

teljesen egyetértek részben egyetértek nem értek egyet nem érdekel ez a kérdés

VÁROS ÉS FALU – NYELVI TÁJKÉP A KOMI-PERMJÁKOKNÁL

1. Bevezetés

Egy adott területen élő nyelvek nyelvi hierarchiában betöltött szerepe, azaz kulturális, gazdasági és nyelvpolitikai értékük tükröződik a terület közterein látható táblák, feliratok, képek által közvetített információkban. Ezeket a vizuális információkat egy alig két évtizedes múlttal rendelkező tudományterület, a nyelvi tájkép kutatói gyűjtik és elemzik. Az idő előrehaladtával e kutatási téma részterületei gyarapodtak, új dimenziókat nyitva vagy új földrajzi területeket bevonva a vizsgálatba. Az egyik ilyen új terület a nyelvi tájkép kutatásának megjelenése a finnugor (uráli) nyelveket beszélő népek vonatkozásában. Ez egyrészt új földrajzi területek vizsgálatát jelenti, másrészt szemünk előtt alakul ki egy új kutatási terület a finnugrisztikán belül.

Jelen dolgozatunkban ehhez a vonulathoz csatlakozva mutatunk be egy újabb földrajzi területet, a komi-permjákok által lakottat.

2. Nyelvi tájkép: a vizsgálható és vizsgált területek

Landry és Bourhis már klasszikusnak számító meghatározása szerint a nyelvi tájkép vizsgálatokor elsősorban útjelző táblák, reklámtáblák, utcanevek, helynevek, kereskedelmi egységek feliratai és kormányzati épületek hivatalos táblái kerülnek górcső alá (Landry–Bourhis 1997). Napjainkban már egyre jobban tágul a vizuális információkat hordozók vizsgálható és vizsgálandó területe, az iskolák vagy templomok nyelvi tájképét, a „mozgó” feliratokat feldolgozó írások száma is gyarapodik. Ennek a „robbanásnak” egyik oka, hogy a gyűjtendő anyag mellett a gyűjtésre alkalmas eszközök ma már minden kutató számára könnyen hozzáférhetőek: okostelefonokkal, digitális fényképezőgépekkel, tablettel jó minőségű képeket¹ lehet készíteni.

Ugyancsak a fent említett szerzőpáros nevéhez fűződik a feliratok két alapfunkciójának megkülönböztetése, eszerint az információ lehet *kommunikatív*

¹ „A szociolingvisták ma már nemcsak jegyzetfüzettel és diktafonnal járják a világot, digitális fényképezőgép is van náluk, amivel pillanatképeket rögzítenek arról, ami időközben »nyelvi tájképként« vált ismeretessé.” (Blommaert 2012. 5., idézi Laihonen 2012. 46.).

vagy *szimbolikus*. Ben-Rafael és munkatársai rávilágítanak arra, hogy a nyelvi tájkép elemeiben különböző, nyelvi ideológiákat tükröző tényezők különíthetők el: hatalmi viszonyok, kommunikatív célok, önkifejezés vagy épp a kollektív identitás kifejezése (Ben-Rafael et al. 2010).

Dolgozatunkban nem vállalkozhatunk arra, hogy minden területről átfogó képet nyújtsunk, a területi korlátok csak a legjelentősebbek bemutatását teszik lehetővé. A nagyobb kategóriák mellett csak egy kisebbet említünk: a személyközi térhez tartozók közül a szolgáltatóiparhoz, azon belül a vendéglátáshoz kapcsolódó feliratokat.

3. A nyelvi tájkép kisebb finnugor közösségekben és Oroszországban

A finnugor és uráli nyelvek kutatói sokáig elsősorban a nyelvek leírására koncentráltak. A szociolingvisztikai, nyelvpolitikai kutatások gyerekcipőben járnak még, leszámítva a három nagy, önálló államisággal rendelkező nyelvet: az észtet, a finnt és a magyart. A nyelvi helyzet vizualitáson keresztüli megragadása, a nyelvi tájkép kutatása a finnugrisztikán belül a legfiatalabb tudományterület. 2016-ban jelent meg két tanulmány, melyek az Oroszországban élő uráli népek közül két szibériai város nyelvi tájképét mutatják be. Várnai Zsuzsa (2016) azt vizsgálja, hogy a több nemzetiségnek otthont adó Dugyinka közterein milyen mértékben vannak jelen az ott élő kisebbségek; Horváth Csilla (2016) a Hanti-Majszinszkban élénk társulást képező népet elemzi az egyik őslakos nép, a manysik szempontjából.

Valamivel nagyobb múltat tekinthet vissza az Oroszországban vagy a poszt-szovjet utódállamokban élő nem finnugor népek köztereken megmutatózó vizuális kultúrájának vizsgálata. A Szovjetunió utódállamai közül a Baltikum és Ukrajna területén folynak jelentősebb, a nyelvi tájképet feldolgozó munkálatok (Pošeiko 2014; Muth–Wolf 2010).

A poszt-szovjet területek közül Kazany van földrajzilag legközelebb az általunk vizsgált területhez. E város nyelvi tájképét dolgozzák fel Nataliya Aristova (2016a, b) tanulmányai, melyek azt mutatják be, hogy az elmúlt évek gazdaságpolitikai folyamatai milyen változásokat indukáltak. A jelentős számú külföldi látogatót vonzó sportesemények hatására megjelent, majd egyre nagyobb teret nyert az angol a területen őshonos tatár és a többségi orosz nyelv mellett.

A fent említett nyelvekben közös, hogy kisebbségi helyzetben vannak, esetükben a nyelvi tájkép nemcsak a szimbolikus tér használatáról, hanem a többségi és kisebbségi lét nyelvben tükröződő „küzdelméről” is tanúskodik. Arról, hogy milyen formákban nyilvánul meg a hatalom, és mekkora teret képesek meghódítani a kisebbségi nyelvek az adott területen. Ahogy Hornsby és Vigers (2012. 71.) megállapítja, a nyelvi tájkép a nyelvi ökológia része, elemzésével egy beszé-

lőközség vitalitásáról, nyelvi forrásainak felhasználásáról is képet alkothatunk. A vizsgálatok pusztán ténye emelheti a lakosság nyelvi tudatosságát, ösztönözheti a kisebbségi nyelvek vizuális használatát, ez pedig erősíthet egy beszélőközösséget abban, hogy bátrabban használja nyelvét (Gorter et al. 2012).

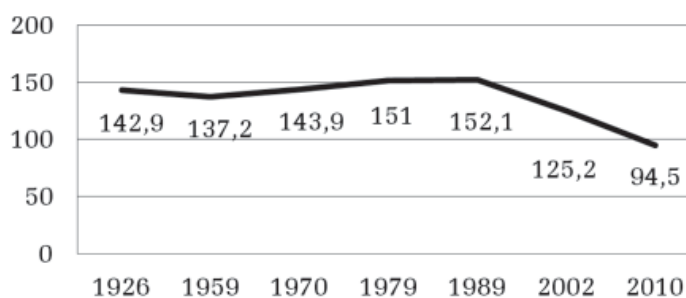
Szem előtt tartva ezeket a megállapításokat, érthető, hogy a kisebb uráli népek, így a komi-permjákok esetében is különös jelentőséggel bír, hogy a nyilvános helyeken találkozhatnak-e anyanyelvükkel, a szimbolikus térből sikerül-e, és ha igen, mekkora szeletet kihasítaniuk.

4. A vizsgálat tárgya: a komi-permják nyelv és a beszélői által lakott terület

4.1. A nyelv és beszélői

Ahhoz, hogy a dolgozatunk második felében leírt megfigyeléseket megfelelő kontextusba tudjuk helyezni, szükséges bemutatni azokat a körülményeket, amelyek között a komi-permjákok élnek.

A komi-permják nyelv az uráli nyelvcsalád permi ágának tagja. A 2002-es népszámlálási adatok szerint a 125 235 komi-permják nemzetiségű egyén 75%-a (94 328 fő) beszélt a nyelvet. A következő években ez a helyzet jelentősen változott, a 2010-es census során már csak 94 456-an vallották magukat komi-permjáknak, közülük 63 106 (66,8%) nyilatkozott úgy, hogy beszéli a nyelvet. Kimondható tehát, hogy egy komi-permják–oroszl nyelvcsere helyzetben lévő népről van szó. Többségük (81 048) Oroszországban, a Permi Területen, a Komi-Permják Körzetben (Кoми-Пермяцкий округ Пермского края) él. A népesség számának változásáról az utóbbi közel 100 évben az 1. táblázat tájékoztat.



1. táblázat. A komi-permják lélekszám alakulása az oroszországi népszámlálási adatok szerint (ezer fő)

4.2. A terület

A komi-permjákok hosszú évekig kivételezett helyzetben voltak. Hozzájuk köthető a Szovjetunió első nemzetiségi körzetének létrejötte, amikor többéves huzavona után 1925-ben az Összorosországi Központi Végrehajtó Bizottság határozatával létrehozta² az Uráli Végrehajtó Bizottság alá rendelt Permják területet (Lallukka 2002. 67., összefoglalja Pusztay 2006. 17–18.). Ez nemcsak az első nemzetiségi körzet volt, hanem 2005-ig Komi-Permják Autonóm Körzet néven az egyetlen finnugor terület, ahol az őslakos népesség többséget alkotott. Bár az őslakosok aránya 1926-tól kezdve folyamatosan csökkent, a kezdeti 75%-ról 2002-ig 59%-ra, még így is a komi-permjákok voltak többségben a területen (Markov-Skvoznikov–Konyukhov 2005 és Konysin 2004. 36.).

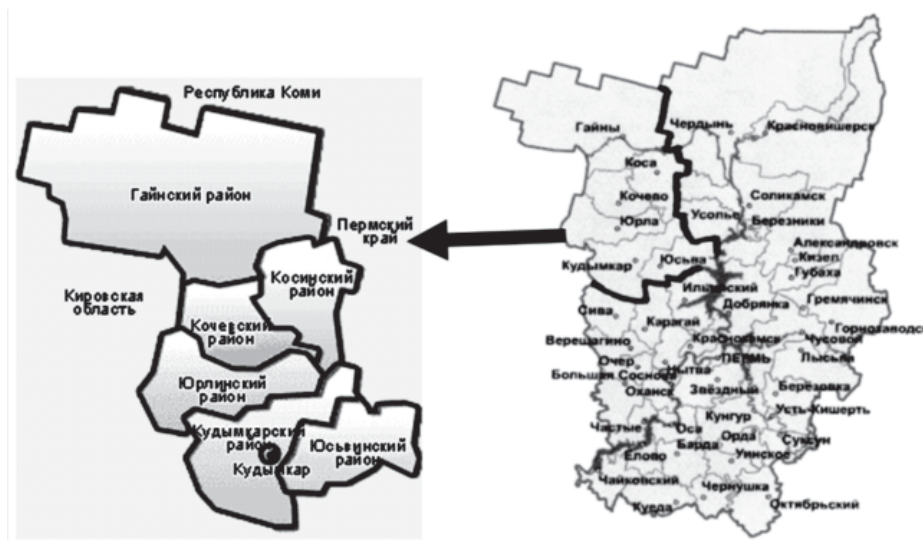
A terület hivatalos neve Komi-Permják Autonóm Körzet volt, ezt 2005. november 30. után váltotta fel a mai elnevezés. A változás nemcsak egy új név bevezetését jelentette, ezzel egy időben a terület határai is megváltoztak és megszűnt autonóm jellege. A komi-permjákok által lakott vidék ma már csak egy része a Permi területnek, az őslakos nép pedig a lakosság 4%-át kitevő kisebbség. A változást jól szemléltetik a 2. és 3. térképek, ahol a jobb oldalon a Permi terület látható, ennek északnyugati sarkában lévő, vastag vonallal határolt rész az egykori Komi-Permják Autonóm Körzet; a bal oldalon ugyanennek a területnek nagyított képe van a járásoknak megfelelő kisebb közigazgatási egységekkel.



(<https://commons.wikimedia.org/wiki/File:RussiaPermyakia.png>)

1. térkép. A Permi terület Oroszországban. Forrás: Wikimedia Common

² Ezzel egy 1921 óta tartó vitát döntöttek el, melynek tárgya az volt, hogy a komi-permjákok által lakott területet a komikhoz csatolják, vagy önálló közigazgatási egységet alkosson.



2. és 3. térkép. A Komi-Permják körzet és a Permi terület. Forrás: Oszkó-Ponomareva 2013. 503.

4.3. Város és falu

A adatbázisunkban az elemek többsége egy városból, a terület közigazgatási központjából származik. Kudymkar a 7. századtól lakott, első írásos említése a 16. századból ismert. Lakossága jelenleg meghaladja a 31 000 főt, a 2010-es népszámlálási adatok szerint 64%-uk komi-permják nemzetiségű. Itt található minden jelentősebb intézmény, a hivatalok, valamint központi gazdasági szerepéből kifolyólag a kereskedelmi egységek színes palettája az üzletközponttól a kisebb boltokig.

A városon kívül három faluban volt alkalmunk gyűjteni, ezek Pesnyigort, Antyipino és Dojeg.

Pesnyigort Kudymkartól délnyugati irányban 8 kilométerre fekszik, a 856 lelkes település a jelentősebbek közé sorolható, a komi-permják kulturális életben betöltött szerepe pedig egyértelműen fontos helyet biztosít neki. Határában található a Titkos kincs nevet viselő szabadtéri múzeum.

Antyipino a központi várostól keleti irányban helyezkedik el 36 km távolságra. Lakosainak száma a 2010-es népszámlálási adatok szerint 371 (Указатель 26). A településen az önkormányzaton kívül könyvtár, óvoda és alsó tagozatos iskola, templom, orvos, egy kolhoz és vágóhid, két bolt található.

A vizsgálatban szereplő legkisebb falu Dojeg, a Kudymkar-Antyipino vonal folytatásában, további 6 km távolságra fekszik. Lakóinak száma 2010-ben 297 volt (Указатель 27). A 2017. januári nyilvántartás szerint a falu

lakossága³ 285 fő. Ebből mindössze ketten nem őslakosok: egy mari nő és egy haksz férfi. Oroszok nem élnek a településen. Az intézmények: az önkormányzat irodája, könyvtár és orvos, óvoda és általános iskola, két bolt.

4.4. Írásbeliség és írásrendszer

A nyelv írásrendszere több más uráli nyelvhez hasonlóan cirillbetűs, mely fonémajelölési és helyesírási sajátosságai miatt több tekintetben nem tökéletes ezen nyelvek lejegyzésére. A részletek kifejtése nem ennek a dolgozatnak a tárgya, de annyi leszögezhető, hogy a többségi nyelvvel, az oroszsal megegyező írásrendszer miatt első pillanatban nem is lehet megkülönböztetni, hogy egy felirat milyen nyelven készült. Ehhez járul hozzá, hogy a hagyományosan földművelésből élő népnek nem volt szüksége a közigazgatáshoz, hivatalos ügyek intézésénél használandó terminológiára, ezeket a funkciókat ma orosz jövevénylemek töltik be. Ennek köszönhetően a kétnyelvű feliratok sokszor csaknem azonosak. Gyakori például, hogy az intézmények feliratain csak egy-egy *ö* vagy *i* betű jelenti a két nyelv közötti különbséget.

Ahol megkerülhetetlen az írás használata: például egy kérvény elkészítésekor, a receptek, orvosi vélemények esetében – gyakorlatilag csak az oroszot használják.

4.5. Nyelvi jogok a törvényben és az oktatásban

A komi-permjáknak máig nincs hivatalos státusa, irodalmi változatát 1923-tól tartják nyilván.

A Permi terület 2007. április 27-én kelt alapokmánya rendelkezik azokról a feltételekről, melyek a komi-permják nép etnikai identitásának megőrzését vannak (lennének) hivatva biztosítani. 42. cikkelyében⁴ kimondja, hogy az állami szervek feladata megteremteni azokat a feltételeket, melyek szükségesek a nyelv, a szellemi kultúra és a komi-permják nép etnikai identitásának egyéb összetevőinek megőrzéséhez és fejlődéséhez. A Komi-Permják körzet területén, hivatalos színtereken, az orosz mellett a komi-permják is használható. Az alapokmány rendelkezik ezen túl a média és az oktatás nyelvéről is, mindkettő esetében elrendeli⁵ a komi-permják használatához szükséges feltételek biztosítását.

3 Itt mondunk köszönetet a helyi adminisztráció készséges segítségéért.

4 http://constitution.garant.ru/region/ustav_perm/chapter/8/.

5 В целях сохранения этнической идентичности коми-пермяцкого народа Министерство по делам Коми-Пермяцкого округа осуществляет следующие полномочия:
– создает условия для деятельности средств массовой информации в порядке, установленном законодательством Российской Федерации, в целях обеспечения права представителей коми-пермяцкого народа получать и распространять информацию на национальном (родном) языке;
– способствует созданию и деятельности краевых государственных образовательных учреждений, учреждений культуры, обеспечивающих сохранение и развитие этнической идентичности коми-пермяцкого народа, и обеспечивает их функционирование в соответствии с законодательством

A nyelv oktatásban betöltött szerepe és a tanítás helye között szoros összefüggés van. Teljesen komi-permják nyelvű oktatás nincs, nem találunk példát arra, hogy az összes tantárgyat kisebbségi nyelven tanítsák. A falusi iskolákban csak a komi-permják irodalom és nyelvtan tantárgyak jelennek meg az órarendben, az általános iskolákban évfolyamtól függően heti 3-5 órában.⁶ Kudymkarban csak orosz tanítási nyelvű iskolák vannak, ezek közül néhányban az első négy osztályban fakultatív tantárgyként választható a kisebbségi nyelv.

4.6. Nyelvhasználat a mindennapokban

A nyelvhasználatot elsősorban befolyásoló tényező a környezet, mely a komi-permják esetében két – egymástól élesen elkülönülő – területre osztható. Vidéken, ahol a lakosság egésze vagy többsége őslakos, a mindennapok az anyanyelven, azaz komi-permjácul zajlanak. A városban jelentős számú orosz vagy egyéb nemzetiségű lakossal kell számolni, így itt a kommunikáció sokszor a többségi nyelven zajlik, csak abban az esetben lehet komi-permják nyelvű, ha mindkét fél bírja a nyelvet, és ez a tény nyilvánvaló is számukra.

A magánszféra nyelvhasználatára a komi-permják esetében is jellemző az, ami több oroszországi finnugor nyelvnel is megfigyelhető. A beszélőközösség létszáma lehetővé tenné az anyanyelv használatát az otthon falain túl is, szélesebb körben. Elsősorban a városban lakókra jellemző, hogy a szülők otthon is csak oroszul beszélnek, és csak ezt a nyelvet adják át gyerekeiknek. Ennek legfőbb oka, hogy a gyerekek „érdekét” tartják szem előtt a szülők, hiszen a későbbiekben a „boldoguláshoz” elengedhetetlen az orosz tudás. Ugyan az oroszsal mindenki találkozik – legkésőbb az intézményes oktatásba kerüléskor, 6 éves korban –, ennek ellenére a szülők a többségi nyelv otthoni használatával akarják megkönnyíteni a gyerekek helyzetét. Ennek következtében a városi komi-permják gyerekek szinte mindegyike gyakorlatilag egynyelvűként nő fel, minimális komi-permják tudással, melyet a nagyszülőknél, jellemzően a szünidőben vidéken töltött idő alatt sajátítanak el a rokonokkal és kortársaikkal való kommunikáció során. Ezen a helyzeten lényegében nem tud változtatni a korábban már említett kötelező, heti néhány órás anyanyelvi oktatás. A hivatalos nyelvhasználati színtereken is egységes a kép: ott, ahol a beszélők mindegyike tud komi-permjácul, használják a nyelvet hivatalban, postán, orvosnál, gyógyszertárban, de ez a nyelvhasználat kizárólag szóbeli.

Российской Федерации и Пермского края.

6 A komi-permják nyelv mint tantárgy oktatása a 9. osztályig:
– 1. osztályban: olvasás heti 3 órában és írás heti 2 órában,
– 2., 3., 4. osztályokban: nyelv heti 3 órában és irodalom heti 2 órában,
– 5., 6., 7., 8. osztályokban: nyelv heti 2 órában és irodalom heti 1 órában,
– 9. osztályban: nyelv heti 1 órában és irodalom heti 2 órában.

5. A gyűjtött anyag és rendszerezése

Dolgozatunk alapját az a mintegy 600 képet tartalmazó adatbázis szolgáltatja, melynek döntő többségét 2016 augusztusában gyűjtöttük közösen Kudymkarban és néhány faluban.⁷ Anyagunk elemzésekor nem a kvantitatív, hanem a kvalitatív szempontokat helyezük előtérbe (vö. Blommaert–Maly 2014; Borbély 2014; Csernicskó 2015), mint ahogy a gyűjtés során sem az volt a célunk, hogy a város összes felirata bekerüljön adatbázisunkba. A falvakban gyűjtött anyagunk és információink nem egységesek, az egyes helyeken eltöltött idő befolyásolta az anyaggyűjtés mélységét. Dojegben kimerítő listát tudtunk készíteni, de a másik két faluban a lehetőségeink korlátozottabbak voltak. Terepmunkánk során a vizuális információk rögzítése mellett nem végeztünk kérdőíves gyűjtést, de a beszélgetések során szerzett tapasztalatainkat feljegyeztük.

Laihonen (2012. 35.) a határon túli magyar nyelvterületen gyűjtött anyagát a korábbi szakirodalmi eredmények összefoglalásával a következő hét kategóriába sorolja be: 1. nemzetközi, 2. állami, 3. kereskedelmi, 4. önkormányzati, 5. egyházi, 6. civilszervezetek, 7. magánemberek.

Anyagunkat vizsgálva megállapíthatjuk, hogy ez a kategorizálás nem illeszthető rá maradéktalanul a kirajzolódó mintázatra. A nemzetközi feliratok teljes mértékben hiányoznak, ezek szerepét is az orosz nyelvűek töltik be, hiszen nem oroszországbeliek csak elenyésző számban fordulnak elő a területen. Civilszervezetek nyomát nem találtuk. Az állami és önkormányzati kategória nem választható szét élesen. Magánemberektől származó feliratok csak korlátozott számban találhatók.

A csoportosítás után egy mindössze 4 csoportot tartalmazó kategóriarendszer használata indokolt, mely a következőkből áll: 1. hivatalos (állami és önkormányzati), 2. egyházi, 3. kereskedelmi, 4. magán. Az alábbi táblázatban azt tüntetjük fel, hogy az egyes alcsoportokban milyen nyelvű feliratokat találunk.

2. táblázat. *A feliratok kategóriái és az ezekben előforduló nyelvek.*

	városban	faluban
hivatalos	államnyelv államnyelv/ kisebbségi nyelv	államnyelv
egyházi	államnyelv	államnyelv
kereskedelmi	államnyelv kisebbségi nyelv idegen nyelv	államnyelv
magán	államnyelv	-

⁷ Mivel a cikk egyik szerzője, Larisza Ponomareva komi-permják, aki rendszeresen megfordul az említett településeken, lehetőségünk volt a gyűjtés folytatására.

Tekintsük át, hogy az egyes kategóriákhoz milyen kiegészítéseket fűzhetünk, s ezeket milyen adatokkal tudjuk alátámasztani. Az elemzés első és egyben jelentősebb része Kudymkart vizsgálja, míg a falvaknak kevés helyet szánunk. Ennek fő oka, hogy a városon kívül elének táruló kép meglehetősen egyhangú, bajos lenne az ott gyűjtött információt hosszasan elemezni.

5.1. Hivatalos feliratok

Ebbe a kategóriába sorolunk minden olyan táblát, mely a központi hivatalokat és az általuk fenntartott intézményeket jelöli meg, illetve melyek az előbbiekre megrendelésre készültek.

Az állami megrendelésre előállított közlekedési táblák, útirányjelzők, a folyóvizek nevei, a közterületek neveit jelölő táblák kivétel nélkül egynyelvűek.

Az intézménynevek változatosabb képet mutatnak. Az esetek többségében orosz egynyelvű feliratokkal találkozunk, például a területi választási bizottság, a rendőrség, a színház, a városi iskolák és óvodák, az orvosi rendelők falán. A kétnyelvű feliratok száma kisebb, s jellemzően olyan intézményeken jelennek meg, amelyek a komi-permják identitáshoz erősebben kötődnek: az önkormányzat épületén, a városi múzeum vagy az egyik felsőoktatási intézmény, az Udmurt Állami Egyetem Kudymkari Tagozata bejáratánál. Az említett táblák mindegyike azonos méretű betűkből áll, azaz ebből a szempontból a hierarchia azonos fokon találhatóak, viszont az elhelyezkedést tekintve mindig az orosz presztízse nagyobb. Egyedül a Szubbotyin-Permjak nevet viselő múzeumnál találkozunk mással: ez az egyetlen hely a városban, ahol a feliratok egymáshoz képest nem függőlegesen vannak elhelyezve, hanem szimmetrikusan a bejárat két oldalán. Itt a komi-permják nyelvű tábla a vizuális hierchiában magasabb presztízstű bal oldali helyet foglalja el. A városban több helyen lehetett látni a múzeum egyik kiállítására invitáló plakátot. Ezen a komi-permják nyelvű cím szerepel első helyen, felül, s ha nem is jelentősen, de az orosznál nagyobb betűkkel.

5.2. Az egyházhoz kapcsolódó vizuális jelek

A templomok nevét jelölő táblák és a hitélethez kapcsolódó feliratok mind az épületek környezetében, mind pedig a szakrális térben, illetve az oda vezető helyiségben orosz nyelvűek. A pravoszláv egyház orosz nyelvű szertartásain jelentős számú komi-permják vesz részt.

5.3. A kereskedelem

5.3.1. Idegen nyelvek megjelenése

Ez a város nyelvi tájképének legtapróbb képet mutató területe. Az 1990-es évektől vannak jelen a városban a kereskedelemmel vagy egyéb jellegű szolgáltatással foglalkozó vállalkozók, ezt megelőzően nem volt jellemző, hogy az állami feliratokon kívül bármi más látható lett volna. Ma a piaci versenynek megfelelően a tulajdonosok igyekeznek a meglévő vagy reménybeli ügyfélkör figyelmét felkelteni, minél szembeötlőbb vizuális jeleket használva. Ez nem csak a színek, a nyelvek bátor használatát is jelenti. Ami a nyelveket illeti, az angol mellett felismerhetjük az olasz, finn vagy japán nyelv jelenlétét. Az idegen nyelvi elemet tartalmazó feliratok jellemzően a kínált termék eredetére utalnak, s két nagy csoportra oszthatók: az egyik az eredeti nyelvet idéző, latinbetűs forma (pl. az ENTER egy számítástechnikai cég neve), de gyakori az idegen szó vagy kifejezés cirill betűkkel való megjelenítése is (*Примавера* ruhabolt). Ezek keverékére is találunk példát, amikor a latin betűs felirat és ugyanannak a szónak az oroszra adaptált változata szerepel egymás mellett, egy kozmetikai szalon tábláján ezt olvashatjuk: *Beauty style*, alatta kisebb betűkkel: *Бьюти стайл*.

Külön alcsoportként kezeljük azokat a feliratokat, amelyek latin betűs alakja megegyezik azzal a márkanévvel, amelynek a képviselőjét ellátják, pl. *faberlic*.

A többnyire angol szavakat idéző cégnevek vagy reklámok egyértelműen az idegen elem presztízsnövelő hatása, valamint az ügyfelek bizalmának elnyerése céljából kerülnek a falakra. Jellemzően számítástechnikai, kozmetikai vállalkozások élnek ezzel a lehetőséggel, de egy reklámcég például *Pride* néven hirdeti magát.

5.3.2. A komi-permják jelenléte

Mind a kereskedelem, mind a szolgáltatások terén találunk komi-permják üzletet. Mindegyik népszerű a helyi lakosság körében, akik nemcsak a közvetített szolgáltatás miatt tartják számon a helyet – büszkék arra, hogy nyelvük ezen a fórumon is megjelenik.

Két vendéglátó-ipari hely található a városban, melynek van komi-permják kötődése: egy söröző és egy étterem. Ez utóbbi belsejében megjelennek komi-permják motívumok a falakon és az étlapon is, bár ez utóbbi egynyelvű, a kínálat csak oroszul olvasható. Az épület körül viszont a komi-permják mitológia és mesevilág szereplőit láthatjuk: totemállatok, mesehősök embernagyságú vagy még annál is nagyobb fából faragott másolatai vigyázzák a ház békéjét. Érdekes az étterem neve: *Кафе Блюз*, mely egyszerre idézhet nemzetközi vagy orosz asszociációkat, de komi-permják gyökerekhez nincs köze. A másik kereskedelmi egység, a *Пермяк* söröző névválasztása nem hagy kétségeket. A vendégek

nyugalma fölött itt is a faragott szobrok őrködnek: a bejárattól jobbra egy permják férfi és nő van, a söröző neve mellett pedig faragott söröskorsók hirdetik a helyiség funkcióját.

5.4. A magáncélú feliratok

Ahogy azt korábban már említettük, ez a csoport is tovább osztható: a hirdetésekre és a falfirkákra. Az előbbieket elvételre fordulnak elő Kudymkar utcáin, mindössze egy hirdetőtáblát találtunk, amelyet a hivatalos plakátoktól „elhódított” a magánhirdetések tömkelege. Ezek valamilyen formában szintén a kereskedelemhez kapcsolhatók: lakást kínálnak kiadásra vagy méznek keresnek vevőt.

6. A komi-permják identitás megjelenése a nyelvi elemeket nem tartalmazó vizualításban

Hornsby és Vigers (2012. 57.) nemcsak a nyelvi elemeket tartalmazó feliratokat, hanem a nemnyelvi vizuális elemeket is bevonja a vizsgálatba, mintegy kiszélesítve a vizsgálati keretet.

Az őslakos kisebbség identitására utaló nemnyelvi vizuális elemek többféleképpen jelennek meg a városban. A kulturális emlékezet szimbolikus terét nem kell megosztani az oroszokkal, ezen a területen hagyományokkal csak ők rendelkeznek.

A Kulturális Újraindítás „Ötemeletes házak” programjának keretein belül 2011-ben újult meg néhány ház a 3D Street art stílus jegyében. Ezek mindegyike – kihasználva az épületek adta lehetőséget – egy sajátos térmozaikot alkot. Ha az épületeket különböző szögből nézzük, más-más képet látunk. Ezek mindegyike a komi-permják hagyományokhoz kapcsolódik: búzakaralászokat, geometrikus népi motívumokat formáznak, vagy mint azt az alábbi képeken láthatjuk, egy mitológiai hőst. Az első képen két lakóépület látható, egyikükön geometrikus minta, a másik épületet oldalról, megfelelő szögből nézve Kudim Os, a komi-permjákok őse, Kudymkar alapítója látható, míg a házzal szemben állva gabonakaralászokat formálnak a vonalak. Az alkotó Alekszandr Zsunyov,⁸ egy fiatal, Permben élő festő. Az 1980-as években épült lakótelep külsejének újragondolásával az őslakos identitás uralja a város központjának egy jelentős részét.

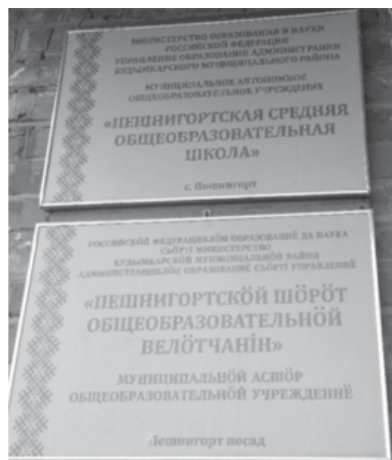
⁸ A házról egy rövid videó található a youtube-on: https://www.youtube.com/watch?v=WB5FHL_obs



7. Nyelvi tájkép a falvakban

Ahogy azt már korábban említettük, a falvokról általánosan elmondható, hogy nyelvi tájképük szegényes. Ennek egyik oka nyilvánvalóan az, hogy a lakosság hagyományosan a földből élt és él, így az írásbeliség nem játszott jelentősebb szerepet életükben. A városban található jelek elemzésére szolgáló rendszerünk a falvak esetében tovább egyszerűsítendő: az egyházi és kereskedelmi jellegű feliratok összevonhatók a hivatalos kategóriával. A kizárólag többségi nyelven készült hivatalos táblák (önkormányzat, iskola, könyvtár, orvosi rendelő, bolt) mellett csak elvétve találunk írásos nyomokat. Dojegben mindössze egy mezőgazdasági dolgozók összeírására felszólító A4-es méretű hirdetményt találtunk. Magánfeliratok – hasonlóan Antyipinohoz – nincsenek.

Üdítő kivételre bukkantunk Pesnyigortban. A település lakóinak száma és a komi-permják kulturális életben betöltött szerepe alapján is jelentős. Iskolája és óvodája kétnyelvű felirataival kivételt képez (3. kép). Feltételezhetjük, hogy a nyelvi öntudatnak az a megnyilvánulása nem független attól a ténytől, hogy ennek a falunak a határában nyílt meg 2012 májusában az első komi-permják szabadtéri múzeum.



3. kép. A pesnyigorti iskola táblái: felül oroszul, alatta az őslakosok nyelvén. Mindkettőn azonos, komi-permják motívum

8. Összegzés

Dolgozatunkban a komi-permják nyelvi tájképről adtunk számot néhány településen (városban és falvakban) található vizuális elemek bemutatásával és elemzésével. Megállapítottuk, hogy napjainkban a vidéki településeken kivételnek tekinthető az őslakosok nyelvének jelenléte a szimbolikus térben. A városban látható kép változatosabb, egyes hivatali épületeken – többnyire alárendelt szerepben – megjelenik a kisebbségi nyelv. Jelentősebb térhódítása az öntudatos, vállalkozással foglalkozó őslakosok tevékenységének köszönhető. Ők üzemeltetnek néhány kereskedelmi egységet, melyek nemcsak pusztá létükkel, hanem környezetükben is igyekeznek felvállalni identitásukat, nemcsak a helyiségek belsejében, hanem a hozzájuk kapcsolódó külső térben is feltűnnek nyelvi vagy szobrok formájában nemnyelvi vizuális elemek.

Ez a fajta vizuális jelenlét is hozzájárul ahhoz, hogy a helyi lakosok bevallása szerint az utóbbi években a mindennapokban is érezhetően nőtt a komi-permják nyelv persztízse a városlakók körében.

Szakirodalom

ARISTOVA, Nataliya

2016a English translations in the urban linguistic landscape as a marker of an emerging global city: The case of Kazan, Russia. *Procedia – Social and Behavioral Sciences* 231. 216–222.

ARISTOVA, Nataliya

2016b Rethinking cultural identities in the context of globalization: linguistic landscape of Kazan, Russia, as an emerging global city. *Procedia – Social and Behavioral Sciences* 236. 153–160.

BARTHA Csilla–LAIHONEN, Petteri–SZABÓ Tamás Péter

2013 Nyelvi tájkép kisebbségben és többségben: egy új kutatási területről. *Pro Minoritate* 23/3. 13–28.

BLOMMAERT, Jan–MALY, Ico

2014 Ethnographic linguistic landscape analysis and social change: A case study. *Tilburg Papers in Culture Studies*. Paper 100.

BORBÉLY, Ana

2014 Peisaj lingvistic, cultural și social din Chitighaz (2010). Simpozion. Comunicările celui de al XXIII-lea Simpozion al Cercetărilor Români din Ungaria (Giula, 23–24 noiembrie 2013). Giula [Gyula]: Publicație a Institutului de Cercetări al Românilor din Ungaria, 157–172.

CSERNICSKÓ István

2015 Nyelvek vetélkedése a nyelvi tájképben: kárpátaljai példa. *Alkalmazott Nyelvtudomány* 15/1–2. 71–84.

- DURAY Zsuzsa
2016 Az északi számi vizuális nyelvhasználata a finnországi Hettában. *Folia Uralica Debreceniensia* 23. 35–56.
- GORTER, Durk
2006 *Linguistic Landscape: A New Approach to Multilingualism*. Multilingual Matters, Clevedon.
2013 Linguistic Landscape in a Multilingual World. *Annual Review of Applied Linguistics* 33. 190–212.
2017 A nyelvi tájkép tanulmányozása: bevezetés a tudományterületbe. *REGIO* 25/3. 31–49.
- HORNSBY, Michael–VIGERS, Dick
2012 Minority semiotic landscapes: an ideological minefield? In: Gorter, Durk–Marten, Heiko F.–Van Mensel, Luk (eds.): *Minority languages in the linguistic landscape*. Palgrave studies in minority languages and communities, Palgrave Macmillan, 57–73.
- HORVÁTH Csilla
2016 Hanti Manszijszki nyelvi tájkép. *Folia Uralica Debreceniensia* 23. 69–84.
- KONYSIN = КОНЫШИН А. Е.
2004 История коми-пермяцкого народа. 1918–1940 гг. Т 1. Учебное пособие для ВУЗов. Кудымкар. Коми-Перм. кн. изд.
- LAIHONEN, Petteri
2012 Nyelvi tájkép egy csallóközi és egy mátyusföldi faluban. *Fórum Társadalomtudományi Szemle* 14/3. 27–49.
- LAIHONEN, Petteri–CSERNICKÓ István
2017 Kísérlet egy összehasonlító vizsgálatra: a nyelvi tájkép dél-szlovákiai, székelyföldi és kárpátaljai falvakban. *REGIO* 25/3. 50–81.
- LANDRY, Rodrigue–BOURHIS, Richard
1997 Linguistic landscape and ethnolinguistic vitality. *Journal of Language and Social Psychology* 1/16. 23–49.
- MARKOV, V.P.–SKVOZNIKOV, V. Ya.–KONYUKHOV, A. K.
2005 Finno-Ugric and Samoyed Peoples of Russia. Sziktivkar.
- MARTEN, Heiko F.–VAN MENSEL, Luk–GORTER, Durk
2012 Studying minority languages in the linguistic landscape. In: Gorter, Durk–Marten, Heiko F.–Van Mensel, Luk (eds.): *Minority languages in the linguistic landscape*. Palgrave studies in minority languages and communities, Palgrave Macmillan, 1–15.
- MUTH Sebastian–WOLF Frederik
2010 The linguistic landscapes of Chişinău: Forms and functions of urban public verbal signs in a post-Soviet setting. *Papers from the Lancaster University Postgraduate Conference in Linguistics & Language Teaching*. Vol. 4. [http://www.lancaster.ac.uk/fass/events/laelpgconference/papers/v04/8-Sebastian%20Muth\(done\).pdf](http://www.lancaster.ac.uk/fass/events/laelpgconference/papers/v04/8-Sebastian%20Muth(done).pdf)

„Nem kell többnyelvű felirat, mert bejönnek a szándékosan magyarul beszélők” Interjú Horváth Istvánnal <http://itthon.transindex.ro/?cikk=20122>

OSZKÓ Beatrix–PONOMAREVA Larisza

2013 A komi-permják nyelv és a média. In: Kontra Miklós–Németh Miklós–Sinkovics Balázs (szerk.): *Elmélet és empiria a szociolingvisztikában*. Budapest, Gondolat Kiadó, 500–517.

A Permi Terület 2007. április 27-én kelt alapokmánya

POŠEIKO, Solvita

2014 Ergonyms of Educational and Cultural spheres in two of Baltic States cities. *Journal of Education Culture and Society* 1. 299–311.

PUSZTAY János

2006 Nyelvével hal a nemzet. A Magyarságkutatás könyvtára 28. Budapest, Teleki László Alapítvány.

SZOTÁK Szilvia

2016 Magyar nyelv és magyar népcsoport Burgenlandban. Nyelvi tájképek vizsgálata a többnyelvűség kontextusában. Kézirat. Pécs.

УКАЗАТЕЛЬ

2010 Указатель к карте Коми-пермяцкий округ. Кудымкар – Хельсинки.

VÁRNAI Zsuzsa

2016 Az őslakos kisebbségi identitás vizuális megjelenése egy arktikus szibériai városban. A nyelvi tájkép vizsgálata Dugyinkában. *Folia Uralica Debreceniensia* 23: 275–292. www.perepis2002.ru
http://www.gks.ru/free_doc/new_site/perepis2010/croc/Documents/Vol4/pub-04-05.pdf

VIZUÁLIS NYELVHASZNÁLAT EGY OROSZORSZÁGI FINNUGOR BESZÉLŐKÖZÖSSÉGNÉL – A LÁTHATÓ UDMURT NYELV

1. A vizuális nyelvhasználat és kutatása oroszországi finnugor közösségeknél

Az alábbiakban egy kisebbségben élő finnugor nép, az udmurt vizuális nyelvhasználatáról, annak jelenlegi jellemzőiről és létrejöttének körülményeiről lesz szó, különös tekintettel az udmurt főváros, Izsevszk nyelvi képére. A vizuális nyelvhasználat vagy nyelvi tájkép fogalma alatt a nyelvi jelek nyilvános tereken látható, írott használatát értem, de nem törekszem a feliratok teljes körű számbavételére. A nyelvi tájra vonatkozó elemzések azon jelentősége, hogy a táblák, feliratok, szövegek bemutatása által a társadalom, a nyelvhasználat, a nyelvi attitűdök és társadalmi ideológiák összefüggései értelmezhetőek, teljes körű kvantitatív vizsgálat nélkül is megvalósítható (vö. Gorter–Cenoz 2006. 68.). Végül megemlítendő, hogy ez esetben is, miként a nyelvitájkép-vizsgálatoknál többnyire, olyan földrajzi területről van szó, ahol egynél több nyelv és kultúra él egymás mellett.

Bár a nyelvi tájkép, a vizualitás és nyelvhasználat kapcsolatának vizsgálata önálló, interdiszciplináris kutatási területnek számít (vö. Bartha–Laihonen–Szabó 2013. 13.), az oroszországi, illetve orosz–egyéb kétnyelvű nyelvi tájkép szociolingvisztikai szempontú vizsgálata nem jellemző kutatási téma. A szakirodalom jellemzően két színteret vizsgál: vagy azon országok kétnyelvűségét, amelyek a Szovjetunió részei voltak, vagy a nagyobb oroszországi városok nyelvi képét (vö. Синекопова 2015). Az udmurt fővárosról mintegy két évtizede jelent meg egy monográfia, amely strukturális-funkcionalista szempontból elemzi a városi feliratokat, illetve stilisztikai szempontból az ott beszélt orosz nyelvváltozatot (Прокуровская 1996). Az oroszországi finnugor nyelvű kisebbségek városi nyelvhasználatát, valamint a nyelv vizuális használatát a nyelvi tájkép kontextusában alig vizsgálták (l. legújabban Várnai 2016; Horváth 2016). A hiányt magyarázhatják a demográfiai adatok: az őshonos népesség korábban nem volt város lakó.

Az oroszországi, hivatalos státusszal rendelkező kisebbségi nyelvek – így az udmurt – esetében a nyelvi vizualitás lényegében az 1990-es évektől, a nyelv hivatalossá válását követően, jogi szabályozási kérdésként, közigazgatási teendő-

ként jelenik meg. A helyi nyelvészek számára az udmurt nyelv vizuális jelenléte alkalmazott nyelvészeti feladatot jelent, a hiányzó intézménynév-terminológia létrehozását, a szóbeliségben élő földrajzi nevek írott formájának egységesítését, a feledésbe merült lexikon megismertetését, tehát nyelvújítási tevékenységet. A létező-formálódó udmurt nyelvi vizualitás vagy annak hiánya mint aktuális kutatási téma nem merült fel.

2. Az udmurt nyelv a demográfiai adatok és az etnopolitika tükrében

A 2010-es oroszországi népszámlálás (Perepis 2010) adatai szerint a magukat udmurtnak vallók lélekszáma 552 000 fő, akik közül 298 000 fő beszéli anyanyelvét. Olyan őshonos kisebbségről van szó, mely az utóbbi évszázadban került kisebbségbe.

Az 1917-ben lezajlott oroszországi forradalom utáni Szovjet-Oroszország új adminisztratív felosztása a nemzetiségi elv figyelembevételét célozta. Így az 1920-as években hozták létre az első autonóm területeket, amelyek megalakítása számos oroszországi őshonos kisebbség – köztük az udmurtok, valamint több más finnugor nyelvű nép – államalkotó népként történő elismerését jelentette. Ekkor – bár jelentős csoportok maradtak a létrejött autonómiák területein kívül – a névadó nemzetiségek számarányukat tekintve az adott területek többségben lévő népességét jelentették, akik rendszerint egynyelvű beszélők voltak, minimális orosz nyelvi ismerettel.

Az autonóm köztársaságok, illetve egyéb autonóm adminisztratív területek létrehozása megteremtette az őslakos kisebbségek közösségként történő fennmaradásának, továbbá nyelvüknek és kultúrájuknak a modern világ követelményeihez igazodó fejlesztésének elvi kereteit, vagy legalábbis ezen elvi keretek fundamentumát. Azonban a következő évtizedek társadalmi-politikai környezete nem tette lehetővé az érintett népek, nemzetiségek önrendelkezését, érdekérvényesítését, tehát a Szovjetunió felbomlásáig az adminisztratív egységek létezése is formálisnak tekinthető. Így az eltelt évszázad – különösen az elmúlt 50 év – társadalmi változásai következtében (iparosítás, az országon belüli nagyarányú migráció, urbanizáció, az anyanyelvi oktatás hiánya közép- és felsőfokon, illetve a városokban alapfokon is) az udmurt és valamennyi finnugor nemzetiség nyelvcsere-helyzetben lévő kisebbséggé vált. Az urbanizáció világméretű trendjébe illeszkedően a fenti népszámlálás szerint a magukat udmurtnak vallók közül 246 000 városi, 306 000 vidéki lakos. A városi lakosság közül 92 000 fő él Izsevszkben, a fővárosban, amely a lakosság 14,8%-át jelenti, 68% orosz és 9% tatár lakosság mellett.¹ Mégis a hagyományosan szinte kizárólag vidéken élő népességet jelentő udmurt-

¹ Részletesen, valamennyi nemzetiségre vonatkozóan l. az Udmurt Köztársaság Nemzetiségi Ügyek Minisztériumának honlapján: www.minnac.ru/minnac/info/udmurty.html.

ság jelentős arányban (fő)városivá lett, és ami még fontosabb, a városi nyilvános tereken hallhatóvá vált az udmurt nyelvhasználat.

3. Vizuális nyelvhasználat az Udmurt Köztársaságban

3.1. Jogi szabályozás

Az udmurt nyelv városi megjelenése összefüggésben van a Szovjetunió 1991-es megszűnése utáni társadalmi-politikai változásokkal, illetve az Udmurt Köztársaság új alkotmányával és további törvényeivel, amelyek értelmében az udmurt 1994 óta a köztársaság másik hivatalos nyelve (részletesen l. Pusztay 2006. 97–120.), és a hivatalok, intézmények, állami tulajdonú vállalatok megnevezése két nyelven tüntetendő fel.

A nyelv hivatalos státuszának kimondását követően elfogadták a köztársaság első olyan célprogramját, amely az udmurt – és a köztársaságban beszélt további nyelvek – fejlesztésére vonatkozóan fogalmazott meg végrehajtandó intézkedéseket. A cselekvési program rendelkezett a közlekedés és a postai szolgáltatás alá tartozó épületekre kihelyezendő kétnyelvű feliratokról is, beleértve valamennyi közlekedési eszköz városi és helyközi megállóhelyét, a postahivatalok épületeit, egyéves határidőt írva elő (Бюллетень 1998. 64.). Ezt a határidőt – finanszírozási és szervezési okok miatt – nem sikerült tartani, azonban mára lényegében valamennyi állami épület kétnyelvű feliratokkal van ellátva. 1995-ben létrejött az Udmurt Szaknyelvi és Helyesírási Bizottság (részletesen l. Salánki 2002. 213.), amely egyebek mellett az intézmény- és helynevek megalkotásában is fontos szerepet töltött be. További fontos lépést jelentett az Udmurt Köztársaság nyelvtörvényének elfogadása 2001-ben. A törvény konkrét rendelkezést tartalmaz a kétnyelvű feliratok elhelyezésére vonatkozóan: az orosz felirat a földrajzi nevek, útjelző és egyéb információs táblák bal oldalán vagy felső részén állhat, az udmurt pedig a táblák jobb oldalán vagy alsó részén (<http://www.minnac.ru/minnac/info/13993.html>). Megjegyzendő, hogy nem ritka eset, amikor az orosz és udmurt település- vagy utcanév nem azonos jelentésű. Ezt láthatjuk az 1. ábrán (ez a fotó és valamennyi további saját felvételem). Az eltérő nevek magyarázata az, hogy az orosz utcanévadások idején nem fordítottak arra figyelmet, van-e a területnek használatos udmurt neve. Így az udmurt név csak szóbeliségben élt, és a lakosság az egymás közötti kommunikációban csak ezt használta.

Izsevszk, a főváros 2006-ban hozott rendeletet a területén lévő hivatalos feliratok nyelvtörvénynek való megfeleltetéséről. Ez a rendelet ajánlásként fogalmazza meg a piaci szereplők és egyéb szervezetek részére az elnevezésük, illetve tevékenységi körük feltüntetését a köztársaság mindkét hivatalos nyelvén. További ajánlásként szerepel a bejegyzett külföldi márkajelzések, idegen szavak orosz nyelven történő leírása (<http://www.minnac.ru/minnac/info/14018.html>).



1. ábra. Üvegház utca (oroszul), Fenyves utca (udmurtul)

3.2. Az udmurt feliratok kezdetben: hivatalos feliratok és kereskedelmi elnevezések

Izsevszket 1760-ban alapították, vasfeldolgozó üzemként, ezért a környékbeli lakosság számára a közelmúltig Izsevszsk szinonimája a *Завод 'Üzem'* volt. Két városrész a kezdetektől máig is udmurt nevet visel (*Карлутка* 'Városi rét' és *Колтома* 'Halászhely'), mivel a növekvő város számos kisebb, köztük udmurt települést magába olvasztott. Ezek az elnevezések a térképeken is megjelennek.

Az udmurt nyelvi vizualitás mindazonáltal mindig is marginális volt: ennek látszatra magyarázatát adják a demográfiai adatok, melyek szerint az oroszországi finnugor népek tipikusan nem város lakók. Már csak azért sem lehettek város lakók, mivel a 20. század második feléig adminisztratív korlátozások miatt a vidéki lakosság – nemzetiségre való tekintet nélkül – csak kivételesen költözhetett a városokba. Így aztán a városba került udmurtok az 1990-es évekig láthatatlanok és hallhatatlanok voltak: igyekeztek asszimilálódni és kerülni nyilvános helyeken anyanyelvük használatát. Végző soron tehát a feliratok hiánya súlyos jogegyenlőtlenségről tanúskodott.

Mégis, a szovjethatalom évei alatt is akadtak olyan kereskedelmi egységek, amelyek udmurt nevet viseltek, jellemzően az árusított termékre utalót, pl. *Нянь* 'Kenyér' (vö. Прокуровская 1996. 33.), de számuk az 1990-es évekre megfogytak. Beszélgetőpartnereim az udmurt nevek magyarázatául azt szokták

megemlíteni, hogy régebben voltak olyan idősök, akik a városban éltek, ám nem tudtak oroszul.

Az udmurt nyelv hivatalos nyelvvé válása után új típusú feliratok jelennek meg: az állami intézmények udmurt nyelvű feliratai. Mellettük 1993 óta az államiság további attribútumai, a köztársasági zászló és címer is az udmurt kultúrához kötődött: a zászlósávok és a címer színei, valamint az alkalmazott szimbólumok az udmurt mitológián alapulnak.² A zászló és a címer az eltelt évtizedek alatt megszokott elemévé vált az udmurt tereknek: a hivatalos és középületek mellett rendezvényeken is megjelennek.

Az udmurt nyelvű feliratok mindenképpen fontos szimbolikus szerepet töltenek be azért, hogy érzékelhetővé teszik valamennyi beszélő számára a nyelv hivatalos státuszát, kihelyezésük egyértelműen presztízst ad a kisebbségi nyelvnek.

Megfigyeléseim alapján az állami és önkormányzati hivatalok, kulturális és oktatási intézmények nevei fokozatosan lettek udmurtul láthatók, beleértve térbeli kihelyezésüket és nyelvi megformáltságukat egyaránt. Elsőként ugyanis az államigazgatás, a törvényhozás központi épületein jelentek meg udmurt nyelvű feliratok, napjainkra pedig lényegében minden fővárosi és vidéki közintézményen, továbbá a gyógyszertárakon, közlekedési megállóknál is kétnyelvű feliratot láthatunk. A legutóbbi években a műemlékek, idegenforgalmi látványlók, szobrok, templomok mellé is kétnyelvű információs táblákat helyeznek ki. A városi kulturális eseményeket reklámozó plakátok is kétnyelvűek, bár többnyire az udmurt szöveg kevesebb információt tartalmaz az orosznál.

Nyelvi megformáltság tekintetében a feliratok udmurtsága az 1990-es évek első felében nem ritkán abban nyilvánult meg, hogy az oroszból átvett intézményneveket udmurt morfológiai elemekkel látták el. Később, a fent említett nyelvújítási folyamat következtében már az intézménynevek több eleme udmurt lexikai elem lett. Ezt példázza az alábbi két ábra: az első felvételt az 1990-es években készítettem, a másodikat a 2010-es években. A 2. ábra udmurt szövegét orosz tudás birtokában bárki megértheti akkor is, ha az orosz szöveg nem áll felette. A 3. ábrán látható, hogy az oroszból átvett *köztársaság* (or. *республика*), *járás* (or. *район*) és *falu(si)* (or. *село, сельский*) szavakat napjainkra udmurtra cserélték (udm. элькун, ёрос, гурт-лэн 'faluGen').

2 A zászló és a címer megalkotója Jurij Lobanov, ismert udmurt képzőművész. Magyarul l. <http://fu.nytud.hu/zlo/>.



2. ábra. Udmurt Köztársaság, Zavjalovo járás, Babino falusi önkormányzata



3. ábra. Udmurt Köztársaság, Alnasi járás, Bajtereg falu oktatási hivatalának középiskolája

3.3. Az udmurt feliratok mai elterjedtsége és a hozzájuk való viszony

Mivel ma már minden udmurt beszélő ért oroszul is, azt gondolhatnánk, hogy az udmurt nyelvi feliratok funkciója kizárólag szimbolikus. Mégis, megfigyeléseim szerint a feliratoknak van funkcionális feladatuk is, ugyanis meglétük teszi egyáltalán lehetővé az udmurt intézménynevek, hivatalos feliratok szókincsének elsajátítását. Ebben a tekintetben észrevehető, hogy az udmurt terminológia megteremtése fokozatosan maga után vonja a feliratok udmurtosabbá válását, valamint a beszélők is elfogadóbbak lettek, hozzászoktak a korábban sose hallott, így kezdetben számukra pontosan be nem azonosítható intézménynevekhez.

Fontos körülmény, hogy a középületek és intézmények vizuális kétnyelvűsége szokásosan csak az utcai homlokzaton lévő feliratokra vonatkozik. Az épületek belsejében lévő feliratok, tájékoztató táblák rendszerint orosz nyelvűek, kivéve azokat a helyeket, amelyek tevékenysége az udmurt nyelvvel kapcsolatos. Ilyen például az udmurt nyelven megjelenő újság szerkesztőségi szobája egy kiadóvállalat székházában, az udmurt nyelvtankönyveket készítő intézet táblája egy minisztérium épületében. Az iskolák épületében tipikusan az udmurt tanteremben találunk udmurt nyelvi feliratokat, illetve az udmurt kultúrához kötődő dekorációt. A nyelvtani táblákon kívül az állandó táblák udmurt vagy kétnyelvűek, de az ideiglenes dekorációk, plakátok már többnyire orosz vagy angol nyelvűek, amint a 4. ábrán látható. A tábla feletti, állandó felirat arra hívja fel a figyelmet, hogy az anyanyelv szeretetén át vezet út a többi nyelv tiszteletéhez, a tábla melletti faliújság pedig dekoratív angol és kevésbé szembeötlő orosz szöveggel arról tájékoztat, kik a legjobbak.



4. ábra. Iskolai udmurt nyelvi terem

Habár a hatályos törvények, rendeletek és végrehajtási utasítások megteremtették az udmurt nyelvű feliratok kihelyezésének jogi lehetőségét a hivatalos és a magánszférában egyaránt, ezzel az üzleti és magánszféra csak kivételesen él. A korábbi évtizedekhez hasonlóan továbbra is ritkán tűnnek fel udmurt nevet viselő üzletek. Ezek rendszerint a tevékenység típusára utaló udmurt nevet viselnek, pl. *Сюпец 'Út'* (autósiskola). Egyedi esetekben egy-egy üzlet portálján udmurtul is szerepel a nyitva tartás vagy egy invitáló felirat. A nagy áruházláncok közül elsőként a Metro nagykereskedelmi lánc 2012-ben megnyitott izsevszki áruházában lettek a főbb árucikkek, árucsoportok feliratai kétnyelvűek. 2018-ban az oroszországi *Пятёрочка* élelmiszer-kereskedelmi lánc is kétnyelvű feliratokat kezdett kihelyezni az udmurt köztársaságbeli üzleteiben. A társaság azért döntött a kétnyelvű feliratozás mellett, mert szeretné, ha minden vásárló komfortosan érezné magát üzleteikben: szimbolikus gesztusnak szánják, továbbá olyan kiegészítő szolgáltatásnak, amely kényelmesebbé teszi a vásárlást, különösen a vidéki üzletekben, ahol a lakosság jó része udmurtul beszél (MKRU 03.22.).³ Az intézkedés több, mint gesztus, mivel a kisebbségi nyelv használati színterének olyan kiszélesítését jelenti, amely a többségi lakosságot is eléri.

Mégis jelenleg egyedi eseteknek tekinthetők azok a kereskedelmi egységek, amelyek kifejezetten gyakorlati céllal, a vásárlóerő növelését célozva, udmurt feliratokat helyeznek ki. Személyes megfigyeléseim alapján az udmurt nyelvű kereskedelmi és magánfeliratok csekély száma ma is jórészt arról tanúskodik, hogy a valóságban a kisebbségi beszélők nem igénylik / nem merik kinyilvánítani igényüket az udmurt nyelvű feliratokra. Bár hagyományosan az udmurtok és az oroszok között nincsenek nyilvános konfliktusok, a kisebbségi nyelvet beszélők ma is sokszor igyekeznek elkerülni az esetleges konfrontációkat azáltal, hogy kerülnek a feltűnést, sőt, a láthatóságot is. A többségi beszélőkben, döntéshozókban pedig általában fel sem merül, hogy kétnyelvű feliratokat is kifüggeszthetnének, hiszen, mint beszédp partnereim többször megfogalmazták, „mindenki tud oroszul”.⁴ A politikai-közéleti kommunikációban állandó annak hangsúlyozása, hogy az Udmurt Köztársaság soknemzetiségű, száznál is több nép él a területén. Ez a megfogalmazás elhanyagolhatóan láttatja, hogy egyes népeket néhány, az utóbbi évtizedekben beköltözött fő képvisel, míg mások a terület őslakói. Mindenestre gyakori érv a kétnyelvű feliratok ellen, hogy lehetetlen valamennyi nyelven kifüggeszteni a feliratot, egyszerűbb azon a nyelven közzétenni, amelyet amúgy is mindenki használ. Kimondatlanul, de kimondva is erősen jelen van a nacionalizmus és szeparatizmus vádjától való félelem is, ami párhuzamba állítható más kisebbségi közösségekben is megfigyelhető nyelvi ideológiákkal (vö.

3 Arra vonatkozóan nincs információ, hogy ezen üzletpolitikai döntés mögött áll-e személyes érintettség, illetve hogy a két cég pozitív imázsát a kisebbségi nyelv támogatásán túl miféle egyéb, a társadalmi felelősségvállalás körébe tartozó tevékenységekkel segítik elő.

4 A kimondott ok mellett/mögött további lehetséges ok még – bár erre vonatkozóan nincs adatközlői információ –, hogy a többségi beszélő nem kíván esetleges konfliktus lehetőségét hordozó szituációba kerülni.

Bartha–Laihonen–Szabó 2013. 18.; Fenomen 2008). Az óvatosságot vagy félelmet nehéz lenne alaptalannak bélyegezni: az 1930–40-es években a nemzetiségi értelmiségi réteget nacionalistának, a szovjethatalom és a nép ellenségének nevezve semmisítették meg, az őslakos közösség politikai súlya, érdekérvényesítő lehetősége pedig ma is korlátozott (vö. Zamyatin 2014). Ezen történelmi tapasztalat mellett fontos tényező az is, hogy a beszélők a vonatkozó törvényeket nem ismerik, ha pedig ismerik, nem bíznak benne, hogy valóban érvényt szerezhetnének azoknak.

Mégis az utóbbi években megjelent/feltűnt egy fiatal, öntudatos városi réteg, amely anyanyelvi feliratokkal is elfoglalja lakóhelyét (részletesen l. Yegorov–Salánki 2016). Nyelvi aktivisták *Вераськиськом удмурт кылын* 'Beszélünk udmurtul' feliratú matricákkal láttak el olyan üzleteket, ahol udmurtul is lehet vásárolni (hasonlóan a romániai magyar *Igen, tessék!* mozgalomhoz). Aktivisták tevékenysége által jelennek meg alkalmi feliratok, grafittik is udmurt nyelven. Többen pedig, akik a kreatív iparban dolgoznak, valamilyen vállalkozást üzemeltetnek, cégüknek köznévi eredetű, a tevékenységükre utaló udmurt nevet adnak, például *Мызып* 'Agyagkemence' (kerámiastúdió). Ennek a stúdióknak honlapja is van, ott azonban – egyelőre legalábbis – csak orosz nyelvű információkat találunk (<https://www.mugur.ru/>).

4. Összefoglalás

Megállapítható, hogy az udmurt vizuális nyelvhasználat soha nem volt ilyen kiterjedt mértékű, mint napjainkban: a legkisebb településen is találkozunk udmurt nyelvű felirattal. Azonban ezen szövegek túlnyomó többsége állami intézmény felirata, amelyek kihelyezése a törvényi szabályozás értelmében kötelező. A kereskedelmi és magánfeliratok majdnem teljes hiánya – a többségi udmurt településeken is – a nyelvhasználat jelenlegi helyzetét mutatja: a nyelvvesztés folyamata soha nem volt ennyire gyors. Bár jelenleg van egy urbánus, fiatal udmurt értelmiség, kérdéses, hogy a mai társadalmi-politikai helyzetben a vizuális nyelvhasználat kiszélesítése folytatódhat-e, illetve, ami még ennél is fontosabb, ezen szimbolikus nyelvhasználat mellett megjelenhet-e az udmurt nyelv szóbeli, gyakorlati használatban is, mindenekelőtt az óvodák és iskolák nyelveként.

Szakirodalom

- BARTHA Csilla–LAIHONEN, Petteri–SZABÓ Tamás
2013 Nyelvi tájkép kisebbségben és többségben: egy új kutatási területről.
Pro Minoritate 22 (3). 13–28.
- CENOZ, Jasone–GORTER, Durk
2016 Linguistic Landscape and Minority Languages. In: Gorter, Durk (ed.):
A New Approach to Multilingualism. Clevedon–Buffalo–Toronto,
Multilingual Matters Ltd., 67–80.
- HORVÁTH Csilla
2016 Hanti-manszijszki nyelvi tájkép. *Folia Uralica Debreceniensia* 23. 69–
84.
- FENOMEN
2008 *Феномен Удмуртии. Том 6. «Как слово наше отзовется...»* Москва–
Ижевск, Книжное Издательство «Удмуртия».
- PUSZTAY János
2006 *Nyelvével hal a nemzet. Az oroszországi finnugor népek jelene és
jövője 11 pontban*. Budapest, Teleki László Alapítvány (A Magyarországi kutatás
könyvtára XXVIII).
- SALÁNKI Zsuzsa
2002 Nyelvújítás Udmurtiában. In: Molnár Zoltán–Zaicz Gábor (szerk.):
Ünnepi könyv Csúcs Sándor tiszteletére. Piliscsaba, Pázmány Péter
Katolikus Egyetem, 212–217.
- VÁRNAI Zsuzsa
2016 Az őslakos kisebbségi identitás vizuális megjelenése egy arktikus
szibériai városban. A nyelvi tájkép vizsgálata Dugyinkában. *Folia Uralica
Debreceniensia* 23. 275–292.
- YEGOROV, Aleksander–SALÁNKI Zsuzsa
2016 Udmurt gyermeknyelv: hallhatunk még ilyet? Nyelvelsajátítás és
nyelvi veszélyeztetettség a sztenderd tükrében. In: Kozmács István–Vančo
Ildikó (szerk.): *Standard – nem standard. Variációk egy nyelv változataira.
Válogatás a 18. Élőnyelvi Konferencia – Nyitra, 2014. szeptember 18–20. –
előadásaiából II*. Lakitelek, Antológia Kiadó, 129–140.
- ZAMYATIN, Konstantin
2014 *An Official Status for Minority Languages? A Study of State Languages
in Russia's Finno-Ugric Republics*. Helsinki, *Uralica Helsingiensia* 6.
- БЮЛЛЕТЕНЬ № 1.
1998 *Республиканская термино-орфографическая комиссия по удмуртскому
языку*. Ижевск.
- ПРОКУРОВСКАЯ, Н.А.
1996 *Город в зеркале своего языка*. Ижевск, Издательство Удмуртского
Университета.

СИНЕКОПОВА, Г.В.

2015 Языковые меньшинства в лингвистическом ландшафте Москвы. *Вестник Российского нового университета» Серия: Человек в современном мире.*
Выпуск: 2: 45–49.

Perepis 2010. URL: http://www.gks.ru/free_doc/new_site/perepis2010/croc/perepis_itogi1612.htm [2017. december 5.]

Az Udmurt Köztársaság Nemzetiségi Ügyek Minisztériumának honlapja. URL: www.minnac.ru/minnac/info/udmurty.html [2017. december 5.]

Izsevszk központi könyvtári katalógusa. URL: <http://izhlib.ru/pages/izhnationalstatistic>, <http://fu.nytud.hu/zlo/> [2017. december 5.]

МКРУ 03.22.

МОСКОВСКИЙ КОМСОМОЛЕЦ, Izsevszki kiadás. URL: <http://izhevsk.mk.ru/articles/2018/03/22/v-pyaterochke-poyavilis-vyveski-na-udmurtskom-yazyke.html> [2018. május 20.]

A VIZUÁLIS NYELVHASZNÁLAT VIZSGÁLATA MAGYAR NYELVTERÜLETEKEN

1. Bevezető gondolatok

A nyelvi tájkép a nyelvpolitika része, hiszen elsőként a jogi normák szintjén jelent meg (például 1977-ben, a québeci Francia Nyelvi Charta), a vizuális nyelvhasználat lehetőségeit és kereteit szabályozva. Landry és Bourhis a fogalmat külön tematizálják, referenciáját hat mutató mentén közelítik meg: „közúti jelzőtáblák, a hirdetőtáblák (reklámtáblák), az utcanevek, a helynevek, a kereskedelmi egységek jelzései és a kormányzati épületek nyilvános feliratai...” (Landry–Bourhis 1997. 25). Az egykori meghatározás ma már számos jelentésbővülésben és újraértelmezésben részesült, hiszen egy olyan „toposzra” irányítja a figyelmet, mely a diszciplínák találkozásait és egymás kölcsönös kiegészítését feltételezi.

A *tér* társadalmilag konstituált, így a társadalmi viszonyrendszer megtestesítője, az emberi együtt létezés kitüntetett csomópontja, éppen ezért egy dinamikus, változó és interaktív entitás. A tér fogalma tehát nem egy absztrakt realitást nevez meg, hanem „a vita és a kiegyezés küzdőterét” (Augé 1995. 52.), hiszen a tér identitását a történelmi, kulturális, ideológiai, földrajzi jelentések beágyazódásai határozzák meg. Ebben az összefüggésben a vizuális nyelvhasználat a térszerkezet azon eleme, mely magába foglalja a képi, verbális és szimbolikus kifejezési formák változatos táráit.

A nyelvi tájkép jelentésének újraértelmezéseit elsősorban a tér fogalmának az előzőekben említett dinamikus és komplex jellege határozza meg, hiszen beszélhetünk reális és virtuális, szűkebb vagy tágabb térkonceptióról, de ennek szubjektív vetületeiről is, arról például, hogy mitől érezzük a magunkénak vagy másokénak a teret. A megközelítések sokszínűségét a jeltípusok diverzitása és a bennük rejlő intencionalitás is meghatározza, de nem utolsósorban az a tény is, hogy a tér fogalmának kérdésköréről több diszciplína számos leírást, felhalmozott tudást biztosít (mint például a fizika, a filozófia, a mértan, az építészet, az irodalom, a dráma, a filmművészet stb.). A vizuális nyelvhasználat kutatásában nem mellőzhető a nyelvhasználó és környezetének dinamikus viszonya sem, ennek történelmi, társadalmi, politikai háttere, de az infomációs terek újraértelmezése sem. Geozemiotikai megközelítésben (Blommaert 2012) a nyelvi tájkép kivitelezésének lényegét a tábla állítója, „gazdája” (azaz *ki* állítja) és helye határozza

meg, egy „top-down” vagy „bottom-up” típusú döntés következménye, nyilvános és magán (privát) nyelvhasználati helyzeteket tükröz.

Ebben az összefüggésben az alkalmazott nyelvészet mondhatni elég új kutatási területe, a számos előzetes jelentések birtokában körvonalazhatja saját kutatói szemléletét és módszertanát.

Általában véve, a szakirodalmi hivatkozások alapján (Shohamy–Waksman 2009; Blommaert 2012) a nyelvi tájkép fogalmán egy adott térben fellelhető (képi és verbális) jelek összességét értjük, melyek információs és szimbolikus szerepet töltenek be. A fenti összefüggésekből kiindulva látható, hogy a nyelvi tájképkutatás „önállósulásában” számos paraméter figyelembevétele szükséges, melyben a nézőpontok szakosodása és sokszínű együttléte elengedhetetlen.

A fentiekben bemutatott fogalomtisztázás után érdemes arra rávilágítani, hogy a kimondottan vizuális nyelvhasználatra vonatkozó kutatások száma egyre növekvő tendenciát mutat. E kutatások alapegysége a *multimodális szöveg* (írott szöveg, kép, színhasználat stb. összjátéka) (Dagenais et al. 2009), mely *többszintű* jelentésfeltárást feltételez, hiszen információt hordoz, de ugyanakkor nyelvválasztási döntést, kifejezési módokat, közlési szándékokat tükröz. A megfogalmazás, vizualizálás milyensége és a két(több)nyelvűsége, fordítási jellemzői által (tudatos vagy nem tudatos) nyelvi attitűdöt reflektál és nyelvi ideológiákat tükröz (Shohamy 2006).

A nyelvi tájképre vonatkozó kutatások esetében felmerülő bizonytalanságok egyrészt a kutatások elméleti háttérére, keretére, másrészt a kutatási módszerek nem teljes körű alkalmazására vonatkoznak. A nyelvi tájkép kutatásában ugyanakkor számos torzító tényező is figyelmet igényel. Ilyen például a receptor szubjektivitása, nyelvi öntudata, hiszen van, aki esetében a „tér-olvasás” és -értelmezés egy banális tevékenység, mások esetében a térben fellelhető multimodális szövegek nem érdemelnek különösebb ráfigyelést, viszont van, aki a vizuális nyelvhasználat alapos elemzését, akár számszerűsítését elutasítja, mivel az első benyomást elégségesnek ítéli meg, hogy véleményt alakítson egy tér, térség nyelvhasználati szokásairól. Ugyanakkor érdemes a nyelvi tájképet az alkotó (állandító) közlési szándékának szempontjából értelmezni. Ebben a jelentés-összefüggésben, a vizuális nyelvhasználat beszédaktusként (austini és searle-i értelemben) értelmezhető, illokúciós és perlokúciós tartalmakat vállalva föl. Lényegében a nyelvi tájkép a nyelvi kommunikáción túli következményekhez kötődő aktus, ezért érdemes azt is megvizsgálni, hogy a jelentés alapján milyen összefüggésben van a valósággal, milyen intencionalitást hordoz, milyen illokúciós és perlokúciós ereje és tartalma van egy adott összefüggésben. „A beszélő gondolkodásának eredeti vagy eredendő intencionalitása kerül át a szavakba, mondatokba, jelekbe, szimbólumokba és úgy tovább. Ha a szavakat, mondatokat, jeleket és szimbólumokat célzottan mondják ki, akkor rendelkeznek a beszélő gondolataiból eredő intencionalitással. Nemcsak konvencionális nyelvi jelentésük van, hanem szándékolt jelentésük is” (Searle 2000. 142.). Ebben a jelentés-összefüggésben a nyel-

vi tájképkutatás nem tekinthető öncélú elemzések sorának, hanem inkább az alkotójuk és értelmezőjük körében képviselt hatásmechanizmusok összességének.

2. Kérdések és felvetések

Tanulmányomban arra próbálok választ keresni, hogy a magyar nyelvterületekre – anyaországi és kisebbségben élő magyarokra – vonatkozó tájképkutatások milyen domináns jellemzők, paraméterek mentén írhatók le, konkrétan melyek azok az univerzális és lokális elemek, melyek figyelmet kapnak ezekben a kutatásokban.

A nemzetközi szakirodalom számos elemzési modellt kínál fel [Gorter–Martens–Van Mensel (eds.) 2012; Shohamy–Gorter (eds.) 2009; Jaworski–Thurlow (eds.) 2010; Gorter 2017].

Holecz–Bartha–Varjasi (2016) összegző tanulmányukban a nyelvi tájkép kutatásának főbb irányait mutatják be, kiemelve a jelentősebb megközelítéseket. A *geozemiotikai* (Scollon–Scollon 2003; Jaworski–Thurlow 2010) perspektíva azokat a jelentésrendszereket vizsgálja, „melyeken keresztül a nyelv az anyagi világba helyeződik” (Holecz–Bartha–Varjasi 2016. 75.), és ebben az összefüggésben a hely szemiotikája válik elsődlegessé, beleértve a nem-nyelvi elemeket is. Ilyenkor „szemiotikai tájképről” beszélhetünk, így a tájképelem multimodális szöveggént kerülhet az elemzés tárgyává. Egy másik szemlélet a *nyelvökölógiai* (Haugen 1972, idézi Holecz–Bartha–Varjasi 2016; Bartha 1999) megközelítés, mely a nyelv és társadalmi kontextusa, a nyelvhasználat színterei közötti összefüggésekre, kapcsolatokra helyezi a hangsúlyt. Az idézett tanulmányban továbbá a nyelvi tájkép *etnográfiai* megközelítése is említésre kerül, melynek sajátosságát ezúttal nem a megközelítés elméleti kerete, hanem a kutatómódszertan határozza meg. Ugyanakkor a nyelvi tájképkutatásban jelentős szerepet játszik a *nyelvpolitika*, *nyelvi ideológia* megjelenítésére fordított figyelem (Shohamy 2006; Shohamy–Gorter 2009). Az első, magyar nyelvkörnyezetre vonatkozó, kimondottan vizuális nyelvhasználatról foglalkozó elemzésekben – Petteri Laihonen (2012), majd Szabó Tamás Péter (2013) – e két utóbbi szempont érvényesül. Szabó Tamás Péter (2013) „*Térkép e táj...*” című írásában az iskolai nyelvi tájképre hívja fel az olvasó figyelmét, és így összegzi a kutatási téma helyét: „Egy közösség nyelvekről való gondolkodását és kulturális értékítéleteit nemcsak akkor ismerhetjük meg, ha ilyen témákról faggatjuk őket. Elég lehet, ha benézünk egy osztályterem sarkába...” (<https://m.nyest.hu/hirek/terkep-e-taj>).

Jelen kutatás fő kérdése arra összpontosít, hogy milyen sajátos értelmezéseket és alkalmazásokat kapnak a magyar nyelvterületekre vonatkozó kutatásokban a különböző elméleti hátterek és kutatási módszerek. Ennek a problematizálásnak tehát egyrészt az a célja, hogy feltérképezze a magyar nyelvterületekre vonatkozó tájképkutatások jellemzőit, másrészt pedig, hogy arra próbáljon rávilágítani,

hogy az említett jelenség megértése és ennek objektív leírása milyen kutatói attitűdöket, paradigmákat hív elő e kérdéskör többségi és kisebbségi megközelítésében. Jelen tanulmány célja tehát, egy összegző rálátás és rendszerezés elkészítése a vizuális nyelvhasználat kutatásának sajátos elemeiről.

Az elemzésem tárgyát azok a magyar és angol nyelven írott tanulmányok képezték, melyek a magyar nyelvterületekre vonatkozó kérdések megválaszolására összpontosítottak. Kevés e témával foglalkozó román, szlovák, ukrán nyelven megjelent tanulmányok száma, esetükben kollégáktól kapott tájékoztatásra alapoztam. A tanulmányok újraolvasásakor a következő szempontokat kívántam szem előtt tartani: Melyek a nyelvi tájképkutatások szegmensei? Melyek e kutatások vizsgálati perspektívái? Milyen kutatási módszerek és paradigmák mentén kerülnek értelmezésre a kutatott kérdéskörök?

Baur Stephanie (2015) írásában egy hasonló kutatáselemzésről olvashatunk, melyben a 2000 és 2014 között, angol és német nyelven megjelent vizuális nyelvhasználatról foglalkozó publikációkat tanulmányozta, összesen 120 tanulmányt különítve el az említett időszakból. Az általa vizsgált publikációkban elsősorban az alap kutatási módszerek követésével foglalkozott, és arra a következtetésre jutott, hogy a nyelvtájkép-kutatásban a leggyakrabban használt kutatási módszerek közé tartozik a fényképes adatrögzítés, dokumentálás, a résztvevő megfigyelés és a számos néprajzi terepmunka (angolul „ethnographic fieldwork”), majd ezeket egészítik ki, a kutatási célkitűzéseknek megfelelően, a beszélgetések, interjúk különböző formái.

Jelen elemzésben (a teljes lefedés igénye nélkül) 30 tanulmányt¹ választottam ki, melyek magyar nyelvű közösségek vizuális nyelvhasználati szokásaik kutatásával foglalkoznak és 1999–2000-tól kezdődően jelentek meg.

2.1. A tájképkutatás szegmensei, arculatai

A vizuális nyelvhasználat kutatásának kérdésköre szerteágazó területekre összpontosít, de központi eleme a nyilvános tereken megjelenő üzenetek és ezek nyelvi elrendeződése, sajátosságainak feltérképezése és értelmezése egyrészt a jogi és szociokulturális tényezők mentén, másrészt a beszélők nyelvi attitűdjei alapján. Az általam vizsgált tanulmányokban elsősorban a városok nyelvhasználata, többnyire kisvárosi, majd a vidéki nyelvi tájkép különböző helyszínei kerülnek a kutatások érdeklődési körébe. A kutatások az alábbi szegmensekre fókuszálnak: az utca (utcakép), az iskola és osztályterem, a különböző hivatalok, az üzleti szféra, turisztikai állomások stb.

Domináns kérdés a nyelvi jogok érvényesülése és ezek dinamizmusa, a hivatalos nyelvi ideológiák és a hétköznapi megjelenítésük. A nyelvi dominanciaváltás követésében a levelezőlapok, formanyomtatványok, a helységnévtáb-

¹ Az elemzés során figyelembe vett tanulmányok adatai a *Szakirodalomban* vannak feltüntetve.

lák történetei (Csernicskó 2015) híven tükrözik a nyelvi hierarchiát, miként az egyénileg felállított nyelvválasztási szokások, akár a közvetlen nyelvi környezet táblái is sokatmondókká válhatnak, mint például a magánterületekre (kapukra) függesztett vizuális nyelvhasználat (Laihonen 2016).

Sajátos helyet kap a tájképkutatás témakörében a névszemiotika kérdése kisebbségi létben (Bauko 2015), a névpolitikai döntések és az azokat befolyásoló nyelvi ideológiák. A vizualitás szerepe és hatása a szókölcsonzésre (Benő 1999) elsősorban a hivatali magyar nyelv használatának sajátosságai mentén kerül előtérbe, mely sajátos, lokális nyelvhasználati szokásokat, nyelvi rutinokat és attitűdöket generál (Sorbán 2014; Biró 2016; Tódor 2017).

A virtuális kommunikációs kultúra, a honlap mint virtuális nyelvi tájkép, a mémek világa (Márku 2016) a nyelvi megnyilatkozások meghatározó helyszínei, ezért főképp az utóbbi években egyre több, ezzel a kérdéskörrel foglalkozó válaszkeresés került bemutatásra. Bartha–Márku (2016) kutatásában a digitális környezetben megjelenő kárpátaljai nyelvhasználati szokásokat kutatják, konkrétan a netes kommunikáció multimediális környezetében a vizuális és írott nyelvhasználat sajátosságait térképezik fel kárpátaljai magyar beszélőközösség esetében.

Külön figyelmet kap a vizuális diskurzus és jelnyelv megjelenítése a nyilvános tereken, elsősorban az MTA Nyelvtudományi Intézet, Többszínűségi Központ kutatásai és bemutatói révén.

A kisebbségi összefüggésben vizsgált vizuális nyelvhasználatban sajátos hangot kap a megemlékezés (például a temetők nyelvi tájképének elemzése révén), a közös múlt és kultúrák találkozása, például a templomok képein megjelenő szimbólumok (Szoták 2016), valamint a kollektív éntudat, az ünnepi térépítés mozzanatai, jellemzői, a szimbolikus térhasználat (Bodó 2000; Balogh–Magyari–Szilágyi 2015) és a regionális identitástudat kifejezése.

A nyelvi megjelenítés kérdése is előfordul néhány vizsgálatban. Ezekben az esetekben a figyelem a kettős nyelvi megnyilatkozások ekvivalenciakeresésére és ezzel járó sajátosságokra, fordítói viszonyulásokra összpontosít (Tódor 2014). Vančo (2009) kétnyelvű weboldalak elemzésével foglalkozó tanulmányában a digitális média nyelvhasználati sajátosságait próbálta feltérképezni. Települési önkormányzatok, városok és községek honlapjait, oktatási intézmények, közművelődési szervezetek, tudományos és művészeti szervezetek honlapjait tanulmányozva arra a következtetésre jut, hogy sok esetben a nyelvi megjelenítésre szentelt figyelem, a beszélőközösség igényeinek követése másodlagos, előtérbe inkább a technikai kivitelezés kerül.

Összességében elmondható, hogy a magyar nyelvterületekre vonatkozó nyelvi tájképkutatásban kiemelt kérdéskör a nyelvi ideológiák közvetítésének mechanizmusai és azok sajátosságai, de főképp a nyelvhasználat szinterei, az egyéni nyelvhasználati ideológiák megnyilvánulásai. Bár a kisebbségi lét reprezentatív helyszínei és ezek jellemzői kerülnek bemutatásra, érdemes kiemelni,

hogy nem túl sok (nyelvterületenként változó arányban) az államnyelven írott, kisebbségi szempontokat bemutató tanulmányok száma.

Látható ugyanakkor e kutatási kérdéshez kapcsolódó témák diverzitása, hiszen egyaránt figyelmet kapnak a kontaktusjelenségek, a vizuális nyelvhasználat történelmi vonatkozásai, de a digitális médiában fellelhető nyelvhasználat, az információs terek újraértelmezése is. A vizuális nyelvhasználatra irányuló kutatások különböző állomásai, szegmensei a jelenségek magyarázatának egy sajátos arculatát mutatják be, azt, ahogyan a beszélő „leképezi”, megéli és megjeleníti az eseményeket, történéseket.

2.2. Megközelítési módok

Az általunk elemzett tanulmányokban két kutatói megközelítés különíthető el: az úgynevezett *étikus* és *émikus* kutatói perspektíva. Általában az *étikus* (ethics) kutatások (Peterson–Pike 2002; Primecz 2006) egy külső szemléletet képviselnek, egy adott megfigyelési szempont alapján, összehasonlító elemzésben. A nyelvítájkép-kutatásban ennek a megközelítési módnak elsősorban összehasonlító jellege tanulságos, hiszen a különböző régiókban, helyszíneken, kontextusokban előhívott megnyilvánulási formák rámutatnak a nyelvi ideológiák és nyelvi gyakorlatok helyi színezeteire. Ebben az összefüggésben érdemes kiemelni az alábbi, magyar nyelvterületet is érintő vagy kimondottan magyar nyelvterületek összehasonlító tanulmányozásával foglalkozó írásokat: Sloboda et al. 2010; Cserniczkó–Laihonen 2016; Laihonen–Cserniczkó 2017; Laihonen 2012, 2016.

Az általunk vizsgált kutatások jelentős része émikus (emics) megközelítést képvisel, melyben elsősorban a helyi kulturális sajátosságok leírása, bemutatása a cél. Ebben a megközelítésben egyrészt az adott kultúra és azon belüli összefüggések kimutatását és értelmezését követik, másrészt a sajátosságok alapján megfogható következtetéseket, általánosításokat (Cserniczkó 2015, 2016a, b; Biró 2016; Tódor 2013, 2014 a; 2015; Dégi 2012; Szoták 2016). Ezekben a kérdésfelvetésekben általában kvalitatív kutatási módszerek kapnak tehát elsődleges hangsúlyt: az etnografikus kutatások, az interjúk és beszélgetések, valamint a résztvevő megfigyelés.

2.3. Külső és belső perspektívák

A nyelvi tájkép dokumentálásában külön figyelmet érdemel a kutatói perspektíva, pontosabban az a látásmód, melyet a kutató a jelenség minél alaposabb megismerése és ennek objektív leírása céljából képvisel. Az említett megközelítés alapján elkülöníthetünk úgynevezett belső, külső és vegyes kutatói perspektívát.

A tér-olvasás *belső* elemzési perspektíváján az adott környezetben élő (szocializálódó) reflektív, kutatói attitűdöt értjük, és ez esetben a sajátos elemek alapján kerülnek megfogalmazásra az általánosítások, következtetések. A jelenségek értő

feltárásához szükséges a közösség belső viszonyainak ismerete, mely lehetőséget ad külső jelzések mögött rejlő ideológiák, diskurzusok, értelmezések feltérképezésére. Ezt a megközelítést néhány olyan tanulmánnyal példáznám, melyekben a kutatói szemlélet mögött a helyi adottságokban szocializálódott tapasztalatok is jelen vannak: Horváth 2013; Balogh–János–Magyari–Szilágyi 2015.

Külső perspektíván azt a megközelítési módot értjük, ahol a kívülről, új helyszínre érkező vizuális nyelvhasználat olvasói meglátásai képezik a rendszerezői elvet, ilyen például: Laihonen 2012, 2013. Ennek a szemléletnek egyik hozadéka, hogy olyan elemek kiemelésére is lehetőséget ad, amelyek egy belső elemzési perspektívában természetesen lehetnek, bár jelentésük fontos, meghatározó.

Az általam *vegyes* kutatói perspektívának nevezett megközelítés az általánostól a sajátosig és ennek fordított útját ötvözi, lényegében az émikus és étikus paradigmák találkozására vonatkozik. Ezt a típusú megközelítést egyrészt néhány tanulmánnyal szemléltetném, mint például Cserniczkó–Laihonen 2016; Laihonen–Cserniczkó 2017; Laihonen–Tódor 2017, másrészt, a „tér-olvasás” és értelmezés azon megközelítésével, melyről Szabó Tamás Péter (2015, 2016) tanulmányaiban olvashatunk, ahol az úgynevezett „gyalogtúra-módszert” (tourist guide technique) adaptálja, előző szakirodalmi-kutatói tapasztalatokból kiindulva (Garvin 2010, idézi Szabó 2015, 2016). Ez utóbbi esetben a látogató (azaz külső szempontot képviselő) és a helyszínt (belső rálátást) képviselő beszélgetése révén kerülnek rögzítésre az adatok, és a kutatás elemzési egysége a „belső értelmező” diskurzuselemzésének szempontjaira alapszik. Így a „megélt” tér értelmezésébe nyerhetünk betekintést, például hogy milyen vizuális és térszervezési gyakorlatok figyelhetők meg, milyen beszédszokások alakulnak ki bizonyos témákról, hogy milyen jelentősége van a tárgyi környezetnek az oktatási kultúra alakításában (Szabó 2017). Az idézett szerző esettanulmányának lebonyolításáról így vélekedik: „Az iskolabejárásokat fotókkal és hangfelvétellel dokumentáltuk. Az iskolai tereket ennek megfelelően közösen fedeztük fel, saját kutatói perspektívám és a tanárok nézőpontja interakcióba lépett” (Szabó 2017. 8.).

Természetesen a domináns kutatói megközelítések mentén kialakított alcsoportok nem tekinthetők abszolút kategóriáknak, a külső perspektívából végzett kutatások is használhatnak émikus kategóriákat, és ez érvényes fordított esetben is.

2.4. Kutatási módszerek és vizuális nyelvhasználat

A nyelvi tájkép kutatásában sokáig elsődleges kutatási módszernek a tájkép dokumentálása számított, ennek is a statikus, képi megragadása. Ebben az összefüggésben érdemes kiemelni a 2013-ban megszervezett *Nyelvi tájkép elmélete és gyakorlata* című konferencia mottóját, mely ugyanakkor a kutatási módszertan dinamizmusára is felhívja a figyelmet (Bartha–Laihonen–Szabó 2013): „A szocio-lingvisták ma már nemcsak jegyzetfüzettel és diktafonnal járók a világot, digitális fényképezőgép is van náluk, amivel pillanatképeket rögzítenek arról, ami

időközben nyelvi tájképként vált ismeretessé” (Blommaert 2012). A kvantitatív összegzés számos lehetőséget és torzítási esélyt hordoz magával. Ez utóbbi közül főképp azokat a sajátos nehézségeket emelném ki, melyek több tanulmányban is említésre kerülnek, és lényegük a kutatási egységek körülhatárolásának, elkülönítésének kérdése (például: Mi tekinthető elemzési egységnek? Hány és milyen elemeket kell tartalmaznia?). A kvantitatív megközelítések előnye azonban abban rejlik, hogy mennyiségi rálátást biztosítanak, tendenciákat tükröznek a vizuális megnyilatkozások összefüggésében. Laihonen–Cserniczkó (2017) meglátása szerint a kvantitatív elemzéseket érdemes elvégezni a „magyar kisebbségi tömbök” esetében, mivel „a nyugat-európai autonóm kisebbségek kivételével – hasonló számarányú és helyzetű kisebbségi régiókat nem kutattak eddig” (2017. 58.).

A nyelvi tájkép értelmezésében a kvantitatív elemzések, bár sok esetben hasznos keretet és kiindulópontot biztosítanak a további értelmezések számára, mégsem bizonyultak elégségesnek a jelenségek magyarázatában. Szükségessé vált a kvalitatív rálátás kiegészítő vagy ennek domináns jellege, mely maga után vonja a kutatási módszerek diverzifikálását.

A magyar nyelvterületre vonatkozó kutatásokban jellemző a kettős nézőpont kiegészítő használata (Laihonen–Szabó 2017; Biró 2016; Tódor 2017, 2014a, b), a kutatási céloknak megfelelően találunk példát a túlsúlyban kvantitatív dokumentálásra alapuló adatgyűjtésre (pl. Dégi 2012), de a számos kvalitatív megközelítésre is, mint például a beszélgetés, interjúk (Tódor 2014a), dokumentumelemzés (Szoták 2016), ugyanakkor etnográfiai módszerek alkalmazására is (résztevő megfigyelés, részttevő megfigyelés közösségi fórumokon, képek, dokumentumok elemzése) és diskurzuselemzési módszerekre (Szabó Tamás Péter 2017; Márku 2016) is.

Külön figyelmet érdemel a tájképkutatás módszertanának dinamikus jellege, az állandó újraértelmezése és fejlesztése, az a tény, hogy a kutatói célokat követve, a jelenségek minél alaposabb leírása céljából megjelennek a helyszínhez, akár életkorhoz adaptált, kikísérletezett újítások, az etnográfiai megközelítések változatos formái (Marilyn–Deirdre 2017), mint például a biográfiai megközelítés, a reflexív-etnográfiai megközelítések változatai. Ugyanakkor észlelhető a különféle vizuális módszerek (Harklau 2005; Busch 2010, idézi Laihonen jelen kötetben megjelenő tanulmányában), a multimodális adatgyűjtés és a multimodális diskurzuselemzés változatos formáinak térhódítása. A kutatói eszközök fejlesztésének jellegét a kutatói perspektíva határozza meg, nevezetesen azon törekvés, hogy egy adott nyelvi gyakorlat, jelenség, megnyilvánulás leírásában a cél a térben és időben fellelhető statikus kép megragadása vagy a jelenség alakulásának, folyamatjellegének leírása.

2.5. Longitudinális és szinkrón elemzési perspektívák

A szinkrón vizsgálatok lehetővé teszik egy jelenség adott időben és térben megragadható jellemzőinek értelmezését, esetenként összehasonlító tanulmányozását. Ez a megközelítés egyszerre lehet statikus vagy dinamikus jellegű, a kutatás témájának megfelelően. Néhány példát emelnék ki a szemléltetés céljából: Sloboda et al. 2010; Cserniczkó–Laihonen 2016; Laihonen–Cserniczkó 2017.

A longitudinális elemzési perspektíva egy jelenség, diskurzus, nyelvhasználati gyakorlat vagy akár döntési folyamat történeti fejlődését követi, akár lehetséges, kiszámítható, előre jelezhető folyamatok leírásával. Ezek a kutatások a változásra összpontosítanak, a változást meghatározó tényezőkre, a jelenségek dinamizmusát követve (Karmacsai 2017). Ebben az összefüggésben, a nyelvi tájképen keresztül számos társadalmi, gazdasági jelenség értelmezésére is lehetőség nyílik, de „a nyelvpolitikai kutatások során a – tágran értelmezett – nyelvi tájkép elemzése hasznos információkkal szolgálhat nem csupán az egyes nyelvek hierarchikus viszonyainak feltárásában, hanem a nyelvi dominanciaváltások megragadása terén is” (Cserniczkó 2016a. 60.).

3. Következtetések, tanulságok

A nyelvitájkép-kutatás a nyelvi megnyilvánulások oly módú, beszélőközpontú leírása, mely mind kisebbségi, mind többségi összefüggésben egy *dinamikus* kutatási szegmensre összpontosít, hiszen a nyelvi megnyilvánulások újraértelmezése és meghatározása, szociokulturális és politikai, gazdasági, történelmi tényezők mentén történik. Az említett dinamizmus a kutatási módszerek és megközelítések gazdag tárházában is észlelhető, de főképp abban a hangsúlyeltolódásban, amit a kezdeti szakaszban észlelhető, számszerűsítésre törekvő leírásról a minőségi, etnográfiai módszerek kiegészítő jellegének előtérbe kerülése szemléltet. Ebben az összefüggésben a vizuális nyelvhasználat kutatásának számos módszeréről, ezek integrált használatáról beszélhetünk, és nem egy kimondottan sajátos nyelvitájkép-kutatási módszerről.

A vizuális nyelvhasználat elemzési tárgyát képező jelenségek állandó bővülése észlelhető, a különböző fejlődési szakaszok más és más eseményekre, jellemzőkre, diskurzusokra irányítják a figyelmet. A magyar nyelvterületekre vonatkozó tájképkutatások a jelenség kettős arculatának megismerésére adnak lehetőséget, arra, hogy átláthatóbbá váljon a többségi és kisebbségi, szórványban és tömbben élő beszélők nyelvi magatartása. Kisebbségi összefüggésekben, a vizuális nyelvhasználat bemutatásában, erőteljesebb figyelmet kaptak az elemzett kutatásokban a megélt nyelvi ideológiák megnyilvánulásainak feltérképezése, a nyelvi jogok „hétköznapi” és ennek helyszínei. Ezzel szoros összefüggésben a nyelv gazdasági beágyazódása, a virtuális terekben történő megnyilvánulása is jelen van.

Sajátos témaként emelhető ki a magyar nyelvterületekre vonatkozó kutatások esetében a megemlékezés, a múlt és a történelmi elemek képi megjelenítései a téralkotásban, a helyi identitást tükröző nyelvi tájképelemek.

A vizuális nyelvhasználat kutatása, főképp kisebbségi összefüggésben, egy olyan reflektív nyelvhasználati szemléletet képvisel, mely éppen az odafigyeléssel, a kérdésfelvetéssel jelentős szerepet játszik az egyéni nyelvi viselkedés tudatos alakításában, és kihat(hat) a tágabb környezet nyelvpolitikai alakulására.

Függetlenül attól, hogy a vizuális nyelvhasználat kisebbségi vagy többségi nyelvterületekre irányítja a figyelmet, hogy mennyiségi vagy minőségi leírásban részesül, a nyelvi tájképre való reflektálás a mindennapi nyelvhasználatra irányítja a figyelmet, és problematizálása révén számos szociolingvisztikai, pszicholingvisztikai, nyelvpolitikai, gazdasági jelenség értelmezésére ad lehetőséget. A nyelvi létformák minél elmélyültebb megértésében, a nyelvitájkép-elemzés hasznos kiegészítőként szolgálhat, de akár hatást is gyakorolhat ennek alakulására, hiszen a nyelvek presztízsében történő változások egyszerre kifejezik a beszélőközösségek átalakulását, de ugyanakkor fontos jelzéseket tartalmaznak a nyelvválasztásban, a nyelvi attitűdökben és nyelvi hierarchiákban végbemenő változások összefüggésében.

Szakirodalom

AUGÉ Marc

1995 *Non-Places: Introduction to an Anthropology of Supermodernity*. France, Edition du Seuil.

BALOGH Brigitta–JÁNOS Szabolcs–MAGYARI Sára–SZILÁGYI Ferenc

2015 *Nagyvárad kulturális öröksége. Kulturális Örökség Tankönyvek 3*. Eger, Eszterházy Károly Főiskola.

BARTHA Csilla–PETTERI Laihonen–SZABÓ Tamás Péter

2013 Nyelvi tájkép kisebbségben és többségben. Egy új kutatási területről. *Pro Minoritate* 3. 13–28.

BARTHA Csilla–MÁRKU Anita

2016 Kreatív nyelvhasználat: a kárpátaljai magyarok digitális kommunikációjának néhány példája. In: Hires-László Kornélia (szerk.): *Nyelvhasználat, kétnyelvűség. Tanulmányok a Hodinka Antal Nyelvészeti Kutatóközpont kutatásaiból II*. Ungvár, Autdor-Shark, 61–77.

BAUKO János

2015 Kétnyelvűség és névszemiotikai tájkép. Kisebbségi névtörvények és vizuális tulajdonnév-használat Szlovákiában. *Névtani Értesítő* 37. 179–194.

BENŐ Attila

1999 A vizualitás szerepe a szókölcsönzésben. In: Keszeg Vilmos (szerk.): *Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve 7. Írás, írott kultúra, folklór*. Kolozsvár, Kriza János Néprajzi Társaság, 234–242.

- BIRÓ Enikő
2016 Learning Schoolscapes in a Minority Setting. *Acta Universitatis Sapientiae, Philologica* 2. 109–121.
- BLOMMAERT, Jan
2012 *Chronicles of complexity. Ethnography, superdiversity and linguistic landscapes*. Tilburg, Tilburg University.
- BODÓ Julianna (szerk.)
2000 *Miénk a tér? Szimbolikus térhasználat a székelyföldi régióban*. KAM-Regionális és Antropológiai Kutatások Központja, Csíkszereda, Pro-Print Könyvkiadó.
- BRAUR, Stephanie
2015 *Rethinking Linguistic Topographies. The Genesis of Multilingual Linguistic Landscapes*. Stuttgart, Wisa.
- CSERNICSKÓ István–LAIHONEN, Petteri
2016 Hybrid practices meet nation-state language policies: Transcarpathia in the twentieth century and today. *Multilingua-Journal of Cross-Cultural and Interlanguage Communication* 35/1. 1–30.
- CSERNICSKÓ István
2016a A változás megragadása a nyelvi tájképben: Kárpátalja példája. *Magyar Nyelv* 1. 50–62.
2016b A dinamikusan változó nyelvi tájkép: Kárpátalja példája. *Acta Humana* 3. 91–105.
2015 Nyelvek vetélkedése a nyelvi tájképben: kárpátaljai példa. *Alkalmazott Nyelvtudomány* 15/1–2. 71–84.
- DÉGI Zsuzsanna
2012 The linguistic landscape of Miercurea Ciuc (Csíkszereda). *Acta Universitatis Sapientiae, Philologica* 4/2. 341–356.
- DAGENAIS, Diane et al.
2009 Linguistic Landscape and Language Awareness. In: Shohamy, Elana–Gorter, Durk (eds.): *Linguistic Landscape. Expanding the Scenery*. New York, Routledge, 253–217.
- GORTER, Durk
2017 A nyelvi tájkép tanulmányozása: bevezetés a tudományterületbe. *REGIO* 25/3. 31–49.
- GORTER, Durk–MARTEN, Heiko F.–LUK Van Mensel (eds.)
2012 *Minority Languages in the Linguistic Landscape*. New York, Palgrave Macmillan.
- HARKLAU Linda
2005 Ethnography and Ethnographic Research on Second Language Teaching and Learning. In: Hinkel Eli (ed.): *Handbook of Research in Second Language Teaching and Learning*, London, Lawrence, 179–195.

- HOLECZ Margit–BARTHA Csilla–VARJASI Szabolcs
2016 Új paradigma vagy térfoglalás? Nyelvhasználók a periférián és a többnyelvűség kritikai (nyelvi) tájképe. In: Kenesei István–Bartha Csilla (szerk.): *Általános nyelvészeti tanulmányok XXVIII.*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 73–91.
- HORVÁTH István
2013 Nem kell többnyelvű felirat, mert bejönnek a szándékosan magyarul beszélők. *Transindex*, 2013.04.22. URL: <http://itthon.transindex.ro/?cikk=20122> [2017. 11.16.]
- JAWORSKI Adam–THURLOW Crispin (eds.)
2010 *Semiotic landscapes: Language, image, space*. London, Continuum.
- KARMACSI Zoltán
2017 A nyelvi tájkép változásának egy aspektusa. In: Márku Anita–Tóth Enikő (szerk.): *Többnyelvűség, Regionalitás, Nyelvoktatás. Tanulmányok a Hodinka Antal Nyelvészeti Kutatóközpont kutatásaiból III.* Ungvár, RIK-U, 54–60.
- LAIHONEN Petteri
2012 Nyelvi tájkép egy csallóközi és egy mátyusföldi faluban, The Linguistic Landscape of Two Hungarian villages in South-West Slovakia. *Fórum Társadalomtudományi Szemle – Forum Social Science Review* 14/3. 27–49.
2013 Csíkszentdomokosi nyelvi tájkép. *Székelyföld* 17/7. 157–177.
2014 Linguistic landscapes of a minoritized regional majority: Language ideologies among Hungarians in South-West Slovakia. In: Laitinen, Mikko–Zabrodszkaja, Anastassia (eds.): *Dimensions of Sociolinguistic Landscapes in Europe. Materials and Methodological Solutions*. Peter Lang Edition, 171–196.
2016 Beware of the dog! Private linguistic landscapes in two ‘Hungarian’ villages in South-West Slovakia. *Language Policy* 15. 373–391.
- LAIHONEN Petteri–SZABÓ Tamás Péter
2017 Investigating visual practices in educational settings: Schoolsapes, language ideologies and organizational cultures. In: Martin-Jones, M.–Martin, D. (eds.): *Researching Multilingualism*. Routledge Taylor-Francis Group, 121–139.
- LAIHONEN Petteri–CSERNICSKÓ István
2017 Kísérlet egy összehasonlító vizsgálatra: a nyelvi tájkép dél-szlovákiai, székelyföldi és kárpátaljai falvakban. *REGIO* 25/3. 50–81.
- LAIHONEN Petteri–TÓDOR Erika-Mária
2017 The changing schoolscape in a Szekler village in Romania: signs of diversity in rehungarization. *International Journal of Bilingual Education and Bilingualism* 20/3. 362–379.

- LANDRY Rodrigue–BOURHIS Richard
1997 Linguistic landscape and ethnolinguistic vitality: An empirical study. *Journal of Language and Social Psychology* 16/1. 23–49.
- SLOBODA, Marian–GILINGER-SZABÓ, Eszter–VIGERS, Dick–SIMICIC, Lucija
2010 Carrying out a language policy change: advocacy coalitions and the management of linguistic landscape. *Current Issues in Language Planning* 11/2. 95–113.
- MÁRKU Anita
2016 A kárpátaljai magyarok internetes nyelvhasználata: nyelvi kontaktus, identitás és kreativitás. In: Bartha Csilla (szerk.): *A többnyelvűség dimenziói: Terek, kontextusok, kutatási távlatok*. Általános Nyelvészeti Tanulmányok XXVIII. 129–147.
- MARILYN Martin-Jones–DEIRDRE Martin
2017 *Researching Multilingualism. Critical and ethnographic perspectives*. London–New York, Routledge–Taylor-Francis Group.
- PETERSON, F. Mark–PIKE, L. Kenneth
2002 Emics and Ethics for Organizational Studies – A Lesson in Contrast from Linguistics. *International Journal of Cross-Cultural Management* 2/1. 5–9.
- PRIMECZ Henriett
2006 Étikus és émikus kultúrákutatók. *Vezetéstudomány* 38/1. 4–13.
- SCOLLON, Ron–SCOLLON, Suzie Wong
2003 *Discourses in place: Language in the material world*. London, Routledge.
- SEARLE John
2000 *Elme, nyelv és társadalom*. Budapest, Vince.
- SHOHAMY, Elana–WAKSMAN, Shoshi
2009 Linguistic landscape as an ecological arena: Modalities, meanings, negotiations, education. In: Shohamy, Elana–Durk Gorter (eds.): *Linguistic Landscape: Expanding the Scenery*. London, Routledge, 313–331.
- SHOHAMY, Elana–ORTER, Durk (eds.)
2009 *Linguistic Landscape: Expanding the Scenery*. London, Routledge.
- SHOHAMY, Elana
2006 *Language Policy: Hidden agendas and new approaches*. London, Routledge.
- SORBÁN Angella
2014 *Kisebbség és kétnyelvűség. A kétnyelvűség szociológiai aspektusai az oktatásban és a munkapiacra*. Sepsiszentgyörgy, AESZ.
- SZABÓ Tamás Péter
2016 Ágencia és a változatosság kezelése magyarországi iskolák nyelvi tájképében. In: Kozmács István–Vančo Ildikó (szerk.): *Sztenderd – nem sztenderd*. Lakitelek, Antológia, 231–242.

SZABÓ Tamás Péter

2015 The management of diversity in schoolscapes: an analysis of Hungarian practices. *Apples – Journal of Applied Language Studies* 9/1. 23–51.

2017 Keresztény iskolai nyelvi tájkép. *REGIO* 3. 82–112.

SZOTÁK Szilvia

2016 Feliratok, táblák, nyelvi sokszínűség: nyelvi tájkép Burgenlandban.

Acta Humana 3. 107–131.

TÓDOR Erika-Mária

2013 Nyelvi tájkép – rejtett tanterv? In: Pieldner Judit et al. (szerk.):

Kulturális identitás és alteritás az időben. Debreceni Egyetemi Kiadó, 451–459.

2014a The Hidden Curriculum of Schoolscapes: Overview of the Bilingual School Context. *Journal of Romanian Literary Studies* 4. 527–536.

2014b Discursul spațiului. Peisajul lingvistic din perspectiva traducerilor bilingve. In: Iulian Boldea (ed.): *Communication, Context, Interdisciplinarity*. Târgu-Mureș, The Alpha Institute for Multicultural Studies, Petru Maior University Press, 322–327.

2015 Ké az iskola? Nyelvi tájkép és nyelvhasználati szokások a székelyföldi magyar tannyelvű iskolákban. In: Benő Attila–Fazakas Emese–Zsemlyei Borbála (szerk.): *Többnyelvűség és kommunikáció Kelet-Közép-Európában*. Kolozsvár, EME, 256–265.

2017 Nyelvhasználat, nyelvi kapcsolatok és tannyelvi szocializáció. In: Magyar Sára–Bartha Krisztina (szerk.): *Nyelv – közösség – perspektíva*. Nagyvárad, Partium, 45–57.

VANČO Ildikó

2009 Kétnyelvű weboldalak jellemzői. In: József Menyhárt–Károly

Preszinszky (szerk.): *Fordítás – kétnyelvűség*. Nyitra, Konstantin Filozófus Egyetem, Közép-európai Tanulmányok Kara, 93–98.

NYELVI TÁJKÉP: MÚLT ÉS MEGEMLÉKEZÉS

PLAKÁTHÁBORÚ – VIZUALITÁS ÉS IDEOLOGIÁK A SOPRON KÖRNYÉKI NÉPSZAVAZÁS IDŐSZAKÁBAN

1. A nyelvitájkép-kutatás fejlődéséről

A nyelvi tájkép kutatása a '90-es évektől kezdődően egyre nagyobb érdeklődést váltott ki a szociolingvisztikában (Landry–Bourhis 1997. 23–49.). A nyelvi tájkép definícióját a Landry–Bourhis szerzőpárostól szokták idézni a leggyakrabban (Landry–Bourhis 1997. 25.), ők használták ugyanis a kifejezést először a köztéren megjelenő feliratokra (kereskedelmi táblák, feliratok, helységnévtáblák, utcatáblák stb.).

A nyelvitájkép-kutatás fogalma (l. Landry–Bourhis 1997. 25.; Ben-Rafael et al. 2006. 14.; Dailey et al. 2005; Shohamy–Waksman 2009. 313–331.) és módszertana (l. Backhaus 2006. 55.; El-Yasin–Mahadin 1996. 409.; Cenoz–Gorter 2006. 71.; Reh 2004; Sheba 2007; Scollon–Scollon 2003) az elmúlt két évtizedben óriási változáson ment keresztül, melynek eredménye, hogy a kutatások témaköre kiszélesedett.

Újabban vizsgálat tárgyává vált a sétálóutcák, az oktatási intézmények, templomok, metróaluljárók feliratainak, a temetők tábláinak elemzése (Szoták 2015), illetve az is, hogy a kisebbségi nyelvek milyen mennyiségben vannak jelen az adott államok által fenntartott médiában vagy az interneten (vö. Bartha–Laihonen–Szabó 2013. 14.). Hasonlóan új kutatási területnek tekinti a nemzetközi szakirodalom például a névjegykártyákat vagy a kereskedelmi termékek címkéit is (Backhaus 2006; Laihonen 2012. 27–28.; Shohamy–Waksman 2009; Szoták 2016a).

Kezdetben a kutatók egy adott időpillanatban rögzítették a feliratokat, főként kvantitatív módszereket alkalmaztak, s a táblák nyelve alapján rögzítették az adatokat és állapították meg a vizsgált területek nyelvi eloszlását (pl. Backhaus 2006; Barni 2006; Ben-Rafael et al. 2006; Cenoz–Gorter 2006 stb.). Újabban a kvalitatív módszerek (pl. Blommaert–Maly 2014) és megközelítések vannak terjedőben, s a szinkronia (Szoták 2016b) mellett a diakrón megközelítés alkalmazása további összehasonlítást enged meg. Ezek a változások ugyancsak a tudományág fejlődésére utalnak.

A táblák nyelve kezdetben különösen azokon a területeken, városokban, városrészekben keltette fel a kutatók érdeklődését, ahol nyelvi konfliktusok van-

nak, mint pl. Brüsszelben, ahol Tulp és Wenzel (Tulp 1978. 261–288.; Wenzel 1996. 45–74.) végzett terepmunkát különböző időszakokban, vagy Montrealban, ahol Monnier (Monnier 1989) és a Landry–Bourhis (1997. 23–49.) szerzőpáros vizsgálta a feliratokat.

Az általam kiválasztott időszak is konfliktusokkal terhelt korszak volt, amelyben egyrészt a magyar történelem egyik meghatározó eseményének lehetünk szemtanúi, másrészt a nyelvi tájkép segítségével tetten érhetjük, hogy milyen ideológiák, nagyhatalmi taktikák és politikai csatározások uralták és befolyásolták a kort és kutatásom tárgyát, a feliratokat és azok használatát a nyilvános térben.

2. Az ideológiák szerepe

A nyelvitájkép-kutatás legújabb vonulata a nyelvi vitalitás mellett a nyelvi ideológiákban keresi a magyarázatát annak, hogy a feliratok a szimbolikus térben hogyan, miként, milyen mérethetben és nyelven jelennek meg (l. Jaworski–Thurlow 2010. 11.), s erre a magyar nyelvű és magyarulterületen végzett terepmunkái kapcsán Laihonen hívta fel elsőként a figyelmet (2012. 28.). Azonban nem szabad elfelejteni, hogy „A nyelvi ideológiák sohasem függetlenek a nemzetközi és helyi politikát meghatározó ideológiáktól” (Nádor 2014. 265.).

A népek közötti kapcsolatot, többség és kisebbség viszonyát, konfliktusaik kezelését és a kisebbségi nyelvek megtartását általában valamilyen ideológiák nehezítik. Ideológiája azonban nemcsak a többségnek van, hanem a kisebbségeknek is, de kétségtelen, hogy a többség ideológiái rányomják bélyegüket a kisebbségi csoportok nyelvideológiájára is (vö. Nádor 2014. 264.). Gal (2006. 388.) például a nyelvi ideológiák kutatását olyan diskurzuselemzésnek fogja fel, amely a metanyelvi kifejezések mögötti feltevésekre és ezek összefüggéseire koncentrál. A nyelvitájkép-kutatás esetében azt kell a középpontba helyeznünk, hogy a feliratok elhelyezői (állam, önkormányzat, intézet, civilszervezet, cég vagy magánember stb.) és olvasói milyen metanyelvi összefüggéseket vélnek felfedezni a feliratok elhelyezésével, szemiotikai tulajdonságaival (pl. méret, betűtípus, szín) és nyelvválasztásával kapcsolatban. A nyelvi ideológiák sokszor olyan metanyelvi konstrukciók, amelyek közös kulturális tudásnak hatnak, mindenki által ismertnek és már-már természetesnek is tűnnek (Coupland–Jaworski 2004. 33–34.; Gal 2002. 198.; Laihonen 2009. 49.). Shohamy (2006. 110–111, 2009; vö. Laihonen 2009. 49.) szerint a nyelvi tájképnek közvetítő szerepe van a nyelvpolitikai szintek között. A felső szintet a nyelvideológiák adják, a nyelvi tájképben pedig konkrét formát öltenek a hatalmon levők ideológiái – hasonlóan az iskolák nyelvpolitikájához –; ugyanakkor a nyelvi tájkép – ahogy az iskolák helyzete is – hatással van a mindennapi nyelvhasználati döntésekre, nyelvi viselkedésre és a nyelvről való gondolkodásra. A nyelvi ideológiákat akkor tudjuk igazán feltárni és felismerni, ha 1. felkutattuk a táblákat olvasó közösség véleményét a különböző nyel-

vű feliratokkal kapcsolatban, és 2. feltártuk a táblákat felállítók stratégiáit s azokat a közös kulturális, történelmi, társadalmi, gazdasági stb. tényezőket, amelyek a stratégiák kialakításában meghatározó szerepet játszottak (Szoták 2016a. 63.).

A közös magyar–osztrák történelmi múlt ismeretében azt feltételezem, hogy a Sopron környéki népszavazás időszaka rövidege ellenére a nyílt ideológiák korszaka volt. A népszavazást igazi plakátháború előzte meg, amely során magyar és német nyelvű plakátok hirdették a nacionalista nemzetállami ideológiákat a nyilvános térben: a szövegekben erőteljesen és nyíltan azt próbálták meg a nép nyelvén, azaz közérthetően bemutatni, hogy a két ország mit gondol egymásról: mert a nyelvi ideológiák a társadalmi és nyelvi kapcsolatokra vonatkozó kulturális (vagy szubkulturális) eszmerendszerek morális és politikai töltettel (Irvine 1989. 255.).

3. A Sopron környéki népszavazás időszakáról

A Lajtabánság vezetője Prónay Pál volt, és a Lajtabánság rövid időszaka¹ 1921. október 4. és november 5. közé esett. E hónapok feliratai igazi unikumnak számítanak. A győztes hatalmak 1918 után, az utódállamokkal folytatott tárgyalások során Moson, Sopron és Vas vármegyék nyugati részének Ausztriához való csatolását kezdeményezték annak ellenére, hogy korábban erről szó sem esett, a terület nem szerepelt az Osztrák Köztársaság követelései között. Egyes források szerint a nyugati területeink sorsa „lényegében véve a rajnai határ kérdésében dőlt el” (Ormos 1990). Ahhoz, hogy megakadályozzák a nagyhatalmak Ausztria és Németország egyesülését, egy életképes Ausztriára volt szükség, azaz olyan termőterületekre, ahol élelmiszert tudnak termelni. Így esett a választás a mai Burgenlandra (Varsányi 2001. 672–677.). Miután a szabadcsapatok kiűzték Burgenland területéről az osztrákokat, megkezdődtek a tárgyalások a magyar és az osztrák kormány között. A velencei jegyzőkönyv értelmében, ha Magyarország nem támogatja a szabadcsapatokat, akkor Ausztria beleegyezik a Sopronról és a város közelében lévő nyolc faluról szóló népszavazás kiírásába (Baumgartner

1 A Lajtabánság kikiáltása: Kialtvány a világ népeihez! „A nemzetek önállóság elvének hangsúlyozásával diktált Trianoni béke megkérdésünk és meghallgatásunk nélkül a legyőzött Ausztria kommunistáinak koncává akarja dobni ezeréves egyetértéssel kezünkben tartott területünket. Ezen erőszakolt átcsatolás ellenkezik a joggal és igazsággal, mert önrendelkezési jogunkat figyelmen kívül hagyja, mert a legyőzött érdekében sújt bennünket. Mélyen sérti nemzeti önérzetünket, és történelmi hagyományainkat, amelyek évszázadokon át Ausztria gyűlöletében testvériségbe forrasztották a hazájukat egyformán szerető magyar, német és horvát polgártársainkat. Avégből, hogy nyílt, igazságos és becsületes nemzetközi összeköttetéseket tarthassunk fenn, hogy a szabad népek kölcsönös érintkezésben az igazság uralmát és mindennemű nemzetközi kötelezettségek lelkiismeretes tiszteletben tartását biztosíthassuk, fegyvert fogtunk, s most egyetlen ellenség sincs ősi földünkön. Kívívott szabadságainkat megtartandó és biztosítandó a trianoni békeokmány 27. cikkelyének első pontja, értelmében a kiürített területek és lakosainak függetlenségét, önállóságát kikiáltjuk, s a Lajtabánságot megalakítjuk. Kelt Felsőőrön 1921. évi október 4-én.” (Zsiga 1989. 130.)

2008a. 50.). A népszavazás intézménye nem volt túl elterjedt a korabeli Európában, mert a politikusok nem bíztak a nép megkérdezésében, ugyanis nem tartották az embereket felkészültnek a döntések meghozatalára sem intellektuális, sem erkölcsi értelemben. Ezért a Sopron környéki népszavazás kapcsán is gondosan ügyeltek arra, hogy minden a nagyhatalmak érdekeinek megfelelően történjen.

A népszavazás előtt volt valamiféle megegyezés, hiszen a magyar felet megszerették volna nyerni, s úgy gondolták, hogy az együttműködésnek ára van. Ezt tanúsítja Bethlen Istvánnak Prónay Pálhoz, a Lajtabánság kormányzójához intézett közleménye: „Biztosítottuk..., hogy Sopron és környéke, formailag népszavazás útján, de tényleg magyar birtok fog maradni” (Prónay 1963, idézi Varsányi 2001. 672–677.). A népszavazásra 1921. december 14-én került sor Sopronban, míg az elkövetkezendő két napban a környező falvak lakosai járultak az urnák elé. Összesen 257 négyzetkilométer területről és kb. 50 000 lakos hovatartozásáról kellett dönteni.

„A népszavazásra bocsátott területen volt egy (ekkor már csak relatív) német többségű város, hat 90% feletti arányban németek által lakott község (Ágfalva, Fertőrákos, Balf, Fertőboz, Sopronbánfalva, Harka), valamint egy horvát (Kópháza) és egy magyar falu (Nagycenk). A teljes lakosság 57%-a volt német, 36%-a magyar és 5%-a horvát. Azt nem tudni sajnos, miért pont ezek a települések kerültek bele a velencei egyezménybe, feltehetően a magyar fél nem nagyon reménykedett a németek szavazataiban, így igyekeztek biztosra menni azzal, hogy minél kevesebb falut szavaztatnak a magyar érzelmű Sopron mellett. Mindenesetre, ebből kiindulva, Magyarország győzelmi esélye az etnikai viszonyok ismeretében nem volt túl rózsás.”²

A népszavazáson 5 település Ausztria mellett voksolt (Ágfalva, Balf, Sopronbánfalva, Harka és Fertőrákos), de a szavazatokat összességében értékelték, s így 65–35%-os arányban Magyarország nyert. A népszavazás egyik tanulsága lehet az, hogy az országhoz való hűség, és nem az anyanyelv vagy az etnikai hovatartozás alapján döntöttek az emberek.

A népszavazást igazi plakátháború előzte meg. Csak erre az alkalomra jelent meg kéthetente az *Ödenburger Heimatdienst* című lap, amely mellesleg folyamatos kapcsolatban állt az osztrák kancellári hivatallal, s mely célkitűzése szerint kizárólagosan a népszavazásról cikkezett. Az osztrákok és a soproni németek egy csoportja – mivel a népszavazásban érintett települések lakossága többségében német volt, és úgy gondolták, hogy elegendő őket meggyőzni – német nyelvű plakátokat nyomtattak (vö. Varsányi 2001; Baumgartner 2008). Ezek szövegében többnyire a racionalitás, az ironia hangja jelent meg, s Magyarországra olyan helyként utalnak, ahol káosz uralkodik, ezért igyekeztek úgy az Ausztria mellett való voksolásra biztatni az embereket, hogy közben Magyarországot negatív színben tüntessék fel.

2 http://pangea.blog.hu/2016/06/04/sopron_es_szentpeterfa_ket_hatarrevizio_nyugat-magyarorszagon [2016.03.01.]

A plakáton megjelenő témák között találunk utalást a gazdaságra, az oktatásra, a szabadságra, a békére, s a társadalomban uralkodó rendre, biztonságra pro és kontra a két ország vonatkozásában (l. Boronkay). Ezt néhány példával szemléltetem.³



1–4. ábra. Osztrák plakátok⁴

3 Sajnos évszámot nem találtam. A tanulmány forráshelye: <http://w3.sopron.hu/nepszavas1921/Boronkaisz.html> [2016.09.10.]

4 http://pangea.blog.hu/2016/06/04/sopron_es_szentpeterfa_ket_hatarrevizio_nyugat-magyarorszagon.

Az első plakáton álló szöveg – „*Burgenländer, Ödenburger, mehr Euch gegen die wirtschaftliche Abschnürung, Sie ist Euer Untergang!*”, azaz „Burgenlandiak, soproniak, legyetek minél többen a gazdasági elszakítás ellen, ami a pusztulásokat jelenti!” – a két ország gazdasági különbségre utal. A második plakát képi-sége szintén ezt sugallja. A plakáton egy parasztgúnyába öltözött, csontvázszerű arccal rendelkező alak hegedül, kalapján nemzeti színű szalaggal. A kreatív kivitelezésű grafika az ironia eszközét használja fel annak nyomatékosítására, hogy a magyar ember szegény, az ország is az, de hízlegő dalokkal próbálják majd a szavazókat megnyerni. A felirat szerint „*Ödenburg... nicht den schmeidelnden Liedern! Stimmt Deutsch!*”, azaz „Sopron... Ne higgyetek a hízlegő daloknak! Szavazz németként!” A 3–4. német nyelvű plakát szorosan összefügg egymással. Az első osztrák plakáton ez áll: „*Macht auf! Die Mutter ist's!*” azaz „Nyisd ki! (Nyissátok ki!), az édesanyád van itt!”, s mellette az erre adott magyar válasz olvasható: „*Macht auf! Wir haben noch nicht geraubt.*” / „*Nyisd ki, még nem raboltunk eleget!*”

Az osztrákok által nyomtatott, többnyire német nyelvű plakátok üzenete a két ország között gazdasági és politikai különbségekre koncentrált, arra a jobb életre hívták fel a figyelmet, amit Ausztria Magyarországgal szemben nyújtani tud.



5–6. ábra. A Magyarország melletti szavazásra buzdító plakátok

A Magyarország melletti szavazásra buzdító plakátok ábrázolásmódja/képi-sége sokkal szenvedélyesebb volt, főképp az érzelmekre hatott („*Magyar igazságért küzd Sopronvármegye*”), pozitívabb üzeneteket hordoztak és a patriotizmus hangján szóltak az emberekhez. A régió többnyelvűségét és annak arányát szem előtt tartva arra is volt példa, hogy háromnyelvű plakátokon tették közzé a Ma-

gyarország melletti voksolásra biztató üzeneteket, mert a területen élő lakosok, azaz a szavazók is német, magyar és horvát anyanyelvűek voltak.

A Lajtabánság Köztársaság rövid időszakában a Lajtabánság Kormányzótanácsának 10/921. számú rendelete intézkedett a Lajtabánság bélyegsorozatainak kiadásáról, amelyből összesen kilenc sorozatot terveztek.⁵ A bélyegeken a mai Burgenland területén lévő várakat (pl.: Németújvár, Városszalónak) jelenítették meg vagy helyi életképeket ábrázoltak. Ezzel is azt érzékeltették, hogy ez a terület Magyarországé, mert urai magyar nemesek voltak, akik István király óta védték a nyugati határt.

Számos – a Magyar Királyi Posta által kiadott – bélyeget láttak el azonban lajtabánsági felülnyomattal, azaz bélyegzővel. Ennek oka főképp az idő volt, vagyis mire a bélyegek elkészültek, már sor került a terület Ausztriának való átadására. A bélyegek feliratai azonban dominánsan kifejezték a nyugat-magyarországi területekért való küzdelmet és a megszállás tényét. A felülnyomattal ellátott bélyegen a Horthy-korszak egyik legerőteljesebb propagandaszlogenje olvasható: „Nem, nem, soha!” Ennek az volt az üzenete, hogy a szabadcsapatok soha nem hagyják elveszni a megszállott országrészeket. A szlogen radikálisan kifejezi az állami ideológiát, a feliratok pedig megmutatják, hogy a bélyeg mint nyelvi tájkép a politikai diskurzus egyik eszközeként a 20. század első felében erőteljesen jelen volt.



7–8. ábra. A Magyar Királyi Posta által kiadott bélyegek lajtabánsági felülnyomattal⁶

A Lajtabánság megszűnése után az osztrákok folyamatosan figyelték a felkelőket, mert rettegtek attól, hogy az újonnan megszerzett osztrák területekre ismét betörnek a nyugat-magyarországi felkelők. Tulajdonképpen minden magyarban, aki átlépte az osztrák határt, potenciális felkelőt láttak (Botlik 2011, 2012).

⁵ <http://www.mafitt.hu/org/hagyomanyos/helyi2014nyk.pdf> [2016.10.01.]

A bélyegek terveit Verő Károly, Martiny Győző és Szekeres János készítette, a bélyegeket a bécsi Paulussen és Társa Nyomdában nyomták. Weinert Győző Donau-Postja szerint az első szállítás időpontja november 9. volt, a sorozat első bélyegei – eddigi ismereteink szerint – november 11-én kerültek felhasználásra, s azokat az osztrák posta által – a terület teljes átvételét követő 14. napig –, azaz 1921. december 13-ig lehetett felhasználni.

⁶ Forrás: http://www.stampcommunity.org/topic.asp?TOPIC_ID=41221 (2016.08.10.)



9–10. ábra. A Lajtabánság által kiadott bélyegek⁷

4. Összegzés

A nyugati határvidéken a trianoni döntés után kialakult helyzetet, a népszavazás eredményét a történetírás a hazaszeretet és a hűség példájaként tartja számon (vö. Sopron, hűségkapu). A népszavazást egy olyan korban írták ki, amelyben nem bíztak a nép megkérdezésében, mert felkészületlennek tartották őket. Ráadásul alaposan meg kellett fontolni minden lépést és gondosan kellett ügyelni arra, hogy a népszavazás formális legyen és megerősítse a nagyhatalmi játéktéren már korábban eldöntött kérdéseket. A plakátok felirataiban tetten érhető ideológiák nem csupán igazolásra és racionalizálásra szolgáltak, céljuk az erkölcsi és politikai érdekek érvényre juttatása volt sokszor hatásvadász retorikai fordulatokkal/eszközökkel, ugyanakkor bizonyos társadalmi csoportok igényeinek pusztán nyelvi szempontból történő kifejezése is tetten érhető (vö. Kroskity 2000. 8.).

Összességében tehát elmondhatjuk, hogy az 1921 utáni időszak magyar és német nyelvű plakátjai a nacionalista nemzetállami ideológiák kreatív megnyilvánulásai voltak a nyilvános térben: a szövegekben erőteljesen megmutatkozott, hogy a cél elérése érdekében melyek azok a gondolatok, témák, amelyeket szlogenszöveggként használni érdemes a mozgósítás érdekében. Míg az osztrákok saját értelmezésükben egy békés, szabad társadalmat, megélhetést tudnak biztosítani, ezzel szemben a magyaroknál elnyomás, háború és halál vár az ott lakókra. A magyar olvasat szerint azért érdemes Magyarországra szavazni, mert a hazaszeretet ezt követeli. E pár hónapban keletkezett feliratok mint diskurzusok nem nyelvi eredetűek tehát, a háttérben ott vannak a népcsoportok közötti politikai, gazdasági és társadalmi ellentétek és az ezeket mozgató ideológiák.

⁷ Forrás: <http://colnect.com/hu/stamps/list/country/19055-Lajtab%C3%A1ns%C3%A1g/year/1921/page/4>

Szakirodalom

- BACKHAUS, Peter
2006 Multilingualism in Tokyo: A Look into the Linguistic Landscape. *International Journal of Multilingualism* 1/3. 52–66.
- BARNI, Monica
2006 *From statistical to geolinguistic data: Mapping and measuring linguistic diversity*. Fondazione Eni Enrico Mattei Working Papers.
- BARTHA Csilla–LAIHONEN, Petteri–SZABÓ Tamás Péter
2003 Nyelvi tájkép kisebbségben és többségben. Egy új kutatási területről. *Pro Minoritate* 23/3. 13–29.
- BAUMGARTNER, Gerhard
2008 A burgenlandi magyarság az első világháború végétől a soproni népszavazásig (1918–21). In: Bárdi Nándor–Fedinec Csilla–Szarka László (szerk.): *Kisebbségi magyar közösségek a 20. században*. Budapest, Gondolat Kiadó–MTA Nemzeti-etnikai Kisebbségkutató Intézet, 48–52.
- BEN-RAFAEL, Eliezer et al.
2006 Linguistic landscape as symbolic construction of the public space: the case of Israel. *International Journal of Multilingualism* 3/1. 7–30.
- BLOMMAERT, Jan–MALY, I.
2014 *Ethnographic linguistic landscape analysis and social change: A case study*. Tilburg Papers in Culture Studies, paper 100. URL: http://www.researchgate.net/publication/264992781_Ethnographic_Linguistic_Landscape_Analysis_and_social_change_A_case_study [2016. április 11.]
- BORONKAY Szabolcs
A „Der freie Burgenlander” c. újság propagandatevékenysége az 1921. december 14-i népszavazás idején. URL: <http://w3.sopron.hu/nepszavazas1921/Boronkaisz.html>
- BOTLIK József
2011 *Az őrvidéki magyarság sorsa 1922–1945*. Vasszilvágy, Magyar Nyugat Könyvkiadó.
2012 *Az őrvidéki magyarság sorsa 1918–1921*. Vasszilvágy, Magyar Nyugat Könyvkiadó (Második, javított kiadás).
- CENOZ, Jasone–GORTER, Durk
2006 Linguistic landscape and minority languages. In: Gorter, Durk (ed.): *Linguistic Landscape: A New Approach to Multilingualism*. Clevedon, Multilingual Matters, 67–80.
- COUPLAND, Nicolas–JAWORSKI, Adam
2010 Language and the Globalizing Habitus of Tourism: Toward A Sociolinguistics of Fleeting Relationships. In: Coupland, Nikolas (ed.): *The Handbook of Language and Globalization*. Oxford, Wiley–Blackwell, 255–287.

- DAILEY, René M.–GILES, Howard–JANSMA, Laura L.
2005 Language attitudes in an Anglo-Hispanic context: The role of the linguistic landscape. *Language–Communication* 25/1. 27–38.
- EL-YASIN, Mohammed K.–RADWAN, S. Mahadin
1996 On the pragmatics of shop signs in Jordan. *Journal of Pragmatics* 26/3. 407–416.
- GAL, Susan
2006. Migration, Minorities and Multilingualism: Language Ideologies in Europe. In: Mar, Molinero, Clare–Stevenson, Patrick (eds.): *Language Ideologies, Policies and Practices. Language and the Future of Europe*. Hampshire–New York, Palgrave Macmillan, 13–27.
- IRVINE, Judith T.
1989 When talk isn't cheap: language and political economy. *American Ethnologist* 16/2. 248–267.
- JAWORSKI, Adam–THURLOW, Crispin
2010 Introducing Semiotic Landscapes. In: Jaworski, Adam–Crispin Thurlow (eds.): *Semiotic Landscapes: Language, Image, Space*. London, Continuum, 1–40.
- KROSKRITY, Paul
2000 Language Ideological Perspectives. In: Kroskity, P. (ed.): *Regimes of Language* Oxford, American Research Press, 1–34.
- LAIHONEN, Petteri
2012 Nyelvi tájkép egy csallóközi és egy mátyusföldi faluban. *Fórum Társadalomtudományi Szemle* 3. 27–50.
- LANDRY, Rodrigue–BOURHIS, Richard
1997 Linguistic landscape and ethnolinguistic vitality. *Journal of Language and Social Psychology* 1/16. 23–49.
- MONNIER, D.
1989 *Langue d'accueil et langue de service dans les commerces à Montréal*. Québec, Conseil supérieur de la langue française. Moriarty, M.
- NÁDOR Orsolya
2014 Nyelvideológiák az egy-, két- és többnyelvűség háttérében. In: Gróf Annamária–N. Császi Ildikó–Szoták Szilvia (szerk.): *Sokszínű nyelvészet – nyelvi sokszínűség a 21. század elején. Írások Kolláth Anna tiszteletére*. Budapest–Alsóőr, Tinta Könyvkiadó–UMIZ–Imre Samu Nyelvi Intézet, 260–265.
- ORMOS Mária
1990 *Civitas fidelissima. Népszavazás Sopronban 1921*. Budapest, Gordiusz Kiadó. URL: <http://w3.sopron.hu/nepszavazas1921/Ormostot.html> [2017.október 10.]

PRÓNAY Pál

1963 *A határban a Halál kaszál. Fejezetek Prónay Pál feljegyzéseiből.*
Budapest, Kossuth Könyvkiadó.

REH, Mechthild

2004 Multilingual writing: A reader-oriented typology – with examples
from Lira Municipality (Uganda). *International Journal of the Sociology of
Language* 170. 1–41.

SCOLLON, Ron–SCOLLON, Susanne Wong

2003 *Discourses in Place: Language in the Material World.* London–New
York, Routledge.

SEBBA, Mark.

2007 *Multilingualism, multimodality and mixed-language texts.* Paper
presented at the 6th International Symposium on Bilingualism, Hamburg.

SHOHAMY, Elana

2006 *Language Policy: Hidden agendas and new approaches.* London,
Routledge.

SHOHAMY, Elana–WAKSMAN, Shoshi

2009 Linguistic landscape as an ecological arena: Modalities, meanings,
negotiations, education. In: Shohamy, Elana–Gorter, Durk (eds.): *Linguistic
landscape: Expanding the scenery.* New York–London, Routledge, 313–331.

SZOTÁK Szilvia

2016a Magyar nyelv és magyar népcsoport Burgenlandban. Nyelvi tájképek
vizsgálata a többnyelvűség kontextusában. Pécs, PTE (disszertáció, kézirat).
2016b Feliratok, táblák, nyelvi sokszínűség: nyelvi tájkép Burgenlandban.
Acta Humana 4/3. 107–131.

2015 Családnevek és kétnyelvűség az őrvidéki temetőkből (Alsóőr). In:
Vörös Ferenc (szerk.): *A nyelvöldrajztól a névföldrajzig. VI. Határtalan
névföldrajz.* Alsóőr, Imre Samu Nyelvi Intézet kiadványai V.

2013 Nyelvi tájképek az Őrvidéken In: Fedinec Csilla et al. (szerk.):
A közép-európai dicsérete és kritikája. Pozsony, Kalligram Kiadó, 515–
538.

TULP, Stella

1978 Reklame en tweetaligheid: Een onderzoek naar de geografische
verspreiding van franstalige en nederlandstalige affiches in Brussel. *Taal
en sociale integratie* 1. 261–288. URL: [http://www.briobrusssel.be/assets/
taal_sociale_integr_1.pdf](http://www.briobrusssel.be/assets/taal_sociale_integr_1.pdf) [2017. október 12.]

VARSÁNYI Péter István

2001 Magyarország vagy Ausztria? *Vasi Szemle* 55/6. 672–677.

WENZEL, Veronika

1996 Reklame en tweetaligheid in Brussel. In: Vrije Universiteit Brussel
(ed.) *Brusselse thema's. Brussels: Vrije Universiteit* 3. 45–74.

AZ ERDÉLYI NYELVI TÁJKÉP ÁTALAKULÁSA 1920 UTÁN A KISEBBSÉGI SAJTÓ TÜKRÉBEN

1. Bevezetés

A nyelvi tájkép vizsgálata mint önálló kutatási terület az elmúlt néhány évben egyre jelentősebb szerepet kapott a magyar szociolingvisztikában is: számos tanulmány elemzi a nyelvi tájkép összefüggéseit a többnyelvűséggel, a nyelvi jogokkal, a nyelvi ideológiákkal, a nyelvi kisebbségekkel és többségekkel, a nyelvi identitással (l. pl. Laihonon 2012; Bartha et al. 2013; Hires-László 2015; Cserniczkó 2016). A vizsgálatok rendszerint egy-egy településre, régióra, illetve intézményi keretre összpontosítanak (l. pl. Tódor 2014), és nagyrészt szinkrón állapotokat írnak le. Bár van arra is példa, hogy a közelmúlt politikai és törvénykezési változásait is bemutatják (pl. Cserniczkó 2016 a kárpátaljai településnevek kapcsán), a hangsúly legtöbbször egy statikus, időben kifeszített állapot leírásán van (ezt erősíti a nyelvi tájkép elemeinek képi szerepeltetése is). Jelen tanulmányban egy eltérő megközelítésmódot kívánok érvényesíteni: a két világháború között megjelent *Keleti Újság* című napilapban közölt szövegek segítségével a nyelvi tájképnek az erdélyi térben végbemenő változásaira adott válaszokat, az azokkal kapcsolatos attitűdök dinamikus átstrukturálódásait vizsgálom. Céloom azoknak a diszkurzív stratégiáknak a bemutatása, amelyekkel a *Keleti Újság* munkatársai az új magyar kisebbség képviselőjében reagálnak a politikai és adminisztratív változásokra, és amelyek során a nyelvi tájkép elemeinek kommunikatív funkcióját felváltja azok szimbolikus funkciója (Landry–Bourhis 1997).

2. Nyelvi tájkép és identitás

A nyelvi tájkép és az (etnikai) identitás összefüggéseit számos szerző tárgyalja: Blackwood és munkatársai szerint az identitás kulturálisan és történetileg beágyazott, és a más egyénekekkel, közösségekkel és intézményi rendszerekkel való kölcsönhatás során folyamatosan és dinamikus módon újrateemtődik, ennek egyik színtere és eszköze pedig a nyelvi tájkép maga (Blackwood et al. 2016. xvii.). A nyelvi tájkép tulajdonképpen azt a helyet jelöli, ahol a társadalom nyilvános élete zajlik, éppen ezért szimbolikus jelentősége is meghatározó (Ben-Rafael et al. 2006. 8.).

Blommaert és Maly szerint a nyilvános tér a hatalom, fegyelem és szabályozás eszköze is egyben, hiszen megszervezi az adott térben létrejövő társadalmi dinamikákat (Blommaert–Maly 2014. 3.). A nyilvános térben felbukkanó jelek és üzenetek sosem semlegesek, hiszen mindig a társadalmi rendszer, hatalom és hierarchia határozza meg őket, a teret használók pedig folyamatosan a tér fölötti hatalomgyakorlás és kontroll megszerzéséért és megtartásáért küzdenek (Blommaert 2013. 40.).

Fokozottan igaz ez a többnyelvű terekre: Marten és munkatársai szerint a kisebbségi nyelv láthatósága tulajdonképpen ugyanannyira fontos, mint annak hallhatósága (Marten et al. 2012. 1.). A nyelvi tájkép alakulását több tényező is befolyásolhatja: egyrészt a nyelvvideológiák, amikor a nyelvi tájképben „konkrét formát öltenek a hatalmon lévők ideológiai” (Laihonen 2012. 28–29.), másrészt a nyelvtörvények, amelyek előírják, milyenek lehetnek a nyelvi tájkép egyes elemei. Vizsgálatomban elsősorban arra helyezem a hangsúlyt, ahogy a törvényi szabályozás megváltoztatta Erdély nyelvi tájképét az első világháborút követő időszakban, illetve hogy milyen attitűdök és gyakorlatok rajzolódnak ki a *Keleti Újság*ban megjelent szövegekben az említett jogi keret megváltozásának következményeképpen.

3. Történeti kontextus és a *Keleti Újság*

Az 1918–1920-as évek radikálisan átrendezték az erdélyi társadalmat: ez az időszak egy hosszú folyamat kezdetét jelenti, melynek során a magyar közösség kisebbségi léte és identitása konstruálódni kezd (hiszen véleményem szerint ez a folyamat még most sem ért véget). Az erdélyi magyarság, amely részt vett a nemzetépítés folyamatában, hirtelen nemzeti kisebbséggé vált (Kántor 2006. 255.). Ebben a kontextusban jött létre a kisebbségi magyar sajtó: az első világháborút követő évek két legfontosabb napilapja a *Brassói Lapok* és a Kolozsváron kiadott *Keleti Újság*. Ezeknek a lapoknak a szerkesztőségei valódi kisebbségi intézményként működtek, és oroszánrészt vállaltak a magyar nyelvű kulturális élet megszervezésében, a kisebbségi jogokra vonatkozó tájékoztatásban, a könyvkiadásban és a jogsérelmekkel szembeni fellépésben (Ambrus 2009. 26–27.).

A *Keleti Újság*ot 1918 karácsonyán indította el a Ferenczy Gyula elnökletével megalapított Lapkiadó Részvénytársaság (Ambrus 2009. 28.), és 1944 őszén szűnt meg. A lap életének első néhány évében a polgári radikális irányt képviselte a konzervatív és nacionalista ideológiával szemben, és nagy hangsúlyt fektetett a román és magyar közösség békés együttélésére, amelynek záloga a kisebbségi jogok biztosítása. Ezt fogalmazza meg Kádár Imre is, a lap főszerkesztője az *El nem mondott pohárvöszöntő* című írásában „Mi azt hirdetjük, hogy népünknek szakítania kell az irredenta lázalmokkal, s becsületesen el kell helyezkednie új államának közéletében. De ugyanakkor törhetetlen hirdetjük, hogy népünknek

lehetőleg ragaszkodnia kell (...) összes jogaihoz, s nyelvét és kultúráját minden elnyomó törekvéssel szemben meg kell védelmeznie” (RMIL 2006). Az együttélés, az együttműködés elve gyakran megjelenik a lapban publikált szövegekben is:

„Éljünk hát becsülettel, éljünk megértéssel, éljünk szeretettel egymás mellett; a fehér hold mindannyiunknak ragyog, mindnyájunknak nyit az akác és akad munka is” (KÚ 1919. január 11.);⁸
„A magyar nép igenis békében és harmóniában akar élni a román néppel” (KÚ 1920. július 11.).

A *Keleti Újságot* 1927-ben eladják az Országos Magyar Pártnak, ezt követően országos magyarpárti lapként jelenik meg. Ez ideológiai váltást is eredményezett, aminek bemutatása azonban nem célja a jelen tanulmánynak.

Bár az 1919-es nemzetközi szerződés értelmében Románia felvállalta a kisebbségi jogok biztosítását, az 1923-as alkotmány nem tért ki a kisebbségi közösségek nyelvi jogaira, ám az állampolgárok általános jogait szavatolta. Az új, kisebbségi identitásról a lap egyik munkatársa így ír a kezdeti zavaros időszak keserű tapasztalatait összefoglalva:

„Az emberiséget felosztották elsőrendű és másodrendű országokra, sőt az új államokba még harmadrendű népeket is osztályoztak bele, elnevezvén őket népkisebbségeknek. Vannak tehát néptöbbségek és népkisebbségek; az előbbiek az új gazdák, az utóbbiak az új szolgák. (...) hogy az eddigi alárendeltségek helyébe más alárendeltségeket tegyen közéleti rendszeré” (KÚ 1922. február 26).

4. A vizsgált korpusz

Az elemzés alapját az a szövegtörzs képezi, amelynek összeállítását 2014-ben, a POSDRU *Competitive European researchers in the fields of socio-economics and humanities* posztdoktori pályázat keretén belül kezdtem el. A kutatás során megközelítőleg 620 lapszámot vizsgáltam át, mintegy 6100 oldalt, a korpuszba pedig azokat a szövegeket válogattam be, amelyek valamilyen nyelvi kérdést érintenek (a magyar mint anyanyelv, a román mint államnyelv, valamint az idegen nyelvek oktatására és használatára vonatkozó véleményeket, kisebbségi nyelvi jogi kérdéseket stb.), illetve valamilyen módon utalnak a régióban és az országban használt, beszélt vagy bármilyen módon jelen lévő nyelvekre. A szövegtörzs mintegy 50 000 szövegszót tartalmaz, a beválogatott szövegek műfaja pedig nagyon változatos (vezércikk, cikk, hír, reklám, irodalmi szöveg, hirdetés stb.). Jelen

8 A tanulmányban közölt részletek mai helyesírással szerepelnek, minden esetben megjelölve a szövegnek a lapban való megjelenésének dátumát.

kutatás céljából azokat a részleteket választottam ki, amelyek a nyelvi tájkép két specifikus elemével, az utcanevekkel és a cégfeliratokkal kapcsolatosak. A vizsgálati szempont azoknak a diszkurzív folyamatoknak az azonosítása, amelyek során a nyelvi tájkép elemei a fent leírt identitásbeli változás jelölőivé, hordozóivá válnak, valamint azoknak a funkcióknak a körvonalazása, amelyeket az új magyar kisebbségi közösség, illetve a többségi társadalom ezeknek tulajdonít.

5. A nyelvi tájkép a kommunikatív és szimbolikus funkció között

Blommaert és Maly szerint a nyilvános térben végbemenő kommunikáció a hatalom erőterében történik. Három szempontot tartanak fontosnak minden nyelvi tájképi elemként értelmezhető jel esetében: a) a jelek a múltra utalnak, saját származásukra és elkészülésük kontextusára, módozataira. A jelek története tehát azok tágabb szociolingvisztikai közegét is magában hordozza; b) a jelek a jövőre mutatnak, a célközönségre és saját funkciójukra, amit azokban a közösségekben betöltenek; c) a jelek ugyanakkor a jelenre is mutatnak azáltal, hogy elhelyezésük nem véletlenszerű, ahogy más jelekkel való szintagmatikus viszonyuk sem az (Blommaert–Maly 2014. 4.). Ezeknek értelmében a nyelvi tájkép vizsgálata egyszerre etnográfiai és történeti vállalkozás, amelyben a társas kapcsolatok, érdekek és gyakorlatok is megjelennek.

Jelen elemzés szempontjából többszörösen is hasznos ez a hármas szempontrendszer, hiszen magyarázatul szolgál az erdélyi utcanévtáblák és helységnevtáblák körüli folyamatos konfliktusra a többségi és kisebbségi közösségek között. Rámutat arra, hogy a nyelvi tájkép ezen specifikus elemei nem lehetnek semlegesek a többnyelvű térben, sem az adott időszakban, sem a jelenben. A tér és a térben való jelenlét vizuális és nyelvi leképezése szimbolikus térfoglalás, ami jelen esetben a politikai térfoglalást követi. Mindez szorosan kapcsolódik a hivatalos nyelvhasználat kérdéséhez.

A *Keleti Újság*ban már nagyon korán megjelennek azok a szövegek, amelyek elsősorban a hivatalos nyelvhasználatot érintik:

„A hivatalos nyelv a román lesz, de magyarul is a közönség rendelkezésére állanak a hivatalok, mert a román tisztviselők mind tudnak magyarul is” (KÚ 1919. február 19.).

Az egyik minisztériumi rendelet értelmében a hivatalnokok és tisztségviselők egy évet kaptak a román nyelv elsajátítására, azonban az 1920-as évek elején egyre gyakoribbak azok a tudósítások, melyek szerint ezt sok helyen nem tartották tiszteletben:

„úgy látszik, elfelejtkeztek a minisztertanácsnak arról az intézkedéséről, hogy a hivatalba lépéstől számított egy éven belül kell a kinevezett magyar tisztviselőnek románul megtanulniuk” (KÚ 1921. február 9.).

A kezdeti bizakodást gyorsan felváltja tehát a törvényi szabályozásra, illetve a helyi szervek visszaéléseire adott válaszok megfogalmazása. A minisztertanács viszonylag korán rendeletet adott ki az utcanevek és cégfeliratok nyelvéről, ezt pedig a *Keleti Újság* is közli:

„A felszabadított tartományok bekapcsolása és a román nyelvnek mint hivatalos államnyelvnek elrendelése következtében az utcák és cégtáblák elnevezése körül félreértések származtak. Hogy ennek vége szakadjon és a város és város közötti különbségek megszűnjenek, a minisztertanács a következő rendelkezést léptette életbe: 1. Az utcák, útjelzők és minden más nyilvános felírás román nyelven és azon a nyelven, illetőleg nyelveken történjék, amely nyelveket az illető helység lakossága beszéli. 2. Az üzletek megjelölése kötelezőleg román, de tetszés szerint azon a nyelven is történhetik, amely nyelven a tulajdonos kívánja, azzal a feltétellel, hogy mindkét felírás egyforma nagyságú legyen” (KÚ 1920. július 28.).

A minisztertanácsi rendelet tehát egyértelműen a kommunikatív funkciót hangsúlyozza: a félreértések elkerülésének érdekében történik a román nyelvű feliratok elrendelése, és ezért is megengedő a kisebbségi nyelvek használatával szemben (hogy a településen élő más nyelvű közösségek is eligazodhassanak a nyilvános térben). A legfontosabb szempont az észszerűség. Az addigi feltehetőleg egynyelvű gyakorlat helyébe ugyanakkor a román nyelv szimbolikus térfoglalását készíti elő a kétnyelvűség alkalmazásával: a román nyelv az első, a további nyelv, nyelvek másodlagosak. Ez az ideiglenes kétnyelvű gyakorlat a román egynyelvűség irányába mutat, ahogyan arról több cikk is beszámol a *Keleti Újság*ban, és amiről tudjuk, hogy végső soron teljes mértékben megvalósult.

Alig néhány hónappal később már így tudósítanak Kolozsvár és Marosvásárhely utcanévtábláinak állapotáról:

„Scotus Viator Erdélyben jár és pontosan ma Kolozsváron időzik. Meghívjuk őt a magyar színházba, miután a román színházat bizonyosan figyelmébe ajánlották vezetői. Meghívónók az egyetemünkre és végigvezetnők őt gyűjteményeinken, de Erdély legnagyobb magyar népességű városában még *utcáink feliratán sem tud eligazodni az idevetődő magyar*, nemhogy itt iskoláztathatná fiát, mint azt két év előtt még tehette. De hova menjen? A székely fővárosba, Marosvásárhelyre, ahol tegnap hangzott el a polgármester ígérete, hogy a magyar tanácsosoknak magyar nyelven többé meghívó nem küldhető szét, s ahol még a *mellékutcák nevei sincsenek a*

lakosság anyanyelvén feltüntetve, ahol pedig idegen előkelőségek bizonyára nem járnak oly gyakran, mint az ottani s a környékbeli magyarok” (KÚ 1920. november 30.) (kiemelések tőlem, F. N.).

A cikk írója maga is hivatkozik a nyelvi tájképi elemek kommunikatív funkciójára („még utcáink feliratán sem tud eligazodni az idevetődő magyar”), ugyanakkor rámutat a minisztériumi rendelet visszásságára: Marosvásárhely mellékutcáinak átnevezését nem indokolta az „idegen előkelőségek” látogatása, a rendelet szövegének a kommunikatív funkcióra való hivatkozása tehát hamis. A cikk hangvétele arra enged következtetnünk, hogy a hatalomátvétel, a korábbi hivatalos nyelv vizuális kiszorítása egyre inkább előhívja a nyelvi tájkép elemeinek szimbolikus funkcióját a kisebbségi magyar közösségben.

Több szövegből is kiderül, hogy az átrendeződés folyamata nem volt mindenhol egységes, és időnként rapszodikusan alakult. Egy 1920. december 30-án megjelent hírben ez olvasható a kolozsvári helyzetről:

„Elégedetten jegyezzük ide, hogy az új utcanevek jelzőablái az eredeti magyar nyelvű táblák meghagyása mellett helyeztettek el, ami arra mutat, hogy a tanácsban mégis van némi hajlandóság a kétnyelvű utcaneveket előíró miniszteri rendelet részbeni betartására. Ideje volna, hogy a főutcák magyar elnevezései is visszakerüljenek” (KÚ 1920. december 30.).

A kisebbségi közösségnek az állam által törvények és rendeletek által biztosított nyelvi és nyelvhasználati jogait a közigazgatási szervek sok esetben nem tartották be, a cikk írója is ebből a szémszögből közelíti meg a kérdést, hangvételeben bizakodó. Ebben az esetben már nem a dominancia a kérdés, hanem a jelenlét: nem az egynyelvűség, hanem a kétnyelvűség lehetősége.

Néhány nappal később a lap arról tudósít, hogy orvosokat, ügyvédeket és kereskedőket büntettek meg azért, mert a cégtábláikat nem találták megfelelőnek:

„Ma is igen sok szinte tiszta magyar vagy német város van Erdélyben és Bánátban, ahol csak román nyelvű feliratokat tűrtek meg, sőt megtörtént, hogy a rendelet végrehajtóiul felelőtlen elemek szegődtek, akik egyszerűen éjjel letépték a nem tetsző cégtáblákat” (KÚ 1921. január 19.).

Ez a részlet is alátámasztja azt, hogy a nyelvi tájkép elemei sosem semlegesek: ebben az esetben a szimbolikus funkció elsődlegessége egyértelmű, a megtűrés, illetve az erőszakkal való eltávolítás mint hatalmi tett megjelenik tehát az újság által közölt cikkekben is.

A korpuszban található további szövegek a magyar mint kisebbségi nyelv használatának szimbolikus jelentőségét hangsúlyozzák, és nagyban jellemzi őket a jogfosztásból származó felháborodottság, illetve a rezignáltság. Erre példa

A székelyek nagyvárosában című beszámoló Bernády György beszédéről, amelynek zárómondatai a következők:

„A domboldalon széles utca húzódik fel. Minden utca románra keresztelve, és senki sem tudja az új utcaneveket” (KÚ 1921. május 26.).

Azzal, hogy a szerző szerint senki nem ismeri az új utcaneveket, a kommunikatív funkcióra utal, a szöveg további része, Bernády beszédének átirata maga azonban a nyelv szimbolikus jelenlétét vagy inkább hiányát hangsúlyozza.

Marosvásárhely nyelvi tájképéről, valamint a nyelvi tájkép tudatos átrendezéséről szól a *Székelyföld sanyargatása* című tudósítás is:

„Marosvásárhelyről jött a híre, hogy ott az új rendőrfőkapitány nyelvhasználati rendeletekkel kezdte meg a működését. A rendelet szerint a bérkocsisoknak csak román utcanevet szabad tudniuk, a régi magyar utcanevekre nem szabad hajtaniuk és ostort emelniük. Ilyen finoman akarja kiostorozni a magyar utcanevek emlékét (...). Másik intézkedése, hogy a nyomdák csak románul lehet kiadványaikra a cégjegyzést alányomniuk. Ezek az új intézkedések valami érdekes rendszerességgel csoportosulnak össze a székely főváros fölött, hol előzőleg már a bíróságokról is kitiltották nemcsak a magyar nyelvet, de a magyar bírót is” (KÚ 1922. május 11.).

Egy másik szövegből kiderül, hogy

„Egyes városokban tudvalevőleg a helyi hatóságok idegenadót vetettek ki a magyar nyelvű cégtáblákra” (KÚ 1924. augusztus 20.).

A szimbolikus térfoglalás dinamikája egyre inkább arra utal, hogy a nyelvi tájképből kiszorul minden, ami nem az ország hivatalos nyelve.

6. Következtetések

A vizsgált időszak több szempontból is fontos adalékokkal szolgál a nyelvi tájkép vizsgálatához: a kisebbségi nyelvek jelenlétét tekintve a szakirodalom megkülönbözteti az őshonos vagy hagyományos és a migrációs vagy új kisebbségeket (l. pl. Marten et al. 2012. 5.). Jelen esetben az előzőről van szó, egy olyan közösségről, amely éppen szembesült saját kisebbséggé válásának tényével. A vizsgálatban az új identitás megkonstruálásának egyik aspektusát, a nyelvi tájkép változásának néhány szempontját érintettem.

Az elemzett szövegekben megfigyelhető az, ahogy az erdélyi, elsősorban városi teret használók (azaz a román többségi és a magyar kisebbségi közösség) a tér

fölötti hatalomgyakorlás és kontroll megszerzéséért és megtartásáért küzdenek. Ennek a küzdelemnek néhány mozzanatát körvonalazni lehet a *Keleti Újságban* megjelent szövegekben, de azt a folyamatot is, ahogy a kommunikatív funkció mellett a nyelvi tájkép elemei egyre erősebb szimbolikus jelentőséget kapnak. Ez a jelöltség annyira erős, hogy az erdélyi magyar közösség számára a kisebbségi nyelvi jogok biztosítása még ma is legtöbbször a kisebbségi nyelvű helység- és utcanévtáblák kérdésében merül ki, az erre adott többségi válaszreakciók pedig kevés kivétellel elutasítók és (a nyelvi tájképből is) kirekesztők.

A nyelvi tájkép múltbeli változásaira adott válaszok vizsgálata azért is fontos, mert azonosíthatók azok a folyamatok, dinamikák, amelyeknek már ismerjük a kimenetelét. A nyelvi tájkép elemzésének szempontjai ugyanakkor segítenek megérteni a jelenben is aktuális társadalmi konfliktusokat a kisebbségi nyelvhasználat szimbolikus vetületei szempontjából is.

Szakirodalom

AMBRUS Attila

2009 Lapok az erdélyi magyar sajtó történetéből. *Pro Minoritate* 4. 21–36.

BARTHA Csilla–LAIHONEN, Petteri–SZABÓ Tamás Péter

2013 Nyelvi tájkép kisebbségben és többségben. *Pro Minoritate* 3. 13–28.

BEN-RAFAEL, Eliezer–SHOHAMY, Elena–AMARA, Muhammand Hassan–TRUMPER-HECHT, Nira

2006 Linguistic landscape as symbolic construction of the public space: The case of Israel. In: Gorter, Durk (ed.): *Linguistic Landscape. A New Approach to Multilingualism*. Clevedon–Buffalo–Toronto, Multilingual Matters, 7–30.

BLACKWOOD, Robert–LANZA, Elisabeth–WOLDEMARIAM, Hirut (eds.)

2016 *Negotiating and Contesting Identities in Linguistic Landscapes*. Bloomsbury.

BLOMMAERT, Jan

2013. *Ethnography, Superdiversity and Linguistic Landscapes*. Bristol–Buffalo–Toronto, Multilingual Matters.

BLOMMAERT, Jan M. E.–MALY, Ico E. L.

2014 *Ethnographic linguistic landscape analysis and social change: a case study*. Tillburg Papers in Culture Studies 100. Tillburg, Babylon.

CSERNICSKÓ István

2016 A dinamikusan változó nyelvi tájkép: Kárpátalja példája. *Acta Humana* 3. 91–105.

HIRES-LÁSZLÓ Kornélia

2015 Nyelvi tájkép és etnicitás Beregszászon. In: Márku Anita–Hires-László Kornélia (szerk.): *Nyelvoktatás, kétnyelvűség, nyelvi tájkép*. Ungvár, Autdor-Shark, 160–185.

KÁNTOR Zoltán

2006 Nationalism, nationalizing minorities and kin-state nationalism. In: Rüegg, François–Poledna, Rudolf–Rus, Calin (eds.): *Interculturalism and Discrimination in Romania*. Berlin, LIT Verlag, 249–276.

LAIHONEN, Petteri

2012 Nyelvi tájkép egy csallóközi és egy mátyusföldi faluban. *Fórum Társadalomtudományi Szemle* 14/3. 27–49.

LANDRY, Rodrigue–BOURHIS, Richard Y.

1997 Linguistic landscape and ethnolinguistic vitality: An empirical study. *Journal of Language and Social Psychology* 16/1. 23–49.

MARTEN, Heiko F.–MENSEL, Luk Van–GORTER, Durk

2012. Studying Minority Languages in the Linguistic Landscape. In: Gorter, Durk–Marten, Heiko F.–Mensel, Luk Van (eds.): *Minority Languages in the Linguistic Landscape*. Palgrave Macmillan, 1–18.

ROMÁNIAI MAGYAR IRODALMI LEXIKON

2006 I–IV. URL: <http://lexikon.kriterion.ro/szavak/1906/> [2017. november 17.]

TÓDOR Erika-Mária

2014 Hogyan hívogat az iskola? *Magiszter* 2014/3. 40–51.

SÍROK, SÍRFELIRATOK – OLVASATOK. A TEMESVÁR-JÓZSEFVÁROSI TEMETŐ NYELVI TÁJKÉPE

1. Nyelvi tájkép – elmélet és módszer

A nyelvi tájképes kutatások kulcsszavai: vizuális nyelvhasználat, nyelvi viselkedés, nyelvi közösség, nyelvi vitalitás, nyelvpolitika, nyelvvideológia. További fontos jellemzők: jelentések, közvetítő szerep, közös kulturális tudás, nyelven kívüli összefüggések – és még folytathatnám. A felsorolás jelzi, szinte minden nyelvi helyzet vizsgálható a nyelvi tájképek kutatása során, nem csoda, hogy az utóbbi évek tapasztalata szerint a kutatási terület egyre bővül.

A nyelvi tájképes (Language Landscape – LL) elemzések szinte kötelező definíciója abból az 1997-es dolgozathoz való, amelyet az LL-kutatások indító dolgozataként szokás idézni, bár vannak korábbi, ide sorolható dolgozatok is (Rosenbaum 1977). Tehát a meghatározás a következő: „A közúti jelzőtáblák, a hirdetőtáblák, az utcanevek, a helynevek, a kereskedelmi egységek jelzései és a kormányzati épületek nyilvános feliratai alkotják az adott terület, régió vagy városi agglomeráció nyelvi tájképét”¹ (Landry–Bourhis 1997. 25.). Ezt idézi Durk Gorter is, aki egy magyarul 2017-ben közölt dolgozatában veszi számba a nyelvi tájképpel kapcsolatos elméleti ismereteket (Gorter 2017). Soanes és Stevenson (2003) felhívja a figyelmet, hogy a vizsgálandó jel lehet tárgy, minőség, esemény, vagyis bármi, aminek szemiotikai jelentése van. Ugyanakkor a jel köztéri üzenet, amely információt vagy utasítást tartalmaz írott vagy szimbolikus formában. Szoták Szilvia utal Shohamy és Waksman (2009) szerzőpárosra, akik a vizsgált feliratok körét bővítve egy sokkal radikálisabb definíciót alkottak. Ők minden lehetséges, közösségi térben végbemenő diskurzust a nyelvi tájképhez soroltak: szövegeket, képeket, tárgyakat, emberi lényeket, térben és időben történő elhelyezést. Úgy gondolják, a megértést nemcsak a nyelv, hanem más tényezők is biztosíthatják. Ez a definíció szinte minden kerettől megfosztja a nyelvi tájkép tanulmányozását (Szoták 2016).

A nyilvános helyen elhelyezett feliratok lehetnek: nemzetközi feliratok, állami feliratok, önkormányzati feliratok, kereskedelmi feliratok, egyházi feliratok, magánemberek feliratai, civilszervezetek feliratai, *temetői feliratai*, emlékművek

¹ Létezik a szövegnek más magyar fordítása is, én a Durk Gorter-dolgozathoz vettem át.

feliratai, információs táblák feliratai, egy adott község internetes honlapjának szövegei (Laihonen 2012).

A nyelvi tájképet tehát olyan térnek tekinthetjük, amelyben a közszférát szimbolikusan felépítik (Shohamy–Ben-Rafael–Barni 2010). A publikus jelek esetében használt nyelv helyileg releváns, illetve jelzi azt, mely nyelv vál(ha)t helyileg relevánssá. Ebből a szempontból a nyelvi tájkép segít megérteni a (városi) közszféra alakulását. Hiszen az LL-jelek utalnak egy település identitására, látni engedik, hogy a helyi lakosság egy időpontban milyen nyelvet „beszél”. A nyilvános jelzéseken használt különböző nyelvek a világ számos területén a nyelvpolitika részét képezik.

A nyilvános jelzések jelentését csak úgy értelmezhetjük, ha figyelembe vesszük azoknak a társadalmi és kulturális közegben való elhelyezkedését is. Az elrendezés általános elveiből kiindulva egy-egy jelentést meghatároz, hogy miként és hol helyezkednek el a jelek. A jelek olyan aspektust is szimbolizálnak, amely nem kapcsolódik ahhoz a helyhez, ahol elhelyezték. A táblák nyelve különösen ott válik fontossá, ahol nyelvi konfliktusok vannak. A nyelvi tájképnek történelmi dimenziója is van, mert dinamikus és idővel változik, így tájékoztat minket a különböző nyelvek történelem során történő használatáról.

A kollektív identitás elmélete releváns az LL-kutatások esetében. A társadalmi hovatartozás tudata, amit „kollektív identitásnak” nevezünk, a közös tudásban és emlékekben való osztozáson alapszik. Ebből válik ki a nemzeti identitás, de vannak egyéb válfajai, mint a reflektálatlan hagyomány, a spontán vagy kommunikatív emlékezet. A nemzeti kánonokhoz igazított múlt az idő teltével a múlt másféle kollektív identitások szerinti fogalmának enged (vagy engedhet) utat. Az identitások felcserélődési lehetősége kölcsönöz jelentőséget az identitáspolitikának (Anderson 2006). Melucci egy olyan köztes folyamatot határoz meg, amelyben az egyének felismernek bizonyos közös iránymutatásokat, és ezen az alapon hoznak közös döntéseket. Ő a kollektív identitást folyamatnak tekinti, amelynek létrejötte időben három szakaszra bomlik: kognitív önmeghatározás, aktív kapcsolatok és végül az érzelmi azonosulás, erre alapozó befektetések. A kognitív szakaszban kialakul egy közös keret a célok, eszközök és cselekvési környezet vonatkozásában, a következő szakaszban aktiválódnak a résztvevők közötti kapcsolatok, végül eljutunk az érzelmi befektetésekhez, amikor az egyén investál egy közös ügybe (Melucci 1989).

A táblák és a feliratok geoszemantikai alapú vizsgálatát Scollon–Scollon könyve (2003) alapozta meg, ők adják meg a geoszemiotika értelmezését is: „a jelek és diskurzusok tárgyszerű elhelyezésének, az anyagi világ cselekvéseinek, s mindezek társadalmi jelentőségének tanulmányozása” (idézi Gorter 2017). Igen sok kutató elsődlegesen a nyelvi ideológiákban keresi egy adott nyelvi tájkép magyarázatát (Laihonen 2012). A Laihonen által idézett értelmezés (Gal 2006) szerint a nyelvideológiák kutatása a beszélő, a nyelv és a világ kapcsolatáról szóló metapragmatikai/metanyelvi feltevések elemzése. A nyelvi ideológiák sokszor olyan metanyelvi konstrukciók, amelyek közös kulturális tudásnak hatnak, min-

denki által ismertnek és már-már természetesnek is tűnnek. A feliratok esetében azt vizsgálják, hogy a táblákat állítók, a táblákat olvasók milyen nyelven kívüli összefüggéseket, jelentéseket feltételeznek a nyelvválasztást, annak szemiotikai tulajdonságait vagy elhelyezésüket illetően. A nyelvi tájképek a nyelvpolitikai szintek között közvetítenek, láttatják a mögöttes tartalmakat. A hatalom nyelvi ideológiai konkrét formát öltenek a nyelvi tájképben, ugyanakkor a nyelvi tájkép hatással van a mindennapi nyelvhasználati döntésekre, nyelvi viselkedésre és a nyelvről való gondolkodásra (Shohamy 2006). Ekként a nyelvi tájkép ideológiai harc színtere is lehet, amennyiben magánemberek és csoportok feliratai a hivatalos vizuális nyelvhasználattól eltérő ideológiákat követnek.

Az eddigiek alapján is világos, hogy a nyelvi tájképek szoros összefüggésben állnak az őket körülvevő társadalmi környezettel. Landry és Bourhis szerzőpáros a nyelvi tájkép fogalmát az (objektív és szubjektív) etnolingvisztikai vitalitáshoz köti. A szubjektív etnolingvisztikai vitalitás arra utal, milyennek látja a beszélő saját nyelvi közösségének életképességét. Erre vonatkozóan az 1970-es években Howard Giles és munkatársai elméletet dolgoztak ki (Giles et al. 1977, idézi Bodó 2006), ezt fejleszti tovább Landry és Bourhis. Szoták Szilvia leírja, hogy Landry és Bourhis (1997) bizonyos változókat felhasználva (státusz, demográfia, intézményi támogatottság) kérdőívet készítettek a szubjektív vitalitás mérésére, és ezzel tulajdonképpen megalapozták az etnolingvisztikai vitalitás rendszertanát. Elképzelésük szerint a szubjektív és az objektív vitalitásra vonatkozó információkat kombinálni kell, hogy többnyelvű környezetben az interetnikus kapcsolatok dinamikáját jobban megértsük. Tapasztalatuk szerint a csoport tagjai vagy alulértékelik, vagy eltúlozzák a saját csoportjuk nyelvi életképességét. Szerintük a csoportnak az érzékelt vitalitása legalább annyira fontos, mint az objektív realitás a csoportok közötti viselkedés objektív meghatározásakor (Szoták 2016).

A társadalmi környezet kisebbségi léthelyzetben nyer külön jelentőséget. Vegyük az oktatás példáját. Ha „a kisebbségi oktatás egyetlen állandó eleme a bizonytalanság és a gyakori változás” (Péntek 1999), akkor egyértelműen megmutatkozik a többségi és a kisebbségi léthelyzet különbözősége. A többségi iskola bármilyen bizonytalansági korszak után megújulhat, vagyis a bizonytalanság az iskola létét nem fenyegeti. A kisebbségi iskola, ha a bizonytalanság miatt elfordultak tőle, később aligha indítható újra. Aki évekig nem tanult magyarul és főleg nem tanulta a magyar nyelvet, az már nem fog magyar iskolát választani. És ott a kérdés: mi az iskola feladata? Tudás átadása – rendben. Erkölcsei nevelés – természetesen. De a közösséghez tartozást is ápolni kell, a magyarságot is tanítani, tanulni kell, és ezt a magyar iskolákban nem kérik számon – kötelező módon.

Többnyelvű közegben természetes, hogy a kisebbség megtanulja a többség nyelvét, érti és megéri kultúráját. A többségnek nem tesz intézményesen lehetővé (de akár: kötelezővé), hogy megismerkedjen a kisebbségi nyelvvel és kultúrával. Ha ez a lehetőség hiányzik, akkor nehéz számon kérni a többség tagjain az egyoldalúságot, a kapcsolatokban a kölcsönösség hiányát.

Laihonen megjegyzése alapvető: az iskolák helyzetéhez hasonlatosan a nyelvi tájkép hatással van a mindennapi nyelvhasználati döntésekre, nyelvi viselkedésre és a nyelvről való gondolkodásra (Laihonen 2012).

A temető mint a generációk közötti nyelvátadás sajátos esete fogható fel. A sírköveken megjelenő nyelv(ek) információt nyújt(anak) a terület etnikai összetételéről. Ez jelenti a nyelvi tájképek szociolingvisztikai információs funkcióját.

2. A kutatás kontextusa

Alapfeltevésem: a lakosság nemzetiségi összetételének alakulását mutatja a temető nyelvi tájképe. A feltevés alapja a feliratok két alapfunkció, éspedig a *kommunikatív* funkció, a közvetlen közlés, az információátadás, valamint a *szimbolikus* funkció, melynek értelmében a felirat a nemzeti identitás kifejező eszköze lehet (Landry–Bourhis 1997). A temetői feliratokra is hatnak a nyelvi ideológiák, olyan nyelven kívüli összefüggések és jelentések, amelyek a helyi közösségekről és viszonyaikról közvetítenek információt (Bartha–Laihonen–Szabó 2013).

Magyar nyelvterületen a 17. századtól a templom falára vagy a síron állított fejfára rögzített deszka, az *epitáfium* szolgálta a halott emlékének felidézését. Az epitáfium tartalmi motívumai: információ a halottról (név, születési, elhalálozási adatok, a halál oka, családi állapot); a halott emlékét ápoló hozzátartozók megnevezése; a halott nyugalma vonatkozó vallásos-mágikus kívánság. Ezekből ma többnyire az első és részben az utolsó érvényes. A mai táblák: sztereotip nyelvi fordulatokkal hivatkoznak a helyzetre, kontextusra, a szövegek elsődlegesen a lezármazottakat, a család tagjait szólítják meg, de a tágabb hallgatóságra is számot tartanak. Megtörténik az elhunyt személy felidézése – tehát kihelyezett emlékezet.

A temetőnek alapvetően hármas funkciója van: kegyeleti, közegészségügyi, zöldfelületi. A temetők akkor tölthetik be szerepüket, ha e hármas funkció megfelelő egyensúlyban van. A kegyeleti funkció mellett egyre inkább megjelenik a nemzeti emlékezés funkciója – több sírt védetté, több sírkertet nemzeti emlékhellyé nyilvánítottak. Erdélyi viszonylatban elsőként a kolozsvári Házsongárd említendő mint a közösségi emlékezés kegyhelye. Olykor a védettséget már a temetés pillanatában biztosítani kívánják azzal, hogy a közösség számára fontos személyiségeknek örökös sírhelyet adományoznak.

A temető egyszerre mutat képet az utódok és az élők világáról is, ezért fontos jelentést hordoz Nikolaus Lenau megjegyzése: „ahogy halottainkat tiszteljük, úgy viselkedünk az élőkkel is”. Egy sír, a sírok összessége, a temető ápoltsága vagy ápolatlansága, díszessége, illetve giccsessége, elhagyatottsága, természetessége, mesterkéltisége stb. mind-mind jelzések, megmutatják, ahogyan egy közösség a múlthoz, az elődök tiszteletéhez viszonyul.

A 19. századi európai nagyvárosi temetők ritkán kaptak tájképi kialakítást, többnyire a terület gazdaságos kihasználására törekedtek, a sírokat szorosan egy-

más mellé, geometrikus rendben helyezték el. A szabályos elrendezésű kisebb temetők, bár rendezettnak tűnnek, nem eléggé áttekinthetőek, a nagyobbak viszont kimondottan egyhangúak. Ez érvényes a temesvári józsefvárosi temetőre is. Erre még visszatérek.

Tájainkon a nekropoliszokat a 18. századtól kezdődően költöztették a városi területeken kívülre. Mária Terézia 1777-ben adta ki a temetőtörvényként ismert Helytartótanácsi rendeletet, miszerint tilos volt a templomban és kertjében temetkezni, helyette a települések szélén kellett új temetőt nyitni. Egészségügyi okokból elrendelték a temetők árokkal és kerítéssel történő kötelező körülkerítését. Egy későbbi magyar törvény a közösségi tolerancia jegyében született: a temetők közös használatára vonatkozó 1868. évi LIII. törvénycikk kimondta: „Temetőkben a különböző vallásfelekezetek tagjai vegyesen és akadálytalanul temetkezhetnek”. Ez nem jelentette a vallási hovatartozás mellékessé válását, hiszen a sír maga jelezte a felekezeti különbséget is.

Jelen kutatás keretében első közelítésben azt vizsgálom, hogy *miként viszonyulnak a múlthoz az élők, a napjainkban temetkezők*. Ez különösen fontos olyan helyzetben, amikor nincs elég temető. Temesváron évszázada nem nyitottak új köztemetőt, miközben a város lakossága a száz évvel ezelőttinél négyszerese. A józsefvárosi temető központi, általam vizsgált részén vannak százévesnél idősebb sírok, ide legalább száz éve temetnek, indokolt megvizsgálni a *sírfeliratok nyelvét*. A sírfeliratok informatív funkciója tájékoztatni az elhunytól, de azokról is, akik őt eltemették. A sírok díszessége, a síremlék kialakítása önmagában is sokat mond, ehhez társulnak a hagyományos temetői szimbólumok és maga a felirat.

Mitől függ, hogy a sírfelirat milyen nyelvű? Áttételesen jelzi a nyelv presztízsét, hiszen ha egy magyar család román sírfeliratot rendel, akkor az illető nem a múltra figyel, hanem a jövőre. Ezért fontos kérdés, miként viszonyulnak egymáshoz a helyi nyelvek, megfigyelhető-e a többségi nyelv hatása, dominanciája? Például a nevek írásában, a helyesírásban. Azt is figyelembe kell venni, hogy a temetőt kiszolgáló mesterek, kőfaragók nyelvtudása alapvetően többségi, román, ha tudnak is magyarul, az nyelvtanilag soha nem pontos. De ha a sírfelirat címzettje a jövőbeni látogató, akkor fontossá válhat a helyi domináns nyelv: azon a nyelven közölni az információt, amelyet a jövőbeni látogató/olvasó ismer. A természetes és elvárható az volna, ha a feliratot rendelő az elhunyt nyelvét és etnikai hovatartozását tiszteletben tartaná. De ha azt a nyelvet részesíti előnyben, amellyel szeretné, ha azonosítanák – akkor már egészen más helyzet áll elő. Ebben az összefüggésben kell kiemelni a felirat szimbolikus értékét.

A mindennapi tapasztalatban megélt *etnicitás* azt jelenti, hogy a hétköznapi élet minden fontosabb színterén *etnikai identitások mentén* szerveződik (Brubaker 2001, idézi Hires-László in Márku-Hires-László 2015). A faji és a nemzeti *etnicitás* csak percepcióinkban, interpretációinkban, reprezentációinkban, kategorizálásainkban és identifikációinkban és ezeken keresztül létezik. Az identitás nem dolog a világban, hanem *látásmódjai* a világnak. A látásmódokat az *észlelés*

(és az ignorálás), az *elemzés* (és a félreelemzés), a *következtetés* (és a félrekövetkeztetés), az *emlékezés* (és a felejtés) etnicizált módozatai alkotják. Vagyis etnikailag orientált keretéről van szó, sémákról és narratívákról, ezeket szituációs kioldógombok aktiválják. A nyelvi tájkép a valóságban megélt *etnicitás részévé* válhat, hiszen a köztereken járva, mindennapi életüket élve a városlakók nyelvi elemekkel találkozva szembesülhetnek etnikumuk nyelvi szerepével és a városban létező etnikai hierarchiákkal.

Nyelvi egyenjogúságról politikai értelemben szokás beszélni napjainkban, pedig a kérdés többrétegű, és a társadalmi vonatkozások a gyakorlatban fontosabbak a politikaiaknál. A nyelvi egyenjogúság és identitás a lét mélyrétegeit érinti, ezért jelentősége a politikai-jogi egyenjogúságnál sokkal nagyobb. A nyelvek státusa hierarchizált, és ez befolyásolja használatukat, a helyi kommunikációban betöltött szerepet.

A kutatás során azt vizsgálom, hogy létezik-e *többsnyelvűség*, főleg abban a vonatkozásban, hogy egyazon sírlemléken miként jelennek meg eltérő nyelvű feliratok. Ez vegyes házasságok esetében indokolt kérdés. A többsnyelvű sírfeliratok esetében megállapítható-e valamilyen egyezés, nyelvhasználati szabályszerűség? Létezik-e *rátemetés*,² rátemetés esetén léteznek-e valamilyen kegyeleti szabályok a korábban oda temetetteket illetően? A kutatás egyik központi kérdése az, hogy képes-e a nyelvi tájkép megvilágítani a többségi és kisebbségi csoportok közötti hatalmi kapcsolatokat.

A nyelvi tájképet befolyásoló *általános tényezők*: 1. hatalmi viszonyok, 2. kommunikatív célok, 3. önkifejezés, 4. kollektív identitás kifejezése (Ben-Rafael 2010). A kutatás során megnézem, hogy a felsorolt tényezők közül melyik nyilvánul meg a leginkább.

Felmerül a kérdés, hogy az esetek alapján kialakítható-e valamiféle tipológia, vagyis a sírok átvétele milyen hagyománytisztelési formákat hoz(ott) létre. Tehát a kutatás egyszerre *szinkrón és diakrón* elemzés. Utóbbi vonatkozásában nagyon fontos támpontot jelentenének korábbi vizsgálatok – de ilyenekről nem tudok.

Nyelvhasználat Temesváron. Itt a román kivételével ma minden más etnikum szórványhelyzetben él, vagyis a románon kívül nincsenek erős helyi közösségek. Nem lehet kizárni, hogy a hétköznapi kapcsolatokban sokan több nyelvet ismernek, de nem beszélnek helyesen. Hiányos a kisebbségi nyelvek ismerete – ez kihat a sírfeliratokra is. Egy dolog bizonyos: ma a városban fontos a románul tudás, románul tudni *kell*. Jelent-e ez direkt vagy indirekt románosodást/sítást? A temesvári utca és a temesvári hivatal *egynyelvű* (kb. 85%-os a román jelenlét). Az 1920-as években a *Vestul* című helyi román lap újságírója azon háborog, hogy a hivatalokban, ha a főnökök nem figyelnek oda, magyarul beszélnek... Száz év telt el. Kérdés, hogy a *nyelvi tudás* miként marad meg? Mire elég a család? Mekkora a *magyar nyelv és kultúra presztízse*? És végül a *vegyes házasságok*.

2 A sírokat időközönként meg kell váltani. Ha ez elmarad, akkor a sírt a gondnokság átadhatja egy új kérelmezőnek.

Ilyen etnikai közegben a vegyes házasság (Temes megyében a házasságok 63,6%-a vegyes) természetesnek mondható, de az már nem, hogy a családokban alig van példa arra, hogy a többségi házastárs a nyelvi dominancia helyett elfogadja a *kölcsönösséget*. Ennek ellenére bizonyos jelek azt mutatják, hogy hosszú lejtőmenet után a magyar nyelv presztízse mintha emelkedne...

A vizsgált, mai helyzet többnyire nem azonos azzal, amikor a sírba először temettek. A kutatót az eredeti helyzet is érdekelné, hiszen az utal az egykori demográfiai, nyelvi helyzetre. Van, amikor az átvétel ténye dokumentálható: megőrizték részben vagy egészben a korábbi feliratot (az eredetit). Máskor: a régi feliratot letörölték, eltüntették, de más elemek (fejfa anyaga, megmunkálása, alakja) utalnak az átvételre. A mai kép, ha a jelek mutatják, hogy rátemetés történt, azért is fontos, mert jelzéseket kapunk arra vonatkozóan, hogyan viszonyulnak a sír jelenlegi fenntartói a múlthoz, a korábban ide temetettekhez.

A kutatás alaptételei:

– Temesvár „legendás” *többynnyelvűsége*: a német, magyar, román, szerb nyelvek egymásmellettiése a múlté, a sokszor idézett mondás („Itt még a kutyák is négy nyelven ugatnak.”) már nem érvényes. Kérdés: mi maradt ebből a sokra tartott *többynnyelvűség*ből?

– Temesvár az etnikai *tolerancia* városa – szintén hittételként szokás utalni rá. Itt etnikai alapon nem bántják egymást a polgárok (csak a gazdasági eredmény számít). Ennek van valamilyen jele a temetőben?

– Temesvár „*másssága*”: polgárosult, más romániai városokhoz képest előbbre jár. Ezt a helyi románok mondásba foglalták: *Tăt Banatu-i frunceă! Ȃl mai tare om este bănăţeanul*. Vagyis: *A Bánság az igazi, az első! A bánsági ember a legállhatatosabb*.

– Ezek szerint létezik itt egy Európa-orientált bánsági tudat, amely olykor-olykor átbukik kivagyiságba. Kérdés: mi látható a temetőben ebből a bánságiból, aki térségi társainál többre tartja magát? Mit jelent ez a gyakorlatban?

A kutatáshoz olyan parcellát választottam, ahova legalább száz éve temettek, ez a temető központi része. Több ezer sírt tartalmazó parcellából a főutak mentén fotóztam le minden sírt. Minden sírről három képet készítettem: egyet az egész sírről, egyet a sírkőről és egyet a feliratról... Lefotóztam az összetört sírokat éppúgy, mint azokat, amelyekben nem volt felirat. Továbbá interjú beszélgetést folytattam a temető gondnokával, a városrész katolikus plébánosával, több alkalommal helytörténészekkel konzultáltam.

3. A temesvár-józsefvárosi temető

Temesvár azon kevés erdélyi-bánsági³ település közé tartozik, ahol a városrészi tagoltság máig fontos szerepet játszik. Temesvár négy történelmi városrésze (Belváros, Gyárváros, Józsefváros, Erzsébetváros) és később az újabb kerületek bizonyos vonatkozásban megjelennek a mai életvitelben is. A köztemetők városrésziek. A városrészi temetők valamikor egyházi, katolikus temetőkként jöttek létre, de már a kezdetektől befogadtak más felekezethez tartozókat is – egy időben külön parcellát jelöltek ki számukra. Szinte a kezdetektől temettek ide ortodox vallásúakat is – ez pedig megalapozta a városvezetés azon döntését, hogy az 1950-es években az említett négy városrész temetőit köztemetőkként átvegye és ekként működtesse. Időben a katolikusok után, a 18., 19. században kialakított temesvári ortodox temetők nem fogadtak be más felekezetűeket, és ezek megmaradhattak egyházi fenntartásban.

Az első temesvári temetőt bizonyos források szerint 1723-ban, néhány évvel a törökök kiűzése után hozták létre. Ez rövid időn belül kicsinek bizonyult, és 1738-ban (más forrás szerint 1749-ben) új temetőt létesítettek a jelenlegi Központi Park helyén, ahova körülbelül 8000–9000 embert temettek el, legtöbbjükét az 1738–1739-es pestisjárvány vitte el. Ezt a temetőt 1771-ben zárták be, vagyis a Mária Terézia-féle temetői törvény megjelenése idején itt már elkezdődött a változás: a temetőt kivitték mai helyére, a Lippai útra.

Az általam vizsgált Józsefvárosi temető⁴ Szilvágyi Zsolt plébános szerint újabb a belvárosinál. Józsefváros városrész Temesvár délnyugati felén, 1744-ben jött létre, a gazdagabb belvárosi polgárok építettek az itteni kertek közé nyári lakhelyet, kezdetben lakói csak német anyanyelvűek. Nevét 1773-ban kapta, a középkori eredetű Új Német Major helyett, II. József (1741–1790) tiszteletére, és a budapesti példa hatására lett Józsefváros. Római katolikus temploma 1772–1774 között épült, csak a Dóm, a mai római katolikus székesegyház régebbi (épült: 1736–1773 között). 1775-ben létrejött a Temesvár IV., vagyis a józsefvárosi plébánia, mai nevén Temesvári Római Katolikus Püspökség Székesegyházi Főesperességének Temesi esperessége. A régi temető helye ott volt, ahova az 1900-as években felépült a Tűzoltótanya és a Kandia csokoládégyár. Feltehető, hogy a 19. évszázad utolsó negyedében költöztették a mai helyére – de ezt nem sikerült semmilyen forrással igazolni.

A plébános véleménye szerint a temetőt a katolikus egyház működtette az 1930-as évekig, akkor nyomásra (adóprés) átadták a városnak.⁵ Az 1970-es években jelentős közútfejlesztésre került sor, a Sági utat négysávossá szélesítették, a temetői sírok első vonala, a város fontos személyiségeinek emlékhelyeivel a mai közút alá került – a sírokat felszámolták. Megbomlik a belső egyensúly: monumen-

3 Történelmileg külön kell beszélni Erdélyről és Bánságról. Ugyanakkor Romániában a kisebbségi kérdés okán, amikor idetartozó kérdéskört elemzünk, egyre kevésbé beszélünk külön Erdélyről és Bánságról, hanem az általánosító Erdély fogalmat kiterjesztjük Bánságra, Máramarosra, Partiumra is.

4 Temesvárt a nép száján Sági úti temető, mert az út mellett található.

5 Az egyházi anyakönyveket le kellett adni az állami levéltárba, levéltári kutatást nem végeztem.

tális sír alig maradt – ezek jelzik, milyen lehetett az a sor, amelyet felszámoltak.

Térképet kértem a temetőről, kérésemre a válasz: nincs. Ezt nehéz elhinni. Legalább valamilyen hozzávetőleges vázlatnak, parcellabeosztásnak léteznie kell. A temetőbe belépőt különben nem fogadja semmilyen információs tábla. Igaz, a főkapu mellett ott a gondnoki iroda, ahol a két gondnok egyike viszonylag könnyen – de: nem mindig – elérhető. Mivel térképet nem kaptam, a világhálón megkerestem a temető google-térképét.

A légi felvételen jól látszik, hogy alig van növényzet a temetőben, vagyis nagy a zsúfoltság. Megnéztem, néhány Temesvárhoz mérhető nagyváros jelentős temetőiben mi a helyzet. Az eredmény megdöbbentő. Temesvárt a városrészi temetőikben nincsenek védett sírok, annak ellenére, hogy a Monarchia idején jeles személyiségek örökös sírhelyet kaptak – s ezeket védeni kellene ma is.

– **Debrecen**, Köztemető (létrehozták: 1930)

- Területe 64,00 ha
- Sírok száma kb. 90 000
- Halottak száma kb. 160 000
- Védett sírok (2007): 225

– **Szeged**, Belvárosi temető (1831)

- Területe 20 ha
- Sírok száma kb. 12 000
- Halottak száma kb. 35 000
- Védett sír (1990): 180

– **Kolozsvár**, Házsongárdi temető (1585)

- Terület: régi 12 ha, összes 24 ha
- Sírok: régi temető 13 000, az új résszel együtt kb. 25 000
- Műemlék (2016): 400 sír

– **Temesvár**, Józsefvárosi temető (1880?)

- Területe: 15,5 ha
- Sírok száma: kb. 30 000
- Halottak száma: kb. 100 000
- Műemlék, védett sír: nincs.

A helyzetet az alábbi táblázatba összesítettem:

1. ábra. Temetők összehasonlító adatai

Temető	Terület (ha)	Sírok száma	Sűrűség: sírok száma/ha
Debrecen, Köztemető	64	90 000	1400
Szeged, Belvárosi	20	12 000	600
Kolozsvár, Házsongárd – régi	12	13 000	1084
Temesvár, Józsefvárosi	15,5	30 000	1935

Forrás: minden grafikon és táblázat szerkesztője a szerző.

A Józsefvárosi temető szinte kétszer zsúfoltabb, mint a Házsongárd régi része, pedig ott sincs elég hely a sírok között. Itt a szó szoros értelmében harc folyik a sírhelyért, állandó az építkezés, mert ahol kis hely mutatkozik, „beszúrnak” egy sírt. Felszámoltak parcellák közötti utcát, illetve ahol a régi utcák szélesebbek voltak, a szélre sírok kerültek. Bár a kiválasztott temetőrész gyakorlatilag már évtizedek óta betelt, nincs stabilitás, újabb sírokat alakítanak ki. Ebből kifolyólag az utak is rendezetlenek, nyáron porosak, eső után az úton áll a víz. A sírok között vad növényzet, szemét, építkezési hulladék. Dzsumbuj. Összetört sír is több van, az egyik sír keresztjét az első héten lefotóztam, a következő héten ismeretlenek összetörték. A temetői utakon nincs világítás – volt, de nem működik. Általános gyakorlat a korábbi sírok átadása, átvétele, a rátemetés. Ezzel pedig eltűnhet egy korszak, eltűnhetnek etnikai csoportok, a múlt etnikai vonatkozásai a temetőben sem lesznek megfigyelhetők, felidézhetők.

A gondnok állítása szerint 2017 szeptemberében kb. 30 szabad hely volt a temetőben. Évente átlag 500 temetést végeznek, az év hátralévő hónapjaiban 100-130 temetésre lehet számítani. Ha ebből levonjuk azokat, akik már rendelkeznek saját sírhellyel – a gondnok szerint ezek aránya nem éri el az 50%-ot, akkor is kétszer annyi helyre van szükség, mint amennyit nyilvántartanak. Városi temetőpolitika nincs, a város nem tervez temetőt. A gondnok megemlíti, hogy néhány éve egy vállalkozó új köztemetőt kívánt volna nyitni, de az európai uniós elvárások olyan szigorúak, mindenekelett a terület régészeti feltárását illetően, hogy elállt a tervtől.

Temesvár hagyományos, jelentős temetőit legalább száz éve nyitották meg, és a város nem tervez új temetőt, pedig a helyzet nyomorúságos. Nincs temetői esztétika, nincs rend, a temetési aktus méltóságáról nem beszélhetünk, ha síron átbukdácsolva kell a halottat a sírig elhurcolni. A gondnok kiskirály.

A vizsgált parcellának zártnak kellene lennie – de nem az. Összesen 374 sírt fotóztam le. 1900 előtti sírt (a feliratok alapján) keveset találtam, mindenik az 1890-es évekből való. Korábbi nincs. Sok a kopott sírkő, alig olvasható felirattal. Sokkal több a „felújított” sírkő: a régít átveszik azok, akiknek átadták a sírt, és valamiképpen viszonyulnak a régi síremlékhez.

4. Kutatási eredmények – a temető nyelve

4.1. Sírok időrendi besorolása

Abból indultam ki, hogy egy több mint száz éve használatban lévő parcellában az új sírok aránya alacsony. A helyzet más, sok az új sír. Kérdés, hogyan lehet a sír „életkorát” megállapítani? Az első szempontot a sírfelirat adatai jelentik. De ha nem első temetésről tudósít a felirat, ha rátemetéssel van dolgunk, akkor további szempontokat kell keresni. A sírkő formája is információt nyújt: obeliszk

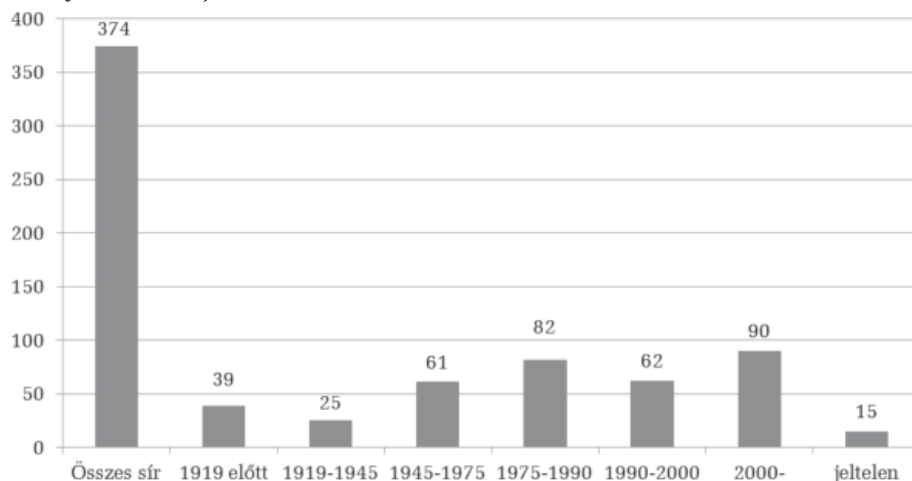
napjainkban alig készül, az obeliszkkel díszített sírok szinte biztosan régiek, a felirattól függetlenül. Fontos a fejfa és a sír összhangja: a sírt időszakonként fel kell újítani, a fejfát maximum lemassák, letakarítják. A sír állapota is fontos, aki sírt vesz át, minden bizonnyal felújítja. Ezen szempontok szerint igyekeztem megállapítani a sírok keletkezési idejét. Hat kategóriát jelöltem ki: kezdetektől 1919-ig; 1920–1944; 1945–1975; 1975–1990; 1990–2000; 2000-től máig.

A jeltelen sírok szinte kivétel nélkül ledöntött, összetört sírkövet jelentenek, de van fejfa nélküli, átépítés alatti sír is.

A feliratok szerint a sírok 24%-a 2000 utáni, további 16,5%-a 1990 utáni. Kutatásunk szempontjából újnak tekinthető minden 1975 utáni sír – ezek összesen 62,5%-ot tesznek ki.

A 359 sírból az ismertetett szempontok szerint eredetinek tekintek 166-ot (46%), *átvettnek* 193-at (54%). A sírok 54%-ának *fenntartója* időközben *megváltozott*. A régi sírok 40%-át átvették, kiürítették és/vagy rátemettek a régire. Kegyeleti szempont: mi marad a régiből? – visszatérek rá a nyelvi elemzésnél. Látni kell, hogy a folyamat időben *gyorsul* – minél kevesebb a szabad sírhely, annál inkább. Ezért fontos a védelem: védetté kell nyilvánítani minden arra érdemes sírt.

Mivel 40 év alatt a régi sírok jelentős része, mondhatni 40-50%-a⁶ „gazdát” cserélt, ezzel eltűnt a múltnak bizonyos része. Süllyedő évszázadról beszélhetünk, és jogos a kérdés: múltunk elsüllyed vagy ellopják? A folyamat irányított, vagy a helyzetben gyökerezően spontán? A sírok átadása-átvétele etnikumsemleges folyamatnak tekinthető, bár a helyi románok között sokkal többen vannak olyan társadalmi-politikai helyzetben, hogy a temetői „zavarosban” érdekeiket érvényesíteni tudják.



2. ábra. A vizsgált sírok „kora”

6 A beszúrt, utakra épített sírok arányát 20%-ra teszem. Pontos adatot a temetői anyakönyvek-ből kaphattam volna – ezekhez nem fértem hozzá.

4.2. Feliratok nyelve

Ideális helyzetben minden halott olyan sírfeliratot kap, amely tükrözi (nyelvi) identitását. Ha vegyes házasságról van szó, akkor a kétnyelvű tábla volna elvárható – ideális esetben.

A helyi polgárral kapcsolatosan általánosan megfogalmazható kérdések: 1. kinek, mit szeretne üzeni? 2. mennyire fontos számára az anyanyelve? Ha erre külön nem is gondol, önmagában mindenki valamiként eldönti, hogy kinek szánja a sírra kikerülő üzenetet: a családnak, a szűkebb vagy tágabb közösségnek. Felmerül a nyelvi másság kérdése, és hogy a különbözőséget ki miként kezeli. Ha természetes számára, akkor nincs dilemma, nincs megválaszolendő kérdés. Vegyes házasság esetében viszont sokszor megfigyelhető, hogy nem az elhunyt nyelve, (feltételezhető) identitása számít, hanem azé, aki a temetést intézi. Azt nem lehet megvizsgálni, hogy az elhunyt az identitása kérdésében mit vallott. Vizsgálható viszont a család- és keresztnév és a feliratok közötti megfelelés.

Megvizsgáltam a sírokat a feliratok nyelve szerint. A feliratok kétharmada román nyelvű. A Józsefvárosban valamikor domináns németek visszaszorultak, németnél magyar sír is több van. Van még több szerb sír, bolgár (kettő biztosan: Dupța, Lebanov) és még cseh (Hrzacsek) is. Külön vettem a kétnyelvűeket, találtam 2 háromnyelvűt is.

3. ábra. Sírfeliratok nyelve (A bolgár és cseh sírokat ide nem vettem be.)

Sírfelirat	Román/Ro		Magyar/Hu		Német/De		Szerb/Srb
Egynyelvű	221		51		33		12
Kétnyelvű	RoHu	RoDe	HuRo	HuDe	DeRo	DeHu	SrbRo
	8	6	5	5	2	13	1
Háromnyelvű	HuRoDe						
	2						

A többnyelvű sírok esetében a sírfeliratoknál többnyire a domináns nyelv érvényesül, a látottak alapján állítható, hogy nincs nyelvi egyenlőség.

A bolgár sírok esetében az egyik román írásmóddal írta a nevét (Dupca helyett Dupța), a második (Lebanov) neve mellé német szöveget írtak. A cseh név (Hrzacsek) alatt a szöveg román nyelvű.

Összesítettem az egy-, két- és háromnyelvű feliratokat összevonással. A román dominancia kétharmados (65,5%), de városi szinten ennél nagyobb, hiszen az ortodox temetőkből katolikusokat és reformátusokat nem temetnek.

4.3. Név, írásmód, nemzeti hovatartozás

Kisebb esettanulmányokra adódik lehetőség, vegyünk néhány példát. Fényképet nem mellékelek minden esetben.

Appeltauer család: az obeliszk egyik oldalán német, a másikon magyar feliratok. A német feliratoknál a keresztnévek: Gusztáv, Gyula, András. A magyar oldalon van Gusztáv meg Mátyás, de Wilibald is. Vagyis nem a keresztnévek mutatják a megoldást, hanem a korszak: a Monarchia idején németül volt a sírfelirat szövege, impériumváltás után, a román fennhatóság alatt lett magyarrá.



Nüszl család – példa a háromnyelvűségre. A Nüszl család eredetileg német, mutatja az obeliszk tetején a felirat: *Ruhestätte der Familie Nüszl* (gót betűs írással). A család elmagyarosodik, legalábbis ezt jelzik a keresztnévek: Aladár és Anna. A magyarság bizonyossága az is, hogy Nüszl Böbe jelenleg a temesvári magyar líceum rajztanárnője. A tanárnő nagynénje, Mária, román férfinak lett a felesége. Az obeliszk másik oldalán megjelent az új felirat: *Aici odihnesc Hurjui Aurel*, továbbá Hurjui Maria. Ide illet volna odaírni, hogy született/născută/geborene Nüszl. A felirat mutatja, hogy a férj halt meg később, s bár ő a befogadott a sírba – ő eldöntötte, hogy az ősei sírjába úgy kerüljön a felesége, hogy románnak gondolhassák. Nüszl Mária magyar katolikus misére járt. (A plébános közlése.)



Tudor, Wiener, Szentkirályi családok. Jó példája az etnikai egymásmelletti-ségnek. Egyazon síron bal oldalon a román család táblája, középen a németé és jobb oldalon a magyar családé (itt Jolán helyett Iolánt írtak, ékezettel).

Giuchici család. Ez esetben a sírfelirat alapján annyit állapíthatunk meg, hogy a név igen keveset mond az elhunyról. Az alábbi kép mutatja, a család magyar sírfeliratot készíttetett, miközben a Giuchici név eredetileg szerb, bár az írásmód román.



A keresztnévek a Giuchichi család esetében magyarok – és az elhalálozás időpontja mutatja, hogy a feliratok újak, szabadon döntöttek, nem taktikáztak. (A magyarság vállalása nem „előny”.) Továbbá a Tuszing családnév is kérdéseket gerjeszt. Megnéztem, magyar családok viselik (Csilla, Károly), a németes forma Tussing. Ez esetben három Tuszing keresztnéve került román írásmóddal a fejfára (Tiberiu és Carol elhalálozása teljesen friss). Tiberiu alighanem Carol és Maria fia. Maria a túlélő, a Maria név előfordul minden helyi nyelvben – nem tudhatni, hogy Maria minek vallja magát. Itt a magyar(os) családnévhez román keresztnévek kerültek.

Moşovăţ – Máté sírfelirat. Az első név román, a második magyar. A keresztnév mindkét esetben magyar. Nem derül ki a feliratból, hogy milyen kapcsolat van a kettő között, lehet anya és (férjezett) lánya. Az bizonyos, mindkettő magyarnak vallotta magát, és ezt a temetés után is tiszteletben tartották.



Simonyi család. Van, amikor a név és a választott identitás látszólag ellentmondanak egymásnak. A síremléken a katolikus kereszt mellett ott található a reformátusok szimbóluma is, a szomorúfűz. A családnév egyértelműen magyar. A Nikolaus keresztnév tagadhatatlan német, ha így használta viselője, akkor német volt. Miként a feleség, Katharina is. Csakhogy az utánuk következő két név magyar: Ilona és Irma, majd az utolsó lehet német (Stefan/Stephan) vagy román (Stefan). Újabb furcsaság: Ilona halt meg legkorábban, és ő a harmadik a sorban. Lehetséges, hogy Nikolaus és Katharina a szülei voltak – de akkor miért a magyar keresztnév? És további kérdések: Irma és Stefan elhalálozási évével mi a helyzet, mert ha élnének, 110 illetve 119 évesek volnának – ami kizárt.

Rusznjak család. A családnév magyar, az írásmóddal baj van – hiányzik az ékezet. És a Pal keresztnévet is ékezet nélkül írták. Magyarázat az lehetne, ha a feleség, Barbara románként eltemeti magyar férjét. De elsőként ő halt meg – akkor pedig arra lehet gondolni, hogy Rusznjak volt a név használatos formája egész életükben.



Német Elena. A sírfelirat román, a családnév magyar (hiányzó h?), ékezettel leírva. A keresztnév román. Az magyarázat lehet, hogy román nő magyar férfinak lett a felesége.

Bulát család. Az alábbi síremléken alighanem a szülők és gyermekük neve szerepel. A Bulat név román családnév, Moldvában gyakori. Magyar változatban is előfordul, de nagyon ritka. Ha valaki Bulát Vladimir, nehéz kizárni a moldvai felmenőket. Az elképzelhető, hogy Erzsébet magyar volt, és mivel ő temette el a férjét, magyarul íratta a családnévet. De ott van románul, hogy inginer (mérnök), és a Vladimír rövid i-vel szerepel. Az viszont bizonyos, hogy Livia lezárta a dilemmát, ő egyértelműen románként jelenik meg.



Borosz család. A férj Pál, a feleség Ștefania. Utóbbi temeti el férjét. A sírfeliraton Paul szerepel, és a fiú neve is román változatban látható: Andrei. Alighanem román nyelvi dominanciájú vegyes házasságról van szó.

Gredina család. Amit ez a síremlék mutat, magyarosodásként lehet értelmezni. Gredina Áron neve valójában Aron Grădină. Hogy miért változtatott nevet, nem tudhatjuk. Az biztos, hogy az 1935-ben eltemetett feleség is a Gredina névalakot használta.

Winkle József. Az eredetileg minden bizonnyal német Josef Winkle esetében a magyar névhasználat oka a szakmája: az államvasutaknál akkor elvárták, hogy a munkavállaló magyarnak vallja magát – és Winkle József a sírfelirat szerint főmozdonyvezető volt, nyugalmazott.

Köznyelvi átvétel. Arra is találunk szép példát, amikor valamilyen helyi közösség hatását kell feltételezni, ha a felirat szövegét olvassuk. Az egyik esetben Józsinak becézhetette szűkebb közössége az elhunytat, s ez annyira tetszett a családnak, hogy megörökítették. A sírfelirat románul: Novacovici Ion Mihai zis Ioji. Vagyis az elhunytat Józsinak becézték, csak itt hangalak utáni román átíratban szerepel a Józsi. Ahol egy nem magyar embert Józsinak szólítanak, ott a magyarnak nem eshet bántódása.



Névmimikri? Az alábbi tábla amilyen szűkszavú, annyira gerjeszti a kíváncsiságot. A Pescaru román családnév, a Francisc román keresztnév, a György pedig magyar. Ki tudja ezt kibogozni?

Nyelvváltás. A Kiss családról azt biztosan állíthatjuk, hogy a férfi származása magyar. Talán tudnak magyarul, de szinte biztosan számukra a magyar nem a köznapi nyelv.

Intergenerációs asszimiláció. A Szász és a Pentz család sírhelyének feliratai az asszimilációt mutatják: a Szász család neve ma Sas, és a keresztnévek románok: Ema (Emma helyett) és Şandor (Sándor helyett.) Utóbbi még csak pléhkeresztben szerepel.



Összefoglalva: több esetben találunk következetlen, vagyis vegyes névhasználatot. A családnév és a keresztnév között nincs nyelvi összhang. Van érthetetlen eset (Sklenerek). Van olyan is, amelyből látni, hogy a család etnikailag tart egy irányba, illetve átlép a domináns nyelvi közösségbe. Asszimilálódik. De van olyan, ideálisnak mondható eset is, amikor a halottak eltérő etnikai hovatartozása kiolvasható a sírfeliratból.

4.4. Vegyes házasságok

A temetőben a sírfeliratok alapján román–magyar vegyes házasság nagyon kevés azonosítható. Öt esetben biztos, több esetben kétséges. Ez százalékosan biztosan jóval alatta marad a jelenleg érvényes kétharmados aránynak. Sokkal több magyar–német vegyes házasságot mutatnak a sírok – összesen 32-t számoltam. De ez már a múlt, a németek többsége kitelepedett, elment, a magyarok is egyre kevesebben vannak. Román–szerb házasságból sokkal többet látni – ennek egyik oka az, hogy a szerb nevek könnyebben azonosíthatóak (Boszilka, Mileva, Zorka, Jovanka, Darinka stb.).

Szabó család. Három generáció, két német és egy szerb feleség. A feleségek nemzeti hovatartozására a nevekből lehet következtetni – a sírfelirat nyelve magyar.

Udvaros-Sziklai család. Német dominanciájú. Mindkét nevet – Udvaros és Sziklai – magyarnak mondanánk, de a család a sírfelirat szerint német. Illetve később (János) mégis bekövetkezett a váltás.

Megállapítható, hogy napjaink házassági arányai – a magyarok kétharmada vegyes házasságot köt – még nem mutatkoznak meg a temetőben.

4.5. Magyar nyelvhasználat

Az ékezetek tűnnek el a leghamarabb a magyar nevek írásakor. Nehéz eldönteni, hogy a hozzátartozók nyelvi (in)kompetenciájára, a kőfaragók (hiányzó) nyelvi ismereteire gondoljunk-e, de azt is feltételezhetjük, hogy az ékezetekről való lemondás a román nyelv dominanciájának egyik jele. Bármire is gondolunk, az alábbi esetek zavaróak.

Fabian család: a sírfeliraton minden ékezet hiányzik.



– Más esetben a családnevek (**Sebestyén és Tivadar**) írása rendben van, de a keresztnév hol helytelen írással szerepelnek, hol román fordításban (Ladislau, Terezia, Karol, Stefan, Melania).

Demjén/Demyen család. Itt a kőfaragó a hibák sorozatát követte el: nem ismeri az ékezeteket, nem következetes (a családnév két formában szerepel), az egyik keresztnévet románul használja, a másikat románosítja.



Parvan/Párvány család. Példa arra, hogy a felirat nyelvi hibái miatt egészen más nevet kapunk, mint az eredeti. Ha az alábbi két sír nincs egymás mellett, kevés ember jönne rá, hogy a Parvan név nem a román Părvan, hanem a magyar Párvány.



Barbie család: Van eset, amikor minden bizonnyal az elhunyt hozzátartozója nem ismeri kellőképpen a magyar nyelvet. A sírra írt idézet nem szokványos, ezt külön kérték. Adtak a kőfaragónak egy magyarul helytelen szöveget. Hiányzik egy vessző, és az addig-ban a d hosszúí.



Szelei János. A *Nyugodjon békében* helyett azt írták: *Nyugodjan békébe*. A felirat szövege a szóbeliség jegyeit viseli magán.

A fenti esetek jól mutatják, hogy egy, a nyelvében meggyengült közösségről van szó, amikor a szép szándék is félrefuthat, az emlékező ellen fordulhat.

4.6. Rátemetések, sírátvételek – kegyelet

A fentiekben jeleztem, hogy nagyon sok a sírátvétel, a vizsgált síroknak csaknem a fele átvett. A korábban ide temetettekhez való viszonyulás eltérő, s ez sok esetben dokumentálható. A felmerülő kérdés: tudatosan kívánják egyesek eltüntetni a múltat, vagy valami kialakult, s ezt mintának tekintik? Az átvett sírok esetében együtt lehet-e a múlt és a jelen? Vannak-e ennek kialakult formái? Továbbá: beszélhetünk-e az elődök iránti respektusról olyan esetben, amikor a sír átvevői nem rokonok? Milyen kegyeleti szempontok érvényesek, érvényesítendőek átvétel esetén?

Hamat család. Ezt a gyönyörű fejfát átvették a sírral együtt. Aligha rokontól, mert annak nyoma maradt volna. Simára csiszolták, a szoborfejtől lefelé. A hátsó oldalra felkerültek a család halottainak nevei. A korábban ide temetettekről semmi nem tudósít.



Balvin-Zsuffa család. Itt minden bizonnyal sírátvételről és rátemetésről van szó, amikor valaki átírja a múltat. Ez alighanem két lépésben történt meg. Előbb megjelent az alábbi, új tábla, román alapszöveggel. Majd rákerült a táblára az átvevő család (Andreescu) halottainak a neve. Nincs információ a családok közötti kapcsolatról. Csakhogy megmaradt az obeliszk alján a régi sírfelirat egy része. Ebből az derül ki, hogy az alapszöveg magyar, a családnév nem Zuffa, hanem Zsuffa. (A sírt sűrű növényzet veszi körül, alig fotózható.)



Varga-Czapp család. Csodás gránit obeliszk jelzi a sírt. A felső része eredeti, lent új felirat. Valamit lecsiszoltak, otromba módon, ide került az új név.

Böhcsek-Krausz család nyughelye. Ez is gránit obeliszk, a világháborúk közötti időből. Különben ezeket a készítőik megjelölték, alul a név: Kapfer. Az obeliszk felső részének aljára a korábitól eltérő írással az átvevő család beírta: örökölték. MOȘTENTORI FAMILIA. Ebben kételkedem. És alul az új nevek: Neța Miron és felesége, Sirian Sofia.



Dumitriu, Hutterer sír. A sírfelirat, a márványtábla új, nem az eredeti. A történet a következő lehet: a sír a Hutterer családé volt, Éva bizonyos feltételekkel – rendszeren eltemetik, feliratozzák – átengedhette a sírt. Eltemették, de a tábla román nyelvű lett (Éva ékezet nélkül jelenik meg), és a sorban első lettek az átvevők. Az elsőként elhunyt Hutterer Éva a sorban az utolsó. Látszik, hogy az 1992-es és 2011-es évszámoknál a tábla világosabb, tehát amikor ide beírták, le is csiszolták.

Stana-Albuț és Kovács családok. Itt is világosan látszik, hogy az új felelősök bizonyos feltételek mellett vehették át a sírt. A régi család emlékét meg kellett jeleníteni. Új síremlék készült, két oldalon a két család. Itt is első az utód, a régiek jobb oldalon következnek. A magyar nevek írásánál az ékezetek részben hiányoznak.

Zemler és Hodor családok sírja. Ezt a megoldást lehet a leginkább elfogadni, hiszen a sír átvevői a régi fejfa mellé újat készítettek, s a kettő egymás mellett áll, a két család emlékezetét hirdetve.



Goantă család. Van olyan átvétel, amikor a régi sírfeliratból semmi nem marad. Ez az eset átvétel, hiszen a 90-es években temettek ide, a síremlék pedig régi. Áthozták ide máshol eltemetett családtagok tábláját, felcsavarozták, és a korábbi hatalmas síremlékbe „beillesztettek” egy kisebbet, így lett belőle az alábbi, ízléstelen csinálmány.



Összefoglalásként elmondható, hogy vannak esetek, amikor az átvétellel a korábbi sírtulajdonos emlékét megőrzik (itt vannak fokozatok), valószínűleg olyan esetek ezek, amikor idős, egyedülálló személyek maguk adják át a sírt. Ha a sír megváltatlanként válik „szabaddá”, akkor szinte bármi történhet. Régi sírok megcsúfolása, a korábbi eltemetettek emlékének a teljes törlése. Úgy tűnik, ebben a kérdésben a temető fenntartója semmilyen rendszert nem dolgozott ki, nem vár el semmit.

5. Következtetések

A kutatás egyik központi kérdése az volt, hogy képes-e a nyelvi tájkép megvilágítani a többségi és kisebbségi csoportok közötti hatalmi kapcsolatokat. További kérdések: létezik-e *többsnyelvűség*, illetve az élők, a napjainkban temetkezők *miként viszonyulnak a múlt*hoz, és végül, hogy a városi román jelenlét *dominánsává válása kihat-e* a kisebbségi (magyar és német) sírok felirataira. A kérdésekre pozitív a válasz, de mindeniket külön kell venni.

Kiegyensúlyozott többsnyelvűségre nincs példa – abban az értelemben, hogy egyformán és helyesen használják a többség és (valamelyik) kisebbség nyelvét. Többsnyelvűség létezik, de nagyon ritkán mutatja a valót, a vegyes házasság tényét. És a létező többsnyelvűség is mutatja a kisebbségi nyelvek romlását, illetve a temetői kiszolgáló személyzet részéről a kisebbségi nyelvek nem ismeretét. Minden kisebbségi nyelv a temetőben másodlagos, a feliratot megrendelőnek kell a helyes szöveget megkövetelnie. Bár további elemzésre volna szükség, temetőn kívüli jeleket is figyelembe véve azt állítom, hogy nyelvromlás figyelhető meg. Etnikai nyomás közvetlenül nem érzékelhető, de az ékezetek nélküli nyelvhasználat alapján feltételezhető, hogy egyre többen igyekeznek úgy írni, hogy a román olvasónak ne okozzon gondot. Ami bizonyos: Temesvár legendás *többsnyelvűsége*, a német, magyar, román, szerb nyelvek egymásmellettiége a múlté. A sokra tartott többsnyelvűségből tolerancia maradt, amikor a többségi nem kifogásolja a kisebbségi jelenlétét. De a tolerancia hatalmi viszonyt idéz, hiszen a többségi lehet toleráns, ha akar. A kisebbségi esetében ez kötelező.

Kérdés volt a kutatás elindításakor, hogy kialakítható-e valamiféle tipológia a temetkezést, az elődök emlékének felidézését illetően. A kutatás mai szakaszában erre még nem tudok válaszolni. Azt is alaposabban vizsgálni kell a jövőben, hogy a sírok alapján mit mondhatunk a városiak anyagi helyzetéről. A temető meglehetősen jólétet mutat, sok a drága sír, és új, ízléses sírok is vannak ezek között. Azonban további kutatás szükséges.

Külön vizsgáltam, hogy létezik-e valamilyen etnikai alapú elkülönülés a temető használatában. Nincs. Az újabb parcellákban több a román sír – de ez a város demográfiai helyzetéből adódik. A régebbi, központi részeken (ahol a kutatást folytattam) minden rendszer nélkül váltják egymást román és nem román sírok – és itt is többségbe kerültek a román sírok.

A névelemzés a nemzeti hovatartozást illetően korlátozottan alkalmazható. Vannak olyan nevek (Veres, Laza, Deac, Uliczay), melyeket több etnikum is magáénak tart – ilyen esetekben nem lehet semmit pontosan állítani. Ha valaki Cornel, akkor a Molnar névvel is román.

A temetői román nyelvi dominanciát az is erősíti, hogy olyan személyeknek a neve is felkerült a sírkövekre, akik nem itt haltak meg – de „hozták” az itt elhalálozott utódok. Ez torzítja a helyzetet.

A múlt iránti kegyelet csak akkor figyelhető meg, ha ezt valamilyen kényszer kiváltja. A temető fenntartója a jelek szerint semmilyen elvárást nem fogalmazott meg, pedig szükséges volna. Fontos volna a város(rész) jeles személyiségeinek a sírjait külön kezelni, védelemre van szükség, főleg, mert a városban krónikusnak mondható temetői helyhiány ezeket is veszélyezteti.

Szakirodalom

ANDERSON, Benedict

2006 *Elképzelt közösségek: gondolatok a nacionalizmus eredetéről és elterjedéséről*. Budapest, L'Harmattan Kiadó.

BARTHA, C.–LAIHONEN, P.–SZABÓ, T.

2013 Nyelvi tájkép kisebbségben és többségben: egy új kutatási területről. *Pro Minoritate* 23 (3). 13–28.

BEN-RAFAEL, Elizier et al.

2010 Introduction. In: Shohamy et al. (eds.): *Linguistic Landscape in the City*. Bristol, Multilingual Matters, 11–28.

BODÓ Csanád

A magyar nyelvi vitalitás területisége Moldvában. In: Zelliger Erzsébet (szerk.): *Nyelv – területiség – társadalom*. A 14. Élőnyelvi Konferencia (Bük, 2006. október 9–11.) előadásai. Budapest, Magyar Nyelvtudományi Társaság (MNyTK. 228.), 123–142.

GAL, Susan

2006 Contradictions of standard language in Europe. Implications for the study of practices and publics. *Social Anthropology* 14/2. 163–181.

GILES, Howard–BOURHIS, Richard–TAYLOR, Douglas

1977 Towards a theory of Language in ethnic group relations.

In: Giles, H. (ed.): *Language, Ethnicity, and Intergroup Relations*. London, Academic Press, 307–348.

GORTER, Durk

2017 A nyelvi tájkép tanulmányozása: bevezetés a tudományterületbe. *Regio* (3) 31–49.

- ILYÉS Zoltán
2005 Identitás, kultúrtáj, örökségmenedzsment. Szempontok Gyimes kistérségi erőforrásainak értékeléséhez. In: Bakó Boglárka–Szoták Szilvia (szerk.): *Magyarlakta kistérségek és kisebbségi identitások a Kárpát-medencében*. Budapest, Gondolat Kiadó–MTA ENKI, 45–66.
- LAIHONEN, PETTERI
2012 Nyelvi tájkép egy csallóközi és egy mátyusföldi faluban. *Fórum Társadalomtudományi Szemle* (3) 27–50.
- LANDRY, R.–BOURHIS, R. Y.
1997 Linguistic landscape and ethnolinguistic vitality: An empirical study. *Journal of Language and Social Psychology* (16) 23–49.
- MÁRKU Anita–HIRES-LÁSZLÓ Kornélia (szerk.)
2015 *Nyelvoktatás, kétnyelvűség, nyelvi tájkép*. Ungvár, Autdor-Shark.
- MELUCCI, Alberto
1989 *Nomad of the Present*. Temple University Press.
- PÉNTEK János
1999 *A megmaradás esélyei*. Budapest, A Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasága.
- ROSENBAUM, Y.
1977 English around the World. In: Fishman, J. A.–Cooper, R. L.–Conrad, A. W. (eds.): *The spread of English*, Rowley, Mass, Newbury House.
- SCOLLON, R.–SCOLLON, S. W.
2003 *Discourse in Place: Language in the Material World*. New York, Routledge.
- SHOHAMY, E.
2006 *Language policy: hidden agendas and new approaches*. London–New York, Routledge.
- SHOHAMY, E.–BEN-RAFAEL, E.–BARNI, M. (eds.)
2010 *Linguistic Landscape in the City*. Bristol, Multilingual Matters.
- SZOTÁK SZILVIA
2016 *Magyar nyelv és magyar népcsoport Burgenlandban. Nyelvi tájképek vizsgálata a többnyelvűség kontextusában*. PhD-értekezés, Pécs.
- UNESCO
2003 Nyelvi vitalitás és veszélyeztetettség (*Language Vitality and Endangerment*).

NYELVI TÁJKÉP ÉS GAZDASÁGI ÉLET

NYELV – GAZDASÁG – TÁJKÉP. A GAZDASÁGI NYELVI TÁJKÉP KUTATÁSÁNAK NÉHÁNY LEHETSÉGES IRÁNYA ERDÉLYI NÉZŐPONTBÓL

1. A gazdaság és a nyelv közötti összefüggésrendszer és a gazdasági nyelvi tájkép

A gazdasági tevékenység az egyik legalapvetőbb emberi cselekvés, amelynek minden esetben vannak társas és ezáltal nyelvi vonatkozásai; a különféle gazdaságpolitikáknak, üzleti filozófiáknak és stratégiáknak megvan a maguk nyelvi eszköztáruk, amely a nyelvitájképelemek is megmutatkozik a cégtáblák, a feliratok, a hirdetések stb. nyelvhasználata révén.

A posztszocialista országok gazdasági-társadalmi berendezkedését illetően két fontosabb folyamatot emelhetünk ki, amely a rendszerváltozás óta formálja a gazdasági nyelvi környezetet: az egyik a gazdasági, üzleti nyelv nyugatiasodása, ami a nyugat-európai nyelvek (alapvetően az angol) erőteljes befolyását jelzi a helyi nyelvek gazdasági regisztereire, ugyanakkor szimbolikusan is jelöli a „nyugati” orientációt, közel fél évszázad szocialista berendezkedés után.¹ Másik trend, amely hatással van a gazdasági nyelvi tájkép alakítására, az a különféle helyi, illetve regionális sajátosságokkal piacósított termékek és szolgáltatások stb. bővülése, amelyeknek marketingjében, üzleti kommunikációjában fontos szerephez jut a nemzeti identitás, a saját nyelv, illetve a különféle helyi hagyományok.

Mindezzel együtt úgy tűnik, hogy éppen a két szóban forgó marker – a nyugatias és hagyományos (a nemzeti, a regionális, a lokális) – keveréséből születik a kelet-európai gazdasági nyelvi tájkép egyik jellegzetes vonása, amely a nyelvhasználat megannyi vonzatát érinti, s mely keveredés a régió társadalom- és mentalitástörténeti jegyeit egyaránt magán viseli. A társadalom- és mentalitástörténeti jegyek szerepét a nyelvi tájkép összetevőinek formálásában szükséges előljáróban külön is kihangsúlyozni, hiszen éppen ezek által válik ez a globális és lokális érdekeket egyaránt felvonultató gazdasági tér-kép sajátosan kelet-európai jellegűvé.

¹ Az angol elterjedtsége a nyelvitájkép-kutatások egyik központi témája, amely elemzések szerint kapcsolódhat a modernitáshoz, a nemzetköziséghez, a technológiai fejlődéshez, lehet értelmezni mint *snob appealt* (Rosenbaum 1977), de használata kötődhet az angol közvetítő nyelvi funkcióihoz csakúgy, mint a gazdasági szereplők nyelvi kreativitásához (Durk 2017. 38.).

Figyelembe véve az említett jellemzőket, az erdélyi gazdasági nyelvi tájkép kérdéskörét több nézőpontból is megközelíthetjük. Elemezhetjük a globális nemzetköziség tájképi elemeit erdélyi szemszögből, ideértve a különféle idegen szókapcsolatok (például az anglicizmusok)² szerepét és funkcióit a regionális gazdasági tájképen. Tekintettel a régió kulturális és nyelvi sokszínűségére, vizsgálhatjuk úgy a témakört, hogy a hangsúly a többség és a kisebbség(ek) között fennálló hatalmi viszonyokra, a kisebbségi strukturális helyzetre, az államnyelvi dominanciára, illetve a kisebbségi anyanyelvhasználat jogi és társadalmi korlátaira kerüljön. Ugyanakkor az egész kérdéskört megközelíthetjük úgy is – miként azt jelen elemzésben is tesszük –, hogy a vizsgálódásaink középpontjába a *nyelvhasználat dinamikája* kerüljön, azok a cselekvések tehát, amelyek révén a gazdasági élet szereplői nyelvi opcióikkal, a nyelvi tényezőket is számba vevő gazdasági kalkulációikkal, jogtudatosságukkal és nem utolsósorban kreativitásukkal és leleményességükkel alakítják a nyelvhasználatot, így a gazdasági nyelvitájképelemeket is.

2. A társadalmi tér termelése és a nyelvhasználat dinamikája

A nyelvi tájkép társadalmi terekben formálódik a hatalom, a társadalom, a mentalitás, valamint az identitás összefüggésrendszerében. A társadalmi terek történelmi jellegűek, emberi cselekvések hozzák létre és emberi viszonyokba szövődő történetük van. Így a társadalmi tér történelmi konstrukció, amelyet folyamatosan formál az ember azzal, hogy létrehozza, belakja, különféle funkciókat ad neki, megnevezi, elhagyja, esetleg újra(el)foglalja.

Henri Lefebvre a *La production de l'espace* című, a mai térszociológiát megalapozó munkájában a tér termelésének három aspektusát emeli ki: az anyagi tér-, a térre vonatkozó tudás-, valamint a jelentéstermelést. A tér termelésének ilyenén való értelmezése a terek konfliktusosságát is immanens módon magában hordozza, tekintve, hogy a társadalmi terek különféle érdekek megjelenítésének is helyszínei, birtoklásukért pedig állandó küzdelem folyik. Ám éppen ezáltal válik a tér termelése egyének és társadalmi csoportok esetében is létfeltétellé,³ és ezzel egyidejűleg eszközzé: a hatalom és a kontroll eszközévé (Lefebvre 1974).

2 Lásd a témakörrel kapcsolatban például Ichim Stoichițoiu elemzését az anglicizmusokról a romániai turizmus területén (Ichim Stoichițoiu 2016).

3 „Rien ni personne ne peut éviter l'épreuve de l'espace. Plus et mieux un groupe: une classe ou fraction de classe, ne se constituent et ne se reconnaissent comme „sujet” qu'en engendrent (produisant) un espace. Les idées, représentations, valeur, qui ne parviennent pas à s'inscrire dans l'espace en engendrant (produisant) une morphologie appropriée se dessèchent en signe, se résolvent en récits abstraits, se changent en fantasmes. L'investissement spatial, la production d'espace, ce n'est pas un incident de parcours, mais un question de vie ou de mort.” (Lefebvre 1974. 478–479.).

Adódik a kérdés, hogy milyen lehetőségeik vannak „tértermelésre” azoknak, akik nem részesei a hatalomnak, olyan berendezkedésekben élnek, amelyeket nem az ő érdekeik szerint hoztak létre, nem ők tartanak fenn, például valamilyen társadalmi vagy etnikai kisebbséghez tartoznak? Hogyan jeleníthetők meg a különféle regionális vagy lokális identitások a maguk nyelvhasználati és szimbolikus rendje szerint például államnemzeti keretekben, vagy akár napjaink globális szintű gazdasági-társadalmi átalakulásainak sodrásában?

Tapasztalati tény, hogy a terek befogadnak vagy éppen kizárnak – gyakran éppen a nyelv eszközei által –, s a befogadottság/kizártság pedig intenzíven megélt emberi élmények. Ha ez nem így lenne, aligha lehetne értelmezni, hogy miért alakulhatnak ki feliratok, cégtáblák, megnevezések, akár betűk vagy ékezetek körül olyan éles konfliktusok és szenvedélyes viták, amelyek egyébként hatalmi játszmáknak is gyakorta eszközei.

A kisebbségi nyelvjogi küzdelem a *kizártság elleni cselekvések* soraként is értelmezhető. A cselekvés lehetőségei kapcsán szociológiai alpmű – ellentétben „a mindent átszövő hatalom” elméleteivel⁴ – Michel de Certeau munkája a cselekvés művészetéről, amelyben a szerző azt mutatja be, hogy a hétköznapi cselekvők leleményessége, kreativitása, praktikái, fondorlatai és trükkjei miként kínálnak fel kézenfekvő megoldásokat a különféle identitások kifejezésére, a megmutatkozásra, illetve az ellenállásra (de Certeau 2010).

A 21. század elején hálózatos világban élünk, amelyben a valóságos és a virtuális terek egybekapcsolódnak, a különféle szintű gazdasági üzenetek, üzleti filozófiák megfogalmazására pedig számos innovatív lehetőség kínálkozik, amelyek különféle identitások megmutatására/megfogalmazására, akár elrejtésére is alkalmasak.

Az erdélyi regionális gazdasági nyelvi tájkép kutatása – a valóságos és virtuális üzenőfalakat (például üzletek, cégek honlapjai stb.), vagy akár a kiterjesztett valóság (augmented reality AR) lehetőségeit is beleértve – egy sor területet foghat át, amelyeken a gazdasági szereplők különféle nyelvhasználati gyakorlatai követhetők nyomon. Ilyen a kereskedelem és a szolgáltatások nyelvhasználata, a foglalkozások megnevezése, az álláshirdetések nyelvezete, a munkahelyi és cégfeliratok, a gazdasági, pénzügyi tájékoztatók, reklámanyagok, cégdokumentumok, a munkavédelmi előírások, vagy akár a munkakultúrára vonatkozó régi/új maximák nyelvi eszköztára arról: mi a munka, hogyan kell dolgozni, miben is áll az élet és a munka viszonya, mi végre szolgál az emberi igyekezet. A munka világának, illetve a munkaerőpiacnak a szociolingvisztikai aspektusait figyelembe véve, természetesen ez a felsorolás számos további területre kiterjeszthető.

A nyelvitájképelemeknek – akár valóságos, akár virtuális falakon találkozunk velük – fontos szerepük van a mentalitás formálásában, hiszen különféle viselkedési mintákat, életvezetési modelleket sugallnak és közvetítenek. Ugyan-

⁴ Itt elsősorban Foucault hatalomelméletére utalunk, kiemelten pedig a makro- és mikrohatalmak működésére vonatkozó fejtegetéseire (Foucault 1999, 2002).

akkor ez a vizualitás a szókölcsonzésre is erőteljes hatással van (Benő 1999), hiszen a feliratok nyelve, szavai és fordulatai a mindennapi nyelvhasználatba is beépülnek. Ebből következik, hogy a gazdasági nyelvi tájkép jellemzői nemcsak a gazdasági/gazdálkodási kultúra, illetve a fogyasztói szokások, hanem a gazdasági köznyelv alakításában is jelentős szerepet játszanak.

Az alábbiakban a kereskedelem és a szolgáltatások területének két olyan nyelvhasználati gyakorlatára térünk ki, amelyek a cselekvők mozgásterét, illetve kreativitását bizonyítják a gazdasági nyelvi tájkép alakításában, és amelyek ugyanakkor különféle csoport-, illetve helyi identitásokat is kifejeznek. Egyik a kulturálisan érzékeny marketing mint a kétnyelvűséget bátorító civil kezdeményezés és piaci stratégia Erdélyben, másik pedig a posztszocialista nyelvi tájkép néhány példája, amelyeket mentalitástörténeti vonzataik miatt tartunk relevánsnak. Elemzésünk utolsó részében a munkakultúrára vonatkozó nyelvtájképelemezről szólunk röviden – kelet-európai nézőpontból.

3. A kulturálisan érzékeny marketing

A kulturálisan érzékeny marketing mint üzleti szemléletmód és piaci stratégia a globális gazdasági terjeszkedéssel összefüggésben került előtérbe az elmúlt évtizedekben, annak felismeréseként, hogy a nemzetközi cégeknek új piacok sikeres megnyitásához, illetve a meglévők jobb beágyazásához, sajátos kulturális jártasságokra is szükségük van. Ilyen például a helyi közösségek gondolkodásmódjának, észjárásának a megismerése, illetve annak megértése, hogy a helyiek fogyasztói/vásárlói magatartásában miként ötvöződnek az elvárások, az érzelmek, a hagyományok, illetve a helyi tudás (Holzmüller–Stöttinger 2001). A kulturális érzékenység üzleti filozófiája gyakorlatilag egyszerre jelent empátiát más kultúrák iránt és előítélet-mentes objektivitást különféle kultúrájú, nyelvű közösségek irányában.

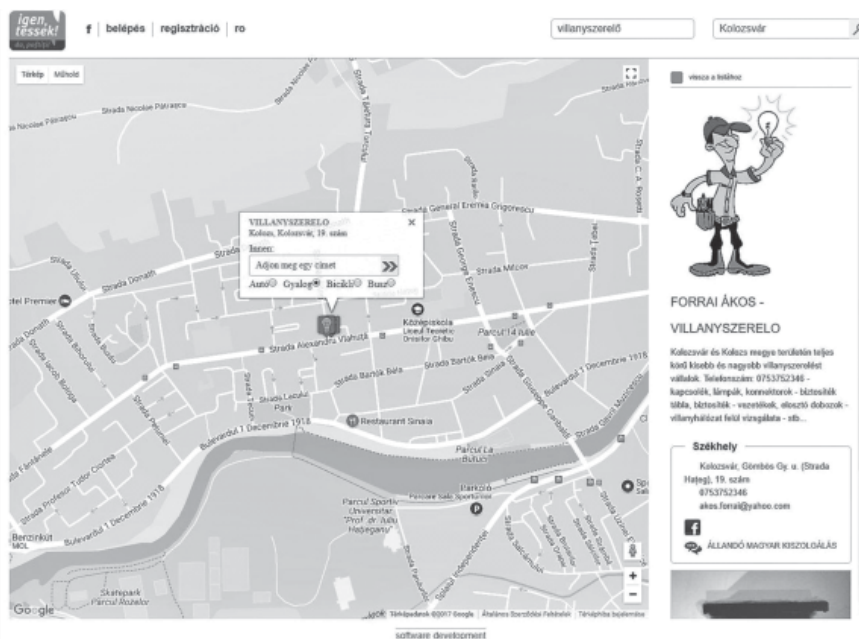
Ez a szemléletmód a gazdasági, üzleti életben természetes módon hasznoközpontú, a profitot tartja szem előtt, azonban a haszon nyilván nem csak anyagi, pénzben kifejezhető, hanem lehet ugyanúgy társadalmi, kulturális vagy akár szimbolikus, amelyek a tőkeformák konverziójának logikája szerint átválthatóak egymásba (Bourdieu 1999).

Kulturálisan érzékeny marketingre számos innovatív példát találunk világszerte, illetve a Kárpát-medencében is, még ha ezek esetenként elszigeteltek vagy elszórtak is, abból kifolyólag, hogy a nyelvhasználatra vonatkozó törvények, központi és helyi szabályozások országoként jelentősen eltérnek egymástól.

Az elmúlt években a kolozsvári *Igen, tessék!* mozgalom tevékenysége egyfajta referenciává vált ebben a vonatkozásban. Ezt egyrészt kreatív, változatos és dinamikus kommunikációs módszertanának köszönheti (kétnyelvű matricák, cégkatalógus, webes keresőfelület, nagy példányszámban megjelenő népszerű-

sító magazin⁵ stb.), másrészt pedig annak az értékközpontú filozófiának, amely a jogtudatosságot állítja a középpontba. Tevékenysége abban áll, hogy ösztönzi többnyelvűséget a kereskedelem és a szolgáltatások területén azáltal, hogy hálózatba szervezi és egymáshoz irányítja a partnercégeket,⁶ illetve különféle üzleti, kommunikációs vagy más jellegű innovatív ötletekkel⁷ propagálja több nyelv használatát Erdélyben. Specifikuma tehát, hogy a szolgáltatások és termékek piacát alapvetően többnyelvű térben tétélezi, amelynek nyilvános nyelvi tájképén a magyarnak mint kisebbségi nyelvnek is helye van, illetve helye lehet.

Az 1. ábra az *Igen, tessék!* mozgalom internetes keresőoldalát szemlélteti. Ez a felület lehetővé teszi a tájékozódást a magyar nyelvet (is) használó kereskedelmi egységekről, cégekről, szolgáltatásokról a különböző erdélyi településeken, ugyanakkor útvonaltervezésre is módot kínál, ezzel is segítve a felhasználót abban, hogy eljusson olyan üzletbe, orvosi rendelőbe, patikába stb., esetleg találjon olyan taxist, villanyszerelőt, akivel magyar nyelven is kommunikálhat.



Forrás: igentessek.ro

1. ábra. Az *Igen, tessék!* honlapjának keresőfelülete

- 5 Az *Igen, tessék!* közösségi havilap Kolozsváron jelenik meg 18 000 példányban.
- 6 2017-re mindegy 700 partnercég csatlakozott a hálózathoz. Forrás: <http://kolozsvariradio.ro/2017/02/16/sajtoklub-igen-tessek-lazabban-de-megalkuvas-nelkul/> (2017. december)
- 7 Ilyen volt például a királyi audiencia 2014-ben, amely során kolozsvári Mátyás-szoborcsoport előtt hat nyelven lehetett kérdéseket feltenni nemcsak a királynak, hanem Mátyás lovának is, amelyre a kérdezők választ is kaptak. A Mátyás király születésnapjára rendezett „többnyelvűségi performance” rendkívül népszerűnek bizonyult.

A magyar nyelv *visszahonosítása* a gazdasági szférában – amely az *Igen, tessék!* mozgalom alapvető célkitűzése – a kezdeményezők szerint hosszabb távon pozitív következményekkel járhat a magyar közösségre nézve azáltal, hogy növeli tagjainak önbecsülését, gazdagítja a nyelv regisztereit és hozzájárul presztízsének növekedéséhez. Mindezek révén gyarapodnak a magyar nyelv használatának alkalmai, és ennek révén pedig szélesednek terei. Következésképpen a mozgalom tevékenysége Erdélyben a magyar kisebbség nyilvános tértermelésé-
ként is felfogható.

Mindazonáltal jogos a kérdés, hogy milyen körülmények között váltható a kétnyelvűség érezhető gazdasági megerősödésre, illetve olyan társadalmi előnyökre, amelyek a magyar kisebbség strukturális helyzetét is fokozatosan javíthatják? Elemzések szerint ugyanis a romániai társadalomszerkezetben a magyar kisebbség helyzete hátrányosabb, mint a többségé (Veres 2015; Papp Z. 2008; Sorbán 2012), ami jelzi, hogy a kétnyelvűség nem jelent automatikusan előnyösebb gazdasági helyzetet, mint az egynyelvűség, ha nem társulnak hozzá egyidejűleg egyéb kedvező társadalmi-kulturális feltételek is.

A kétnyelvűség gazdasági hasznáról különféle szempontú elemzéseket olvashatunk a szakirodalomban: egyik oldalról ennek anyagi költségeire, illetve azokra a körülményekre kerül a hangsúly, amelyek mellett a kétnyelvűség mint kulturális többlet kimutatható a jövedelmek szintjén is (Grin 1990; Vaillancourt 1980). Másik oldalról a kétnyelvűség másfajta előnyei is kiemelésre kerülnek, így a közösségi szolidaritás, a társadalmi kohézió, illetve a gyenge kötések ereje révén (Granovetter 1982) a pozicionális előnyök (Csata 2014), továbbá pedig a kreativitás és az innovációs potenciál, amelyek egyébként a kétnyelvűség és két kultúrában való jártasság általánosabb szintű velejárói.

François Grin svájci közgazdász, aki a nyelv-gazdaság összefüggésrendszer egyik legismertebb kutatója, a *The Economic Approach of Minority Language* című tanulmányában a kérdéskörrel kapcsolatos vizsgálatai és számításai alapján arra a következtetésre jut, hogy a kétnyelvűség gazdasági haszna nem egyértelműen kimutatható a kisebbségi nyelvet beszélőkre nézve, amennyiben ezt nem segítik elő bizonyos feltételek. Ezek a feltételek egyfelől a kisebbségi nyelv iránti érzékenységhez kapcsolhatók a regionális munkaerőpiacon, másfelől pedig a kisebbségi nyelv pozitív megítélését (image) erősítő határozott elkötelezettséghez (Grin 1990). Ebből a perspektívából a kétnyelvűség sikeres kommunikációja Erdélyben valójában egyfajta kulturális marketing, amely – a gazdaság és a kultúra jó szomszédsága révén – hosszabb távon visszaváltható gazdasági előnyökre.

4. A szocializmusból örökölt nevek/megnevezések piacosítása

A posztszocialista gazdasági, üzleti nyelvi tájkép Romániában meglehetősen heterogén és sajátos, ami egy sor gazdaság-, társadalom- és mentalitástörténeti tényezővel hozható összefüggésbe. Ezek a sajátosságok abból is adódnak, hogy létrehozásukban csakúgy, mint értelmezéseikben keverednek az egymást követő, ugyanakkor egymástól merőben eltérő (szocialista/kapitalista) berendezkedések kulturális összetevői, ennek következtében pedig jellegzetes megnevezések, üzenetek, illetve ezeknek különféle olvasatai jönnek létre.

Noha ezeken a tájképi elemeken a különféle nyelvek és írásmódok keverése esetenként afféle kelet-európai furcsaságnak tűnhet, kétségtelen, hogy azonosíthatjuk rajtuk a két gazdasági berendezkedés összebékítésére tett kísérletet és a „helyi jelleg” megjelenítését egyaránt. Mivel azonban ezek a nevek, feliratok, illetve a kapcsolódó reklámanyagok a romániai társadalom- és mentalitástörténetre építenek, a *helyi értelmezéseik okán* akár célravezető piaci kommunikációs politikának is bizonyulhatnak.

A továbbiakban két példával kívánjuk szemléltetni a fentebb elmondottakat.

4.1. Az APROZAR piacosítása

Az Aprozar mozaikszó a román nyelvben, 1948-ban került használatba a Román Népköztársaság Kereskedelmi Minisztériumának határozata alapján, amely a lakosság zöldségekkel és gyümölcsökkel való központi ellátásáról rendelkezett.⁸ Az **Apro**[vizionare] + **zar**[zavat] magyar fordításban tehát zöldség- és gyümölcskereskedést jelent, és a szocializmus évtizedei alatt terjedt el a romániai köznyelvben.

A vizualitás szerepét bizonyítja a szókölcsonzésben (Benő 1999), hogy az aprozar megnevezés az erdélyi magyar nyelvváltozatban is meghonosodott, és mai napig használják. Noha a rendszerváltozást követően ezeknek a boltoknak más megnevezései⁹ váltak ismertebbé, nem ritka, hogy a valamikori és az új megnevezés együtt szerepel a feliratokon, illetve hogy ezek rokon értelmű szavakként használatosak.

Annak ellenére tehát, hogy az aprozar a szocialista időszak öröksége, következképpen különféle előjelű emlékek és tapasztalatok kapcsolódhatnak hozzá (például a maihoz képest lényegesen szerényebb kínálat, hosszú sorban állások a boltok előtt stb.), a változások utáni újraértelmezésére, „aprozar-marketingre” találunk kreatív példákat.

Egyik ilyen az *aprozar.net* marosvásárhelyi székhelyű online zöldség- és gyümölcskereskedés,¹⁰ amelynek nyelvhasználata akár külön esettanulmányt is

8 Decizia 585 a *Ministerului Comerțului*, Monitorul Oficial al R.P.R., Partea 1, 116, nr. 191, din 19 august 1948.

9 Leggyakrabban a *legume-fructe/ zöldség-gyümölcs*, elvétel az angol „grocery”, „grocery store”.

10 <http://aprozar.net/hu/>.

megérdemelne. Online boltként a honlapja kétnyelvű, magyar és román nyelven egyaránt kínálja termékeit, amelyek többségükben „helyi”, illetve „hagyományos” termékek, így ezek a jellemzők (hívószavak) határozzák meg a kereskedés üzleti arculatát. A bolt a magyar nyelvű nyitóoldalon *aprozar.net*, magyarosított (kiejtés szerint írott) névváltozattal mutatkozik be. Ugyanakkor forgalmazója a *Góbé termékeknek*, amelyek címkéin székely rovásírással is meg van jelölve ez a márkanév. A Góbé termékek között angol, olasz, román, spanyol stb. eredetű és elnevezésű termékeket is találunk (kechup, mozzarella, sana stb.), a címkék pedig esetenként népi vagy régies neveket (például hecserli, puliszkaliszt stb.) is feltüntetnek. Ha mindezt a nyelvi, nyelvhasználati és az írásmódbeli keveredést az érintettek – a vásárlók, illetve a beszállítók – oldaláról vizsgáljuk, azt tapasztaljuk, hogy az *aprozar.net* azáltal is népszerű bolt, hogy helyiesített (székelyesített) nyelvhasználattal, illetve marketinggel rendelkezik.

Másik szemléletes példa, amelyet érdemes megemlítenünk – ami bár nem erdélyi, de kétségtelenül leleményes „frissítése” a valamikori szocialista boltnak – a *l'Aprozar* bukaresti székhelyű zöldségkereskedés (2. ábra). Ennek az előbbivel szemben alapvetően „nyugatis” az orientációja, ez nyilvánul meg a nyelvi és képi kommunikációjában egyaránt: a név franciásan hangzik, honlapján és ismertetőiben román és angol nyelvű szövegeket találunk, amelyek ugyanúgy hazai, tradicionális, ún. „öko”, „zöld” termékeket kínálnak.¹¹



Forrás: Magazinul Progresiv (2016.03.02.)

2. ábra. A *l'aprozar* boltfelirat

11 A bolt angol nyelvű névjegye: „A modern reinterpretation of the traditional Grocery Store or »Aprozar«, based on the same core values: naturally grown food at responsible prices.” Álláshirdetés szöveg: „Ia-ți un job la *l'Aprozar*, ca sa te simți ca un star”. <https://www.facebook.com/laprozar/> [2017.06.10].

Noha a „székelyesítés” és a „nyugatiasítás” kétfajta változata a szocialista bolt újraértelmezésének, a szóban forgó kereskedések üzleti kommunikációjában közös elem, hogy egy jól ismert, otthonosan csengő mozaikszóhoz kapcsolódnak „a hazai termék”, „a tradíció”, az „egészséges táplálkozás” hívószavai. Ezzel azt üzenik a vásárlóknak, hogy ezekben a boltokban más (jobb) minőségű terméket lehet kapni, mint a nagy bevásárlóközpontokban, így a szocializmusból napjaink piacára áthozott aprozar a vásárlók szemében a hazai és a tradicionális védjegyeként tűnik fel, ha úgy tetszik, egyfajta *ellenbrand* az igencsak elterjedt import zöldségkereskedések piacán.

A helyi termékek piacának bővülése, a hagyományos és modern különféle ötvözése, valamint a környezettudatos marketing a 21. század új kereskedelmi modelljei. A tradicionális termékek előállítására, piacára, vásárlói, működési elvei, valamint hálózati szerveződései mára külön gazdálkodási ágazatokat képviselnek. Ezek tájképi elemei – összhangban az adott vidékhez és termékhez kapcsolódó üzleti filozófiákkal, illetve a középpontba állított, frissített tradíciókkal és nyelvhasználattal – helyi identitásokat is kifejeznek (mentalitásbeli vonzataikkal együtt), így értelmezésük is alapvetően ebben a kontextusban releváns.

4.2. „A nép mészárszéke”

A szocializmus szellemi örökségének, illetve a szocialista időszak utáni nosztalgia piacosításának egyik meglehetősen sajátos példája egy nagyváradai székhelyű húsbolthálózat, amely *A nép mészárszéke* (Măcelăria Poporului) megnevezést választotta. Aligha meglepő, hogy a szóban forgó felirat már a boltnyitást követően különféle értelmezések és szenvedélyes viták kereszttüzébe került a lakosság és a helyi sajtó részéről egyaránt.



Forrás: Saját felvétel

3. ábra. *A nép mészárszéke* boltfelirat

A *Bihoreanul* című napilap a 2014. áprilisi számában¹² ironikus hangnemben ír a megnevezésről, mint a legújabb, pejoratív értelemben vett romániai „brand-

12 <http://www.ebihoreanul.ro/stiri/ultima-or-31-16/macelarim-poporul-patronii-unei-macelarii-si-au-ales-cel-mai-neinspirat-nume-117007.html> [2016. október].

ről”. Az újságíró a bolthálózat megnyitására szóló tudósításának *Mészároljuk a népet?* címet adta, ezzel a fordításváltással is érzékeltetve, hogy a felirat megválasztása – véleménye szerint – a legkevésbé sem nevezhető elmésnek, még ha a tulajdonos arra is számít, hogy ezzel rövid idő alatt olyan állandó vásárlói körre tesz szert, akik az olcsó áruk után érdeklődnek.

Érdekes azonban a feliratot, illetve a körülötte kialakult vitát az újságcikkhez írt hozzászólások, valamint helyszíni tapasztalatok fényében jobban megvizsgálni.

A bolt megnyitását beharangozó cikkhez írt hozzászólások alapvetően két kérdésre reflektálnak: 1. helyes-e így ez a megnevezés a román nyelv szabályai szerint, pontosabban megfelelő-e vagy sem az újságíró értelmezése, kritikája; 2. kiknek is a boltja ez, tehát kiket kíván ezzel a felirattal a tulajdonos megszólítani?

Noha első látásra a megnevezés legkézenfekvőbb értelmezésének az kínálkozik, hogy – a szocialista időszak nosztalgiájára építve – végeredményben egy szociálisan érzékeny feliratról van szó, hiszen Romániában a növekvő társadalmi egyenlőtlenségek közepette a „nép” a kispénzű emberekre és az elérhető árakra vonatkoztatható. A hozzászólások alapján azonban azt mondhatjuk, hogy a felirat értelmezése ennél tágabb, jelentése magába foglalja a „helyit”, a „hazait” is, abból kiindulva, hogy a körül forog az egész felirat-vita, hogy *hol* érdemes hústermékeket vásárolni.

A hozzászólásokból¹³ idézünk:

„[A cikk] ingyenreklám a tulajdonosnak. Menjetek a bevásárlóközpontokba vagy Magyarországra, és vásároljatok vegyszerekkel, hormonokkal kezelt húsokat, amiket [értsd a vegyszereket] azért használnak, hogy hamarabb növekedjenek az állatok és a profit nagyobb legyen. Ennél az embernél minőségi, hazai beszállítóktól való húsarukat találtok, alacsony áron. Természetes, ökotermékek román parasztoktól. (...) [Az újságíró] helytelen értelmezést adott a feliratnak, ez a nép mézsárszéke.”

„Van egy ilyen bolt a nyugdíjasok tömbházával szemben is, és [az újságírónak] tájékozódnia kellett volna, mielőtt publikál egy ilyen cikket.”

„Voltam a boltban, és azt tudom mondani, hogy érdemes onnan vásárolni, mert alacsony árak vannak. Nem nagyon érdekel a felirat, a megnevezés, az fontos, hogy minőségi árukat vásároljunk, a piaci áron alul. Gondolom, hogy [az újságíró] közeli nagyáruházakba akar küldeni, mint a Lidl, Penny, Carrefour, azt hiszi, hogy ott jobb áruk vannak. Amit Nyugatról hoznak, az jobb kell legyen, mint a hazai. Ez a nép mintha már nem is gondolkozna,

13 A hozzászólásokat magyar fordításban közöljük. Nem szó szerinti fordításokról van szó, kihagytuk belőle a személyeskedő stíuselemeket. A bejegyzések eredetiben megtalálhatók az előző lányszíjzetben megjelölt honlapon.

elbutítja a Nyugat varázsa. Amit azok hoznak Nyugatról, az jobb kell hogy legyen, mint a miénk. És ehhez az ún. újságírók is hozzájárulnak.”

A boltban járva hasonló feliratértelmezéseket kaptunk az eladóktól és a vásárlóktól egyaránt: nem látnak problémát a megnevezésben, úgy vélik, nem is annyira lényeges, jóval fontosabb, hogy milyen minőségű termékeket lehet ott vásárolni és milyen árban, bár elismerik, hogy a felirat lehet megosztó, esetenként akár megmosolyogtató is. (Egyikük szerint „a népet nem kell szégyellni”.)

Mindent egybevetve azt mondhatjuk, hogy a bolt megnyitásakor megfogalmazott újságírói feltételezés, miszerint nem volt jó ötlet a bolt névválasztása, legalábbis vitatható. A helyiek értelmezésében visszaigazolódni látszik ugyanis, hogy a tulajdonos a nagy bevásárlóközpontok kínálatának akart ezzel a meglehetősen provokatív névválasztással is valamiféle helyi jellegű konkurenciát teremteni.

A *nép mézsárszéke* feliratú romániai bolthálózat, a bemutatott lokális interpretációk kontextusában, minden bizonnyal valóban a sajátosan kelet-európai „brandek” egyike. Kétségtelen azonban, hogy egy ilyen boltfelirat aligha marad semleges, a vásárlókból, az arra járókból egyaránt kivált valamilyen viszonyulást, ami akár remek üzleti fogásnak is bizonyulhat a nosztalgikus csengésű „nép” hívszavára építve.

5. „Az élet kemény, dolgozz könnyen” – Az innovatív IT-brand

A munkával kapcsolatos feliratok – valóságos és virtuális falakon – eléggé elterjedtek. Eredetük a közösségi szellemi kultúrába gyökerezik, amelyek a nyelvben rögzült közmondások, szólások, közszájon forgó bölcsességek, tanítások stb. révén eligazítanak az élet legalapvetőbb dolgairól, egyebek mellett arról is: mi a munka, hogyan kell dolgozni, hogyan kell az idővel és az anyagi javakkal jól gazdálkodni.

Közismert, hogy a munka különböző kultúrákban, történelmi korokban, illetve társadalmi rétegenként is eltérő jelentésű és napjainkban is változik. Ezt talán mi sem bizonyítja szemléletesebben, mint a munkával kapcsolatos „nyelvi tájkép” különbözőségei az egymást követő történelmi időszakokban, eltérő társadalmi terekben, amelyek a munka–szabadidő jelentésváltozásait, valamint az adott korszellemet egyaránt tükrözik.

Elemzésünk utolsó részében egy kolozsvári szoftverfejlesztő cég kreatív brandjét ismertetjük röviden, amelynek megnevezése és egész üzleti filozófiája egy meglehetősen közhelyszerű bölcsesség – miszerint az élet nehéz! – 21. századi aktualizálására, technológia-szemponturn újraértelmezésére épül.

A *Life is hard* nevű cég elődjét 2008-ban alapították, székhelye Kolozsváron van. Jelenleg a romániai IT-szektor egyik legversenyképesebb cége, webappliká-

ciókkal foglalkozik, és egyike azoknak a cégeknek, amelyek két egymást követő évben (2015-ben és 2016-ban) bekerültek a Deloitte Fast Technology 50 CET top-listájába. Növekedésüket a szoftverfejlesztés terén elért innovatív termékeiknek köszönhetik; a céget jellemző kreativitás ugyanakkor a feliraton, illetve a hozzá kapcsolódó teljes üzleti filozófiában megmutatkozik.

Az alapítók szerint¹⁴ a *Life is hard – work soft* azt az üzenetet igyekszik tolmácsolni az ügyfelek felé, miszerint az élet nehéz ugyan, ám a cég technológiai fejlesztéseivel megpróbálja könnyíteni. A cég alapvetően a romániai piacra készít webes alkalmazásokat nagyobb részét a szállítás,¹⁵ a biztosítások, valamint az egészségügy területén. Ez utóbbi területről a Medic Line alkalmazás például a romániai magánklinikák tevékenységét kezeli, segítséget nyújtva a felhasználóknak az igényelt orvosi konzultációk, analízisek stb. megtervezésében és megszervezésében, a vizsgálati eredményekről pedig valós időben küld értesítést.



Forrás: Saját felvétel

4. ábra. A *Life is hard* cég felirata

Mindezzel együtt a szóban forgó felirat az ismertetett cégfilozófián túlmenően is figyelmet érdemel. Például különféle értelmezéseket tesz lehetővé (az élet kemény, az élet kemény munka...), ugyanakkor flexibilitásával a kelet-európai munkakultúra szempontjából is sajátos az üzenete.

Kelet-Európában a posztoszocialista időszak egyik meghatározó, talán a legtöbbet hangoztatott szlogenje az volt, hogy a fejlett, kapitalista Nyugathoz való felzárkózás egyik feltétele a mentalitásváltás, melynek a szocializmusban meghonosodott munkakultúrát is alapjaiban kellene érintenie. Ez az átmenet dis-

14 <http://www.zf.ro/burse-fonduri-mutuale/povestea-din-spatele-companiei-clujene-life-is-hard-care-a-avut-curajul-sa-se-duca-pe-bursa-15426151> [2016.06.04.].

15 A <http://www.24routier.ro/> alkalmazással a cég 2015-ben IT Europe Awards and Excellence Software díjat nyert.

kurzusaiból jól ismert „irányelv” azonban, miként azt Monica Heintz *Changes in Work Ethic in Postsocialist Romania* című munkájában megállapítja, bizonyos értelemben anakronisztikus, abból kiindulva, hogy elvonatkoztat azoktól a változásoktól, amelyek időközben – a technológiai fejlődésnek is köszönhetően – a munka és a szabadidő jelentésében, értékében, strukturálásában a posztindusztriális társadalmakban végbementek.¹⁶

A *Life is Hard – work soft* felirat egyik kreatív példája annak a gondolkodásmódnak, amely túlmutat ezen a posztszocialista diskurzuson, termékeivel egybekapcsolja a valós és virtuális tereket, és ezzel megváltoztatja az időkezelést. A cégfeliraton is megjelenített üzleti filozófiájával, teljesítményével és eredményeivel azt üzeni, hogy a fejlődéshez nem (csak) a kemény munka, hanem az elérhető technológiák, a rendelkezésre álló eszközök használata is nagymértékben hozzájárul, abból kiindulva, hogy a munka hatékonysága átstrukturálja a munkaidő–szabadidő viszonyát. Ugyanakkor a gazdasági fejlődés legfőbb mozgatója – minden korban – az emberi kreativitás és innováció.

6. Összefoglalás és kitekintés

Tanulmányunkban az erdélyi gazdasági nyelvi tájkép vizsgálatának néhány lehetséges irányát vázoltuk fel interdiszciplináris nézőpontból, a kérdéskört a régió gazdaság-, társadalom-, valamint mentalitástörténeti kontextusába ágyazva.

A nyelvi tájkép tematikáját egyfelől a lefèbvre-i értelemben vett tértermelés (Lefebvre 1974), másfelől pedig a nyelvhasználat dinamikája felől közelítettük meg, így elemzésünk középpontjába az a mód került, ahogyan a gazdasági élet szereplői nyelvi opcióikkal, gazdasági kalkulációikkal, jogtudatosságukkal és leleményességükkel formálják a nyelvi környezetet, beleértve a nyelvi tájképi elemeket is. Két nyelvhasználati gyakorlatra tértünk ki részletesebben: a kulturálisan érzékeny marketingre, valamint a szocialista időszakban használt nevek/megnevezések piacosítására.

Noha az erdélyi nyelvi tájkép meglehetősen heterogén, egyik jól beazonosítható vonása a nyugati és a helyi minták keverése, pontosabban szólva a nyugati-as helyiesítése, illetve helyi jelleg nyugatosítása, ami a gazdasági szereplők kreativitásáról és a különféle helyi identitások sajátos megfogalmazásáról, valamint a régió társadalomtörténeti sajátosságairól egyaránt tanúskodik.

Abból kiindulva, hogy a nyelvi tájképelemeknek nagy szerepük van a mentalitás formálásában, a szókölcsönzésben, valamint a mindennapi nyelvhaszná-

16 „Romanian admire the evidence of hard work, of the division of labour at the level of enterprises and society, of lack of tricks and bribery, of apparently friendly but strong hierarchies and they recognise these feature as an ideal that is not put in practice in Romania. There is no reference to the values of an »aesthetic consumption« (Bauman 1998), of a balanced life and no thought about the »praise of idleness« (Bertrand Russel 1976), or the right to be lazy (Paul Lafargue 1994)” (Heintz 2002. 171.).

lat alakításában, a nyelvitájkép-kutatások leggyakrabban gyakorlati jellegűek. Eredményeik hasznosíthatók például abban, hogy felhívják a figyelmet a kreatív, igényes, két- és többnyelvűséget bátorító, kulturálisan érzékeny példákra, a kisebbségek jogérvényesítésének jó gyakorlataira – középpontba állítva a nyelvek diverzitását mint értéket.

A nyelv és gazdaság közötti összefüggésrendszer nagyon sokrétű, interdiszciplináris kérdések egész sorát nyitja, akár a nyelvet vizsgáljuk a gazdaság felől, akár fordítva, a gazdaságot a nyelv felől. S bár a nyelvi tényezők a gazdasági kutatásokban egyelőre súlyukhoz képest jóval kevesebb figyelmet kapnak, nyilvánvaló, hogy a nyelv funkciói ezen a területen is rendkívül sokfélék. A nyelv gazdasági szférában is alapvető eszköze a befolyásolásnak, hatékony alakítója a gazdálkodási gondolkodásmódoknak, a gazdasági kultúrának, a mindennapi diskurzusnak, valamint a fogyasztói szokásoknak. Az üzleti életben használt márkák, brandek alapvetően nyelvi születésűek, amelyek pénzben, profitban is kifejezhetőek. A nyelv ugyanakkor sajátos kifejezője az identitásnak, a megmutatkozásnak és az elrejtőzésnek (akár mindkettőnek egyszerre), csakúgy, mint a hatalomnak vagy az ellenállásnak.

Szakirodalom

BENŐ Attila

1999 A vizualitás szerepe a szókölcsönzésben. In: Keszeg Vilmos (szerk.): *A Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve 7*. Kolozsvár, Kriza János Néprajzi Társaság, 266–280.

BLOMMAERT, Jan

2016 *The conservative turn in Linguistic Landscape Studies*. Tilburg University, Paper 156.

BLOMMAERT, Jan

2010 *The Sociolinguistics of Globalization*. Cambridge, Cambridge University Press.

BOURDIEU, Pierre

1999 Gazdasági tőke, kulturális tőke, társadalmi tőke. In: Angelusz Róbert (szerk.): *A társadalmi rétegződés komponensei*. Budapest, Új Mandátum Kiadó.

1977 *Sur le pouvoir symbolique*. Annales, Année 1977, Volume 32, numéro 3. 405–411.

De CERTEAU, Michel

2010 *A cselekvés művészete*. A mindennapok leleménye I. Budapest, Kijárat Kiadó.

- DUCHÊNE, Alexandre–HELLER, Monica
2012 *Language in Late Capitalism. Pride and Profit*. London–New York, Routledge.
- CSATA Zsombor
2014 *Elvi kérdés a nyelvi kérdés? Az Igen tessék mozgalom meghívására tartott előadás, Kolozsvári Magyar Napok, 2014. augusztus 21.* URL: <http://bbteszocioblog.blogspot.ro/2014/08/tobbnyelvuseg-es-gazdasag-egy-eloadas.html> [2017. november 10.]
- GRIN, François
1990 The Economic Approach of Minority Languages. *Journal of Multilingual and Multicultural Development* 11. 153–174.
- GORTER, Durk
2017 A nyelvi tájkép tanulmányozása. Bevezetés egy tudományterületbe. *Régió* 3. 31–49.
- GRANOWETTER, Mark
1982 The Strength of Weak Ties. A Network Theory Revisited. *Social Structure and Network Analysis*. MARS DEN, P.–LIN, N. (eds.): Beverly Hills, Sage Publications.
- FOUCAULT, Michel
1999 A hatalom mikrofizikája. In: uő. *Nyelv a végtelenhez*. Debrecen, Latin betűk, 307–331.
2002 Miért tanulmányozzuk a hatalmat? In: Felkai Gábor–Némedi Dénes–Somlai Péter: *Szociológiai irányzatok a XX. században*. Budapest, Új Mandátum Könyvkiadó, 464–479.
- HEINTZ, Monica
2002 *Changes in Work Ethic in Postsocialist Romania*. PhD thesis, Cambridge University. URL: http://monica.heintz.free.fr/HEINTZ_PhDthesis.pdf [2012. január 21.]
2006 *Be European, Recycle Yourself*. Berlin, LIT Verlag.
- HOLTZMÜLLER, Hartmut H.–STÖTTINGER, Barbara
2001 International marketing managers' cultural sensitivity: relevance, training requirements and a pragmatic training concept. *International Business Review* 10. 597–614.
- ICHIM STOICHIȚOIU, Adriana
2016 „Romgleza turismului în contextul globalizării. In: Mihaela Viorica Constantinescu et al. (ed.): *Perspective comparative și diacronice asupra limbii române, Secțiunea Lexic, semantică, terminologie*. București, Editura Universității, 359–369.
- LEFEBVRE, Henri
1974 *La production de l'espace*. Paris, Seuil.

- VAILANCOURT, Francois
1980 *Differences in Earnings by Language Groups in Quebec, 1970*. Quebec, International Centre for Research on Bilingualism.
- LAIHONEN, Petteri
2015 Indexing Local, State and Global in the Contemporary Linguistic Landscape of Hungarian Town in Slovakia. *Sociolinguistica Slovaca* 8, Bratislava, Veda, 280–301.
- PAPP Z. Attila
2008 Átmenetben: a romániai magyarok társadalmi pozícióinak alakulása 1992–2002 között. *Regio* 4. 155–230.
- PIRES, Guilherme D.–STANTON, John
2015 *Ethnic Marketing. Culturally Sensitive Theory and Practice*. London, Routledge.
- SWAIN, Nigel
2012 *Posztoszocialista kapitalizmus*. Eszmélet, 2012. január.
- SORBÁN Angella
2012 *Kisebbség – társadalomszerkezet – kétnyelvűség*. Nemzeti Kisebbségkutató Intézet, Műhelytanulmányok 42.
2015 *Ó, a Nyugat, a Nyugat! Migráció és gazdasági kultúra. Az erdélyi perspektíva*. Kolozsvár, Erdélyi Múzeum-Egyesület.
- VERES Valér
2015 *Népességszerkezet és nemzetiség. Az erdélyi magyarok demográfiai képe a 2002. és a 2011. évi romániai népszámlálás tükrében*. Presa Universitară Clujeană – Kolozsvári Egyetemi Kiadó.
- ZHANG, Weiguo–GRENIER, Gilles
2012. *How can Language be linked to Economics? A Survey of Two Strands of Research*, Working Paper, #1206E, Department of Economics, Faculty of Social Sciences, University of Ottawa.
- *** <http://www.igentessek.ro/>
 *** <http://aprozar.net/hu/>
 *** <https://www.facebook.com/laprozar/>
 *** www.magazinulprogresiv.ro/
 *** <http://www.ebihoreanul.ro/>
 *** <https://www.lifeishard.ro/>
 *** <https://dexonline.ro/>

NYELVI TÁJKÉP ÉS TURIZMUS BEREGSZÁSZON

1. Bevezető

A nyelvitájkép-elemzéseket az utóbbi időben egyre több tudományterületen alkalmazzák. A módszer lényege, hogy rávilágítson, megmagyarázza, pontosan milyen motivációk, ideológiák, hatalmi harcok húzódnak meg az eltérő formában megjelenő kiírások mögött. A módszer lényegében kvalitatív és kvantitatív elemeket tartalmaz (Shohamy–Ben-Rafael 2015). Az 1. kvantitatív elemzés során a gyűjtött képanyagokat különböző szempontok szerint csoportosítják, és azokból %-os vagy gyakorisági megoszlást mutatnak ki. A 2. kvalitatív elemzéseknél sokkal lényegesebb a tartalom és a szándék, amely alapján egy-egy kiírást a köztereken megjelentetnek. A tartalmi elemzéseknél a közvetlen társadalmi környezetben jellemző tulajdonságok mellett értelmezik a nyelvek szimbolikus jelentőségét. Mindkét módszert alkalmazzuk az elemzésünkben. A kvantitatív módszert használjuk a település hagyományosan többnyelvűségének érzékeltetéséhez, a kvalitatív módszert pedig egy kirakodóvásáron gyűjtött kiírások elemzésénél. A tanulmány összehasonlító elemzés, amely egyetlen esemény, a kirakodóvásár nyelvi tájképét és a város nyelvi tájképének kevésbé változékony elemeit veti össze egymással.

Elsősorban a multietnikus területek többnyelvűségének elemzésére alkalmazzák a nyelvi tájképes elemzéseket, hogy bemutassák a nyelvek együttélésének tulajdonságait, jellemzőit, az egyes nyelvek dominanciáját, disszonanciáját vagy harmonikus együttélését; kisebbségi, államnyelvek, valamint az angol világnyelv megjelenési formáit (Barni–Bagna 2015). A kiírások gyűjtését egy adott településen végeztük, Beregszászon. A nyelvi tájképes elemzéshez igazítva a település három szempontból válik relevánssá. Egyrészt Beregszászon több etnikum él egymás mellett, és a nyelvi tájképes vizsgálatokban a multietnikusság igazán lényeges aspektus. A település multietnikus jellege nem az elmúlt 10-20 évben alakult ki, hanem egy sokkal hosszabb időintervallum alatt. Nem csak a vizsgált településen jellemző a különböző etnikumok egymás mellett élése, hanem az egész térségre – Kárpátalja teljes területére is érvényes. A két domináns etnikum a térségben és a településen az államnemzethez tartozó ukrán etnikum (az orosz és ruszin etnikum besorolását kérdés lengi körül, melyben nem kívánunk állást foglalni), illetve a történelmi változások következtében kisebbségi sorsba került magyarság (Fedinec–Vehes 2010).

Másrészt a kárpátaljai magyarság a beregszászi járásban koncentráliódik leginkább, így a város kimagaslóan fontos szereppel bír a helyi magyarság életében. A magyarság kisebbségi sorsának megragadására, illetve annak nyelvhasználati

lehetőségeinek, nyelvi presztízsének érzékeltetésére igencsak alkalmas a településen gyűjtött nyelvi tájkép elemzése. Shohamy (2006, 2015) bemutatja, hogy a nyelvhasználat folyamatában milyen fontos szerepet játszik, játszhat a nyelvi tájkép, és elhelyezi magában a nyelvpolitikai folyamatokban a nyelvi tájkép lényegét. Értelmezésében a nyelvi tájkép érzékelhetővé és láthatóvá teszi az ideológiákat, amelyek a különböző nyelvpolitikai lépéseket (törvényeket, rendeleteket) befolyásolták (Shohamy–Waksmam 2009. 314.). A nyelvpolitikai elemzéseknél a nyelvi tájkép elsősorban a nyilvános terek kiírásainak elemzését jelenti (Backhaus 2006; Laihonon 2012; Shohamy–Waksman 2009), mely által érzékelhetővé, látható válik egy-egy nyelv szimbolikus térfoglalása. Ezeket a térfoglalásokat legtöbb esetben a nyelvi jogi lehetőségek biztosítják és garantálják (az Ukrajnában érvényes nyelvpolitikai lehetőségek bemutatásához lásd bővebben Csenicskó 2016). A településen a magyar nyelv és a nemzeti szimbólumok használata a térség, Kárpátalja magyarságának „magabiztosságát” táplálhatja.

A harmadik egy gazdasági folyamatot magában foglaló tendencia: az aktuális elemzésünk szempontjából a legfontosabb tényező, hogy a település egy, a turisták által preferált, előszeretettel látogatott gócponttá vált az elmúlt öt-tíz évben. A város életében több változást idézett elő ezen új gazdasági ágazat kibontakozása, és a gazdasági változásokon keresztül több társadalmi, kulturális változást is magával hozott.

A továbbiakban azt tekintjük át, hogy a városban tapasztalt korábbi hagyományokra milyen hatással van a turizmus terjedése, és ennek milyen vetületeit találhatjuk meg a város látható közttereinek és kirakodóvásárainak kiírásaiban. Vagyis a nyelvi tájképes elemzésnél a kvalitatív módszerrel a turizmus által létrejött változásokra keressük a különböző eseteket.

2. Beregszász nyelvi tájképe 2013-ban és 2017-ben

A 2013 májusában (Hires-László 2014) végzett, a köztereken olvasható kiírásokat megcélzó gyűjtés csak a hétköznapi járókelők által is megtekinthető és látható kiírásokat érintette. Vagyis nem terjedt ki a hivatalos levelezések, pecsétek, űrlapok, tájékoztatók felgyűjtésére (Tóth 2016a, 2016b), illetve az intézmények, szervezetek, hivatalos szervek épületein belül közzétett kiírásaira sem. 2013-ban összesen 1178 felvétel készült. Az útvonal tervezésénél szem előtt tartottuk, hogy azokon a városrészekben haladjunk át, amelyek a legforgalmasabbak, és így több kiírás archiválására volt módunk. A város arculata az utóbbi egy évtizedben folyamatos változáson ment és megy keresztül. Egyre több szolgáltatóegység jelenik meg, leginkább a város főterén. A rendszerváltást követő időszakban szinte teljesen eltűnt a szolgáltatás, a gazdasági krízis miatt az a néhány, a szovjet érában még működő szolgáltatóegység is szinte teljesen eltűnt, amelyek korábban minimálisan, de jelen voltak a város életében. A kereskedelmet ebben az idő-

szakban lényegében a nagybani piacon zajló áruforgalom jelentette. Ez napjainkra teljesen megváltozott, és a város központi részéhez tartozó sétáló közvetlen vonzáskörzetében egyre több vállalkozás vagy szolgáltatás jelent meg. Kvantitatív elemzés módszerét használtuk tehát a 2013-ban gyűjtött képek elemzéséhez (az elemzés teljes anyagát lásd Hires-László 2014). Jūratē Ruzaitē (2017) is hasonló módon vizsgálta a szimbolikus térfoglalás általunk is bemutatott jelenségét (Landry–Bourhis 1997. 25.), kvantitatív módszerrel (Scollon–Scollon 2003; Backhaus 2006; Ben-Rafael et al. 2006). 2013 és 2014 között 515 digitális képet készített három litván (Klaipėda, Palanga és Druskininkai) és két lengyel városban (Gdynia és Sopot) főként központi – így turisták által gyakran látogatott – városrészekben.

Lokális helyszín köztereinek nyelvi tájkép – főként kvantitatív – elemzéséhez Ben-Rafael és szerzőtársai (2006) kidolgoztak egy olyan kategóriarendszert, melynek lényege, hogy a nyelvpolitikai folyamatokba ágyazva vizsgálja és értékeli a közterek kiírásainak nyelvhasználatát. A nyelvek megjelenését és azok eltérő pozícióban való használatát elemzik: a szimbolikus jelentőségén túl a nyelvi jogok adta lehetőségek alapján is értékelik. Ebben az esetben lényegessé válik, hogy a kiírást egy magánszemély kezdeményezte-e (*bottom-up*), vagy egy hivatal, szervezet teszi közzé (*top-down*) (Ben-Rafael et al. 2006).

A szerzők rávilágítanak, hogy a közterek szimbolikus szerkesztésében három fontos tényező játszik szerepet:

- *a racionális megfontolás* – lényege, hogy a jelek milyen szinten válnak vonzerővé a nyilvánosság és az ügyfelek számára;

- *önmagu(n)k bemutatása* a nyilvánosság számára – vagyis a szerzők olyan jellegű törekvései, melyben különböző mintázatok választásával kifejezhetik identitásukat;

- *hatalmi viszonyok* – itt megjelennek az olyan társadalompolitikai erők, melyek előírják a legfontosabb érdekeket (Ben-Rafael et al. 2006. 7.).

Az elemzés lényege abban rejlik, hogy a kiírás a nyelvpolitikai lehetőségeken túl milyen formális vagy kevésbé formális aspektussal rendelkezik, tehát hogy a köztereken található írásokat magánszemélyek, hivatalos (állami) szerv, esetleg civilszervezet tette-e közzé.

1. táblázat. *A nyelvi tájképben rögzített jelek értelmezése hivatalos (felső szint) és magán (alsó szint) kezdeményezések alapján (Ben-Rafael et al. 2006. 14.)*

Felülről szervezett (top-down)	Alulról jövő kezdeményezés (bottom-up)
<ul style="list-style-type: none"> – közigazgatás: önkormányzati, állami hivatalok, oktatási és kulturális, vallási, egészségügyi – közérdekű nyilvános jelek – nyilvános hirdetések – utcanevek 	<ul style="list-style-type: none"> – kereskedelmi márkajelzések – privát üzleti táblák: irodák, gyárak, ügynökségek – privát hirdetések: lakások/ autók stb. eladása vagy bérlete

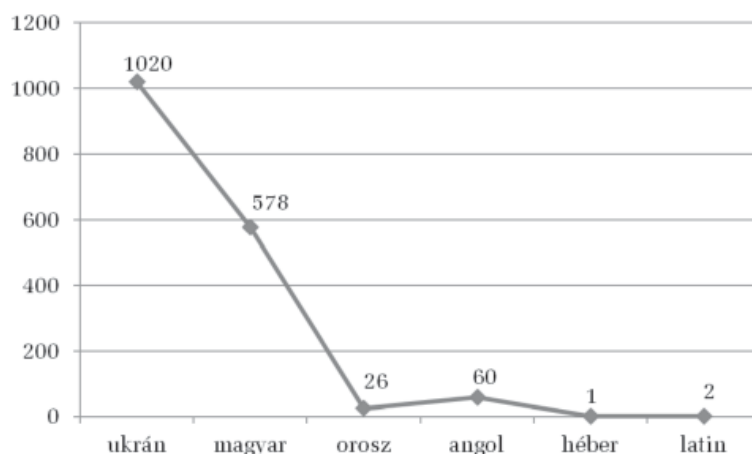
A fentről lefelé mutató jeleket a nemzeti vagy helyi, kulturális, szociális, oktatási, orvosi vagy jogi intézményekhez való tartozásuk alapján kódolták. Az alulról felfelé mutató elemeket olyan kategóriák szerint kódolták, mint a profeszszionális (jogi, orvosi, tanácsadási), kereskedelmi (és később ágazatok, például élelmiszer, ruházat, bútor stb.), illetve szolgáltatóipar (ügynökségek, például ingatlan, fordítás vagy munkaerő) (Ben-Rafael et al. 2006. 11.).

Az útvonaltervben (2013) esetünkben is lényeges szempont volt, hogy főként a leggyakrabban használt tereket térképezzük fel a városban. De hogy a legalsóbb szinteken (*bottom-up*) is megjelenő kiírásokat az egész városra vonatkoztatva próbáljuk meg bemutatni, ezért a néhány központi, igen forgalmas sétáló mellett bejártuk a város legforgalmasabb utcáit, illetve néhány mellékutcába is betértünk. Az elemzés során meghatároztuk, hogy milyen nyelvű táblákat sikerült archiválni, és azokat különböző szempontok szerint kategóriákba soroltuk annak megfelelően, hogy egy vagy több nyelven tették-e közzé. Az összes létező nyelvkombinációból végül gyakoriságot számláló táblázatot készítettünk (2. táblázat). Összességében azt láthatjuk, hogy az ukrán nyelvű táblák viszonylag nagy arányban vannak jelen, de a magyar–ukrán táblák szinte hasonló arányban – a tisztán magyar nyelvű táblák már sokkal kisebb arányban fordultak elő. A többnyelvűség párhuzamos megjelenése a 2. táblázatban jól látható. A különböző nyelvek megjelenésének gyakoriságát az 1. ábrán foglaltuk össze, ahol jobban érzékelhető, hogy az államnyelv (ukrán) a legnagyobb gyakorisággal fordul elő a 2013-ban felgyűjtött köztéren található kiírásokban.

2. táblázat. A 2013-ban nyelvi tájkép részeként fényképezett képek nyelvi megoszlása Beregszászban

ukrán	514
magyar, ukrán	449
magyar	107
ukrán, angol	41
orosz	22
angol	16
magyar, ukrán, angol	13
magyar, orosz	3
magyar, ukrán, latin	2
magyar, angol	2
magyar, ukrán, héber	1
latin	1
magyar, orosz, angol	1
magyar, ukrán, orosz	0

(Forrás: Hires-László 2014)



1. ábra. A nyelvek gyakorisága Beregszász közttereinek 2013-as nyelvi tájképes elemzése során

Megvizsgáltuk a kiírásoknál használt nyelvek etnolingvisztikai vitalitását is, ahol az adott nyelv(ek) egymáshoz viszonyított helyzetének aszimmetriája vagy szimmetriája észlelhető (Lou 2010, idézi Laihonon 2012. 28.). Aszimmetria esetén (rendszerint) a kisebbségi nyelvek alulreprezentáltak a kiírás módjában (kisebb betűméret, kisebb szövegrész, halványabb színtónus stb.). A városban jelen lévő etnikumok és nyelveik megjelenése a vizuális nyelvhasználat mentén lényegében szimmetriában van az egyes csoportok lélekszámával, de nagyobb hangsúlyt élvez az ukrán mint államnyelv. A magyar nyelv használatánál gyakran tapasztaltuk a nyelvhelyességi hibákat (pl. *ezüst*, *reklámügynökség*), ékezet nélküli kiírásokat, tükörfordításokat (pl. *szinte semmi*), és olyan is előfordult, hogy a teljes ukrán szövegnek csak a kivonatát, kulcsszavait tették közzé magyar nyelven. Az ilyen esetekben, ahol aszimmetriával jelent meg a magyar nyelv, mellékesen közölve az ukrán nyelv mellett, ott kétnyelvűnek minősítettük a táblákat, de alaposabb elemzéssel mutattuk be a kiírásokban érzékelhető különbségeket (Hires-László 2014). Beregszász nyelvi tájképes elemzésében az etnikumok szimmetrikus megjelenése alól kivételt képeznek a romák és az oroszok. A roma közösség nyelve sehol nem jelenik meg, pedig a roma lakosság képviselőinek száma jelentős Beregszászban. Ennek egyik oka az lehet, hogy a beregszászi cigányság legnagyobb részének anyanyelve a magyar, illetve hogy az alacsony társadalmi presztízsük és szegénységük miatt vitalitásuk mindig háttérbe szorul a város arculatának alakításában. Az orosz nyelvnek is sokkal kisebb szerep jut, annak ellenére, hogy egykor a Szovjetunióban hivatalos nyelvként használták (Cserniczkó 2013. 193–233.) – a rendszerváltás előtti időszokról megmaradt kiírásokban találkozhatunk elvétve az orosz nyelvvel (Hires-László 2014. 174–175.). A nyilvános terek kiírásaiban az orosz nyelv nem jelenik meg, annak ellenére,

hogyan a városban a hétköznapi érintkezés nyelveként többen használják. A következő, 2016 nyarán készített fókuszcsoporthoz tartozó beszélgetés (Hires-László 2017) során elhangzott véleményből is érzékelhető, hogy Beregszászon gyakran az orosz nyelvet is használják a helyi lakosok. Sokszor az Ukrajnából érkező turisták is az orosz nyelvet használják. Az idézetben arra hívja a figyelmet az adatközlő, hogy a saját boltjában egy turista kijavította őt a gyümölcs megnevezésénél: az orosz megnevezés helyett inkább az ukránul használja. Az adatközlő ukrán iskolába járt, férjével otthon az ukrán nyelvet használják, és mindezek ellenére az orosz megnevezést használta. Elmondása szerint a mindennapos megszokásnak köszönhetően ez rögzült nála, ami számára és közvetlen környezetének abszolút természetes.

Mariann: „Ennek se az volt a baja, hogy én magyarul beszélek – már hogy félbe váglak –, csak annyi volt a gondja, hogy egy orosz szót, amikor azt mondtam, hogy **hárbuz**, és akkor azt mondta, hogy **kávun** [nevet]. Mert ukránul, na, nem, ő úgy szerette volna, jobban hangzott neki, mer ugye ukránul a dinnye az **kávun** [nevet]. Úgyhogy na, ilyen. Csak ilyenek voltak, hogy így ki-ki javítgatott. Az, hogy én magyarul beszéltem, az nem zavarja.” (Fcs01_2016. május 26.)

Az elmúlt években csökkent az orosz nyelv presztízsértéke a térségben. Erről árulkodik a TANDEM2016 kutatás eredménye is, ahol a magyar, ukrán, orosz, angol, német presztízsértékénél a legkisebb értéket maga az orosz nyelv kapta mind az ukrán, mind a magyar almintában (Cserniczkó 2017. 9.). Az ide érkező turista számára természetes a magyar nyelv használata, az orosz már nem – az ukrán–orosz konfliktusos helyzet erősíthette ezt a negatív viszonyt. A 2017 szeptemberétől¹ érzékelhető ukrán–magyar konfliktusos helyzet következtében ez a negatív megítélés kiterjedhet a magyar nyelvre is.

3. A 2017-ben végzett nyelvitájkép-kutatás bemutatása

Egy másik lényeges területe a nyelvitájkép-elemzéseknek a nyelvpolitikai folyamatok érzékeltetésén túl az, amikor a társadalomban jellemző tendenciák kiértékeléséhez használják a nyelvitájkép-elemzéseket. Itt külön hangsúlyt kap az olyan társadalmi folyamatokba ékelődő gazdasági folyamatok vizsgálata, melyeken keresztül láthatóvá és érzékelhetővé válnak a gazdasági tevékenységekben végbement változások. A leghangsúlyosabb ezen a területen a turizmus és a benne kirajzolódó tendenciák.

¹ <http://hodinkaintezet.uz.ua/tenyleg-nem-tudunk-ukranul/>.

2017. május 19–21-én szervezték meg a városnapokat, amikor a város alapításának 954. évfordulóját ünnepelték. Beregszász megyei jogú rangra léptetése óta, pontosan 2001-től a város rendszeresen megünnepli ezt a kinevezést. A városnapokon más rendezvényekhez hasonlóan (BeregFest, Borfesztyívál) rendszerint két-három napos programok, kirakodóvásárok, bemutatósátrak vannak jelen a város főterén. Kárpátalja – és ezzel együtt Beregszász is – egyre több turista számára válik célponttá, és a korábban magyarországi turisták helyett főként belső Ukrajnából (Kijev környékéről) érkeznek a látogatók (Cserniczkó–Laiho-nen 2016; Karmacsi 2017). Elsősorban a térség különleges tájai, valamint a régió multietnikussága vonzza a turistákat. Ezt egyre több szinten kamatoztatják a helybéli lakosok, és a pihenőhelyektől a kereskedelmi egységekig, illetve azok termékeig érzékelhető, hogy a térségben igen lényeges gazdasági ágazattá alakult a turizmus. A 2014-es kelet-ukrajnai háború kitörését követően egy újabb hullám indult meg a lakosok végleges és körkörös migrációjában. A magyarság helyben maradásának ösztönzésére dolgozta ki az aktuális magyar kormány az Egán Ede-tervet,² melyben a gazdasági ágazatok közül magas prioritással emelték ki a turizmus fejlesztését, és különböző beruházások, fejlesztések indultak meg ennek köszönhetően. Különböző hatástanulmányok foglalkoznak a térség gazdasági fellendítésében lényeges erővel bíró turizmus fejlesztésével (Berghauer 2012; Tarpai 2013). Az utóbbi két-három évben emelkedett a térségbe látogatók aránya, amikor Ukrajna elveszítette a Krím-félszigetet. A sziget helyi lakosai a terület önkényes elcsatolása mellett döntöttek – ennek következményeként a korábban ország határain belül mozgó turisták a különleges tájak látogatásakor a Krím-félsziget helyett a Kárpátok egzotikus helyeire érkeztek. A térségbe látogató turisták számarányára markánsan hathat majd, hogy 2017 nyarától az új biometrikus útlevéllal szabadon, vízummentesen utazhatnak az ukrán turisták az Európai Unió bármely tagországába.

A városnapokon megmutatkozó borászok nem a megszokott értelemben vett bortermelők, ugyanis termékeik között megjelennek a házilag előállítható alkoholok különböző fajtái. Beregszászon a bortermelés történelmi múlttal rendelkezik, a szőlőtermesztést a 13. században, Béla király idején honosították meg az idetelepített szászok (Lehocky [1881] 1999. 29.), és a Schönborn grófok birtoklásuk idején a legkorszerűbb szőlőtermesztést alakították ki a térségben (Lehocky 1999). A Szovjetunió kolhozosítása során ezt a hagyományokkal bíró szőlőtermesztést átformálták és tömegtermeléssé alakították át. A rendszerváltás során – a gazdasági hanyatlásnak köszönhetően – alaptőke hiányában mindinkább kikopott ez a hagyomány a gazdasági tevékenységek közül. Az újjáélesztését csupán néhány kisbirtokkal, illetve szőlőültetvényekkel rendelkező borász kezdte el a 2000-es években, akik önszorgalommal mélyültek el szőlőtermesztés, borkészítés fortélyaiban. Jelenleg a borászok legnagyobb célközönsége az Ukraj-

2 <https://www.eganede.com/egane-ede-terv.pdf>.

na más területeiről érkező turisták, korábban a magyarországi turisták látogatták nagy előszeretettel tömegesen a vidéket. A szőlőtermesztés és bortermelés kultúrtörténeti hagyományára építenek tehát a régió borászai és azok is, akik újonnan próbálnak betagozódni a bortermelők soraiba, fokozatosan elsajátítva annak fortélyait. A kiállításon részt vevő borászok által közzétett kiírásokon, tájékoztató prospektusaikon elsősorban a szláv nyelvek jelentek meg, illetve a standoknál is dominánsan az ukrán/orosz/ruszin nyelvet használták 2017-ben az árusítók. Kistermelőkről lévén szó, általában közeli hozzátartozó, családtag vagy maga a termelő kínálta a portékákat. A legtöbb borász a közeli Munkácsi járásból érkezett és nem az egyértelműnek tűnő Beregszászi járásból. Azzal magyarázhatjuk ezt a jelenséget, hogy a legtöbb turista borkóstolóra szállhatott ki ezekre a borászhelyekre, és főként a saját borpincében tarthatták a degosztációt az érdeklődők számára. Mindemellett az is tendencia a borászok körében, hogy korábban Magyarországról érkező turistákat kiszolgáló magyar borászok az ukrán turisták kiszolgálásához és csalogatásához mindinkább az ukrán nyelvet használják a termékeik felcímkézéseinél, illetve más szuvenírek előállításánál is. Ilyen például, amikor a borászok a pincészetük reklámozásához készített hűtőmágneseket ukrán/orosz nyelven készíttetik, gyártatják le. Egyedül egy borász sátránál találtunk magyar kiírást, aki a Munkácsi járásban található, zömében magyarok lakta Dercenből érkezett. Ebben az esetben is a stand főplakátján a magyar felirat csupán mellékesen áll az ukrán nyelvű mellett, és a többi kiírás sem jelenik meg a magyar nyelv. Az aszimmetria tipikus példája, ahol bár kétnyelvű kiírásról van szó, de a hangsúly, a prioritás a gazdasági érdekeket szolgáló nyelven, jelen esetben az államnyelven van.

Az ideérkező szláv turisták igényeihez igazodva néhány borász a házipálinka és a konyak különböző változatait is előállítja. Minden esetben a vásáron árusított alkoholtermékeket ukránul/ruszinul címkézték fel. A beregszászi Cotnar bortermelő cég is csak ukrán nyelvű borcímkékkel jelent meg Beregszász főterén. A cégnévnél az angol nyelvet használták, feltehetőleg a világnyelv használatával egy arany középutat választottak, hogy az ukrán és magyar turistáknak, vásárlóknak is megfeleljenek. Az angol cégnevet előszeretettel használják Kárpátalján (Hires-László 2015; Cserniczkó 2017), és így a világnyelv használatával mindenkinek (ukránoknak, magyaroknak és más nemzetiéghhez tartozó látogatóknak) érthetővé válik a szolgáltatás megnevezése. A főtéren megjelenő WIP Bar is ezt a megoldást választotta, és a kínálatában már nem az angol nyelvet használja, hanem az ukránt és a magyart. A kiszolgáló magyar ajkú volt, és a sör-árlistán az ukrán felirat alá már nem írta ki a választékot, ellenben részletes árlistát tett közzé ukrán nyelven a koktélok, kávé és alkoholos italok esetében. Egyedül ennél az egy standnál volt tapasztalható, hogy a kétnyelvűségben dominánsan a magyar nyelv jelent meg – nem melleleg a stand nem sok turistát vonzott magához. Az angol nyelvhasználat csak a cégneveknél és néhány címkén jelent meg, gyakran olyan is előfordult, hogy az angol hot dog árut is ukránosítva, ciril betűkkel írák ki.

Az angol nyelv használatával a feliratok kommunikatív és információval szolgáló jellegét lefedték, ám a szimbolikus erejét elveszítették. A két domináns népcsoport (ukrán/ruszin-magyar) nyelvhasználatával a termék etnokulturális jellegét gazdagíthatták volna (Piller 2003. 175.). A térség jellegzetességére alapozó cégnevek, márkanevek és termékmegnevezések angol nyelvű kiírásainál racionális megfontolást (Ben-Rafael et al. 2006. 7.) láthatunk. A racionalitásban nagyobb hangsúly és szerep jut az információközlésre, és kisebb szerep a szimbolikus jelentéstartalomra.



1. kép. A Beregszászi Városnapok kirakodóvásárán egy nyelvű kiírással árusított brinza (2017. május)³

2. kép. A turisták által látogatott termálvizes uszoda mellett kínált brinza két nyelvű kiírása (2017. augusztus)

A bortermelés mellett két másik lényeges termék jelenik meg a kárpátaljai piacokon, vásárokon. Dominánsan jelen van Kárpátalja gazdaságában a méz (a méz különböző termékeivel együtt), illetve a sajt készítés. Az utóbbinál elsősorban a *brinza* (juhtúró), annak változatos kínálatával – különböző zöldfűszerrel és egyéb zöldséggel ízesítve. A Kárpátalján jellegzetes termékeiket kínáló termelőknél a vásáron megjelentek a fából és szőrméből készített használati eszközök, az ukrán népviselet motívumait megelevenítő blúzok (*rusnyikok*). Mindezek mellett a különböző húskészítmények (kolbászok, szalonnák, sonkák), lekvárok, a nemeskövekből készített ékszerek és gyógyfüvekből szárított teák, illóolajok stb. A felsoroltak standjainál csak az ukrán nyelvhasználat volt jellemző, egy helyen sem jelent meg a magyar nyelv a kiírásokon (1. kép). A brinza árusítása állandó jelleggel jelen van a turisták által legforgalmasabb helyen kialakított kirakodóvásár helyszínén. A Szovjetunió idején épített városi termálvizes uszodát az utóbbi időben leginkább a turisták látogatják. A termálvíz gyógyító hatásának

³ A tanulmányban felhasznált fotókat a szerző készítette.

köszönhetően a turistaszezonban tömegesen keresik fel a várost és az uszodát a látogatók. A településen ugyanerre a termálfvízforrásra építve alakítottak ki egy sokkal magasabb színvonalú fürdőt is. Az uszoda mellett egy kisebb állandósult kirakodóvásár alakult ki az elmúlt években, és 2017 nyarán a *brinza* termékeken kétnyelvű (ruszin/magyar) feliratot tapasztaltunk (2. kép). Az eladók csak ukrán/ orosz nyelven kommunikálnak, ám a helyi szokásokhoz hűen, annak ellenére, hogy főként az ukrán turistákat szolgálják ki, magyar nyelven is felcímkézték terméküket. Az etnokulturális nyomatékosítást tehát helyi szinten a kétnyelvű nyelvhasználattal élő városban fontosnak tartják a termelők, főleg ha egy speciálisan kárpátaljai gasztronómiai ételt árúsítanak.

Több vattacukorárus is kínálta portékáját a városnapokon, de csak egy helyen jelent meg a magyar nyelv (3. kép). A vattacukor mellett vásárolható volt még a pattogatott kukorica, fagyalt, hot dog és hurkapálcikán árúsított burgonyaszírom (chips). Az utóbbi két terméknél általánosságban az angol nyelvhasználat a domináns, ám a többi esetben csak az ukrán nyelvű felirattal jelölték meg a készítőik termékeiket. Általánosságban az egész vásárnak a nyelvhasználatára az ukrán nyelv dominanciája volt a jellemző.



3. kép. Vattacukorárus magyar és ukrán nyelvű felirattal

A székely rovásírás Kárpátalján elsősorban, bizonyos települések névtábláin jelenik meg leginkább (Karmacsi 2014a, 2014b), termékek és szolgáltatások neve-

iben kevésbé. Ennek ellenére a domináns ukrán városnapi közegben a kárpátaljai lángos reklámlakátján az ukrán és magyar felirat mellett megjelenik a székely rovásírás is. A magyar termék nyomatékosítására használták a magyar trikolor színeket a kiírásnál, és az árusító hölgy (feltehetőleg az ötletgazda) magyar motívumokat megelevenítő hímzett ruházatot viselt. Az etnokulturális jelleg áruba bocsátásának ismét egy sajátos esetét adathozhatunk, ahol az árus nemzeti trikolor motívum-, sajátos írásrendszer-használatával, kétnyelvű kiírásával kínálta etnogasztronomiai portékáját.

A nyelvitájkép-elemzés tárgyává válik a különböző etnikumok szimbólumrendszerének használata is. Beregszászon a nemzeti szimbólumok használatára ugyanazok a tendenciák érvényesek, mint a nyelvhasználatra – a két domináns etnikum szimbólumai megtalálhatóak a városban működő intézmények, szervezetek bejáratainál és belső területeinek falain. Ukrajnában a kisebbségek szimbólumrendszerének használatát az 1992. június 24-én elfogadott, Ukrajna nemzeti kisebbségekről szóló törvénye szabályozza, illetve a Kárpátaljai Megyei Tanácsban működő Magyar Frakció szorgalmazására életbe lépett az a rendelet (1992. december 17.), amely a kisebbségek (a tömbben élő magyarok) nyelv- és szimbólumrendszerét szabályozza a megyében (Tóth–Csernicskó 2009. 82.). Jelenleg a nyelvhasználatot a 2012-es nyelvtörvény szabályozza (Csernicskó 2016). Beregszászban mindkét domináns etnikum szimbólumrendszere megjelenik állandósult formában a hivatalos (*top-down*) és a magánszemélyek által közzétett (*bottom-up*) helyszíneken is (Ben-Rafael et al. 2006).

A nemzeti szimbólumok színhasználatával a különböző nyelveken történő kiírások mellett a tér megjelölése történik, annak érdekében, hogy érezhetővé váljon a területen megtalálható nemzetiségek jelenléte. Az etnikumok láthatóvá tételére többféle lehetőség nyílik. Hobsbawm (1990) 1997 szerint a nemzetállam megpróbálja láthatóvá tenni ideológiáját, és ez főként a nacionalizmusban gyökerező szimbolikus szereppel bíró tér birtokbavételével történik. Éppen ezért Arjun Appadurai (1996) kihangsúlyozza, hogy ezekben az ideológiai harcokban milyen lényeges ereje lehet és van a lokalitásnak. A lokalitás nem feltétlenül térbeli fogalom, hanem a társadalmi élet egy jellegzetessége, melyet a „társadalmi közvetlenség érzete, az interaktivitás technológiája, és a viszonylagossá vált kontextusok közötti kapcsolatsor hoz létre”. Szerinte a felülről érkező nacionalista ideológiák mellett csupán hatalmas erőfeszítésekkel lehet megteremtteni a szomszédságokat. Értelmezésében a szomszédság minden olyan aktuális társadalmi forma, amelyekben a lokalitás mint dimenzió vagy érték megnyilvánul (Appadurai 1996). Tim Edensor (2002) arról ír, hogy a nacionalizmus mai formáit a populáris kultúrában kell keresnünk. Három fontosabb területét különíti el a nacionalizmus megjelenése kapcsán: 1. a nemzet térbeli lehorgonyozása (*spatialization of nationhood*) által, ideológiai és mitológiai jelentőségű tájak és ikonikus helyek révén; 2. a nemzet performatív megvalósulása (*performative realization of nationhood*) által, ami a sporteseményeket, a karneválokat és a turizmust je-

lenti, valamint 3. a nemzet fogyasztói elsajátítása által, aminek keretében olyan jelenségekre hívta fel a figyelmet, mint a nemzeti autómárka.

A nacionalizmus abban az értelemben válik a mindennapok részévé, amikor a szimbólumhasználatokkal a nemzeti érzést erősítő és tápláló erejében a lokalitás kialakítása zajlik. Tehát az egymás mellett több évtizede barátságban élő etnikumok trikolórijainak színhasználatára nem a nacionalista mozgalom erősítésére épít, hanem a lokalitására (Appadurai 1996).

A továbbiakban a performatív megvalósulásnál a turizmus elemzését helyezzük középpontba, ahol lényegessé válik annak gazdasági meghatározottsága. A nyelvi tájkép elemzésében kiértékelhetővé válik a nacionalista ideológiák (Hobsbawm 1997; Smith 1995; Michnik 1992), a lokalitás/szomszédságok (Appadurai), illetve a gazdasági mechanizmusok elemzése, melyben etnokulturális jellemzők áruba bocsátásának lényegét elemezzük úgy, hogy keressük a kiírások motivációit, illetve etnotörténeti jellemzőit a nyelvi tájkép elemzésén keresztül. A város domináns épületének „üzenetén” megjelenik ugyan a nacionalizmus, de ezt csupán a multietnikusság reprezentálásához használják, és a hangsúly a harmonikus szomszédsági viszonyokon van, amit a város lakóinak és látogatóinak egyaránt üzen.



4. kép. A 2016-os és a 2017-es városnapok alkalmából használt nemzeti színekbe (kék-sárga, piros-fehér-zöld) öltöztetett főtér

Ezek alapján tehát mind a nyelvhasználat, mind a szimbólumok használata alapján a két domináns etnikum megjelenése érzékelhető Beregszászban. A szimbólumrendszerek használatában elsősorban a szomszédságok, a harmonikus egymás mellett élés kerül középpontba, háttérbe szorítva a szélsőséges nacionalista ideológiákat, vagyis a városban egy államilag jóváhagyott kultúrspecifikus rendséma (Ilyés 2010. 116.) működik. A multietnikus közegben, ahol a szélsőséges nacionalista erők nem tudnak teret hódítani, természetessé és hétköznapivá válik a többnyelvűség mellett a különböző etnikumok szimbólumrendszereinek egymásmellettiése. Az ilyen jellegű nacionalizmus, mely egy multietnikus kö-

zegeben jön létre, a többéves együttélésnek köszönhetően a tranzakcionalizmus (Conversi 1998) elmélete alapján alakulhatott ki. A tranzakcionalizmus lényege az etnikai csoportok közötti kapcsolatok és cserék, melyek a csoportok közötti határokat (Barth 1969) lazítják és a határok közötti átjárhatóságot sokkal egyszerűbbé alakítják, szemben a nemzeti nacionalizmus ideológiák által létrehozott etnocsoportok közötti határokkal.



5. kép. *A beregszászi rendezvények állandósult szimbolikája a magyar trikolór és az ukrán bikolór használata (a kapu bal oldalán piros-fehér-zöld, jobb oldalán kék-sárga lufik)*

A turizmusban használt nyelvi tájképre tehát úgy tekintünk, mint egy populáris kultúrára, ahol megjelennek a lokalitások és a nacionalista ideológiák (annak nem a negatív értelemben vett tartalmával [Smith 1995]).

Lemberg várost dominánsan ukrán nemzetiségűek és ajkúak lakják, és gyakran a szélsőséges nacionalista nézetek központjává válik. A kiárúsításban megtalálható étterem között megtalálható volt egy leMBERGI KOZÁK étterem is. Meglepő volt, hogy kínálatában csak a gulyásleves volt rendelhető, a kozák leves már nem a felsorolt ételek közül. Az ukrán nemzeti ideológiára építő stand nevében és gasztronómiai kínálatában érezhető, hogy a nacionalista ideológia megjelenik ugyan, ám a gazdasági érdekek bízva ugyanakkor igazodott a térség multietnikusságához, és a magyar gulyást árúsítja az ukrán turisták számára. A magyar felirat nem jelent meg egyetlen kiírásában sem. Ezzel szemben volt az a stand, amelynek cégtáblájában a két domináns etnikum szimbólumrendszerét is felhasználták, valamint az ukrán–magyar kétnyelvűséget követték kiírásaikban. Ez a stand a helyi szokásokhoz igazodva a szimbólum- és nyelvhasználatával üzeni az arra járóknak, hogy az ukrán és magyar etnikumok jól megférnek egymás mellett. Ezzel a példával zárjuk elemzésünket, amelyben jól érzékelhető, hogy

a különböző nemzetiségek szimbólumrendszerei egy helyi vállalkozó standjánál kiemelt szerepet kapnak, a barátság, a lokalitás hangsúlyozásához találunk példát a populáris kultúrában, ahol az etnokulturális jelleg fellobogózásán túl az áruba bocsátással a gazdasági haszon megszerzése a cél.

4. Összefoglalás

A városnapok nyelvi tájképének elemzése alapján összefoglalásként megállapítható, hogy Beregszász főterét dominánsan az ukrán nyelvű kiírások uralták. Mivel főként ukrán turisták látogatják a várost, illetve annak környékét, így elsősorban rájuk koncentrálva a kiírásokat is zömében ukránul tették közzé a városban szervezett ideiglenes vásáron. Beregszászon dominánsan mindkét etnikum jelenléte érzékelhető szimbólum- és nyelvhasználat tekintetében, de a városnapok alkalmával szervezett kirakodóvásár már nem követi a településen megszokott hagyományokat. Néhol megjelenik a magyar nyelv, de nem olyan dominánsan, mint ahogy a városban általánosságban megtalálható. A kulturális hagyományok áruba bocsátásánál a vevők nyelvhasználata a domináns tényező, így a legtöbb szolgáltatóegység az ideiglenesen megszervezett vásárokon és általában a régióban az ukrán nyelvet használja. A turistáknak szánt termékek felirataiban tehát a gazdasági mechanizmusban jellemző kereslet-kínálathoz igazodás zajlik, melyben magas prioritást élvez az etnokulturális jelleg kidomborítása a magasabb haszon érdekében, és a városnapon szervezett vásár kiírásaiban nem érvényesül a településen hagyománnyal bíró kétnyelvűség.

Szakirodalom

APPADURAI, Arjun

1996 *Modernity at Large: Cultural Dimension of Globalization*. Minneapolis, University of Minnesota Press.

BACKHAUS, Peter

2006 Multilingualism in Tokyo: A Look into the Linguistic Landscape. *International Journal of Multilingualism* 3/1. 52–66.

BARNI, Monica–BAGNA, Carla

2015 The critical turn in LL. New methodologies and new items in LL. *Linguistic Landscape* 1/1–2. 6–18.

BARTH, Frederik (ed.)

1969 *Ethnic groups and boundaries: The social organization of cultural difference*. Boston, Little, Brown.

BARTH, Frederik

1996. Régi és új problémák az etnicitás elemzésében. *Regio* 7/1. 3–25.

- BEN-RAFAEL, Eizier–SHOHAMY, Elana–AMARA, Muhammad–TRUMPER-HECHT, Nira
2006 The symbolic construction of the public space: The case of Israel. *International Journal of Multilingualism* 3/1. 7–28.
- BEN-RAFAEL, Elizier et al.
2010 Introduction. In: Shohamy–Ben–Rafael–Barni (eds.): *Linguistic Landscape in the City*. Bristol, Multilingual Matters, xi–xxviii.
- BERGHAUER Sándor
2012 *A turizmus mint kitörési pont Kárpátalján (?) Értékek, remények, lehetőségek Ukrajna legnyugatibb megyéjében*. PhD-értekezés. Pécsi Tudományegyetem, Földtudományok Doktori Iskola. URL: http://old.foldrajz.ttk.pte.hu/phd/phdkoord/nv/disszert/disszertacio_berghauer_nv.pdf
- CONVERSI, Daniele
1998 A nacionalizmuselmélet három irányzata. *Regio* 9/3. 37–55.
- CSERNICSKÓ István
2013 *Államok, nyelvek, államnyelvek. Nyelvpolitika a mai Kárpátalja területén (1867–2010)*. Budapest, Gondolat Kiadó.
2016 *Nyelvpolitika a háborús Ukrajnában*. Ungvár, Autdor-Shark.
2017 Nyelv, oktatás és nyelvhasználat összefüggéseiről egy empirikus kutatás adatainak tükrében. *Közoktatás* 2–3. 6–10.
- CSERNICSKÓ István–LAIHONEN Petteri
2016 Hybrid practices meet nation-state language policies: Transcarpathia in the twentieth century and today. *Multilingua-Journal of Cross-Cultural and Interlanguage Communication* 35/1. 1–30.
- EDENSOR, Tim
2002 *National Identity, Popular Culture and Everyday Life*. Oxford–New York, Berg. URL: www.lse.ac.uk/internationalRelations/.../Fox%20Miller-Indriss.pdf
- HIRES-LÁSZLÓ Kornélia
2015 Nyelvi tájkép és etnicitás Beregszászon. In: Márku Anita–Hires-László Kornélia (szerk.): *Nyelvoktatás, kétnyelvűség, nyelvi tájkép. Tanulmányok a Hodinka Antal Nyelvészeti Kutatóközpont kutatásaiból*. II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Hodinka Antal Nyelvészeti Kutatóközpont, Ungvár, Autdor-Shark, 160–185.
2017 Etnikai kategóriák a beregszásziak mindennapi diskurzusaiban. In: Márku Anita–Tóth Enikő (szerk.): *Többynyelvűség, regionalitás, nyelvoktatás. Tanulmányok a Hodinka Antal Nyelvészeti Kutatóközpont kutatásaiból*. III. Ungvár, „RIK-U”, 121–136.
- HOBSBAWM, Eric J.
1997[1990]. *A nacionalizmus kétszáz éve*. Budapest, Maecenas.

ILYÉS Zoltán

2010 Etnicitás és szimbolikus geográfia. A táj kisajátítása, különösen határvidékek, kontaktzónák esetén. In: Feischmidt Margit (szerk.): *Etnicitás. Különbségteremtő társadalom*. Budapest, Gondolat–MTA Kisebbségkutató Intézet.

JÜRATÉ, Ruzaitė

2017 The linguistic landscape of tourism: multilingual signs in Lithuanian and Polish resorts. *ESUKA – JEFUL* 8/1. 197–220.

KARMACSI Zoltán

2014a Település és utcanevek Kárpátalja magyarlakta településein. In: Beregszászi Anikó–Hires-László Kornélia (szerk.): *Meszelt falakon túl. Születésnapj közsöntőkötet Kótyuk István tiszteletére*. Beregszász, II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Magyar Tanszéki Csoport, Hodinka Antal Intézet, 87–98.

2014b Vizuális kétnyelvűség az új nyelvtörvény adta lehetőségek. In: Bárány Erzsébet–Csernicskó István (szerk.): *Az ukrán–magyar nyelvi kapcsolatok múltja és jelene. Nemzetközi tudományos konferencia előadásai*. Ungvár, V. Pagyak Kiadója, 120–132.

2017 A nyelvi tájkép változásának egy aspektusa. In: Márku Anita–Tóth Enikő (szerk.): *Többynyelvűség, Regionalitás, Nyelvoktatás. Tanulmányok a Hodinka Antal Nyelvészeti Kutatóközpont kutatásaiból* III. Ungvár, „RIK-U”, 54–60.

LAINHONEN, Petteri

2012 Nyelvi tájkép egy csallóközi és egy mátyusföldi faluban. *Fórum Társadalomtudományi Szemle* 14/3. 27–49.

LANDRY, Rodrigue–BOURIS, Richard

1997 Linguistic landscape and ethnolinguistic vitality. *Journal of Language and Social Psychology* 16/1. 23–49.

MICHNIK, Adam

1992 Egy fogalom határai. *Világosság* 33/5. 328–331.

PILLER, Ingrid

2003 Advertising as a Site of Language Contact. *Annual Review of Applied Linguistics* 23. 170–183.

SCOLLON, Ron–SCOLLON, Suzie Wong

2003 *Discourses in place. Language is the Material World*. London, Routledge.

SHOHAMY, Elana–BEN-RAFAEL, Eliezer

2015 Introduction. *Linguistic Landscape* 1/1. 1–5.

SHOHAMY, Elana–WAKSMAN, Snoshi

2009 Linguistic landscape as an ecological arena: Modalities, meanings, negotiations, education. In: Shohamy, Elana–Gorter, Durk (eds.): *Linguistic landscape: Expanding the scenery*. New York–London, Routledge, 131–331.

SHOHAMY, Elana

2006 *Language policy: Hidden agendas and new approaches*. London, Routledge.

2015 LL research as expanding language and language policy. *Linguistic Landscape* 1/1–2. 152–171.

SMITH, Anthony D.

1995 A nacionalizmus. In: Bretter Zoltán–Deák Ágnes (szerk.): *Eszmék a politikában: a nacionalizmus*. Pécs, Tanulmány Kiadó, 9–24.

TARPAI József

2013 A természeti és társadalmi erőforrások szerepe Kárpátalja turizmusfejlesztésében és hatása a területfejlesztésre. PhD-értekezés, Pécsi Tudományegyetem.

TÓTH Mihály–CSERNICSKÓ István

2009 Az ukrajnai kisebbségi jogalkotás fejlődése és két részterülete: a névhasználat és a politikai képviselet. *Regio* 20/2. 69–107.

TÓTH Enikő

2016a Nyelvek a virtuális térben: kárpátaljai magyarlakta települések hivatalos honlapjainak nyelvhasználata. In: Gazdag Vilmos–Karmacs Zoltán–Tóth Enikő (szerk.): *Értékek és kihívások I. kötet: Nyelvtudomány*. Ungvár, Autdor-Shark, 230–238.

2016b A Beregszászi járás közigazgatási egységeinek internetes kommunikációja. In: Hires-László Kornélia (szerk.): *Nyelvhasználat, kétnyelvűség: Tanulmányok a Hodinka Antal Nyelvészeti Kutatóközpont kutatásaiból II*. Ungvár, Autdor-Shark, 163–170.

TURIZMUS ÉS NYELVI TÁJKÉP

1. Nyelvi tájkép és kisebbségi helyzet

A mai Kárpátalja területét számos államalakulat birtokolta több-kevesebb ideig. Az ezeréves magyar fennhatóságot a trianoni békedöntés után a csehszlovák éra, a Podkarpatszka Rusz követte egészen 1938-ig, amikor is a terület újra magyar fennhatóság alá került. 1944-től a volt Szovjetunió része lett, majd széthullása után napjainkban a független Ukrajna legnyugatibb megyéje (Baranyi 2009). E politikai sokszínűség erőteljesen rányomta az itt élők anyanyelvére, nyelvhasználatára is a bélyegét, hiszen a hatalomváltással sok esetben államnyelv váltás, új nyelvpolitikai elképzelések érvényesültek.¹ E törekvések hatására Kárpátalja területén az államnyelvekhez igazodva a helynevek, a hivatalok és közigazgatási intézmények nevei, a hivatali ügyintézés tájékoztatói, a lakossági hirdetések stb. szintén több kisebb-nagyobb változást éltek meg, melynek következtében a nyelvi tájkép és azon belül a nyelvek arányának megoszlása is változott. A nyelvi tájkép változása különösen érzékenyen érinti a kisebbségi helyzetben lévő lakosokat, akik emiatt akár ki is szorulhatnak a virtuális nyelvhasználati térből. Landry és Bourhis (1997. 25.) szerint egy adott terület, régió és városi agglomeráció nyelvi tájképe² jelzésértékű az adott területen lakó nyelvi közösségek nyelvi vitalitását illetően. Hires-László (2015. 160.) szerint a nyelvi tájkép még ennél is tovább mutat, hiszen a valóságban megélt etnicitás részévé válhat, amikor az egyének a köztereken járva, a mindennapi életüket élve nyelvi elemekkel találkozáskor szembesülnek az etnikumuk nyelvi szerepével és ezzel együtt az adott terület nyelvi hierarchiáival. A feliratoknak két alapfunkciója (kommunikatív és szimbolikus) egy kisebbségi helyzetben lévő népcsoport számára fontos szerepet bírhat, ahol az etnikum válik láthatóvá a közterek kiírásaiban vagy bármely más írott nyelvi szintéren (Landry–Bourhis 1997, idézi Laihonon 2012. 27.). De egy új államnyelvhez (jelen esetben az ukránhoz) kapcsolt nyelvi jogi rendszer megvalósulását is érthetjük a két alapfunkción, ahol az államnyelv megjelenésének szerepeit láthatjuk külön a formális és informális szinterek kiírásaiban (Hires-László 2015. 161.). Ben-Rafael és munkatársai (2010) szerint az egyes nyelvi

1 E bonyolult problémakört a hely szűke miatt nem boncolgatom, de részletesen olvashatunk róla Csernicskó István *Államok, nyelvek, államnyelvek* című monográfiájában, amely 2012-ben látott napvilágot.

2 Landry és Bourhis ez alatt a hivatalos útjelző táblákat, a reklámtáblákat, utcanéveket, helyneveket, kereskedelmi egységek feliratait és kormányzati épületek hivatalos tábláit értik.

tájképek elemeit a következő tényezők magyarázhatják: 1. hatalmi viszonyok, 2. kommunikatív célok, 3. önkifejezés, 4. kollektív identitás kifejezése. E magyarázati modellek közül időnként egyszerre több magyarázat is érvényes lehet a feliratok megrendelőinek szándékát vagy a táblákat olvasók értelmezését illetően (Laihonen 2012).

Jelen tanulmányomban arra szeretnék rávilágítani, hogy ezen modelleken túl a nyelvi tájkép alakulására milyen hatást fejt(het) ki egy adott területen bekövetkezett gazdasági változás.

2. A vizsgált aspektus és előzményei

A kárpátaljai magyarság gazdasági életképességét tekintve Kárpátalja ipari-lag fejletlen vidék és mezőgazdasági területekben sem bővelkedik, aminek egyik egyenes következménye a kevés munkalehetőség és munkahely. A területen élők egyik kitörési pontja a turizmus (Berghauer 2012; Rada 2015), mely szempontjából Kárpátalja az ideérkező turistákat főként Ukrajna más megyéiből és a szomszédos országokból várja (Sass 2012). A Krími Autonóm Köztársaság Oroszország általi 2014-es annektálását követően a belföldi turizmus irányt vált, hiszen Ukrajna az öt idegenforgalmi központja közül a legkiemelkedőbb tagját veszítette el (Sass 2008). Ennek köszönhetően a belföldi turizmus nagyobb arányban jelenik meg Kárpátalja területén, amely így mintegy kompenzálja a 2014-es események miatt elmaradó külföldi, főleg magyarországi vendégek hiányát (Sass 2016).

A nyelvi tájképben bekövetkezett változás bemutatása a 2011 és 2012 folyamán a Hodinka Antal Nyelvészeti Kutatóközpont munkatársai által a Beregszászi, Ungvári, Nagyszőlősi és Munkácsi járás legalább 50%-ában magyarok lakta településein (Molnár–Molnár 2005) végzett kutatás során készített digitális fotók segítségével felmért nyelvi tájkép, és a magyar nyelv megjelenésének (vagy éppen hiányának) dokumentálása az egyes helységek szimbolikus terében (továbbiakban első vizsgálat); illetve a 2016 februárja és szeptembere között a Beregszászi járási Zápszony (magyarok aránya 92,1%, lásd Molnár–Molnár 2005. 82–83. Mezőkaszony (magyarok aránya 89,3%, lásd Molnár–Molnár 2005. 82–83. és Nagybégány (magyarok aránya 87,5%, lásd Lásd Molnár–Molnár 2005. 82–83.) településeken a köztéren elhelyezett lakossági és egyéb hirdetésekéről készített fotógyűjtemény (továbbiakban második vizsgálat) összevetésével történt. A vizsgálat célom volt rávilágítani a három településen és környezetében bekövetkezett gazdasági változások, különös tekintettel a kaszonyi termálfürdőben elvégzett fejlesztési projekt nyomán megnövekedett belső-ukrajnai turisztikai kereslet nyelvi tájképre gyakorolt hatásaira.

A települések nyelvi tájképében történt változás a kistérség turisztikai kínálatában bekövetkezett változásoknak a hatására indultak meg. A Kaszonyi-hegy lábánál feltárt termálkutatakra építve 1995-ben megnyitottak egy kétmedencés für-

dőhelyet, amely sokáig látta el a helyiek és a főként kárpátaljai turisták igényeit. Ezen időszakban sem a létesítmény területén, sem pedig a környező falvakban nem igazán találkozhatunk a turizmust és azok szolgáltatásait népszerűsítő hirdetéssel vagy szóróanyaggal.

2006-ban a területnek és a létesítménynek új tulajdonosa lett, aki 2012-ben az ötéves fejlesztési projekt keretében jelentős beruházást végzett. Az elvégzett és napjainkban is tartó fejlesztéseknek köszönhetően jelentősen megnövekedett a fürdőt felkereső turisták száma, különösen a Kárpátokon túlról érkező belső-ukrajnai turisztikai kereslet. 2015-ben az egykori gyógyszanatórium területén is megindult a vendégek fogadása. Ez szintén hozzájárult a turisták számának növekedéséhez. A megnövekedett – szállást, szórakozási lehetőségeket kereső – turistaforgalom hatására a szolgáltatási szférában meginduló folyamatok a közösségi terek nyelvi képét is átfestették. Számos reklám, információ és szálláskínálat jelent meg a turisták információval való ellátása érdekében.

3. A turizmus hatása a nyelvi tájképre a vizsgált területen

Cserniczkó és Laihonen (2016) a kaszonyi termálfürdő nyelvi tájképének elemzésekor megállapítják, hogy a Kárpátalja magyarok lakta vidékére érkező szláv ajkú turisták zöme az orosz nyelvet használja, s ennek tulajdonítják az orosz nyelvű feliratok megjelenését is. Az orosz nyelv a posztszovjet térségek közül nem csupán Ukrajnában (Kárpátalján) jelenik meg a turizmusban, hanem újra kulcsszerephez jut Magyarországon (Bátyi 2014) és a balti államokban (Pavlenko 2015; Cserniczkó 2017).

Az első vizsgálat eredményei alapján elmondható, hogy a vizsgált három településen a hivatali élet színterén a nyelvi tájkép többnyire kétnyelvű. A településeken található közintézmények és hivatalok, azok vezetőinek, közalkalmazottainak nevei többnyire ukrán és magyar nyelven is olvashatók. A településekre érkező azok helységnevtáblái kétnyelvűek voltak, míg az utcanevtáblák csak néhol voltak kihelyezve, de minden esetben kétnyelvű táblákkal talákoztunk. A helyi lakosság és a Beregszászi járás területén működő vállalatok hirdetési ebben az időszakban főként magyarul vagy esetleg mindkét nyelven kihelyezésre kerültek. A csak ukrán nyelvű hirdetés kihelyezés főként megyei vagy más járásokban működő cégek, hivatalok hirdetéseinél, hivatalos tájékoztatásainál volt megfigyelhető (Karmacsí 2014; Látható kétnyelvűség 1.; Látható kétnyelvűség 2.).

A települések helységnevtáblái, az intézmények és hivatalok, azok vezetői, közalkalmazottai nevének kihelyezése tekintetében az első vizsgálathoz képest a nyelvi arányokban nem történt jelentős változás. Kivétel ez alól Zápszony utcanevtáblái, hiszen 2016-tól minden utcában kétnyelvű névtábla hirdeti az utca nevét.

Mindezekhez képest viszont jelentős változás figyelhető meg a nyelvi tájkép esetében a helyi lakosok és a helyi vállalkozók által kihelyezett hirdetéseknel. Míg korábban jellemzően magyar nyelven tettek ki hirdetést a vizsgált települések lakói, addig az ismételt vizsgálatnál már a hirdetéseknel jelentősen megnövekedett a csak ukrán nyelven kihelyezettek aránya. Ezen hirdetések szinte mindegyike közvetlenül vagy közvetetten összekapcsolódik a turizmussal, amelynek ekkor a legfőbb jellemezője a megnövekedett belső-ukrajnai turisztikai kereslet. A legszembetűnőbb és közvetlenül a turizmus megnövekedésével összefüggő hirdetések a *szoba/házzrész/ház kiadó* hirdetmények megjelenése, amelyek igazodva a kereslethez, szinte csak ukrán/ orosz nyelven jelentek meg a települések nyelvi tájképében. Zápszonyban 19 esetben hirdetik a kiadó szobákat kizárólag ukrán/ orosz nyelven, míg Kaszonyban mindössze hat hirdetéssel találkozhatunk, melyből egy magyar–ukrán nyelven került kihelyezésre. Ez utóbbi azért érdekes, mivel a kihelyezője csak nemrég költözött Kaszonyba. A Kirovográdból (napjainkban Kropivnickij) áttelepült házaspár elmondta, fontosnak tartották, hogy a helyi viszonyoknak megfelelően magyarul is rákerüljön a hirdetés szövege. Zápszony esetében főként a kaszonyi termálfürdőhöz közelebb eső településrészen hirdetik többen kiadó szobájukat, jelentősen megváltoztatva a településrész nyelvi tájképét.



1. kép. Kiadó szobák Kaszonyban, kétnyelvű hirdetés



2. kép. Kiadó ház Zápszonyban, ukrán nyelvű hirdetés

Nagybégányban a kiadó szobákat, házakat csak ukrán és orosz nyelven hirdetik a lakosok. Mindössze az egyik ukrán nyelvű hirdetés alapján olvashatjuk az angol *ROOMS* feliratot is. A hirdetésben megjelenő angol nyelvű szövegrész valószínűleg itt sem a nemzetközi nyelven történő információszolgáltatást szolgálja, hanem inkább utal arra, amit Cserniczkó István (2017) is említ tanulmányában, miszerint ezzel csak a nyugati színvonalra próbálnak asszociáltatni a szállást keresőkkel.

Mindhárom településen megfigyelhető, hogy az ukrán standardban a kiadó szoba/ház értelemben használt *ЗДАЮ*, *ЗДАЮТЬСЯ* kifejezések mellett előfordul a *ВИДАЮ* kifejezés is, amely a magyar nyelv hatására létrejött tükörfordítás.



3. kép. A szoba/ház kiadó kifejezés változatai a hirdetőanyagokban

A kiadó szobák hirdetésében érvényesül a turisztikai szolgáltatásokra jellemző szezonális jelleg. Például Nagybégányban februárban mindösszesen 14 helyen talákoztunk kiadó szobát hirdető felirattal, míg júliusra ez a szám 43-ra duzzadt fel. Azonban szeptember végére már újra csökkenést mutatott, s csupán 31 hirdetéssel talákoztunk. Ezen adatok szerint is megfigyelhető a turisztikai (gazdasági) változás nyelvi tájképre gyakorolt hatása, hiszen a vendégek elmaradásával, vagyis a gazdasági motiváció csökkenésével együtt csökken a nyelvi térben elhelyezett hirdetések száma. Ebből következően elmondható, hogy egy éven belül is jelentős változást mutat egy-egy település/terület nyelvi tájképe a turistaforgalom tekintetében.



4. kép. Célközönség szerinti nyelvhasználat a kaszonyi Kulacs étterem-reklámjain: a falu területén és a felsőbbrendű főút mentén elhelyezett reklámtáblák

Szintén a szláv ajkú turisztikai kereslet megnövekedéséhez próbálnak igazodni a boltok, éttermek, kávézók és szálláshelyek reklám- és információs táblái. A 2011 után kihelyezett hirdetések, cégtáblák szinte mindegyike csak ukrán nyelven van kifüggesztve. A szolgáltatóipar és vendéglátás hirdetései a gazdasági realitások mentén jelennek meg a települések nyelvi tájképében (Csernicskó 2017), hiszen a vendégkör 95%-a szláv ajkú, ezért jellemzően a reklámok és hirdetések is e nyelven célozzák meg a vendégeket.

A mezőkaszonyi Kulacs étterem-motel a célközönség szerint helyezte ki a reklámanyagait. A településen kívüli felsőbbrendű főút mentén az óriásplakáton, ahol távolabbi települések magyar lakosai is láthatják, két nyelven hirdetik az éttermet. Ezzel szemben Zápszonyban és Mezőkaszonyban csak ukrán nyelven helyezték el hirdetésüket. Mivel mind a helyiek, mind pedig a zápszonyiak jól ismerik az éttermet, ezért az egynyelvű ukrán reklámanyag egyértelműen az ideérkező turisták részére készült, hiszen mindkét település jelentős turistaforgalmat bonyolít le. Ráadásul a zápszonyi hirdetés csak azon a településrészen jelent meg, amelyik közelebb esik a termálfürdőhöz, jelezve ezzel a célközönséget is.

A munkahirdetésekből is elvárásként jelenik meg a pincérekkel, boltosokkal szemben a legalább kommunikáció szintű ukrán/országi nyelvtudás. A Kaszonyi Termálfürdő munkahirdetéseiben szintén alapkövetelményként jelenik meg az ukrán/országi nyelvismeret.



5. kép. A HÁZ ELADÓ hirdetés szláv nyelvi változatai
(felül: ukrán és kevert nyelvű, alul: orosz nyelvű)

2016-ban a három településen összesen 17 ingatlant próbáltak meg értékesíteni. Zápszonyban az eladó ingatlanok mindegyikét szláv nyelven kínálták, míg Nagybégányban többnyire magyarul. Mezőkaszonyban a hét eladó ház közül hármat csak ukrán nyelven, négyet pedig magyar és ukrán nyelven hirdettek eladásra. Az eladó házak ugyan nem közvetlenül kapcsolódnak a turisztikai kereslet növekedéséhez, de közvetetten mégis, hiszen számos belső-ukrajnai személy vásárol házat hétvégi nyaralónak, illetve a kelet-ukrajnai konfliktus következtében akár végleges lakhatás céljával is.

Az eladó házak hirdetései közül hat esetében a szláv nyelvű felirat kevert (hibrid) megoldással készült. Az 5. képen látható három kiírás is jól szemlélteti a kevert megjelenést, hiszen a *ДОМ* kifejezés egyértelműen az orosz nyelvből való, míg a *ПРОДАТЬСЯ* pedig az ukrán nyelvben használatos (5. kép, jobb felső hirdetés).

4. Összefoglalás

Jelen tanulmány, a korábbi 2011–2012-es kutatási eredmények és a 2016-ban és 2017-ben elvégzett felmérésnek köszönhetően egyértelműen rávilágít arra, hogy az adott térségekben bekövetkezett gazdasági változások milyen kihatással vannak/lehetnek egy-egy térség nyelvi tájképének alakulására. A vizsgált három település a szűk turisztikai desztinációban megnövekedett turisztikai attrakciók mentén jelentős gazdasági irányvonalváltáson ment keresztül, hiszen a lakosok többsége kínálta/kínálja falusi turizmus keretében az idelátogató turisták számára lakását, házat, szobáját. A turisták informálásának céljaként sokan közülük helyeznek el hirdetéseket, reklámtáblákat házuk előtt, a főbb útvonalak mentén. E hirdetmények többsége azonban a belső-ukrajnai területekről érkező vendégek hatására ukrán/orosz nyelven kerül kihelyezésre. 2011 után a boltok, éttermek, szolgáltatóegységek névtáblái és reklámanyagai is többségében ukrán/orosz nyelven, jobb esetben a magyarral karöltve kerülnek elhelyezésre. A két kutatás adatbázisának összehasonlítása alapján egyértelmű, hogy e három településen (Nagybégány, Zápszony, Mezőkaszony) a turisztikai lehetőségek nemcsak gazdasági potenciált hoztak, hanem jelentős változást eredményeztek a falvak és e kisebb terület nyelvi tájképében. E változás pedig legfőképp a helyi lakosság a többségi nyelvet beszélő turisták részére kínált szolgáltatások hirdetéseiben, informálásában nyilvánul meg. Mindebből következik, hogy egy kistérség gazdasági változásai érzékenyen hatnak az adott kistérség nyelvi tájképére.

E tényekre a gazdaság és a nyelv kapcsolatának nemzetközi szakirodalma is bőven hoz példát. Pavlenko (2017) szerint, aki orosz ajkúaknak szeretné eladni az áruját, az a potenciális vásárló nyelvét, az orosz nyelvet próbálja használni. Zabrodskaja (2016) tanulmányában a gazdag és sokat költekező orosz turisták észtsországi megjelenésével magyarázza az orosz nyelv nyelvi tájképben való

megjelenésének növekedését. Pavlenko (2017. 495.) szerint a nyelv a mindennapi gyakorlatokban és hétköznapi diskurzusok során hasznosítható, eladható áruvá vált, s a nyelvpolitika már a gazdasági haszon megszerzésének egyik eszköze. Burdick (2012) hasonlóan áruként tekint a nyelvekre, melyeket a piaci gyakorlatok közvetlenül alkalmazhatóvá tesznek a munkaerőpiacokon és a turizmusban. A turizmus, illetve a turisták ily módon válnak közvetve a nyelvi tájkép formálói, alakítóivá Kárpátalján is (Kallen 2009).

A fentiek szerint, illetve Comaroff és Comaroff (2009) gondolatai alapján elmondható, hogy a kárpátaljai magyar közösség szempontjából a nyelvi jogok mellett nagyon fontos szerepe van és kell legyen a magyar kisebbség gazdasági életképessége megteremtésének.

Szakirodalom

- BARANYI Béla (szerk.)
2009 *Kárpátalja*. Pécs–Budapest, MTA Regionális Kutatások Központja–Dialóg Campus Kiadó.
- BÁTYI Szilvia
2014 Hévíz: nyelvi tájkép orosz ecsettel. *Alkalmazott Nyelvtudomány* 14/1–2. 21–34.
- BEN-RAFAEL, Elizier et al.
2010 Introduction. In: Shohamy et al. (eds.): *Linguistic Landscape in the City*. Bristol, Multilingual Matters, 11–28.
- BERGHAUER Sándor
2012 *A turizmus mint kitörési pont Kárpátalján (?)*. Doktori értekezés. Pécs, Pécsi Tudományegyetem.
- BURDICK, Christa
2012 *Mobility and Language in Place: A Linguistic Landscape of Language Commodification*. Amherst, University of Massachusetts.
- COMAROFF, J. L.–COMAROFF, J.
2009 *Ethnicity, Inc.* Chicago, University of Chicago Press.
- CSERNICKSKÓ, István–LAIHONEN, Petteri
2016 Hybrid practices meet nation-state language policies: Transcarpathia in the twentieth century and today. *Multilingua* 35/1. 1–30.
- CSERNICKSKÓ István
2017 Nyelv, gazdaság, társadalom. Globális nyelvek Kárpátalja magyarok lakta végeinek nyelvi tájképében. In: Márku Anita–Tóth Enikő (szerk.): *Többszínűség, regionalitás, nyelvoktatás. Tanulmányok a Hodinka Antal Nyelvészeti Kutatóközpont kutatásaiból III.* Ungvár, „RIK-U”, 13–44.

HIRES-LÁSZLÓ Kornélia

2015 Nyelvi tájkép és etnicitás Beregszászon. In: Márku Anita–Hires-László Kornélia (szerk.): *Nyelvoktatás, kétnyelvűség, nyelvi tájkép*. Ungvár, Autdor-Shark, 160–185.

KALLEN, Jeffrey

2009 Tourism and representation in the Irish linguistic landscape. In: Shohamy, E.–Gorter D. (eds.): *Linguistic landscape: Expanding the scenery*. London, UK: Routledge, 270–283.

KARMACSI Zoltán

2014. Település és utcanevek Kárpátalja magyarlakta településein. In: Beregszászi Anikó–Hires-László Kornélia (szerk.): *Meszelt falakon túl*. Beregszász, II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, 87–98.

LAIHONEN, Petteri

2012 Nyelvi tájkép egy csallóközi és egy mátyusföldi faluban. *Fórum Társadalomtudományi Szemle* 14/3. 27–49.

LANDRY, Rodrigue–BOURHIS, Richard

1997 Linguistic landscape and ethno linguistic vitality. *Journal of Language and Social Psychology* 16/1. 23–49.

XXX

é. n. Látható kétnyelvűség 1. *Látható és működő kétnyelvűség? A magyar nyelv hivatalos/hivatali használata a kárpátaljai Beregszászi járásban elméletben és a gyakorlatban*, pályázati beszámoló, kézirat

XXX

é. n. Látható kétnyelvűség 2. *Látható és működő kétnyelvűség? A magyar nyelv hivatalos/hivatali használata a Nagyszőlősi, Munkácsi és Ungvári járásokban elméletben és a gyakorlatban*, pályázati beszámoló, kézirat

MOLNÁR József–MOLNÁR D. István

2005 *Kárpátalja népessége és magyarsága a népszámlálási és népmozgalmi adatok tükrében*. Beregszász, KMPSZ Tankönyv- és Taneszköztanácsa.

PAVLENKO, Aneta

2015 Russian-friendly: how Russian became a commodity in Europe and beyond. *International Journal of Bilingual Education and Bilingualism* 20/4. 385–403.

2017 Языковые ландшафты и другие социолингвистические методы исследования русского языка за рубежом. *Russian Journal of Linguistics* 21 (3). 493–514.

RADA

2015 *Zakarpattya Region*. Ukraine Today: Catalog of leading enterprises of Ukraine. [www.rada.com.ua/eng/RegionsPotential/Zakarpattya]

SASS Enikő

2008 Kárpátalja Ukrajna turizmusában betöltött pizíciójának vizsgálata. In: Szónoky Ancsin G. (szerk.): *Magyarok a Kárpát-medencében: Tudományos nemzetközi konferencia CD-ROM*, Szeged, 465–476.

2012 A kárpátaljai falusi turizmus múltja, jelene és jövőképe. In: Aubert A.–Gyuricza L.–Huszti Zs. (szerk.): *A kultúra turizmusa a turizmus kultúrája*. Pécs, IDRResearch Kft., Publikon, 529–549.

2016 Kárpátalja fesztiváljainak elemzése internetes megjelenésük alapján. In: Jászberényi M.–Zátori A.–Ásványi K. (szerk.): *Fesztiválturizmus*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 368–382.

ZABRODSKAJA, A.

2016 *Impact of recent economic and political crises on Estonian language policy*. Előadás a The „Crisis” crisis in language policy: A critical look into construction of crisis as a language policy tool című nemzetközi konferencián 2016. november 28–29-én a finnországi Jyväskyläben.

EGYNYELVŰ KÖRNYEZET – TÖBBNYELVŰ TEREK

1. Bevezető

Jelen munkának célja egyrészt egy jól körülhatárolt területen felmérni, hogy az egynyelvűnek tartott településen valóban egynyelvű-e a nyelvi tájkép, másrészt pedig megvizsgálni annak lehetőségét, hogy mi módon lehetséges diakrón szempontból vizsgálni a nyelvi tájképet. A szakirodalom általában a többnyelvű környezet nyelvi tájképét kutatja, de jelen vizsgálat talán választ ad arra, hogy a nyelvi ideológiák mi módon jelennek meg ma Magyarország egyik egynyelvű településén. Kiindulópontunkat Bartha et al. (2013. 5.), Shohamy (2006) munkájára hivatkozva, így foglalja össze: „Shohamy nyelvpolitikai modellje szerint a nyelvi tájképben nyelvi ideológiák konkretizálódnak. A nyelvi ideológiák olyan leírások és magyarázatok, amelyek a nyelvet és a nyelvhasználatot bizonyos szemszögből, bizonyos osztályozási szempontok alapján mutatják be. A nyelvi ideológia ennél fogva nem a nyelvről mint objektív valóságról árul el valamit, hanem azokról a személyekről és/vagy csoportokról, akik/amelyek létrehozzák azokat.”

A vizsgált település Kecskemét megyei jogú város, Bács-Kiskun megye és a kecskeméti járás székhelye, a lakosság számát tekintve a nyolcadik, közigazgatási területét tekintve a hetedik legnagyobb település Magyarországon. A város az ország közepén található, a legközelebbi országhatár a szerb határ, a várostól mintegy 100 kilométerre van. A város első említése 1368-as oklevélből ismert, azóta folyamatosan lakott település az Alföld közepén, betelepítés nem történt. 1870-ben lett törvényhatósági jogú város, 1950 óta Bács-Kiskun megye székhelye.

A település lakossága a legutóbbi időig, a Mercedes gyárának (Mercedes-Benz Manufacturing Hungary Kft.) a városba településéig egynyelvűnek volt tekinthető, annak ellenére, hogy a város 111 411 fős össznépességének nemzetiségi megoszlása 2011-ben a következő volt: 84,7% magyar; 1,3% német; 1,1% roma; 0,3% román; 12,6% egyéb.¹

¹ Az egyéb összetételéről adatok nincsenek, annyi tudható, hogy a városban a német és a roma nemzetiségi önkormányzat mellett bolgár, görög, horvát, lengyel és örmény nemzetiségi önkormányzat is működik. A 2014-es választásokon a bolgár nemzetiségi választói jegyzékben 39, a görögben 9, a horvátban 43, a lengyelben 10, a németben 67, az örményben 41, míg a roma nemzetiségi választói jegyzékben 703 fő szerepelt (<http://keol.hu/kecskemet/atvettek-megbizozleveluket-a-nemzetisegi-valasztas-gyozteseit>).

2012 óta a Mercedes üzemében dolgozik 220, családjával Németországból érkezett munkatárs, akiknek egy része a részükre épült ötven családi házból álló városrészben él.

A városban nem magyar anyanyelvű lehet az idelátogató turisták jelentős többsége. Létszámukról csak hozzávetőleges adatokkal rendelkezünk, az alábbiak szerint.²

Kecskemét a Dél-Alföld turisztikai régióban fekszik,³ amely a 11 turisztikai régió közül a legerőteljesebb években (2016-ban és 2017-ben) a Magyarországra látogató külföldi turisták többnapos útjai során a 4. leglátogatottabb régió volt, az összes turista 12,4, illetve 10,7%-a töltött több napot a régióban (arra nincs adat, hogy ebből hány százalék Kecskeméten). A medián a 2009–2017-es években a rangsorban elfoglalt 8. hely volt, a legrosszabb helyezés a 9. volt, három évben is (2009, 2013 és 2014). A statisztikai adatokból számolva a leggyengébb évben (2009) összesen 2086 fő látogatott a régióba, a legerősebb évben (2016) pedig 10 749 fő. Arról nincs adatunk, hogy ebből mennyien voltak Kecskeméten is hosszabb-rövidebb ideig. De ha mindannyian voltak is Kecskeméten, akkor a létszámuk havi 173-895 főnyi idegen ajkú látogatót jelent, azaz a település egy- vagy többnyelvűsége szempontjából nem jelentenek jelentős létszámot.

A nyelvi tájkép szinkrón vizsgálatát 2017 júniusában készített saját felvételek alapján végeztem. A diakrón vizsgálat forrásai a kecskeméti Katona József Múzeumban, internetes adatbázisokban és a Kecskeméti Fotóklub archívumában található archív felvételek voltak. A nyelvi tájkép bemutatása csak a hivatalos (official signage) és üzleti (commercial signage) jellegű nyelvi tájképi elemekre korlátozódik, a személyes (private signage) jellegűeket nem tartalmazza.

Az elemzés kvalitatív módszereket követ, és ezeknek az alkalmazása során a nyelvi tájkép egy- vagy többnyelvűsége a központi kérdése. A diakrón elemzés során a vizsgálat időbeli határai: kezdete a 20. század első évtizede (ettől az időtől rendelkezünk forrásanyaggal, azaz fényképfelvételekkel a vizsgált területről), lezárása 2017 (amikor a szerző a saját felvételeit készítette).

2. Szinkrón nyelvi tájkép

A szinkrón nyelvi tájkép vizsgálatát a város központi területe nyelvi tájképének bemutatása jelenti. Azért ezen a területen végeztem a kutatást, mivel itt található archív felvételek, amelyek lehetővé tehetik a korábbi állapot(ok) rekonstrukcióját, így összehasonlításra adhatnak lehetőséget.

² Az adatok forrása: https://www.ksh.hu/stadat_eves_4_5.

³ A Dél-Alföld turisztikai régió területe megegyezik a Dél-Alföld régióval, azaz Bács-Kiskun, Békés és Csongrád megyék területével. A régió központja Szeged. A turisztikai régióban számos látványosság és wellnessközpont található (Szeged, Ópusztaszer, Kalocsa, Hajós, Gyula stb.).

Kecskemét központi terén napjainkban egy-, két és többnyelvű feliratokat találunk. A legtöbb egynyelvű felirat természetesen magyar nyelven található, különféle funkciókban: intézménynevek (*Cifra Palota, Ráday Múzeum*); cégnevek (*Nagymama Konyhája, Tiszti Klub Étterem*); emléktáblák és feliratok (*Itt hasadt meg szíve Kecskemét legnagyobb fiának*). Fontos megjegyezni, hogy az egynyelvű magyar feliratok betöltött funkciójuk miatt több esetben a más nyelven történő megjelenést is megkövetelnék. Az egyik ilyen, igen terjedelmes szöveg a város egyik legfontosabb turisztikai látványosságát mutatja be. Egy 3x1,5 méteres márványtáblán olvashatjuk Kecskemét legrégebbi épületének és annak környékének történetét – kizárólag magyar nyelven.

Nem meglepő, hogy egynyelvű angol feliratokat is találunk (*Cafe, Bar, Club, TourInform* stb.). Ezek minden esetben valamely üzletnek, étteremnek a megnevezései. A városban azonban találunk idegen nyelvű egynyelvű feliratokat is. Egy ilyen szöveg a Kecskemétre bevezető egyik főútnak a városi szakaszán álló, közlekedési tábla méretű kék színű táblán olvasható angol nyelvű felirat: *Rotary Club / Kecskemét / Established in 1998. / Charter Date 22.05.1999. / Meeting / each Thursday at 8 pm / at the Hotel Három Gúnár.*

A főtéren egynyelvű latin szöveget is találunk. Itt áll a 18. század eleji pestisjárványra emlékező Szentháromság-szobor, amelynek mind a négy oldalán négy sor terjedelmű latin nyelvű szöveg olvasható (erről később bővebben).

Ezek mellett az egynyelvű szövegek mellett két rövid szöveg olvasható még egynyelvű feliratként, olaszul: egy főtéri cukrászda elnevezése mint cégfelirat (*Gelateria PEPENERO*), illetve a cukrászda teraszán álló megállító tábla *Gelato Artigianate* felirata.

A vizsgált területen többnyelvű feliratok is találhatóak:

- magyar–angol,
- magyar–német,
- magyar–angol–német,
- magyar–német–angol,
- angol–magyar.

A többnyelvű feliratok esetében találunk olyanokat, amelyeken a két nyelven megadott felirat azonos méretű, de néhány olyant is, amelyeken a magyar felirat hangsúlyozottabban jelenik meg, az idegen nyelvű pedig méretében és elhelyezésében is alárendeltje a magyar nyelvűnek. Találkozhatunk azzal a jelenséggel is, hogy bár a felirat alapvetően magyar–angol kétnyelvű (így a parkolóórák esetében), de bizonyos információk (a parkolóórák esetében például egy később kiragasztott kiegészítő felirat *Fontos figyelmeztetés* címmel) már csak magyar nyelven jelenik meg.

Olyan kétnyelvű feliratot is láthatunk, ahol az angol nyelvű felirat méretében és elhelyezésében is hangsúlyosabb, mint a magyar, de ebben az esetben az idegen nyelvű felirat a magyar beszélők számára is érthető (*Restaurant/Étterem*).

Kétnyelvű magyar–német felirattal nem találkozhatunk a város központjában. Magyar–német feliratok uralják ugyanakkor a város egyik közismert lovardájának területét: minden eligazító tábla, minden információ, még a házirend is megtalálható a magyar mellett németül is.

Négy háromnyelvű felirat található a megfigyelt területen: az egyik az olasz feliratú cukrászda ablakán levő *Kiszolgálás a pultnál* (a magyar mellett angolul és németül), egy másik a TourInform iroda előtt elhelyezett kerékpárbérlésre csábító reklám (az iroda feliratai a nevén és néhány egyéb szón kívül kizárólag magyar nyelvűek), a harmadik egy étterem utcai bejárata mellett üveg alatt kifüggesztett étlap. A főtér közepén található egy háromszög alakzatban elhelyezett eligazító tábla, amelyről nem lehet megállapítani, hogy milyen sorrendben követik egymást a különböző nyelvű szövegek.

Nem a vizsgált területen, hanem egy frekventált hotel mellett találhatók angol és magyar nyelvű feliratok, köztük az a fordításelméletileg is érdekes, amelyen a következő áll: *Staff only – Gazdasági bejárat. Vendégbejárat a másik oldalon.*

3. Diakrón vizsgálat

A diakrón vizsgálat és a rekonstrukció megkísérlése előtt fontos tudatosítani, hogy néhány, a jelenben megfigyelhető felirat már önmagában is történetiséget hordoz. Az egynyelvű feliratok között említett latin nyelvű feliratok 1742 óta olvashatók a városban. A szobrot körülölelő díszrácson 1959-ből származó emléktábla: *MŰEMLÉK / ÉPÜLT AZ 1738–39 / ÉVI PESTIS EMLÉKÉRE / 1742-BEN / ÁLLITOTTA / CONTI LIPÓT ANTAL //* [kisebb betűmérettel a tábla sarkában] *VÁROSI TANÁCS VB / 1959* felirattal. A városháza előtti kis parkban pedig 1934-ből származik az az emlékkő, amely Katona József halálának helyét jelöli, a korábban már idézett felirattal és a követ emlékül állítókra vonatkozó szöveggel (*A régi tanácsház kapujának / helyét / hol a BÁNK BÁN költője / 1830. április 16-án összeesett, / ezzel a kővel jelölte meg / a KATONA JÓZSEF TÁRSASÁG / 1934*).

A feliratok, a nyelvi tájképet adó szövegek többsége azonban természetes módon cserélődik az idő teltével. Csak olyan területen kísérelhető meg a rekonstrukció, azaz az összehasonlító történeti vizsgálat, amelynek feliratai jól dokumentáltak. Ezért is esett választásom a város központi terére, mert remélhető volt, hogy annak képi dokumentáltsága lehetővé teszi egy adott időpillanatra vonatkozóan a rekonstruálást. A feltárt anyag azonban csak azt tenné lehetővé, hogy egy adott, nagyobb időszakaszra vonatkozó rekonstrukciót hozzunk létre. Ennek oka, hogy nincs olyan képi vagy írásos forrásanyag, ami lehetővé tenné statikusan, akár csak egy adott évre vonatkozóan a rekonstruálást. Tulajdonképpen ez az oka annak, hogy a jelen vizsgálatban a személyes nyelvi tájképi elemeket nem vizsgálom, mivel azoknak a megtalálása szinte lehetetlen a rendelkezésre álló forrásokból.

Néhány kísérlet ismert a történeti nyelvítajkép-kutatásra. A nehézséget így foglalja össze Elyse Ritchey:

„A nyelvi tájképre [LL] vonatkozó adatgyűjtés a pillanat rögzítését célozza. [...] A diakronikus perspektíva azonban általában a közeljövőre korlátozódik, és hagyományos LL módszerekkel összegyűjtött adatokon alapul. Az ilyen korlátozás érthető, mivel az LL adatokat csak néhány évtizede gyűjtik rendszerszerűen. Így a LL-nek a történeti leírásra szolgáló módszertana jelenleg kidolgozás alatt áll.”⁴

Találunk olyan munkákat, amelyek a történetiséget követő vizsgálatszerűen értelmezik, azaz egy adott időszakon belül dokumentálják az adott tér, terület nyelvi tájképi változásait (Dunlevy 2014). Pavlenko megkísérelte Kijev nyelvi tájképének feltárását, és munkája során hasonló problémákba ütközött, mint amelyekről alább beszámolok. Mivel egy adott terület nyelvi tájképének rekonstruálása igen korlátozottan lehetséges, ezért ő Kijev egész területéről fellelhető forrásokkal dolgozott, egy adott, szűkebb tér történeti rekonstruálása neki sem sikerült (Pavlenko 2010).

Az általam feltárt források alapján az mondható el, hogy a fotóanyag – érthető módon – csak mintegy mellékes információként mutatja be a nyelvi tájképet. A nem kutatási céllal készült felvételek készítőinek ugyanis egészen más céljai voltak a képek létrehozásakor. Az anzikszszerű, várost bemutató képeslapok egyrészt a tér emblematikus épületeire koncentrálnak, és ezért az azokon található feliratok a fotós által megválasztott nézőpont, illetve a képélesség miatt sok esetben nehezen vagy sehogyan sem olvashatók. Másrészt az adott terület nem minden épületét örökítik meg, így mindenképpen hézagos képet kapunk. A művészi céllal készült fotók esetében hasonló a helyzet: a szituáció, a megörökített pillanat fontosabb az alkotó számára, mint a számára fókuszált forma háttéréül szolgáló feliratokkal ellátott épület, tárgy.

Azt mondhatjuk tehát, hogy korlátozott rekonstrukciót hozhatunk létre, így megállapításaink egy adott időben létező nyelvi tájképre vonatkozóan csak erős megszorításokkal lehetnek érvényesek.

Most itt ezért csak két általános megállapítást teszek a korábbi kecskeméti nyelvi tájképre vonatkozóan. A város főterét ábrázoló felvételek tanúsága szerint az 1950-es évekig a feliratok egynyelvűek, csak magyarul találhatóak. Az 50-es években jelenik meg a főtéren kétnyelvű felirat, a magyar mellett oroszul olvashatjuk az 1944-ben, a városért folytatott harcokban elesett orosz katonák emlékére felállított emlékoszlop feliratát (ez ma az orosz katonai temetőben található). A régiségben nem dokumentálható a vizsgált területen más, nem magyar nyelvű szöveg jelenléte.

4 Data collection in the field of linguistic landscapes aims at freezing moments in time. [...] However, the diachronic perspective is usually restricted to the near past and is based on data collected by traditional LL methods. Such limitations are understandable, as LL data has been collected rigorously for only a few decades. Thus, methodology for describing the history of the LL is currently underelaborated.

4. Összefoglalás

Összefoglalásképpen megállapíthatjuk, hogy ma a vizsgált egynyelvű település nyelvi tájképe nem egynyelvű, és megfigyelhetőek azok a jelenségek, amelyek a többnyelvű településeken is. Elmondhatjuk, hogy a feliratok árulkodnak a nyelvek eltérő presztízséről (vö. a németek is lakta Kecskeméten több az angol nyelvű feliratot is tartalmazó nyelvi tájképi elem), és egynyelvű településen is – történeti korszaktól függően – megszabhatja valamely központi politikai szempont a feliratok nyelvviségét (vö. a szovjet hősi emlékmű felirata). Megtapasztalhattuk a többségi beszélőkre jellemző egynyelvű nézőpontot is, s ebben az esetben is arról van szó, hogy a feliratok készítőit az esetek jelentős részében nem befolyásolja az, hogy ki lehet a felirat címzettje, amire a legextrémebb példa a TourInform iroda, amely csak magyar nyelvű feliratokkal jelenik meg a térben – talán mert turistalátogatottság szempontjából Kecskemét nem számít erősen frekvenciált helynek.

A vizsgálat eredménye az volt, hogy a nyelvi tájkép rekonstrukciója, diakrón vizsgálata csak korlátozott érvényű eredményeket hozhat, azonban elengedhetetlenül szükséges a jelen állapotának egzakt megítéléséhez. A korlátozott eredmények egyik oka, hogy a történeti tárgyú vizsgálat forrásanyaga, a képalkotó fotós (fotóművész) nézőpontja eltér a nyelvi tájképet feltáró és azt leíró nyelvész nézőpontjától.

Kijelenthetjük, hogy fontos és elengedhetetlen – függetlenül az adott terület egy-, két vagy többnyelvűségi helyzetétől – a jelen állapot dokumentálása (jelen esetben a nyelvi tájkép megörökítése) későbbi kutatások számára.

Szakirodalom

BARTHA Csilla–LAIHONEN, Petteri–SZABÓ Tamás Péter

2013 Nyelvi tájkép kisebbségben és többségben. Egy új kutatási területről. *Pro Minoritate* 2013/3. 13–28. URL: <http://www.prominoritate.hu/folyoiratok/2013/ProMino-1303-02-bartha-laihonen-szabo.pdf> [2017. november 12.]

DUNLEVY, Deirdre A.

2014 Changing Spaces: A diachronic analysis of the Linguistic Landscape of A Coruña. *Abstract. Sociolinguistics Symposium 20*. June 15-18, 2014, Jyväskylä, Finland. [on-line] Sociolinguistics Symposium 20 honlapja. URL: <https://congress.cc.jyu.fi/ss20/schedule/pdf/1049.pdf> [2017. november. 12.]

PAVLENKO, Aneta

2010 Linguistic Landscape of Kyiv, Ukraine: a Diachronic study. In: Shonamy, Elana–Ben-Rafael, Eliezer–Barni, Monica (eds.): *Linguistic Landscape in the City*. Multilingual Matters, Bristol–Buffalo–Toronto, 133–153.

RITCHEY, Elyse

2015 Caught between heritage and utility: Bilingual French-Occitan street names. *Linguistic Landscape 7 Workshop, Berkeley – Abstracts*, 59. [on-line] Linguistic Landscape 7 honlapja. URL: http://linguisticlandscape7.berkeley.edu/wp-content/uploads/2015/04/LL7_Abstracts-ALL.pdf [2017. november. 12.]

SHOHAMY, Elana

2006 *Language policy. Hidden agendas and new approaches*. London, Routledge.

A cikket illusztráló képek és prezentáció elérhető:

http://prezi.com/csxz37tj3stt/?utm_campaign=share&utm_medium=copy&rc=ex0share

ABSTRACTS

I. Volume: Language Use, Linguistic Landscape, and Economic Life

Petteri LAIHONEN

USING VISUAL METHODS TO STUDY AND SUPPORT THE MOLDAVIAN CSÁNGÓ EDUCATIONAL PROGRAM

The study and support of the Moldavian Csángó Educational Program is a multi-year project including fieldwork carried out in 30 Moldavian sites between 2017 and 2019. During the fieldwork, several visual and digital methods are introduced, and the materials generated form a large multimodal database. In this article, I present some visual methods that have proved successful so far, with particular reference to answering the following research questions: In what situations and how do the participants in the Educational Program identify themselves? What is the language repertoire of the participants in the Educational Program and how does it evolve? How do the participants in the Educational Program relate to literacy? How do the participants in the Educational Program vision their linguistic future? What kind of language or language varieties are used in the Program? I mention the following preliminary results: The pupils in the Educational Program were dominantly Romanians, but most often Hungarian language was viewed as the language of identity. With regards to spoken language, the Program is characterized by language tolerance. However, due to the large distance between Hungarian varieties in Moldavia and the Hungarian standard, standard Hungarian orthography is hard to learn for the participants. The activation of oral language knowledge serves the maintenance of Hungarian varieties in Moldavia, while teaching Hungarian literacy serves further studies in Hungarian medium education available beyond Moldavia.

István CSERNICSKÓ

THE (RE)EMERGENCE OF THE RUSSIAN LANGUAGE IN THE LINGUISTIC LANDSCAPE OF HUNGARIAN SETTLEMENTS IN TRANSCARPATIA

The study examines the linguistic landscape of the territories of Transcarpathia (Ukraine) which are mostly inhabited by Hungarians in the context of language and economy. It will be presented how an economically prestigious world language, Russian, is displayed in this region. We show

that economic realities suppress the nationalism of a minority. We note that a language policy espousing the language support of a national minority cannot be successful if it is not related to the development of the economy.

Attila BENŐ

NAME-PLATES, IDEOLOGIES, AND SYMBOLIC MEANINGS

The article presents the linguistic landscapes of the city of Cluj/Kolozsvár (Romania) analysing linguistic ideologies and language policies. The author considers that describing the linguistic landscape of a town where more languages are spoken shows the dominant language ideologies and the tolerant or intolerant attitudes towards the bilingual inscriptions in public spaces. The discourse analysis of the arguments concerning the bilingual inscriptions reveals the conceptual differences of the political actors. The article presents more actions of non-governmental organizations in Cluj meant to create a bilingual linguistic landscape, as well as the political and administrative obstacles. It also refers to social psychological problems which hinder the real interethnic dialogue.

János BAUKO

THE NAME-SEMIOTIC LANDSCAPE OF KOMÁROM/KOMÁRNO

The name-semiotic landscape consists of proper names appearing on name-plates, inscriptions in public places, and on other surfaces (e.g. on wall surfaces, gravestones, posters, and tableaux) as well as the extra-lingual signs referring to and accompanying names (e.g. emblem, photo, drawing, statue). In this study, we deal with the name-semiotic landscape of Komárom/Komárno, a Hungarian town in Slovakia. First, we define the concept of the name-semiotic landscape, then we describe the factors influencing the name-semiotic landscape, review the studies on linguistic and name-semiotic landscape conducted in Slovakia, and finally we present the location and collection methodology. In the central part of the study, we discuss the characteristics of the personal, place, and institutional name-semiotic landscape of Komárom.

Károly PRESINSZKY

WHAT ARE OUR LINGUISTIC LANDSCAPES LIKE? (OPINIONS ABOUT VISUAL LANGUAGE USE IN SLOVAKIA)

This paper deals with the opinions on the visual language use of populations in bilingual villages in Southern Slovakia. It examines how much the respondents know about their visual bilingual linguistic rights opportunities, how much they deal with them, and how satisfied they are with the signs of their own environment. The paper also reveals which part of the linguistic landscape they

want to repair and how. The examination compares the opinions of respondents living in compact Hungarian villages with the informants in peripheral Hungarian regions in Slovakia. The author tests the hypothesis that many people know their linguistic rights, but they do not avail themselves of the opportunity and they place Slovak signs only.

Beatrix OSZKÓ–Larisza PONOMAREVA
CITY AND VILLAGE – LINGUISTIC LANDSCAPE OF KOMI-PERMYAKS

The present paper aims to present the linguistic landscape of Komi-Permyaks, a Finno-Ugric speech community in the territory of Perm Krai, Russia. After a brief theoretical introduction, we provide basic information about the Komi-Permyak people and their history. Then we describe the linguistic landscape of Kudymkar, the “capital” of the territory. In our research, we use the well-known frame of linguistic landscape by Laihonon, which had to be slightly modified in line with the given data.

The last part of our paper describes the linguistic landscape of rural Komi-Permyak life by showing 3 villages: Doyeg, Peshnigort, and Antipin.

Zsuzsa SALÁNKI
**VISIBILITY OF LANGUAGE AMONG THE FINNO-UGRIC
COMMUNITY IN RUSSIA – THE VISIBLE UDMURT LANGUAGE**

This study focuses on the current visual language use of an indigenous bilingual minority community living in the Volga region in Russia. The visibility of Udmurt language in public spaces used to be a rare and incidental phenomenon up until the past two decades, but today we can find signs in Udmurt in places never seen before. The study shows that even though we see an increase of Udmurt in the linguistic landscape, it is still questionable whether the visibility of Udmurt language can promote the language vitality or stop the assimilation and language shift of the community.

Erika-Mária TÓDOR
STUDY OF THE LINGUISTIC LANDSCAPE IN HUNGARIAN SETTINGS

The present study aims to analyse and present the main features of linguistic landscape research carried out in Hungarian-speaking regions as a response to those critical studies and perceptions which highlighted, on the one hand, the lack of theoretical backgrounds and contexts and, on the other hand, the rather unilateral use/application of research methodology. The study of linguistic landscapes is an applied linguistics approach that presupposes strong interdisciplinarity. The reading and interpretation of linguistic landscape signs

is increasingly important nowadays when communication has become more image-centred and reading habits and styles are changing; it involves paying attention to everyday language use, understanding and interpreting language behaviour/practice by considering their sociolinguistic and cultural context.

Visual language use plays a significant role in enhancing language awareness. The purpose of the present study is to identify the specific features of linguistic landscape research conducted in Hungarian-speaking regions by comparing and contrasting the topics, approaches, paradigms, and research methodologies used.

Szilvia SZOTÁK

**POSTER WAR – VISUALITY AND IDEOLOGIES IN
THE PERIOD OF THE SOPRON REFERENDUM**

On the 14th of December 1921, a referendum began, during which Sopron and the inhabitants of eight surrounding villages could decide to choose the supremacy of Hungary or Austria. In the referendum area, 57% of the total population was German, 36% Hungarian, and 5% Croatian. The referendum was preceded by a real placard campaign, during which posters of Hungarian and German language proclaimed nationalist ideologies in the public space: the texts showed vigorously how the two nations felt about each other. Following the latest flow of the linguistic landscape research, I searched for an explanation of the inscriptions in the ideologies by trying to find out the views of the community that read the placards. I also tried to reveal the strategies of the creators of the placards and their common cultural, historical, and social factors that played a decisive role in the development of their strategies.

Noémi FAZAKAS

**TRANSFORMATIONS OF THE TRANSYLVANIAN LINGUISTIC
LANDSCAPE AFTER 1920: A MINORITY PERSPECTIVE**

The present paper analyses a specific aspect of the linguistic landscape: that of the issue of street signs and company signs from a historical and anthropological point of view. The corpus includes texts published in one of the most important representatives of Transylvanian Hungarian minority press between the two World Wars, *Keleti Újság*, texts discussing the above mentioned elements of the linguistic landscape. The analysis wishes to show how a majority nation becomes a minority one due to the political shifts in power and the new legislation but also the role the visual presence of the language played in constructing this new national and minority identity during this early period.

Barna BODÓ

**TOMBS, EPITAPHS – READINGS. LANGUAGE LANDSCAPE
OF TEMESVÁR-JÓZSEFVÁROS CEMETERY**

Timișoara-Iosefin Cemetery is a public cemetery. There is an acute lack of space, the city has not opened a new cemetery for half a century. The tombs offered by the municipality before 1945 to dignitaries are not protected. Whoever does not pay the cemetery fee, loses the grave. Although the cemetery has been in use for about 150 years, nearly half of the graves have new owners, and these changes have occurred predominantly over the last 40 years. So, we are witnessing the disappearance of the past that can be documented by the existence of graves. The research of minority graves, in particular the Hungarian ones, shows that Hungarian texts found on graves have many and sometimes serious grammatical mistakes. In the case of mixed marriages, there are bilingual inscriptions in only a few cases. The former feature of Timișoara, multilingualism, is on the verge of extinction. The piety to the former is lacking in most cases; those who were buried before the new owners are lost in the darkness of time.

Angella SORBÁN

**LANGUAGE – ECONOMICS – LANDSCAPE. POSSIBLE
DIRECTIONS OF RESEARCH OF THE LINGUISTIC
LANDSCAPE FROM A TRANSYLVANIAN PERSPECTIVE**

The paper sketches possible directions of the analysis of the economic linguistic landscape from an interdisciplinary perspective, embedding the question into the historical context of the region's economics, society, and mentality.

The topic of the linguistic landscape has been approached using, on the one hand, the theoretical framework of production of space (Lefebvre 1974) and, on the other hand, the dynamics of language use. On this basis, this analysis focuses on the process how economic actors shape the linguistic environment through their decisions, economic calculations, awareness of rights, and ingenuity. Two practices of language usage are discussed: the culturally sensitive marketing and the ways of reinventing words from the era of socialism.

Although the linguistic landscape in Transylvania is heterogeneous, one remarkable characteristic is the mixing of Western and local branding patterns. The adaptation of Western features to the local context and vice versa gives evidence of the creativity of economic actors as well as of the specific expression of different local or regional identities.

The relation between language and economics is complex and multifaceted. Although the attention given to the linguistic factors in economic research is much less than they would deserve, language has obviously got various functions. In

the economic field, there are linguistic tools for influencing economic processes, economic culture, economic discourse, and customer consumption. At the same time, language could express different identities as well as power or resistance in very subtle ways.

Kornélia HIREŠ-LÁSZLÓ

LINGUISTIC LANDSCAPE AND TOURISM IN BEREKSZÁSZ

I have collected signs in a given settlement in Berekszász. The settlement also becomes important as the Subcarpathian Hungarians are concentrated in the district of Berekszász, and thus the city has an outstanding role in the life of local Hungarians. The analysis of the linguistic landscape collected in the settlement is suitable for capturing the minority fate of Hungarians and for the demonstration of their language use possibilities. In linguistic landscape studies, multiethnicity is a very important aspect, and since more than one ethnic group lives in Berekszász it is even more justified to present the linguistic landscape of the chosen settlement. In my study, I analyse the language landscape in the settlement with two analyses (collected in 2013 and 2017), and I analyse the experiences of a landing-place fair in the context of language and economy.

Zoltán KARMACSI

TOURISM AND LINGUISTIC LANDSCAPE

The change of the linguistic landscape is a sore spot for the minority population that can be driven out of the virtual language use. Linguistic landscape is not only indicative of the language vitality of an area's or region's population but can also reflect the real language, ethnicity. Extralinguistic factors are as important as the two basic functions of linguistic texts and the models explaining the elements of the linguistic landscape. Such a factor is a small area's or region's economics, in our case: touristic development. The increased tourism demand of the majority brings about numerous phenomena that have significant influence on the linguistic landscape of the minorities' territory. This research is aimed at revealing the influence a local economic investment makes (can make) on the formation of the territory's linguistic landscape. I would like to show the changes in the linguistic landscape recorded by Hodinka Antal Research Centre in its photo database of 2011–2012, February and September of 2016 as well as of 2017 on the basis of my observations and photographs.

István KOZMÁCS

MONOLINGUAL ENVIRONMENT – MULTILINGUAL SPACES

An examination of the linguistic landscape usually occurs in settlements inhabited by bilingual or multilingual speakers. In my paper, I present the linguistic landscape of a monolingual Central Hungarian town, showing that the linguistic landscape of the examined monolingual settlement has got some multilingual features, what is caused by the different prestige of languages and by the actual political orientation of the government in power. We have also pointed out how the monolingual viewpoint of majority speakers works in the outlined frame.

REZUMATE

Volumul I. Uzul limbii, peisajul lingvistic și viața economică

Petteri LAIHONEN

CERCETAREA ȘI SPRIJINIREA PROGRAMULUI EDUCAȚIONAL AL MAGHIARILOR CEANGĂI DIN MOLDOVA CU METODE DE VIZUALE

Cercetarea și sprijinirea Programului Educațional al Maghiarilor Ceangăi din Moldova este un proiect cu derulare în perioada 2017–2019, iar materialele empirice acoperă 30 de localități din Moldova. În urma muncii de teren s-au implementat metode vizuale și digitale, iar pe baza materialelor adunate se va constitui o bază multimodală de date. În acest studiu voi prezenta câteva metode experimentate cu succes, acordând o atenție specială căutării răspunsurilor la următoarele întrebări: Cum, în ce contexte și în ce fel se autoidentifică cei implicați în Programul Educațional? Cum este vocabularul celor implicați în proiect și cum evoluează acesta? Cum se raportează la comunicare scrisă cei din program? Ce fel de imagine de viitor își conturează asupra limbilor? Ce fel de limbă/registru lingvistic folosesc în instrucție? În studiul de față voi puncta următoarele constatări prealabile: deprinderile de activare a limbilor sunt preponderent românești, dar de cele mai multe ori limba maghiară a fost semnalată ca limbă a identității. Privită în general, în legătură cu limba vorbită se poate vorbi de o toleranță lingvistică specifică programului educațional, însă datorită diferențelor semnificative dintre ortografia dialectului maghiar din Moldova și cea a limbii maghiare, își însușesc cu greu ortografia maghiară. Activarea cunoștințelor orale de limbă sprijină în special conservarea limbii maghiare din Moldova, iar comunicarea scrisă susține posibilitățile de studiu în limba maghiară, în afara Moldovei.

István CSERNICSKÓ

(RE)APARIȚIA LIMBII RUSE ÎN PEISAJUL LINGVISTIC AL LOCALITĂȚILOR MAGHIARE DIN REGIUNEA TRANSCARPATIA

Studiul își propune să examineze, din prisma raportului dintre limbă și economie, peisajul lingvistic al regiunii Transcarpatia din Ucraina, locuită majoritar de etnici maghiari. Vom prezenta modul în care apare în această regiune limba rusă, limbă ce dispune de prestigiu economic, respectiv faptul că realitatea economică prevalează asupra naționalismului comunității minoritare. Vom

demonstra deci, că politicile care sprijină protecția limbii minorităților nu pot fi eficiente, dacă ele nu se corelează cu dezvoltarea economică.

Attila BENŐ

PLĂCUTE, IDEOLOGII ȘI SEMNIFICAȚII SIMBOLICE

Articolul prezintă problema inscripțiilor bilingve și multilingve în orașul Cluj-Napoca din perspectiva ideologiilor și a politicilor lingvistice. Descrierea peisajului lingvistic al unei localități unde locuitorii vorbesc mai multe limbi arată în mod indirect ideologiile lingvistice dominante și atitudinile tolerante sau intolerante față de bilingvismul în spațiile publice. Analiza discursurilor despre acest fenomen relevă diferențele de gândire în ceea ce privește necesitatea sau irelevanța inscripțiilor bilingve. Articolul relatează mai multe acțiuni ale organizațiilor nonguvernamentale din Cluj-Napoca pentru a reprezenta vizual în spații publice realitatea bilingvă a orașului și obstacolele politice și administrative apărute în demersul lor, precum și problemele social-psihologice care îngreunează dialogul interetnic.

János BAUKO

PEISAJUL LINGVISTIC AL SEMIOTICII NUMELOR DIN KOMÁROM/KOMÁRNO

Peisajul semiotic al numelor este alcătuit din numele proprii, ce se regăsesc pe diferite plăcuțe, pe inscripțiile din spațiile publice, pe diverse suprafețe (de ex. ziduri, morminte, panouri, tablouri), respectiv din semnele extralingvistice asociate acestora, cum ar fi emblemele, fotografiile, desenele sau statuile. În acest studiu ne ocupăm de peisajul semiotic al numelor dintr-un oraș din Slovacia, Komárno. În primul rând vom determina conceptul de peisaj semiotic al numelor, apoi prezentăm factorii ce îl influențează, trecem în revistă cercetările similare efectuate în sudul Slovaciei, metodele și locurile de colectare. În partea centrală a cercetării tratăm particularitățile peisajului semiotic al numelor proprii, al toponimelor și al denumirilor instituțiilor din Komárno.

Károly PRESINSZKY

CUM SE PREZINTĂ PEISAJELE NOASTRE LINGVISTICE?

Lucrarea de față analizează modul de raportare al locuitorilor din partea de sud a Slovaciei față de peisajul lingvistic din localitățile bilingve ale zonei. Cercetarea se axează pe cunoașterea de către subiecți a posibilităților juridice cu privire la drepturile de utilizare vizuală a limbii, în ce măsură sunt interesați și mulțumiți de inscripțiile din propriul mediu înconjurător, respectiv care parte a peisajului lingvistic ar modifica și cum. Cercetarea compară atitudinile și opi-

niile celor care trăiesc în zone majoritar maghiare cu cele ale celor din diaspora. Autorul examinează ideile enunțate în ipoteză, potrivit cărora mulți sunt în cunoștință de cauză în ceea ce privește drepturile lor lingvistice, însă puțini le aplică și expun inscripții doar în limba oficială a statului.

Beatrix OSZKÓ–Larisa PONOMAREVA

URBAN ȘI RURAL: PEISAJUL LINGVISTIC KOMI-PERMYAK

În lucrarea de față dorim să prezentăm peisajul lingvistic al unui teritoriu rusesc numit Perm Krai, locuit de vorbitorii limbii komi-permyak. După o succintă introducere teoretică, descriem pe scurt istoria acestui grup de vorbitori komi-permyak. Apoi vom trece la prezentarea peisajului lingvistic din Kudymkar, „capitala” acestui teritoriu. Elementele peisajului lingvistic sunt categorizate și analizate după Laihonon (2012), însă categoriile au fost puțin modificate conform datelor disponibile. Ultima parte a lucrării de față prezintă peisajul lingvistic din trei localități rurale komi-permyak: Doyeg, Peshnigort și Antipino.

Zsuzsa SALÁNKI

UTILIZAREA LIMBAJULUI VIZUAL ÎNTR-O COMUNITATE FINO-UGRICĂ DIN RUSIA – LIMBA UDMURTĂ VIZIBILĂ

Lucrarea de față tratează utilizarea limbajului vizual de către o comunitate minoritară băștinașă din Rusia, din regiunea Volga. Apariția limbii udmurte în spațiile publice s-a considerat un fenomen rar și ocazional înainte de noul mileniu, astăzi însă ne întâlnim cu inscripții udmurte în varii locuri. Acest studiu prezintă răspândirea limbii udmurte în peisajul lingvistic al regiunii, respectiv tratează problema dacă asimilarea lingvistică a acestei comunități, aflate în situație accentuată de schimb lingvistic, poate fi încetinită sau oprită prin modificarea peisajului lingvistic, preponderent udmurt.

Erika-Mária TÓDOR

CERCETAREA PEISAJULUI LINGVISTIC ÎN REGIUNILE LOCUITE DE MAGHIARI

Lucrarea are ca temă analiza caracteristicilor dominante ale cercetărilor dedicate peisajului lingvistic. Punctul de plecare al acestei problematizări a fost motivat de acele critici care s-au formulat la adresa cercetărilor din domeniu în legătură cu contextualizarea teoretică și varietatea metodelor utilizate în cercetare. Deoarece acest domeniu al lingvisticii aplicate se concentrează asupra unui topos transdisciplinar, lectura și interpretarea peisajului lingvistic îndeplinește cummului unor funcții specifice, care în contextul generalizării comunicării bazate pe imagini, a restructurării obiceiurilor de lectură și interpretare, își orientează

atenția asupra uzului zilnic al limbii, relevând faptul că interpretarea conduitei verbale trebuie să pornească din mediul lingvistic, iar dimensiunea studiată îndeplinește un rol reprezentativ în fundamentarea conștiinței de limbă. În această lucrare voi urmări identificarea caracteristicilor, coordonatelor dominante specifice cercetărilor din domeniu, centrate pe populația de naționalitate maghiară din zone diferite (din Ungaria și din regiuni unde populația maghiară trăiește în minoritate). În studiul analitic m-am bazat pe următoarele criterii: segmentele/temele cercetării peisajului lingvistic, perspectivele, metodele, paradigmele și abordările de cercetare prezente în acest domeniu.

Szilvia SZOTÁK

**LUPTA PANCARTELOR – VIZUALIZARE ȘI IDEOLOGII
ÎN PERIOADA REFERENDUMULUI DIN SOPRON**

În 14 decembrie 1921, începuse referendumul, în urma căruia locuitorii orașului Sopron și a celor opt sate din apropiere au putut decide dacă aleg suzeranitatea Ungariei sau a Austriei. În perioada respectivă, în această zonă, 57% din populație erau germani, 36% maghiari și 5% croați. Referendumul a fost precedat de un adevărat război al afișelor, prin care se propaga în limbile maghiară și germană, ideologii naționaliste în spațiul public: prin aceste texte s-a relevat în profunzime ce gândesc cele două popoare unul despre celălalt. Urmărind tendințele actuale ale cercetării peisajului lingvistic, am încercat să interpretez prin intermediul ideologiilor, explicațiile de pe afișe, pe de o parte prin analiza părerilor formulate de către lectorii (receptorii) afișelor, precum și prin deducerea strategiilor celor care au creat aceste afișe, și prezentarea factorilor culturali, istorici, sociali, economici etc. comuni care au îndeplinit un rol determinant în conturarea acestor strategii.

Noémi FAZAKAS

**SCHIMBAREA PEISAJULUI LINGVISTIC TRANSILVĂNEAN
ÎN VIZIUNEA MASS-MEDIEI DE DUPĂ 1920**

Studiul analizează un aspect specific al peisajului lingvistic, subiectul plăcuțelor stradale și al plăcilor cu denumirea firmelor, din punct de vedere istoric și antropologic. Corpusul examinat este alcătuit din texte publicate în unul dintre cele mai importante ziare în limba maghiară din perioada celor două războaie mondiale, *Keleti Újság*, texte care discută elementele sus-menționate ale peisajului lingvistic. Analiza dorește să arate felul în care, în urma restructurării politice și a noilor prevederi legale, o comunitate națională majoritară devine una minoritară, și rolul pe care l-a primit vizibilitatea limbii minoritare în această primă perioadă a schimbărilor politice în construirea identității naționale și minoritare.

Barna BODÓ

PIETRE FUNERARE, EPITAFURI – INTERPRETĂRI. PEISAJUL LINGVISTIC AL CIMITIRULUI IOZEFIN DIN TIMIȘOARA

Cimitirul Timișoara-Iosefin este un cimitir public. Este o lipsă acută de spațiu, orașul nu a deschis niciun cimitir nou de jumătate de secol. Mormintele de veci oferite unor demnitari de către municipalitate înainte de 1945 nu sunt protejate. Deși în cimitir se înmormântează de cca 150 ani, aproape jumătate din morminte au proprietari noi și aceste schimbări s-au produs preponderent în ultimii 40 ani. Asistăm așadar la dispariția trecutului ce se poate documenta prin existența mormintelor. Cercetarea mormintelor minoritare, în speță a celor maghiare, ne arată că în limba maghiară regăsită pe morminte apar multe și câteodată, grave greșeli gramaticale. În cazul căsătoriilor mixte nu există inscripții bilingve, decât în puține cazuri. Caracteristica de odinioară a Timișoarei, multilingvismul, este pe cale de dispariție. Pietatea față de cei de dinainte lipsește în majoritatea cazurilor, cei care erau înmormântați înaintea noilor proprietari se pierd în negura timpului.

Angella SORBÁN

LIMBĂ – ECONOMIE – PEISAJ LINGVISTIC. CÂTEVA DIRECȚII POSIBILE ALE CERCETĂRII PEISAJULUI ECONOMIC LINGVISTIC, DIN PERSPECTIVĂ TRANSILVĂNEANĂ

Studiul prezintă câteva posibile direcții ale cercetării peisajului lingvistic economic transilvănean dintr-o perspectivă interdisciplinară, încadrând tematica în contextul istoriei sociale, a mentalității și a economiei regiunii.

Tematica este abordată, pe de o parte, din punctul de vedere al producerii de spațiu (Lefebvre 1974), iar pe de altă parte din perspectiva dinamicii utilizării limbii. Prin urmare, analiza este axată pe modul în care actorii vieții economice modelează peisajul economic lingvistic prin opțiunile lor lingvistice, prin calculele economice, prin conștientizarea drepturilor lingvistice și nu în ultimul rând prin ingeniozitate. Ne ocupăm de două practici lingvistice de acest gen: marketingul sensibil din punct de vedere cultural și reinventarea, reinterpretarea unor cuvinte/expresii din epoca socialismului.

Peisajul economic lingvistic postsocialist este destul de eterogen, însă una dintre trăsăturile sale caracteristice este amestecul modelelor occidentale cu cele locale, ceea ce demonstrează creativitate actorilor vieții economice și, în același timp exprimă într-un mod specific identități locale sau regionale.

Cu toate că factorii lingvistici în cercetările economice primesc o atenție mult mai mică decât ar fi ponderea lor, este evident că funcțiile limbii sunt diverse și în sfera economică. Ele joacă un rol important în influențarea pieței, în formarea culturii economice, a discursului economic și a obiceiurilor de consum.

De asemenea sunt mijloace subtile de exprimare ale diferitelor identități, precum și ale puterii sau a rezistenței.

Kornélia HIREŠ-LÁSZLÓ

PEISAJ LINGVISTIC ȘI TURISM ÎN BEREG

Colectarea datelor s-a desfășurat într-o singură localitate, Bereg. Această localitate prezintă o importanță deosebită în viața maghiarimii locale, întrucât minoritatea maghiară se concentrează în regiunea Bereg. Analiza peisajului lingvistic din această localitate servește deci ca bază pentru surprinderea sorții minoritare a maghiarilor, respectiv pentru ilustrarea posibilităților acestora de utilizare a limbii materne. Ceea ce justifică, de asemenea, alegerea localității Bereg, este faptul că aici conviețuiesc mai multe etnii, or în cercetările de peisagistică lingvistică multietnicitatea constituie un aspect important. În lucrarea de față voi prezenta două analize (date colectate în 2013 și în 2017), mă voi axa pe peisajul lingvistic al localității, respectiv voi analiza inscripțiile colectate la un târg de stradă din perspectiva raportului limbă-economie.

Zoltán KARMACSI

TURISM ȘI PEISAJUL LINGVISTIC

Schimbarea peisajului lingvistic are o influență semnificativă asupra locuitorilor minoritari, care, datorită acestor schimbări, pot fi chiar excluși din spațiul virtual de utilizare a limbii. Peisajul lingvistic nu arată doar vitalitatea lingvistică a unei regiuni sau a unui teritoriu, ci reflectă etnicitatea lingvistică reală. Însă, pe lângă cele două funcții de bază ale inscripțiilor și modelelor de explicație ale elementelor peisajului lingvistic, trebuie să se acorde atenție și factorilor extralingvistici. Asemenea factori sunt de exemplu dezvoltarea economică sau – ca și în cazul de față – turistică a unei regiuni. Cererea turistică crescută din partea locuitorilor majoritari creează un fenomen specific pe teritoriul locuit de minorități, care poate influența semnificativ peisajul lingvistic al teritoriului respectiv.

În lucrarea de față doresc să analizez modul în care o investiție economică poate afecta evoluția peisajului lingvistic al unei microregiuni. Voi prezenta schimbările produse în peisajul lingvistic folosindu-mă de baza de date al fotografiilor adunate în perioada 2011-2012 de către Institutul Lingvistic „Hodinka Antal”, respectiv de propriile observații și fotografii realizate în februarie și septembrie 2016 și 2017.

István KOZMÁCS

MEDIU MONOLINGV – SPAȚII MULTILINGVE

Cercetarea peisajului lingvistic se concentrează de obicei asupra localităților populate de vorbitori bilingvi sau multilingvi. În lucrarea de față, prezint peisajul lingvistic al unui oraș din regiunea centrală a Ungariei, locuit de vorbitori unilingvi, dovedind, că nici chiar peisajul lingvistic al unei localități unilingve nu este unilingv, fenomenele înregistrate în privința localităților bi- sau multilingve, cum ar fi prestigiul diferențiat al limbilor, limbajul inscripțiilor determinate de direcția insuflată de puterea politică, respectiv punctul de vedere caracteristic vorbitorilor majoritari, sunt caracteristici specifice și în aceste cazuri.

A KÖTET SZERZŐI

- Bauko János dr.** – egyetemi tanár, Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem, Közép-európai Tanulmányok Kara, Nyitra, Szlovákia
- Benő Attila dr.** – egyetemi tanár, Babeş-Bolyai Tudományegyetem, Kolozsvár
- Bodó Barna dr.** – egyetemi docens, Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem, Kolozsvári Kar
- Cserniczkó István dr.** – egyetemi docens, Hodinka Antal Nyelvészeti Kutatóközpont (Beregszász) és Pannon Egyetem (Veszprém)
- Fazakas Noémi dr.** – egyetemi adjunktus, Alkalmazott Nyelvészeti Tanszék, Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem, Marosvásárhelyi Kar
- Hires-László Kornélia** – kutató, Hodinka Antal Nyelvészeti Kutatóközpont, Beregszász
- Karmacsi Zoltán dr.** – egyetemi docens, II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Beregszász
- Kozmács István dr.** – egyetemi docens, Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem Magyar Nyelv- és Irodalomtudományi Intézet, Nyitra, Szlovákia
- Laihonen Petteri dr.** – tudományos főmunkatárs (Academy Research Fellow), Jyväskyläi Egyetem, Finnország
- Oszkó Beatrix** – tudományos munkatárs, MTA Nyelvtudományi Intézet, Budapest
- Ponomareva Larisza** – tudományos munkatárs, Komi-Permják Oktatók Továbbképző Intézete, Kudymkar
- Presinszky Károly dr.** – egyetemi adjunktus, Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem, Magyar Nyelv- és Irodalomtudományi Intézet, Nyitra, Szlovákia
- Salánki Zsuzsa dr.** – egyetemi adjunktus, Eötvös Lóránd Tudományegyetem, Budapest
- Sorbán Angella dr.** – osztályvezető, Tudományos Kutatásszervezési Osztály, Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem, Kolozsvár
- Szoták Szilvia dr.** – főtanácsadó, Magyar Nyelvstratégiai Intézet, Budapest
- Tódor Erika-Mária dr.** – egyetemi docens, Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem, Csíkszereda

Scientia Kiadó

400112 Kolozsvár (Cluj-Napoca)
Mátyás király (Matei Corvin) u. 4. sz.
Tel./fax: +40-0367-401454
E-mail: scientia@kpi.sapientia.ro
www.scientiakiado.ro

Műszaki szerkesztés:

Dobos Piroska

Korrektúra:

Szenkovics Enikő

Tipográfia:

Könczey Elemér

Készült a kolozsvári Idea nyomdában

100 példányban
Igazgató: Nagy Péter